

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE BASINDA KADININ
ÖRTÜNME SORUNU

Yüksek Lisans Tezi

Hande KONCA

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. M. Emin ELMACI

İzmir-2017



DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI TUTANAĞI

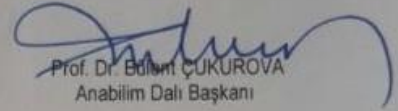


Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı

Tarih :15.06.2017
Sayı :71225727-302-14-05/ 362

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı A.İ.T.Yüksek Lisans programı 2014880011 numaralı öğrencisi **Hande KONCA** ile ilgili Yüksek Lisans tez savunma sınavı tutanağı aşağıdadır.
Gereğini arz ederim.


Prof. Dr. Bülent ÇUKUROVA
Anabilim Dalı Başkanı

SINAV TUTANAĞI

Tez sınav jürimiz tarafından incelenen "II.Meşrutiyet Döneminde Basında Kadının Örtünme Sorunu" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 15/06/2017 tarihinde saat:10.00'da toplanarak aşağıda belirtilen şekilde işbölümü yaptıktan sonra adayın tez savunmasını dinlemiştir. Yönetmelik gereğince adaya tezi ile ilgili sorular yöneltilmiş ve tartışmalardan sonra adayın tezi hakkında aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL edilmesine

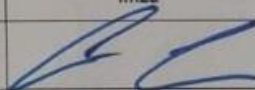
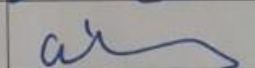
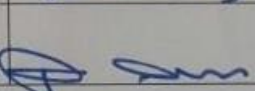
Oy Birliği ile

BAŞARI NOTU: (55) Dokuzun beş

RED edilmesine

Salt Çoğunlukla

(**) DÜZELTME verilmesine

Tez Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Yrd.Doç. Dr. Mehmet Emin ELMACI	
Üye	Doç. Dr. Cihan ÖZGÜN	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Doğan DUMAN	

ONAY


Prof. Dr. Bülent ÇUKUROVA
Müdür

(**) Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci, en geç üç ay içinde gerekli düzeltmeleri yaparak tezini aynı jüri önünde tekrar savunur.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “*İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde Basında Kadının Örtünme Sorunu*” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakça da gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23 / 05 / 2017

Hande KONCA

ÖZET

Yerleşik hayata geçildikten ve mülkiyet anlayışı ortaya çıktığından beri kadın, geri plana atılmıştır. Toplumdan topluma farklılıklar göze çarpsa da, genellikle başlangıçta eşit haklara sahip iken zaman ilerledikçe, kadının hakları elinden alınmıştır. Bu haklardan bir tanesi de kadının dilediği gibi kılık kıyafetini seçme özgürlüğüdür. Tek tanrılı dinlerden önceki dönemlerde, ataerkilliğin boy gösterdiği eski medeniyetlerde, kadınların giyimine karışılmış ve tesettür namusu temsil etmeye başlamıştır. Bu anlayış tek tanrılı dinlere de sirayet etmiş ve kültürden kültüre değişse de kullanım amacı aynı kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Dönemi'nde, kadınlar, toplumda nispeten daha iyi bir sosyal statüye sahiptiler. Klasik Dönem'de ise Bizans, İran ve Arap toplumlarının etkilerinin, iyiden iyiye, hissedilmesiyle kadın da bundan nasibini almış ve yüzyıllarca yüzü dahi görünmeyecek şekilde tesettür edilmiştir. Tanzimat'a kadar bu süreç aynı şekilde devam etmiş hatta devlet tarafından da kadının giyimi kontrol edilmiştir. Tanzimat ile beraber kadının mevcut durumu sorgulanmaya başlanmış ve çok geçmeden bu durum kıyafet meselesine de yansımıştır.

Meşrutiyet Dönemi'nde ise açık bir şekilde kadın ve tesettür, toplumsal sorunların merkezine çekilmiş ve bu anlayışla ciddi tartışmalara neden olmuştur. Tartışmalar kesin olarak Mustafa Kemal Atatürk Dönemi'nde yasalarla çözülmüş olmasına rağmen, tesettür meselesi, toplumda uzun yıllar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Kültür, Basın, Tesettür (Örtünme) Tartışmaları

ABSTRACT

Womenfolk have been pushed aside by societies since the social adoption of sedentary lifestyle and the emergence of private property concept. Although the status of women varies from societies to societies, generally, their rights were taken away in course of time, even they had equal rights with the men in beginning. One of these rights was the freedom of clothing and attire. Before Monotheistic religions while patriarchy was very common, women's attire was interfered by ancient civilizations and the veiling has begun to symbolize honesty and purity. Such understanding, also, affected monotheistic religions and it remained the same for generations.

During the Establishment Period of Ottoman Empire, women had relatively a better social status. But, in the Classical Period, along with the influences of the Byzantine, Iranian and Arabian societies, they were forced into veiling and were thrown out of focus in society. Even the appearance of women controlled by the monarchy during this period. Such conditions have remained in the same way until Tanzimat Era, during this period, the status of women have started to be questioned and the veiling issue as well.

At the Constitutional Period, the woman and veiling were clearly drawn attention by the public as the central issue of the social problems. New ways of thinking in the society brought along serious debates. Though the discussions were certainly resolved by the law, when new Turkish Republic established by M. Kemal Atatürk, veiling matter has been discussed for many years in the society.

Key Words: Women, Culture, Media, Veiling Discussions

ÖNSÖZ

Kadının saltanatı, yerleşik hayata geçilip özel mülkiyet anlayışının ortaya çıkmasıyla ortadan kalkmış ve kadın, erkeğin gerisinde yaşamaya başlamıştır. Bu dönüşümle beraber kadının her alanı denetlenmiş ve sorgulanmıştır. Bugün büyük medeniyetler olarak bildiğimiz Mezopotamya, Yunan, Çin gibi tarih sahnesine adını altın harflerle yazdıran çoğu medeniyetlerin, toplumların kadını ne oranda kısıtladığını ya da ne oranda statü verdiğini; kamusal ve hukuksal alanda nasıl hakları olduğunu veya olmadığını; tek tanrılı ve çok tanrılı dinlerin kadın konusundaki tutumlarını çalışmamızda irdeledik.

Çalışmamızın ana konusu olan tesettür (örtünme) özelinde dinlerin ve toplumların bakış açısını; süreç ilerlerken Türkleri nasıl etkilediğini; Selçuklular ve Osmanlılarda kadının geçirdiği evreleri göz önünde bulundurarak Meşrutiyet Dönemi'ne dayanak oluşturduk.

Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde, II. Meşrutiyet Dönemi'nde gerçekleşen tesettür tartışmaları incelenmiş olup sosyal gelişmeler çerçevesinde dönemin siyasal, kültürel, toplumsal dönüşümleri araştırılmış, basından yararlanılarak tesettür hakkında bakış açıları ve kadınların bu konu hakkındaki tutumları irdelenmiştir. Tesettür tartışmaları kapsamında, kadınların giyimleri, başlangıçtan Meşrutiyet'e örtünmeleri, modayı takipleri, Tanzimat'tan itibaren konu özelinde fikinsel dönüşümleri araştırılmıştır. Örtünme konusu sadece dinsel bakış açısıyla değil kültürel antropoloji açısından da değerlendirilmiştir. Çalışmamız sayesinde günümüze kadar gelişen tesettür tartışmalarının geçmişine yönelik bir ışık tutmak kanaatindeyiz.

Bu çalışmanın vücut bulabilmesinde akademik deneyiminden ve desteğinden yararlandığım danışman hocam Sayın Yard. Doç. Dr. Mehmet Emin ELMACI'ya, çalışmamın en sancılı süreçlerinde manevi destekleriyle her zaman yanımda olan sevgili aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İzmir-2017
Hande KONCA

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	I
YEMİN METNİ	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE KADIN

1.1.İLKÇAĞ TOPLUMLARININ KADINA BAKIŞI	3
1.1.1.Antik Mezopotamya’da Kadın Olmak.....	3
1.1.2. Antik Anadolu’da Kadın Olmak.....	6
1.1.3.Antik Grek Dünyasında Kadın Olmak.....	8
1.1.4. Eski Uzakdoğu’da Kadın Olmak	11
1.1.5.Eski Arap Dünyasında Kadın Olmak.....	12
1.1.6.Eski Türk Dünyasında Kadın Olmak.....	13
1.2. DİNLER PERSPEKTİFİNDE KADINLAR	16
1.2.1.Museviliğin Kadına Bakışı	16
1.2.2.Budizm’in Kadına Bakışı	21
1.2.3.Hıristiyanlığın Kadına Bakışı	22
1.2.4.İslamiyet’in Kadına Bakışı	26
1.3.İSLAM DÜNYASINDA KADIN	29
1.3.1.Arap Kadınının Değişim Serüveni.....	29
1.3.2.Türk Kadınının Değişim Serüveni.....	31

II. BÖLÜM

TESETTÜR

2.1.TESETTÜR NEDİR?	36
2.2. ESKİ TOPLUMLARDA GIYİM VE TESETTÜR	38
2.2.1. Eski Anadolu Uygarlıklarında Giyim ve Tesettür	38
2.2.2.Eski Mezopotamya’da Giyim ve Tesettür	38
2.2.3.Eski Mısır’da Giyim ve Tesettür	39

2.2.4. Eski Grek Dünyasında Giyim ve Tesettür	40
2.2.5.Eski Uzakdoğu'da Giyim ve Tesettür.....	42
2.2.6. Eski Türk Dünyasında Giyim ve Tesettür	43
2.3. TEK TANRILI DİNLERİN TESETTÜRE BAKIŞI	44
2.3.1.Musevilik'te Tesettür	44
2.3.2. Hıristiyanlık'ta Tesettür	47
2.3.3.İslamiyet'te Tesettür	48

III. BÖLÜM

OSMANLI'DA TESETTÜR VE KADIN

3.1. OSMANLI'DA GİYİM-KUŞAMA BAKIŞ.....	53
3.1.1. Kuruluş'tan Tanzimat'a Kadar Giyim	53
3.1.2.Tanzimat Dönemi'nde Giyim	61

IV. BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ

4.1. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE GERİCİ FAALİYETLER VE KADINLAR	74
4.2.II.MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE FİKİR AKIMLARININ KADINA BAKIŞI.....	83
4.2.1.Türkçülük Akımının Kadın Meselesi Yorumu	83
4.2.2. Batıcılık Akımının Kadın Meselesi Yorumu	88
4.2.3.İslamcılık Akımının Kadın Meselesi Yorumu.....	90

V. BÖLÜM

II.MEŞRUTİYET BASININDA TESETTÜR TARTIŞMALARI

5.1.İSLAMCILARIN GÖZÜNDEN GİYİM VE TESETTÜR	96
5.1.1.Tesettürün Faydaları	105
5.1.1.1.Tesettürün Akıl, Düşünce ve İradeyi Kuvvetletlendirmesi.....	105
5.1.1.2.Tesettürün Kötülüklerden Koruması.....	106
5.1.1.3.Tesettürün Sosyal Düzene ve Ahlaka Katkıları	110
5.1.1.4.Tesettürün Aile Saadetine Katkısı.....	112
5.1.2.Batıcıların İddiaları ve Karşılığında Verilen Cevaplar	115
5.1.3.Kadınların Tesettüre Riayetsizliği ve İslamcıların Tepkisi	144
5.1.4.Tesettür Riayetsizliğine İhtarlar ve Tacizler.....	169
5.1.5.Tesettür ve Özgürlük Bağlantısı	171
5.2.BATICILARIN GÖZÜNDEN GİYİM VE TESETTÜR.....	174
5.2.1.Tesettürün Toplumsal Zararları	175

5.2.2.Tesettürün Kaldırılmasının Faydaları	180
5.2.3.Batıcıların İslamcılara Tepkileri	183
5.2.4.İslamcıların İddiaları ve Karşı Cevaplar	193
5.2.5.Kadınlara Yapılan Taciz ve Tecavüzler.....	199
5.2.6.Tesettür Meselesinin Çözüm Yolları	206
5.2.7.Batıcı Kadın Dergilerinin Tesettür Meselesine Genel Yorumları	209
5.3.TÜRKÇÜLERİN GÖZÜNDEN GİYİM VE TESETTÜR.....	214
5.4.İŞGAL İSTANBUL'UNDA TESETTÜR MESELESİ	221
SONUÇ.....	234
EKLER.....	239
KAYNAKÇA	245

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.g.	: Adı Geçen Gazete
A.g.t.	: Adı Geçen Tez
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
akt.	: Aktaran
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
AÜ	: Ankara Üniversitesi
b.	: Baskı
B.H	: Beyan'ül-Hak
bkz.	: Bakınız
BT	: Babylonian Talmud
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DEÜ	: Dokuz Eylül Üniversitesi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DTCF	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
K.D	: Kadınlar Dünyası
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
OTAM	: AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
S.M	: Sırat-ı Müstakim
S.R	: Sebil'ür-Reşad
S.	: Sayı
s.	: Sayfa Numarası
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TİTE	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
T.K	: Türk Kadını

TTK : Türk Tarih Kurumu

T.Y : Türk Yurdu

Yay. : Yayınları

YKY : Yapı Kredi Yayınları



GİRİŞ

Yaşamın ilk evresinden beri insanlık sürekli evrilmiştir. İlk insanın gelişimine bakacak olursak avcı-toplayıcı bir toplum yapısı söz konusudur. Bu dönemde insanlar poligamdır. Erkekler kadınların, kadınlar erkeklerin olup, çocuklar da ortaktır¹. Fakat zamanla grup nüfusunun artmasıyla gerekli maddelerin tedariki zorlaşmış, bu sebeple insanlık yerleşik hayata geçmeye mecbur kalmıştır.

Yerleşik hayata geçiş süreci, toplumdaki yapısal değişiklikleri orantılı olarak etkilemiştir. Yerleşik hayata geçilmesiyle beraber kadının saltanatı, dünya çapında genel bir değişime uğramış ve bu süreçte kadınlar, birbiri ardına çoğu haklarını kaybetmişlerdir.

Maderî aile de demek olan anaerkil aile sisteminde, kadın çok değerli ve toplumsal grubu yönetendir. Birçok hakka sahip olandır. Toplumlar yerleşik düzene geçtikçe erkek, bedenen güçlü olduğu için, üretim düzeni içerisinde birincil öneme sahip olmuştur. Üretim ve ticaretin artmasıyla erkeğin toplumdaki işlevi önem kazanmış, bu da anaerkil sistemin bozulma sürecini başlatmıştır. Bu durum git gide kadının ikincilleştirilmesine neden olmuş, dolayısıyla ataerkil toplumsal yapıyı doğurmuştur².

Mülkiyet anlayışının ortaya çıkmasıyla beraber erkek, mülkiyetini doğacak erkek çocuğuna bırakma ve soyunu garanti altına almaya yönelmiştir. B.Russell, 'baba soyunun' devam etmesi anlayışının, ataerkilliği daha da popüler kıldığını belirtmiş ve İncil'de, 'Baba'nın 'çocuğunu' kendi 'tohumu' olarak kabul etmesi veya İbrahim'in soyuna vaat edilen toprakların varlığının kabul edilmesi gibi konuları örnek olarak göstermiştir³.

Mülkiyet anlayışı ve bir sonucu olarak doğan 'baba soyu' anlayışı, kadının toplumdaki konumunu dönüştürdü. Kadının üremesi veya cinselliği, dolayısıyla

¹ August Bebel, **Kadın ve Sosyalizm**, (Çev.: Sabiha Zekeriya Sertel), Toplum Yayınevi, Ankara, 1977, s.s. 20-23. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Lewis Henry Morgan, **Eski Toplum**, C.1, (Çev.: Ünsal Oskay), Payel Yay., İstanbul, 1986, s.26.

² Bertrand Russell, **Evlilik ve Ahlak**, (Çev.: Vasif Eranus) Say Yay., İstanbul, 1983, s.s.10-11.

³ A.g.e., s.21.

bedeni, güdüm altında tutulmaya başlandı⁴. Bu yüzden kadınların başka erkeklerle ilişkilerde bulunması yasaklandı. Yine de erkek maddi durumu el verdiği sürece pek çok kadın ile ilişkisine devam edebilirdi⁵.

Durkheim ise, kadının tabulaştırılmasıyla ilgili farklı bir yorum yapar. Ona göre, en eski toplumlarda kadınların tabu olması adet ve loğusalık zamanlarında kendilerinden kan gelmesi yüzündendir. İlk toplumlar anaerkil olduğu için totemlerin kanının, kadınlarda da mevcut olduğu addedilirdi. Bilhassa kan, bu dönemde, tabu olduğu için kadın da tabu haline geldi. Bu durum, hem kadınları muhterem bir mevkiye çıkartmış, hem de görülmesi haram bir mahiyete sokmuştur. Buna göre kadınların toplum içinde hukukça erkeklerden ayrılmasının sebebi, bedenî ve ruhî değil, tamamıyla toplumun yorumundan kaynaklanmıştır⁶. İşte bu toplum yorumu, zaman içinde birbirleriyle kültürel veya ekonomik temasa geçen toplumlarca benimsenmiştir. Böylece kadın, dünya geneline yayılan bir tabu haline gelmiştir. Tektanrıçılığa geçmeden çok önceleri, kadının ikincilleştirilmesi, zaman içinde tüm dünyaya yayılmıştır.

Emile Durkheim'in toplumbilim ilkeleri ve yöntemini benimseyen Ziya Gökalp de ilk dönemlerde kadının tabu olmasının nedenini kana bağlar ve kadının, bu özel döneminde, herhangi bir eşyaya dokunmasının yasaklandığını, dolayısıyla toplumların, dokunduğu her şeyi kirleten 'kadını', hapsedmek ve örtmek gibi anlayışlar türetmiş olabileceğini söylemiştir. Gökalp, böylece tesettürün ve haremin ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Ayrıca kadının ayıplı olduğunun düşünülmesi sebebiyle kadına siyasal, sosyal, hukuksal haklar verilmemiş ve erkeklerin güdümünde olmak reva görülmüştür⁷.

⁴ Bebel, a.g.e., s.27.

⁵ A.g.e., s.37.

⁶ Ziya Gökalp, **Makaleler IX**, (Haz.: Şevket Beysanoğlu), Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1980, s.s. 65-66.

⁷ Ziya Gökalp, **Türk Uygarlığı Tarihi**, (Haz.: Yusuf Çotuksöken), İnkılâp Kitapevi., İstanbul, 1991, s.s. 249-250.

I. BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE KADIN

1.1.İLKÇAĞ TOPLUMLARININ KADINA BAKIŞI

1.1.1.Antik Mezopotamya'da Kadın Olmak

Yakındoğu'nun mekânsal yayılımını, geçici olarak da olsa, 38. Kuzey enlemi eksenini üzerinde merkezlenmek üzere, yedi milyon mil karelik bir alan üzerinde, güneybatıdan kuzeydoğuya uzanır şekilde sınırlandırabiliriz. Bölge batıda, Fas'ın Atlantik kıyılarıyla sınırlanmaktadır ve doğuda, Kuzey Afrika boyunca İran üzerinden Arabistan'a doğru uzanır ve nihayet Güney Pakistan ile Güney Afganistan'da Orta ve Güney Asya'ya dâhil olur. Kuzey'de sınır, Akdeniz, Karadeniz ve Hazar Denizi ile ve Hindikuş Dağları'nın tepeleriyle doğal olarak çizilmektedir⁸.

Yakındoğu coğrafi öneminin yanı sıra disiplinler arası öneme sahip bir bölgedir. Arkeoloji'den Antropoloji'ye, Tarih'ten Teoloji'ye birçok disiplinin ilgi alanına girmiştir. Çünkü keçi, domuz, koyun gibi hayvanlar ilk kez burada evcilleştirilmiş, tarım burada bulunmuş ve Neolitik devrim, erkek ve kadınları avcı-toplayıcılardan, çiftçi-çobanlara burada dönüştürmüştür. Yine ilk okur-yazar kentsel uygarlıklar bu coğrafyada yükselmiştir⁹.

O dönemlerde geniş çapta yaşanan bu gelişmeler, bu coğrafyayı daha da çekici bir hale getirmiş, iklimsel elverişlilik, bilimsel gelişmeler gibi cazibelerden kaynaklanan birçok göçler yaşanmış, böylece bölgede son derece karmaşık ve kültürel bir çeşitlilik meydana gelmiştir.

Ataerkin ailenin doğudan batıya hemen her coğrafyada yayılması ve özellikle Roma, Yunanistan, Mısır, Hindistan, Çin ve Arap coğrafyaları gibi dünyayı oldukça etkileyen bölgelerde güçlü hale gelmesi ile kadınlar, erkekler tarafından kendilerine

⁸ Charles Lindholm, **İslami Ortadoğu: Tarihsel Antropoloji**, (Çev.: Balkı Şafak), İmge Kitapevi, Ankara, 2004, s. 31.

⁹ A.g.e., s.s. 31-33.

has kılınan toplumsal alandan kopararak, erkeğin neslini sürdürebileceği ve kadını kolayca kontrolü altında tutabileceği ‘evlerin’ içine itildi.

Yakındoğu coğrafyası çok uzun yıllar öncesinden beri ataerkil bir akrabalık sisteminden oluşmuştur. Tarihçiler ve kültürel antropologlar, genellikle Ortadoğu’da erkek iktidarının durmaksızın genişlemesinin, mahalli şehir devletlerinin kozmopolit imparatorluklara dönüşecek şekilde büyümelerini tetikleyen artan işbölümü ve buna eşlik eden statü hiyerarşilerini de kapsayan, karmaşık bir grup etkenden kaynaklandığını ileri sürerler. Çoğunlukla bu sürecin, bir yandan ‘baba soylu’ kalıtımın, kalıcı mülkler üzerindeki hakları kontrol altında tutabilmek için kullanılması; diğer yandan ise ataerkil gücün, evlilikleri ve bağımsızlıklarıyla ‘grup dayanışmasını bozma potansiyeline sahip kadınlar üzerinde meşru otoriteyi koruyabilmek için kullanılması gibi sebeplerle, daha fazla erkek egemenliğine yol açtığı savunulur. Bu dönüşüm genellikle, daha fazla artı ürünlerin birikmesine, kadın ve erkek emeği arasında daha büyük ayrıma, seçkin erkeklerin ortaya çıkmasına ve erkeklik statüsünü daha belirgin kılmanın bir yolu olarak, kadının tecridine yol açan, saban tarımının avcılık ve toplayıcılığın yerini aldığı dönemden bu yana süregelen uygarlık değişimlerinin zirvesi olarak görülür. Her durumda, kadının ikincil hale gelmesi, kadını ‘babaya ve kocaya’, dolayısıyla erkeğe, bağımlı kılan ‘baba soylu’ ve baba yerli toplumsal örgütlenmelerin yükselmesine bağlanır¹⁰.

Kısacası çoğu Yakındoğu toplumlarında, tarihsel süreçte çeşitli sebeplerle, kadının toplumsal düzen içerisinde ikincilleştirilmesi durumu görülmüştür. Genel olarak kadınların aptal, tembel, güvenilmez, kirletici, inatçı, duygusal, bencil, geveze, açgözlü ve doğuştan ahlaksız bir tür olduklarına inanılırdı¹¹. Tarihte bilinen en eski Sami olan Akadlar, İ.Ö. IV. binyıldan itibaren Sümerler ile sıkı bir kültürel iletişim yaşamaktaydı. Bu iki etnik gurubun bileşmesinden, karma bir antik uygarlık doğdu¹².

Antik Dönem Mezopotamya bölgesindeki toplumlar, ataerkil bir yapıya sahipti. Toplumda bu yapıdan en çok zarar gören kesim kadınlar olmuştur. Öyle ki, kadın kocasına bağlıdır. Akadlarda evlenmek demek, eşinin mülkiyetine sahip olmak demektir. Evlilik sürecine bakacak olursak, damadın ailesi kızı seçer, sözleşmeyi

¹⁰ A.g.e., s.399.

¹¹ A.g.e., s. 386.

¹² Jean Bottéro, “*Babilli Kadınların Hakları*”, **Eski Yakındoğu Sümer’den Kutsal Kitap’a**, (Der.:Jean Bottéro), (Çev.: Adnan Kahiloğulları, Pınar Güzelyürek, Lale Arslan Özcan), Dost Yay., Ankara, 2005, s. 128.

yapar, sonra da kızın karşılığında ailesine bir miktar para ödemesi yapardı¹³. Kadın evlenir evlenmez kocasının mutlak otoritesi altına girerdi¹⁴.

Toplumda tek-eşlilik yaygın olsa da erkek, gelirine göre, başka kadınlar ile de evlenebiliyordu. Kadın, eşine itaat etmek, dışarı çıkmamak, ev işleri ve çocuk bakımı gibi işlerle ilgilenmek zorunda idi. Kadın ile erkeğin eşit haklara sahip olmadığını en iyi biçimde hukuk kurallarından anlıyoruz. İ.Ö. 1700'lerde yapılan evlilik sözleşmesine göre, kadın, eşine onu istemediğini söylese elleri bağlanarak suya atılmasına karar verilirken, erkeğin, eşini istemediğini söylemesi üzerine belli bir miktar nafaka ödemek şartıyla boşama hakkına sahipti. Yasalar önünde hiçbir adil hakkı olmayan kadın, ancak kendi yöntemleriyle, eşinin ondan boşanmasını sağlayabilirdi¹⁵.

Sümer kadınlarının tüm Mezopotamya kadınlarıyla aynı konumda olduğu bilinmektedir. Öyle ki, toplumdaki birçok buluşa ve birçok yeniliğe rağmen, bugüne kadar yapılan araştırmalar, Sümerlerin kadınlara, toplumsal düzen içerisinde yeteri kadar değer vermediğini göstermiştir. Yine de Sümerler'de Er Sülaleler Devri olarak bilinen zamanlarda kadınların sosyal durumunun daha iyi olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Sümerlerde başlangıçta kadınlar çeşitli şekillerde tapınaklarda hizmet etmekteydiler. Rahibelerin halk meclislerinde yer alabildiği ve birden fazla koca alabildiği kabul edilmektedir¹⁶.

Urukagina Kanunları (İ.Ö. 2400?) boşanma konularında, erkeğin, eşine ödediği ağır nafakayı kaldırmıştır. Kadın birden çok erkekle evlenirse cezası suya atılmaktı¹⁷. Ayrıca bir kadın kocasına “*Sen benim kocam değilsin*” derse, o kadın nehre atılırdı. Fakat eğer erkek, karısına “*Sen benim karım değilsin*” derse, erkeğin ona bir miktar gümüş para ödemesi gerekirdi¹⁸.

Sümer toplumunda kadınlar aile kadınları, fahişeler ile cariyeler ve Natudî kadınlar olmak üzere çeşitli gruplara ayrılmıştır. Aile kadınlarının görevi, eşiyile ve çocuklarıyla ilgilenmek ve ev işleri yapmaktı. Fahişe ve cariyelerin durumu ise son derece kötü idi. Öyle ki Gılgamış Destanı'ndan fahişelerin aşağılandıkları ve çok zor bir hayat sürdükleri anlaşılmaktadır. Cariyeler için de Muazzez İlmiye Çığ'ın

¹³ Buna Akadça'da 'terhatu', Türkçe'de 'başlık parası' denmektedir.

¹⁴ Bottéro, a.g.e., s. 129.

¹⁵ A.g.e., s.s. 129-130.

¹⁶ Elif Genca, “Eski Mezopotamya'da Hukuk Hareketleri ve Düzenlemeler (Sümer, Babil ve Eski İsrail Hukuku)”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009, s.s. 64-65.

¹⁷ A.g.t, s. s. 23-24.

¹⁸ Mehmet Dikmen, **İslam'da Kadın Hakları**, Cihan Yay., İstanbul, 1983, s. 15.

naklettiğine göre Sümer kanunu: “*Kısır bir kadının, kocasına verdiği cariyesi, çocuk doğurunca, hanımına karşı büyüklük taslayamaz, öyle yapmaya kalkarsa cezalandırılır.*”¹⁹ hükmüne varmıştır.

Bunların içinde Natudi kadınları, çok farklıdır. Natudiler, gayet varlıklı olup kendilerini tanrıya adanmışlardır. Evlenmemelerinin sebebi Jean Bottéro’ya göre, dönemin aile yasaları gereği, olası bir ölüm olayında kadının malvarlığının eşine geçmemesi içindir. Dinlerine çok bağlı olan bu kadınların tüm engellemelere rağmen evlenirlerse bile kesinlikle çocuk doğurmaları yasaktı. Diğer Sümer kadınlarından oldukça farklı olan Natudiler, özgürdü ve ticaret yapma hakkına sahiptiler. Bu özgür kadınlar sadece Sümer kadınlarından değil, tüm Sami kadınlarından da farklı ve ayrıcalıklı bir konuma sahiptiler²⁰.

Görülüyor ki Mezopotamya coğrafyası, tarihsel süreç içerisinde, ataerkil ve baba soylu düzenin toplumsal gelişimine katkıda bulunurken, kadının sosyal hayatını çeşitli görevler ve yükümlülükler ile kısıtlamış ve hukuksal alanda, kadına karşı ciddi yaptırımlar uygulamıştır.

1.1.2. Antik Anadolu’da Kadın Olmak

Binlerce yıllık geçmişte çevresindeki kültürler içinde Anadolu kadınının ayrıcalıklı bir yeri olduğu, Neolitik Çağ’dan itibaren Anadolu’ya özgü bir Ana Tanrıça kavramının oluştuğu bilinmektedir.

Eski Anadolu’da kadınların toplumsal statüsü, Mezopotamya kadınlarına göre daha iyi olduğu söylenebilir. Hitit kadınlarının hukuksal olarak gözetildiği ortaya çıkarılmış bir bilgidir. Hititler, Anadolu’ya geldiklerinde, mevcut Hatti siyasi hâkimiyetini sağlayıp, kültür ve sanatla bütünleşmişlerdir. Ayrıca ortaya çıkan bu yeni düzen içerisinde, Hurri kültürünün etkilerini yoğun olarak görmek mümkündür. Hurrilerin kültürel açıdan Hititleri etkilediği bilinmektedir. Kadın haklarının ise bunların en başında olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin, Hitit hukukunda, Hammurabi hukukunun aksine, tazminat yoluyla adaleti sağlama ilkesinin yer aldığı görülür. Kişiye herhangi bir maddi yarar sağlamayan, caydırıcı ve öç almaya yönelik bir adalet anlayışı ise bulunmamaktadır. Fakat yine de affedilmeyen ve sonucunda

¹⁹ Muazzez İlmiye Çığ, **Kur’an, İncil ve Tevrat’ın Sümer’deki Kökeni**, Kaynak Yay., İstanbul, 2005, s. 19.

²⁰ Bottéro, a.g.m., s.s. 131-135.

idam cezası olan suçlar da vardı. Bunlar kralın emrine karşı çıkmak, seksüel suçlar ya da büyü yapmak gibi suçlardır. Örneğin, Ceza Kanunu'nun 189. maddesine göre anneye, kız kardeşe, babanın kızına ve oğluna tecavüz edilirse bunun cezası ölümdü ve ölüm listesinin başında yer almaktaydı. Ayrıca üvey anneye ve kardeşin eşine tecavüz etmekte büyük suçlardandır. Miras hakkı konusunda Hitit kadınının bir takım hakları olduğu bilinmektedir. Özellikle 27.maddede “*Eğer bir erkek karısını kendi evine götürürse kadın çeyizini de beraber alır. Eğer kadın kocasının evinde ölecek olursa, kocasının malı, mülkü yanarsa, erkek, kadının çeyizini kendine alır. Eğer kadın babasının evinde ölürse ve çocukları varsa kocası çeyizi alamaz*” ifadesinden kadının şahsi servetinin miras olarak kaldığı, ancak baba evinde öldüğü takdirde mirasından sadece çocuklarının faydalanabileceği anlaşılmaktadır. Ayrıca 192. maddede de, bir kadının kocasının ölmesi halinde, kadının kocasının miras hissesini alabileceği açıklanmaktadır²¹.

Eski Hitit Devleti zamanında kadınların soyundan gelen erkek çocuklarının veliyaht olması, İ.Ö. 2000'lerin ilk yarısında kadınların nüfuzunun olması, Anadolu'da var olan anaerkil yapıdan ileri geldiği belirtilmektedir. Fakat Hititlerin yayılmacı bir politika izlemesiyle ataerkilliğe geçişi hızlanmıştır²². Hititlerde boşanma anlayışına sık rastlanmadığı, ama boşanma işlemlerini kadınların da erkekler gibi kolay başlatabildikleri kaydedilmektedir²³.

Hititlerde devleti yöneten kraliçelerin var olduğu bilinmesine rağmen, şehirleri yöneten bazı kadın yöneticilerin²⁴ olduğu çoğu zaman bilinmez. Hitit kadını tam olarak erkekle eşit olmasa bile, Mezopotamyalı hemcinslerinden farklı olarak sosyal hayatta ve ticaret hayatında daha çok var olmuştur. Kendi adına ticaret anlaşmaları yapmış, borç para vermiştir. Bunun dışında, Hitit kadınının erkekle beraber hasat işçisi olarak tarım işlerinde de çalıştığı ve ekonomik hayata katkısının olduğu Hitit kanunlarının 150. ve 158. maddelerde kadının emeğine karşılık alacağı miktarın belirtilmesi ile belgelenmektedir:

“Eğer bir adam para karşılığı bir işe girerse, işveren bir ay için ... şekel gümüş verir.”

²¹Binnur Çelebi, “**Anadolu'da Hitit Sosyal Yaşamında Kadının Yeri ve Önemi**”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.s. 117-124.

²² A.g.t., s. 125.

²³ A.g.t., s. 153.

²⁴ Kadın yöneticilere ‘*Rubatum*’ denmiştir.

“Eğer bir kadın para karşılığı bir işe girerse işveren bir ay için şekel gümüş verir.”

“Eğer bir adam hasatta işe girerse, demetleri bağlar, yük arabasına yerleştirir, onları samanlığa koyar, harman yeri hazırlarsa, 3 ay için 30 yarım ölçü tahıl onun ücretidir; eğer hasat zamanı bir kadın işe girerse, 2 ay için 12 yarım ölçü tahıl verilir.”²⁵

Kanunlardan anlaşıldığı üzere kadın sosyal hayat içinde var olmakta ve bir takım hakları elinde bulundursa da erkekle tam olarak eşit seviyede değildir²⁶. Miras konusunda ise ölen erkeğin malları, eşi ve çocukları arasında paylaşılmışken baba evinde ölen kadının mirasına babası, kocasının evinde ölen kadının mirasına ise kocası sahip olmuştur²⁷.

1.1.3. Antik Grek Dünyasında Kadın Olmak

Eski Yunan Uygarlığı, Homeros’tan (İ.Ö 900) Yunanistan’ın Romalılarca ele geçirilip Acquea Liga’sının dağılmasına (İ.Ö. 146) kadar uzanan dönemi kapsar²⁸.

Eski Roma ve Yunan toplumlarında ataerkil bir aile yapısı söz konusudur. Bu yüzden kadınların yönetimde herhangi bir etkinliği yoktur²⁹. Bu kapsamda, Yunan Medeniyeti’nin, bilinenin aksine daha az demokratik olduğu söylenebilir. Toplumsal düzende, Yunan kadınları siyasi sistemin dışına itilmişti³⁰. Atina, kadını kölelerle eşit tutar, babalar kızlarını, kendi istedikleri adama verirlerdi³¹. Hatta Antik Yunan toplumunda bir kadının doğurduğu bebek kucağından alınabilir ve güçsüzdür gerekçesiyle boğazlanabilir veya sağlıksızsa su çukuruna atılarak öldürülebilir ve anneye dahi hiçbir söz hakkı bırakılmazdı³².

Dönemin yaygın inanişına göre Atinalı kadınlar, ‘Kyrios’ denilen korumacısı olmadan kendi namına, yasal işlem yapamazdı hatta mahkemeye kanıt bile

²⁵ Çelebi, a.g.t., s.168.

²⁶ A.g.t., s.s. 165-168.

²⁷ Günseli Özkaya, **Tarih İçinde Kadın Hakları**, TTK Yay., Ankara, 1985, s. 5.

²⁸ Ney Bendason, **Başlangıçtan Günümüze Kadın Hakları**, (Çev.: Şirin Tekeli), İletişim Yay., İstanbul, 1994, s. 23.

²⁹ Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını 1839-1923**, T.C Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1991, s. XI.

³⁰ Clive Ponting, **Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi**, (Çev.: Eşref Bengi Özbilen), Alfa Yay., İstanbul 2011., s. 202.

³¹ Hüseyin Kılıç, **Kölebeylikten Derebeyliğe Tarih ve Kadın**, Art Yay., Ankara, 1998, s. 41.

³² Bertrand Russel, **Batı Felsefe Tarihi (Antik Çağ)**, (Çev.: Muammer Sencer), Say Yay., İstanbul, 1969, s. 181.

veremezdi³³. Kız çocukları, erkek çocuklarla eşit değildi ve okuma hakkı sadece erkeğe verilmişti. Kızlar genç yaşta evlendirilir ve genellikle eşleri, onlardan yaşça büyük olurdu. Bakirelik çok önemli olup, bekâretini kaybetmiş bir kadın, köle olarak satılabilirdi. Miras erkek çocuğa düşerdi. Evlilik konusunda tek eşlilik yaygındı. Fakat bir erkek birden çok kadınla beraber olabilirdi. Boşanma hakkı sadece erkeğe has bir haktı. Aslında yasalar kadının isteği üzerine boşamaya izin veriyordu fakat kadının boşanması çok ender görülen bir durumdu³⁴.

Kadınların toplumda alt seviyede olduğunu Homeros'un İlliada ve Odysseia'sında da görüyoruz. O, eserlerinin çeşitli yerlerinde kadınlara atıf yapar. Örneğin Hera, Zeus'un aklını çelmek için süslenip onu baştan çıkarmaya çalışmıştır³⁵. Kadın, erkeği aldatan yaratık olarak gösterilmiştir.

Ayrıca dünya düşünce tarihine adını altın harflerle yazdıran Antik Yunan Medeniyeti'nin düşünürleri, kadın konusunda, ne yazık ki döneminin ilerisinde bir tutum sergilememişler, toplumdaki öğrendikleri şekilde kadını ikincilleştirmişlerdir. Örneğin Platon, kadınların topluma dâhil edilmesini savunurken aynı zamanda kadın ruhunun, erkek ruhundan daha aşağı bir konumda olduğunu, akıl ve bilgi seviyesi olarak daha aşağıda olduğunu dile getiriyordu. Platon, *Devlet* adlı eserinde kadın ile erkek arasında yaratılış farklı olduğuna kanaat getirmiş, iş sahasında kadının erkekten güçsüz olduğunu söylemiştir³⁶.

Kadınlar kendi içlerinde de ayrı sınıflara ayrılıyordu. Evlenen kadınların başlıca görevi evde eşlerine hizmet etmek ve çocuklarıyla ilgilenmektir. Hetaira denilen bir kadın sınıfı vardı ki bunlar iyi eğitim görmüş, her türlü meclise giren kadınlardı. Hetairalar akıllıydı. Onlarla her türlü sohbete girilir, siyaset konuşulurdu³⁷.

Atina'da ev kadınlarının tüm yaşamları ev içinde geçerdi. Atina evlerinde kadınlar için ayrılmış özel bölümler bulunurdu ve kölelerce korunurdu. Evlerin alt katları erkeklere, üst katları kadınlara aitti. Yani Osmanlı'dan bildiğimiz harem³⁸ dairelerine benzer bir uygulama söz konusudur. Kadınların en önemli görevleri

³³ Sue Blundell, **Women in Ancient Greece**, Harvard University Press, 1995, s. 114.

³⁴ Bendason, A.g.e., s. 24.

³⁵ Homeros, **İlliada**, (Çev.: Azra Erhat, A. Kadir), Sander Yay., İstanbul, 1975, s. 355.

³⁶ Platon, **Devlet**, (Çev.: Cenk Saraçoğlu, Veysel Atayman), Bordo Siyah Yay., İstanbul, 2005, 453/B, 455/D.

³⁷ Ayşe Gül Akalın, "Eskiçağ'da Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı", **AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.21, S. 33, (2003), s. 27.

³⁸ Haremlere 'Gynaikonitis' denirdi.

çocuk doğurmak, çocuklarla ilgilenmek ve ev işleri yapmaktı. Fakat fakir olan kadınların ev dışında çalıştıkları da bilinmektedir³⁹.

Sparta kadınlarının, Atinalı kadınlardan nispeten daha iyi konumda olabileceği düşünülmektedir. Sparta toplumunda yabancılarla evlenme âdeti yoktur. Bu yüzden kadınların nispeten değerli olduğu düşünülüyor. Bunun yanında doğumda ölen kadınların, savaşta ölen erkeklerle eş değer kabul edilmesi bu yargıyı destekler niteliktedir. Aristoteles, Sparta'nın 2/5'inin kadınlara ait olduğunu, 3. yüzyıla gelindiğinde ülke topraklarının yarısını ellerinde bulunduğunu belirtmiştir⁴⁰.

Roma'da ise toplumsal düzende kadının geri bir statüsünün olduğu söylenebilir. Roma Hukuku'nda hak ehliyeti üçe ayrılırdı. Bunlardan biri de Romalı bir vatandaşın başkasının hâkimiyeti altında olması veya olmaması durumuydu⁴¹. Dolayısıyla kadının vasisi olma durumu vardı. Dahası bir kadın evlenirken erkeğe ev giderlerine yardımcı olmak için 'dos' denilen bir bedel öderdi. Yine de Roma hukukunda tekeşlilik genel kuraldı⁴².

Roma'nın görkemi arttıkça toplumsal yozlaşma da beraberinde geldi. Bu yozlaşma Roma'nın çöküşüne kadar sürdü. Senaka'ya göre yozlaşma sürecinde, bir kadının meclise kabul edilmesi için yetenekleri değil, kaç kocası sorulurdu. İhanet ve aldatma geneldi. Kanunun vereceği cezadan kaçmak için, kendilerini fahişe olarak yazdırırlardı. Hatta Roma'nın en aristokrat kadınları bile, fahişeler listesine yazılırdı. Ne var ki yapılan büyük savaşlar yüzünden nüfus azalınca İmparator Augustus, bir takım müdahalelerde bulundu. Nüfus artışını teşvik etmek amacıyla çocuk yapmayı zorunlu hale getirdi. Çocuğu olanlara ayrıcalıklar tanındı. Hatta kocalarını aldatan kadınlara mal varlığının yarısını kocalarına vermeyi zorunlu kıldı. Bu da çok geçmeden erkeklerin, hafif kadınlarla evlenmesine neden oldu. Tiberius ise kadınlar ile ilgili olarak bir kadının yakın akrabadan erkekleri, Roma şövalyesi ise, o kadının fahişe listesine adını yazdırmasını ve fuhuş yapmasını yasakladı. Listeye adını yazdıranlar da İtalya dışına sürüldü. Bunun yanında erkeklere herhangi bir yaptırım uygulanmadı⁴³.

³⁹ Akalın, a.g.m., s. 32.

⁴⁰ A.g.m., s.s. 25-26.

⁴¹ Paul Koschaker, **Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukuku'nun Ana Hatları**, (Çev.: Kudret Ayiter), A.Ü. Hukuk Fakültesi Yay., Ankara, 1977, s. 76.

⁴² A.g.e., s. 83.

⁴³ Bebel, a.g.e., s.s. 42-43.

1.1.4. Eski Uzakdoğu'da Kadın Olmak

Wolfram Eberhard, Çinlilerin başlangıçta anaerkil bir aile yapısında olduğunu söylemiştir⁴⁴. Fakat dünyanın geçirdiği sosyal dönüşümden nasibini almış ve ataerkilliğe doğru yönelmiştir. Eski Yunan toplumunda veya Mezopotamya toplumlarında görüldüğü gibi kadın, yakın erkek akrabalarının gözetimi altında kalmıştır.

Çin geleneğinde ve yaşamında maddi ve manevi eşya 'yin ve yang' isimleriyle iki büyük kısma ayrılmıştır. Yang sınıfı, gündüz, nur, iyilik gibi uğurlu şeyler iken; yin sınıfı, karanlık, fenalık gibi uğursuz şeylerdi. Kadın ve erkek de bu yin-yang ikilisine dâhil edilmiştir. Kadın Yin, erkek Yang sınıfına verilerek, kadına olumsuz bir anlam yüklenirken erkek tam tersi şekilde tanımlanmıştır. Çin'de kadınların hukuken, erkektekine karşı bir seviyede olmasının en önemli nedeni, işte bu dinsel tasnifin sonucudur⁴⁵.

Çinli kadınlar, eşinin kölesi olarak görülür, eşi ve çocuklarıyla yemeğe oturamaz, ayakta hizmet ederdi⁴⁶. Eğer kadın kocasını aldatırsa cezası yakılarak öldürülmekti⁴⁷.

Hindistan, tarih boyunca sürekli istilalara uğramıştır ve kültürel olarak sentez bir coğrafi bölgedir. Başlangıçta anaerkil olan Hindistan, özellikle Arilerin denetimi altına girmesiyle sert bir toplumsal yapılanmaya maruz kalmıştır. Burada zikredilmesi gereken bir diğer önemli etkiye sahip durum da Rig Veda dönemidir. Bahsi geçen dönemde, erkek egemen sınıf iyice güç kazanmıştır. Dolayısıyla ters orantılı şekilde kadınların hiçbir değeri kalmamıştır. Hint toplumunda kadın kısır ise ya da hep kız çocuk doğurursa kocası onu boşayabiliyordu. Kadınların boşanma hakkı yoktu. Çokeşlilik normaldi. Kadın kendi başına buyruk olmamalı, önce babasının sonra kocasının - eğer kocası ölürse - oğlunun sözünden çıkmamalıydı⁴⁸.

⁴⁴Wolfram Eberhard, **Çin Tarihi**, TTK Yay, Ankara, 1987, s.33.

⁴⁵Gökalp, **Makaleler IX**, s. 69.

⁴⁶Ahmet Gündüz, "*Tarihî Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi*", **The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science**, C.5, S. 5, (2012), s. 134.

⁴⁷Sevim Can, **Selçuklular Döneminde Kadın 1040-1308**, Ufuk Ötesi Yay., İstanbul, 2008, s.18.

⁴⁸Ö. Faruk Harman, "*Kadın*" Maddesi **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, 2001, C. 24, s. 83.

1.1.5.Eski Arap Dünyasında Kadın Olmak

Araplarda, İslamiyet öncesinde dahi ataerkil aile sisteminin bütün yönleriyle egemen olduğu görülmektedir. Arap kadınlarına, sosyal alanda, çoğunlukla gereken değer verilmiyordu. Arap toplumunda kadınları genel olarak iki gruba ayırabiliriz: Hürler ve Köleler.

Hür kadınlar doğal olarak cariyelerden çok farklı bir konuma sahipti. Fakat hür kadınlar kendi içlerinde de yoksul ve zengin olarak ayrılıyordu. Kabile reisi ya da aristokrat ailelerin - ticaret de yapabilen - kadınları toplum önünde daha ayrıcalıklı bir konuma sahipti. Yoksul hürler ise hiçbir zaman zenginlerin eriştiği saygınlığa erişemiyorlardı. Durumdan da anlaşılacağı üzere bunun en büyük sebebi, zenginlikti. Örneğin Beni Adıyy b. Neccar kadınlarından Ömer kızı Selma, Kureyş kadınlarından Huveylid'in kızı Hatice, Utbe kızı Hind, Alkame kızı İmre, Medine kadınlarından Ka'b kızı Ümmü Umare, Haris kızı Ümmü Hâkim ile Arap şairi Hansa, toplumdaki yüksek statü sahibi kadınlara örnek olarak tarihte ünlenmişlerdir⁴⁹. Örnekler çok az olsa da İslam öncesi Arap toplumunda Amalika kabilesine mensup ez-Zebba'nın yöneticilik, Lokman bint Suhr'un da komutanlık yaptığı bilinmektedir.

Her ne kadar Arap toplumunda kadınlar, bir hiç gibi görülse de erkeklerle beraber savaflara iştirak eder, savaş şiddetinin arttığı zamanlarda ise şiir okuyarak⁵⁰, savaşçılara cesaret verip, yaralarını tedavi ederlerdi⁵¹.

Araplar oldukça milliyetçi bir toplumdur. Ticari ilişkilerin gelişmesi ya da göç ve savaş gibi olgulara bağlı olarak başka milletlerle kaynaşması bu katı milliyetçiliği biraz köreltmiş olsa bile kadınlar üzerindeki baskıyı gitgide arttırmıştır. Şöyle ki, başka milletlerle kaynaşmayı asgari düzeyde tutmak maksadıyla haremlik-selamlık uygulamasını Yunan ve İran medeniyetinden ithal etmişlerdir⁵². Bu değişim sürecinde, özellikle şehirli kadınlar bu yeni yapılarla daha çabuk tanıştılar. Zaman ilerledikçe Araplar, haremlik-selamlık uygulamasını ve başörtüsünü benimsemişlerdir. Çöl bölgelerindeki Arap kadınlarına gelince, erkekler ile beraber

⁴⁹ Ramazan Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın", **Diyanet İlmî Dergisi**, C.37, S.1, (2001) , s. 63.

⁵⁰ İslamiyet öncesi Arap toplumu şiir ve şaire pek değer verirdi. Toplumda ün salmış kadın şairler de bulunmuştur. Bunların arasında Hansa, Harnek, Celile, Kebşe, Amr b. Ma'dikerb'in kız kardeşini sayabiliriz.

⁵¹A.g.e, s. 66.

⁵² Ziya Gökalp, **Türk Ahlâkı**, (Haz.: Yalçın Toker), Toker Yay., İstanbul, 1992, s.s. 102-103.

çalışmaya, oturmaya ve konuşmaya devam etmişlerdir. Dolayısıyla çöl yaşantısı gereği haremlik-selamlık gibi kurallar uygulanmamıştır⁵³.

Cariye adı verilen kadınların dâhil olduğu grupta durum daha vahimdir. Dünya genelinde olduğu gibi Araplarda da cariyenin, bir hayvandan farkı yoktu ve toplumsal düzende köle statüsüne sahiptiler. Her türlü işte ve alanda kullanılan bu çaresiz kadınların hayvanlarla eşit seviyede tutulması son derece normal karşılanıyordu. Cariyeler ev hizmetlerinde kullanıldığı gibi, fuhuş için de kullanılıyordu. Ayrıca bu köle kadınların sahipleri, herhangi bir nedenle, kötü muamele yaptığında ya da öldürdüğünde herhangi bir cezaya çarptırılmıyordu⁵⁴.

10. yüzyıl yazarlarından el-Mesudi, İslamiyet'i kabul eden, El-Zübeyr ibn ül-Avvam'ın, hatırı sayılır bir servete sahip olduğunu ve buna ek olarak bin kadın ve erkek köleye sahip olduğunu belirtmiştir⁵⁵.

Kadın kimliği, Arap toplumunda yer bulamamıştır. Kabul edilmemesinin nedenleri ise, çoğu kez işi gücü erkekleri kandıran, baştan çıkarıcı bir potansiyele sahip kötülük odağı olarak görülmelerinden ileri gelmiştir. Hatta kadın erkeğe oranla akıl ve bedensel güç yönünden aşağı seviyede olarak görülüyordu. Arap toplumunda kadının değersizliğini anlatan '*Kadınlarla istişare ediniz, fakat onlara muhalefet ediniz.*' ve '*İşini kadınların görüşüne dayandıran kimse rezil olmuştur.*' gibi sözler neredeyse atasözü halini almıştır⁵⁶.

1.1.6.Eski Türk Dünyasında Kadın Olmak

Türkler, tarihin en eski zamanlarından beri var olmuş, köklü bir ulustur. Türklerde kadının toplumdaki konumu ise çeşitli yazılı ve sözlü kaynaklarda geçmektedir. Siyasi, hukuki, toplumsal ve ailevi hayatta Türk kadını, çağdaşlarına kıyasla daha saygı görüyordu.

Türk Mitolojisi⁵⁷ incelendiğinde kadının konumu hakkında birçok bilgiye ulaşabiliriz. Destanlarda kadın evrenin yaratılışına sebep olan ilham kaynağı olarak

⁵³ Altıntaş, a.g.m.,s. 65.

⁵⁴A.g.e, s.s. 64-66.

⁵⁵Bernard Lewis, **Ortadoğu: İkibinyıllık Ortadoğu Tarihi**, (Çev.: Selen Y. Kölay), Arkadaş Yay., Ankara, 2006, s. 66.

⁵⁶Altıntaş, A.g.m, s. 65.

⁵⁷Ayrıntılı bilgi için bkz.: Bahattin Ögel, **Türk Mitolojisi I**, TTK Yay., Ankara, 1993; Bahattin Ögel, **Türk Mitolojisi II**, TTK Yay., Ankara, 1995.

tasvir edilmiştir⁵⁸. Tanrı'ya yaratılış ilhamını veren Ak-anadır. Ak-ana ışıktan bir kadındır. Ayrıca Oğuz'un ilk eşi, karanlığı yararak mavi ışıktan, ikinci eşi ise kutsal bir ağaçtan doğmuş kutsal kadınlardır⁵⁹.

Dede Korkut hikâyelerinde de bunu sık sık görüyoruz. Örneğin ev, kadından sorulur. Ailede “*Ana hakkı, Tanrı hakkıdır.*”⁶⁰ Buna ilaveten destan kahramanları iyi ata binen, kendini savunmayı bilen, savaşçı Türk kadınlarıyla evlenmek isterler. Dede Korkut hikâyelerinden bir diğeri olan ‘Deli Dumrul’da, Dumrul canının yerine can bulma çabasına girince bunu kadından bulmuş, kadını ona hiç çekinmeden canını vereceğini söylemiştir⁶¹. Bu kısa örneklerden de anlaşılacağı gibi Türk kadınının horlanması pek de söz konusu değildir.

Çinlilerin yin-yang ikilemesine benzer bir ikileme Türklerde de vardır. Türk topluluklarına bu ikileme ak-kara olarak geçmiştir. Fakat Türkler, kadını ve erkeği ak-kara sınıfına dâhil etmekten kaçındılar. Bu yüzden milliyetlerine ve yaşam biçimlerine uygun olarak başka bir sınıflandırma geliştirdiler. Bu sınıflandırma maddi ve manevi bütün eşyaların sağ-sol isimleriyle iki eşit kısımdan oluşmuştur. Yin-yang birbirine zıt şeyleri ayırırken, sağ-sol sınıflandırması birbirini tamamlama ilişkisi üzerine kurulmuştur. Bu ayrıma göre kadın sol, erkek sağ sınıfına dâhil edilmiştir. Eski Türk toplumunda kadın ile erkeğin eşitliği dini bir mahiyette bulunan sağ-sol tasnifi neticesinden başka bir şey değildir⁶².

Yani eski Türk toplumunda kadın-erkek ayrımı sadece cinsel totemleştirilme şeklinde görülür. Kadını simgeleyen totem, *inek*; Erkeği simgeleyen totem, *kısrak* idi. Bu totemsel ayrılık, eşitliği bozan bir ayrılık şeklinde tanımlanmamıştır⁶³. Daha ziyade, bunun kadına ve erkeğe şekilsel nitelikler yüklenmesi şeklinde yapıldığı görülmektedir. Bu durumda, ne kadını ne de erkeği aşağılayan veya yücelten bir tanımlama yapılmıştır.

Türklerde evlilik önemli bir konuydu. Evlilik, aynı soydan yalnız bir kadınla olmakla birlikte; fetih zamanlarında töreye aykırı olarak, odalık kadınlarının da var olduğu görülmüştür. Fakat bu çoğalma ancak bir çeşit töre hilesi şeklinde uygulanabilmiştir. Bu odalık kadınlar, toplumda meşru görülmediğinden bunlara

⁵⁸Gündüz, a.g.m., s. 132.

⁵⁹Necdet Sevinç, “*Eski Türklerde Kadın ve Aile Hukuku*”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, C.2, S. 8, (1980) s.18.

⁶⁰Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı**, TTK Yay., Ankara, 1958, s. 27.

⁶¹Gündüz, a.g.m., s. 133

⁶²Gökalp, **Makaleler IX**, s. 69.

⁶³Gökalp, **Türk Uygarlığı Tarihi**, s.102.

hatun denilmeyip kuma denmekteydi. Hiçbir hükmü olmayan kumaların çocukları, babalarının servetinden yararlanamadıkları gibi hükümdar da olamazlardı⁶⁴.

Sosyal hayatta oldukça aktif olan kadınlar, yerli veya yabancı erkeklerden kaçmamakla beraber ahlakına ve iffetine son derece düşkündür. Bunun nedeni kadınların doğum yaparken onlara yardımcı olduğuna inandıkları doğum tanrıçası Ayzıt'tır. Çünkü Ayzıt zina ve iffetsizliği sevmezdi⁶⁵. Eğer evlilik dışı bir zina söz konusu ise sadece kadın değil, aynı zamanda erkeklerde idam edilirdi. Bu açıdan bile Türkler diğer çağdaşı toplumlardan ayırt edilirdi. İbni Fadlan şu bilgiyi vermektedir. "*Zina diye bir şey bilmezler. Böyle bir suç işleyen birini ortaya çıkarırlarsa onu iki parçaya bölerler.*"⁶⁶

Türklerde kadın, genellikle erkek ile eşit konumda idi. Şölenlerde, kurultaylarda, ibadetlerde savaş veya barış meclislerinde hatun, hakan ile beraber bulunurdu. Örneğin, Türk hükümdarlarının eşleri meclislere katılmışlar, elçileri kabul etmişlerdir. İbn-i Fadlan:

"...Bundan sonra ona ve karısına getirdiğimiz itr, elbise, inci gibi değerli hediyeleri çıkardım. Bunları birer birer ona ve karısına takdim ediyordum. Nihayet, bu işi de bitirince halkın huzurunda hükümdarın karısına hilat giydirdim. Hatun hükümdarın yanında oturuyordu. Bu onların âdetidir. Hatuna hilat giydirince, kadınlar onun üzerine gümüş paralar saçtılar. Biz de çadırımıza döndük." ⁶⁷ diyerek, Hatun'un toplumdaki seviyesini göstermiştir.

Hakanın hükümette ortağı olan hatuna 'Türkan' unvanı verilirdi⁶⁸. O kadar ki, hakanın emirlerinin itaat edilebilir olması için kadının da imzası gerekliydi⁶⁹. Kadın ile erkeğin, toplumsal ve hukuksal alanda eşit haklarının olduğuyla alakalı olarak, yazılı bir buyruğa "*Hakan ve Hatun buyuruyor ki*" şeklinde başlanması, yabancı devlet elçilerini, hakan ve hatunun birlikte kabul etmesi, aile içinde erkeğin söz hakkı olduğu kadar kadının da söz hakkı olması, kadının erkekle beraber her meclise katılma hakkının olması gibi örnekler verilebilir⁷⁰.

⁶⁴ Gökalp, **Türk Ahlâkı**, s.72.

⁶⁵ Abdurrahman Kurt, "*Tarihi Süreçte Türk Kadınları*", **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, C.5, s. 399.

⁶⁶ **Onuncu Asırda Türkistan'da Bir İslam Seyyahı: İbni Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi**, (Haz.: Ramazan Şeşen), Bedir Yay., İstanbul, 1975, s. 31.

⁶⁷ A.g.e., s. 45.

⁶⁸ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Varlık yay., İstanbul, 1968, s. 148.

⁶⁹ Yusuf Ziya Yörükhan, **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri, Şamanizm**, (Haz.: Turhan Yörükhan), Ötüken Yay., İstanbul, 2014, s. 48.

⁷⁰ Gökalp, **Türk Ahlâkı**, s.47.

Türk kadınının hukukça konumunun yüksek olması, Türk yaşayış biçiminden ileri gelmektedir. Türk kadını, ev işlerinin yanı sıra, erkekle beraber toplayıcılık, avcılık, çiftçilik, çobanlık, askerlik gibi birçok etkinliklere katılırdı. Toplumsal yaşamın her alanında var olabilen kadının doğal olarak hukukça yüksek bir mertebede olması kaçınılmazdı. Yine yaşayış biçiminden kaynaklanan bir sonuç da kadının toplum içine karışmasının koşulu, tesettür değildi. Başka bir deyişle, İlk Türklerde peçe ve yaşmak takma gibi âdetler yoktur. Kadınlar, siyaset, din, ekonomi meclislerine yüzleri açık şekilde iştirak ederlerdi. Çünkü kadın tabu değil, tekindir. Sakınması gereken bir durum olmadığı gibi, sakınılması gereken bir varlık da değildi. Bundan dolayı da, eski Türk toplumlarında harem hayatı görülmemektedir⁷¹.

Türk toplumunda kadın ile erkeğin eşit olmasını Ziya Gökalp eserinde şu şekilde dile getirmektedir: “*Cinsel eşitlik demokrasinin ilkelerinden biridir. Erkekle kadının eşit olmadığı toplumlarda cinsel eşitlik de yok demektir. Cinsel eşitlik olmadıkça, yani erkekle kadın eşit bulunmadıkça gerçek eşitlik de olamaz.*”⁷²

Türklerin diğer milletlerden bir diğer farkı ise, toplumun ne anaerkil ne de ataerkil aile yapısına sahip olmasıdır⁷³. Eski Türk aile yapısında iki yanlı soy sistemi vardır. Daha açık ifade ile soyda hem kadın, hem de erkek tarafından akraba olma durumu söz konusudur⁷⁴. Dolayısıyla Türk toplumlarında, kadının ve erkeğin diğer tüm alanlarda olduğu gibi, soy konusunda da, daha eşit haklara sahip olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, Türk toplumunda kadının, sosyal, hukuksal ve ekonomik etkinliğinin, çağdaşı diğer medeniyetlere nazaran, daha ileri bir seviyede olduğu söylenebilir.

1.2. DİNLER PERSPEKTİFİNDE KADINLAR

1.2.1. Museviliğin Kadına Bakışı

Sami halklarından olduğunu bildiğimiz İbraniler, Ataerkil aile yapısını en erken kabul eden toplumlardan biridir. Yahudi kadınlar da diğer tüm ataerkil toplumlar gibi geri plana itilmiş ve haklarını bir bir kaybetmişlerdir. Hatta bir erkek kadının bakire olmadığını görür ise boşanmakla kalmayıp kadını taşıyarak öldürme

⁷¹ Gökalp, **Türk Uygarlığı Tarihi**, s.200.

⁷² A.g.e., s.199.

⁷³ Bu konuda Fernand Grenand, “Le Türkistan et le Tibet” adlı çalışmasında Türklerin ataerkil aile yapısına mahsus olduğunu ileri sürer. Fakat Ziya Gökalp buna karşı çıkararak, ana soyunun ve baba soyunun eşit olduğunu birbiri üzerinde üstünlüğün olmadığını dile getirmiştir. Bkz. A.g.e., s.237.

⁷⁴ Gökalp, **Türk Ahlâkı**, s. 162.

hakkına sahiptir⁷⁵. Feminist bakış açısıyla bakıldığında, Tevrat'ta kadınlar geri plana itilmiştir denilebilir. Kadınlar, yeni dinin onlara biçtiği payı kabullenmek zorunda kalmışlardır. İlahi dinlerin sorgulanamaz olması, bunda etkili olmuştur.

Musevilik'te kadınlarla ilgili ilk ifade, Yaratılış Bölümü'nde geçmektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken olay iki farklı Yaratılış metninin olmasıdır. Elohist ve Yahvist metin olarak bilinen bu metinlerde kadının yaratılışı farklı anlatılmıştır.

Tekvin'in ilk metni olan Elohist'te:

“Ve Tanrı dedi; Suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına ve sığırlara ve bütün yeryüzüne ve yerde sürünen her şeye hâkim olsun ve Tanrı insanı kendi suretinde yarattı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı ve Tanrı onları mübarek kıldı ve Tanrı onlara dedi: Semereli olun ve çoğalın ve yeryüzünü doldurun ve onu tabi kılın ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına ve yer üzerinde hareket eden her canlı şeye hâkim olun ve Tanrı dedi: İşte, bütün yeryüzü üzerinde olup tohum veren her sebze ve kendisinde ağaç meyvesi olup tohum veren her ağacı size verdim; size yiyecek olacaktır ve yerin her hayvanına ve göklerin her kuşuna ve kendisinde hayat nefesi olup yeryüzünde sürünen her şeye, bütün yeşil otu yiyecek olarak verdim ve böyle oldu. Ve Tanrı yaptığı her şeyi gördü ve işte, çok iyi idi. Ve akşam oldu ve sabah oldu, altıncı gün.”⁷⁶ denilerek, Tanrı suretinde yaratılan kadın ile erkeğin arasında hiçbir fark gösterilmemektedir.

Yahvist metinde ise kadının statüsü değişmiş ve şöyle denilmiştir:

“Sonra, ‘Âdem’in yalnız kalması iyi değil’ dedi, ‘Ona uygun bir yardımcı yaratacağım.’ kendisi için uygun bir yardımcı bulunmadı. Tanrı Âdem’e derin bir uyku verdi. Âdem uyurken, Rab Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapadı. Âdem’den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Âdem’e getirdi. Âdem, ‘İşte, bu benim kemiklerimden alınmış kemik, etimden alınmış ettir’ dedi, Ona ‘Kadın’ denilecek, Çünkü o adamdan alındı.”⁷⁷

Burada kadının yaratılma amacı Âdem’e yardımcı olmak şeklinde belirtilmiştir. Yaratılışın diğer önemli bir söylemi ise kadının ilk günah işleyen sonrasında da Âdem’e bu günahı işlettiren olmasıdır. Buna göre:

⁷⁵ Bebel, a.g.e, s.38.

⁷⁶ Tekvin, 1/26-31. (<http://www.dunyadinleri.com/tevrati/>) (05.12.2016) (Bundan sonraki ayetler bu siteden alıntılanmıştır.)

⁷⁷ Tekvin, 2/18-23.

“...Rab Tanrının yarattığı yabanıl hayvanların en kurnazı yıldı. Yılan kadına, ‘Tanrı gerçekten, bahçedeki ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin dedi mi?’ diye sordu. Kadın, ‘Bahçedeki ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz’ diye yanıtladı. ‘Ancak Tanrı bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın, yoksa ölürsünüz’ dedi. Yılan, ‘kesinlikle ölmezsiniz’ dedi, ‘Çünkü Tanrı biliyor ki o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyile kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız.’ Kadın ağacın güzel meyvesinin uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi. Yanındaki kocasına verdi, o da yedi. İkisinin de gözleri açıldı. Çıplak olduklarını anladılar. Bu yüzden incir yaprakları dikip kendilerine önlük yaptılar. Derken günün serinliğinde bahçede yürüyen Rab Tanrı’nın sesini duydular. O’ndan kaçıp ağaçların arasına gizlendiler. Rab Tanrı Âdem’e ‘Neredesin?’ diye seslendi. Âdem, ‘Bahçede sesini duyunca korktum. Çünkü çıplaktım, bu yüzden gizlendim’ dedi. Rab Tanrı, ‘Çıplak olduğunu sana kim söyledi?’ diye sordu, sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan mı yedin?’ Âdem, ‘Yanıma koyduğün kadın ağacın meyvesini bana verdi, ben de yedim’ diye yanıtladı. Rab Tanrı kadına, ‘Nedir bu yaptığın?’ diye sordu. Kadın, ‘Yılan beni aldattı, o yüzden yedim’ diye karşılık verdi. Bunun üzerine Rab Tanrı ‘yılana, bu yaptığından ötürü bütün evcil ve yabanıl hayvanların en lanetlisi sen olacaksın’ dedi. ‘Karnının üzerinde sürünecek, yasamın boyunca toprak yiyeceksin’ dedi... ‘Seninle kadını, onun soyuyla senin soyunu birbirinize düşman edeceğim. Onun soyu senin başını ezecek, sen onun topuğuna saldıracaksın”⁷⁸ denilmiş ve kadının, erkeği aldatıcı bir niteliğe sahip olduğu vurgusu yapılmıştır.

Yine bu bölümde kadınla ilgili olarak, Tanrı’nın lanetinden bahsedilir. Buna göre: “Rab Tanrı kadına, ‘Çocuk doğururken sana acı çektireceğim’ dedi, ‘Ağrı çekerek doğum yapacaksın. Kocana istek duyacaksın, seni o yönetecek.’ Rab Tanrı, Âdem’e ‘karının sözünü dinlediğin ve sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan yediğin için Toprak senin yüzünden lanetlendi’ dedi. ‘Yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın. Toprak sana diken ve çalı verecek, yaban otu yiyeceksin. Yaratılmış olduğun toprağa dönünceye kadar, ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın. Çünkü topraksın, topraktan yaratıldın ve yine toprağa döneceksin.”⁷⁹

⁷⁸ Tekvin, 3/ 1-15.

⁷⁹ Tekvin, 3/ 16-19.

Burada Tanrı Âdem’i ve yılanı cezalandırmış ve bunun gerekçesi kadının ilk günahı işlemesine bağlanmıştır. Ayrıca kadın, işlediği bu günahın bir sonucu olarak ‘erkeğin yönetiminde yaşama zorunluluğu’ ile cezalandırılmıştır.

Yahudi toplumunun geleneği, yeni dini de etkilemiş ve kutsal kitaplarda kadınlarla ilgili bazı ifadeler yer verilmiştir. Örneğin: “Eğer bir adam evlendiği kadında yakışsız bir şey bulur, bundan ötürü ondan hoşlanmaz, boşanma belgesi yazıp ona verir ve onu evinden kovarsa, kadın adamın evinden ayrıldıktan sonra başka biriyle evlenirse, ikinci kocası da ondan hoşlanmaz, boşanma belgesi yazıp verir, onu evinden kovarsa ya da ikinci adam ölürse, kadını boşayan ilk kocası onunla yeniden evlenemez. Çünkü kadın kirlenmiştir. Bu Rabbin gözünde iğrençtir. Tanrınız Rabbin mülk olarak size vereceği ülkeyi günaha sürüklemeyin.”⁸⁰ denmiş ve toplumsal baskı, aşk, maddi zorluklar gibi çeşitli ihtiyaçlarla kadının yeniden evlenmesi dinlerde meşru bir eylem olsa da, ayette geçen kıstaslarda kadın kirli sayılmıştır.

“Eğer bir adam, bir kadın alır ve onunla yattıktan sonra, hoşlanmayıp, bakire olmadığı hakkında onu suçlarsa, kadının ailesiyle beraber kent in ileri gelenlerine gidecekler. Aile, kızlarının bakire olduğunu (çarşaftaki kanla) kanıtlarsa erkek, aileye 100 gümüş vermek zorunda kalacak ve ömrü boyunca kadını boşayamayacak. Fakat bakire olmadığı kesinleşirse, kadın babasının evinin önünde taşlanarak öldürülecek.”⁸¹ Bu ayette kadının cinselliğinin de kontrol edildiği görülmektedir.

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Yahudilikte kadın, diğer ataerkil kültürlerde de olduğu gibi etkisiz kılınmıştır. Kadın ancak anne olunca saygı görüyordu⁸² ve Yahudi kadını kocasını seçemezdi. Onun yerine, kocasını babası seçerken, kadın da buna razı gelmek durumunda kalırdı⁸³.

Kadınların toplumsal alanda yer edinmemesi sorunsalı İ.S.300’lerin başlarında yazılan Talmud ile beraber daha ileri bir boyuta taşınmıştır ve kadın bu alanda daha fazla dezavantajlı olduğu bir sürece girmiştir. Babil Talmud⁸⁴’undaki üçüncü bölüm olan “*Nashim*” yani “*Kadınlar*” adlı bölümde kadınların hemen her alanda kısıtlanmasıyla ilgili hükümler vardır. Örneğin, ‘Ailelere, kız çocukları

⁸⁰ Tesniye, 24/1-4.

⁸¹ Yasanın Tekrarı 22/ 20-21.

⁸² Tesniye, 5/16., 27/ 16.

⁸³ Bebel, a.g.e., s. 44.

⁸⁴ Babylonian Talmud, Nedarim, 30/B. (Rabbi H. Freedman, ‘Nadarim’, **Contents of the Soncino Babylonian Talmud**, (Ed. Rabbi Isidore Epstein), The Soncino Press, London.), [www.come-and-hear.com/talmud] (16.12.2016)

ergenliğe ulaştığında hemen evlendirin' denmektedir⁸⁵. Ayrıca Talmud erkeklerin, istediği kadar kadınla evlenmesine izin vermiş, fakat kadınların ihtiyaçlarını karşılayabilme şartını getirmiştir⁸⁶. Yine de 11. yüzyıla gelindiğinde bu uygulamaya son verilmiş ve çokeşlilik yasaklanmıştır⁸⁷. Buna ek olarak Tevrat'ta olduğu gibi Talmud'ta da kadına boşanma hakkı verilmemiştir⁸⁸.

Miras hakkı konusunda Tevrat'ta bir takım ifadeler de mevcuttur. *"İsraillilere de ki, 'Bir adam erkek çocuğu olmadan ölürse, mirasını kızına vereceksiniz. Kızı yoksa mirasını kardeşlerine, kardeşleri yoksa amcalarına vereceksiniz. Amcaları da yoksa mirasını bağlı olduğu boyda kendisine en yakın akrabasına vereceksiniz. Yakını mirası mülk edinsin. Musa'ya verdiğim buyruk uyarınca, İsrailliler için kesin bir kural olacak bu."*⁸⁹ ifadesinden anlaşıldığı üzere babanın mirası, öncelikli olarak erkek çocuğuna ve ancak babanın erkek çocuğu yoksa kız çocuklarına geçebilecektir.

Bir diğer dikkate değer durum ise kadınların belli dönemlerde kirli sayılması sorunudur. Eski ataerkil toplumlarda sık rastlanan bu durumu Ziya Gökalp'ten okuyalım: *"Eski toplumlarda kadının tabu kabul edilmesinin sebebini kanın tabu olmasındandır Kadınların ergenlik, regl ve lohusalık hallerinde kanın gelmesi onları kirlenmiş olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Hatta kadınlar, regl ve loğusalık dönemlerinde ayrı yaşamaya, başkalarının dokunacağı eşyaya dokunmamaya, başkalarının yiyeceği kaplardan yememeye mecburdur."*⁹⁰

Bu yüzden Yahudi kadınları da, bu durumdan dolayı dini sınıf içinde yer alamamıştır. Tevrat'ın Levililer bölümünde bahsedilen *"İsrail halkına de ki, 'Bir kadın hamile kalıp erkek çocuk doğurursa adet gördüğü günlerde olduğu gibi yedi gün kirli sayılacaktır. Çocuk sekizinci gün sünnet edilmeli. Kadın kanamasından temizlenmek için otuz üç gün bekleyecek. Temiz sayılması için geçmesi gereken kutsal bir şeye dokunmayacak, tapınağa girmeyecek. Ancak kız çocuk doğurursa, adet gördüğü günler gibi kirli sayılacak ve temizlenmek için altmışaltı gün bekleyecektir."*⁹¹ sözlerinden anlaşılacağı üzere loğusalık döneminde kadın kirli kabul edilmiştir. Dikkati çeken başka bir nokta ise, oğlan bebek doğarsa otuz üç gün kirli kabul edilmesi, kız bebek doğarsa bu kirlilik süresinin erkeğe göre iki kat uzun

⁸⁵ BT, Pesachim, 113A.

⁸⁶ BT, Yebamoth, 65A.

⁸⁷ Salime Leyla Gürkan, **Yahudilik**, TDV Yay., Ankara, 2009, s. 176.

⁸⁸ A.g.e., s. 176.

⁸⁹ Sayılar 27/8-11.

⁹⁰ Gökalp, **Türk Ahlâkı**, s.43.

⁹¹ Levililer 12/ 1-5.

olmasıdır. Cinsiyet ayrımının ne denli ciddi olduğunu bu ifadelerden anlayabiliriz. Oysaki Tevrat'ın birinci kıssasında kadın erkeğe eşit ve ikisi de Tanrı'nın suretinde yaratılmışlardı.

Yahudilerde kadının şahitliği de mümkün değildi. Yasdıman, kadınların şahitliği konusunda şunları söylemektedir:

“Yahudilikte kadınların akıllarının eksikliği yönündeki bu anlayışın yankılarını ve izlerini pek çok alanda görmek mümkün olmaktadır. Örneğin, kadınların mahkemelerde şahitliklerinin kabul edilmeyişinin arkasında bu neden yatmaktadır. Yani, kadınların mahkemelerde şahit olarak kabul edilmemelerinin en önemli sebebi; onların zekâ seviyeleri ile ilgili ortaya konulan olumsuz tavır ve görüşlerdir. Kadınların şahitlik konusunda ehliyetlerinin yeterli olmadığı belirtilirken, kıyas yapılan kişiler de zaten bu husustaki anlayışı ortaya koyması bakımından dikkati çekmektedir. Çünkü onların şahitlik konusunda emsal tutuldukları kimseler; sağırlar, dilsizler, körler, deliler, kumar oynayanlar ve uyuşturucu kullananlardır. Kadınların şahitlik ehliyetini haiz olmadıkları hükmünü veren din adamları referans olarak bu kişileri almışlar, böylesi kıyas ve içtihatlar sonucunda da, ‘kadınların yüz kişi olsalar bile şahitliklerinin bir kişi hükmünde olduğu’ kuralını getirmişlerdir”⁹² diyerek konuyu özetlemiştir.

Her ne kadar Yahudi inancında, kadınlar ikinci plana atılmış olsa da Yahudi tarihinde bazı ün yapmış kadınlar da bulunmaktadır. Eski Ahit'te Miriam, Debora, Hulda, Noadya, İşaya'nın eşi adı geçen peygamberlerdir. Talmud'ta ise Sara, Hana, Abigail, Ester isimleri geçmektedir. Bu kadınlar ya önemli bir kişiyi kurtarmış, ya bir takım kehanetlerde bulunmuş ya da önemli bir kişinin eşi olmuş kadınlar olduğundan peygamber olarak ifade edilmiştir⁹³. Fakat bu sayılar, toplum içindeki kadınlara oranla devede kulak kalmaktadır.

1.2.2.Budizm'in Kadına Bakışı

Budizmin, farklı kesimlerce din olup olmadığı bugüne kadar tartışılmıştır. Fakat yine de Uzakdoğulu halklar tarafından, Budizm'e inanılmış ve din olarak kabul

⁹² Hakkı Şah Yasdıman, “Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler”, **DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 15, (2002), s.s. 104-105.

⁹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Saliha İslim Aksan, “Yahudilikte Kadın Peygamberler”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2014, s.s. 59-70.

edilmiştir. Eliaçık, Veda dininin, eski ve köklü bir din olduğunu, Brahmanizm, Upanishandlar, Budizm, Mahaviracılık gibi inanışların da hep Veda dininin değişmiş birer halleri olduklarını öne sürmüştür⁹⁴.

Buddha, öğretisine ilk başladığı zamanlarda, kadınları dine dâhil etmek konusunda tereddüt etmiştir. Buddha, üvey annesinin Budizm'e dâhil olmasına karşı çıkmış, ama kuzeni Anende'nin ısrarı üzerine⁹⁵, kadın topluluğa kabul edilmiş ve ilk kez bir kadın, rahibe ünvanını almıştır. Bundan sonra Buddha şöyle demiştir: “*Eğer Budizm bin yıl yaşayacaksa bu kadınlar yüzünden beş yüzyıl yaşayacaktır.*”⁹⁶

Buddha'm bu sözü kadına karşı bakışı yansıması açısından önem taşır. Genellikle Budizm'de kadına bakış açısı olumsuz yöndedir. Kadın, çoğu zaman, aşağı bir varlık olarak nitelendirilirken, yapılan yorumlarda kendisine olumsuz anlamlar yüklendiği görülmektedir.

1.2.3.Hıristiyanlığın Kadına Bakışı

Luka, Yuhanna, Markos, Matta olarak bilinen 4 büyük İncil'den öğrenileceği üzere İsa, kadın-erkek ayrımı gözetmeksizin tüm insanlara eşit yaklaşmıştır. Kadınlara karşı, döneminin diğer insanların aksine, iyi davranmış ve onları koruyup gözetmiştir. Örneğin, Ferisilerin, zina eden bir kadını, İsa'nın önüne getirip onu cezalandırmasını istediklerinde, İsa, “*İçinizde kim günahsızsa, ilk taşı o atsın*” demiş ve Ferisiler birer birer İsa'nın huzurundan ayrılmıştır. İsa, böylece kadını affetmiş⁹⁷ ve zina eden bir kadının dahi, erkek-egemen toplum tarafından cezalandırılmasını engellemiştir.

Bir başka açıdan bakıldığında İsa, bir mahkeme merciî değildir. Dolayısıyla hüküm verme gibi bir yetkisi yoktur. Kadının da hunharca öldürülmesine izin vermemiş, kendi bildiği gibi konuyu halletmiştir. Kadını da bir daha tekrar etmemesini söyleyerek uyarmıştır⁹⁸.

⁹⁴ R. İhsan Eliaçık, **Adalet Devleti: Ortak İyinin İktidarı**, İnşa Yay., İstanbul, 2011, s. 78.

⁹⁵ Gündüz, A.g.m., s. 135.

⁹⁶ Hacer Tokyürek, “*Eski Uygur Budist Metinlerinde Şeytan, Yılan, Kadın İlişkisi*”, **Türkiyat Mecmuası**, C.26, S.1., (2016), s.s. 301-310.

⁹⁷ **İncil**, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, b.t.y., Yuhanna, 8/ 1-11. (Bundan sonraki tüm İncil ayetleri bu kitaba göre verilmiştir.)

⁹⁸ Yuhanna, 8/ 11.

Bir başka ayette İsa öğrencileriyle bir eve gider, İsa'nın konuşmalarını dinlemesi üzerine bir durum vuku bulur. Bu olay Luka İncili'nde şu şekilde anlatılmıştır:

“İsa, öğrencileriyle birlikte yola devam edip bir köye girdi. Marta adında bir kadın İsa'yı evinde konuk etti. Marta'nın Meryem adındaki kız kardeşi, Rabbin ayakları dibine oturmuş Onun konuşmasını dinliyordu. Marta ise işlerinin çokluğundan ötürü telaş içindeydi. İsa'nın yanına gelerek, 'Ya Rab' dedi, 'Kardeşimin beni hizmet işlerinde yalnız bırakmasına aldırıyor musun? Ona söyle de bana yardım etsin.' Rab ona şu karşılığı verdi: 'Marta, Marta, sen çok şey için kaygılanıp telaşlanıyorsun. Oysa gerekli olan tek bir şey vardır. Meryem iyi olanı seçti ve bu kendisinden alınmayacak.’”⁹⁹ İsa böylelikle, kadınların eğitim hakkı olması gerektiğini savunmuştur.

Kadınlara karşı tutumu son derece hassas olduğu görülen İsa, Naim kentinde dul bir kadının oğlunun ölmesi olayından etkilenip, kimsesiz kalan bir kadına oğlunu geri vermiştir:

“Bundan kısa bir süre sonra İsa, Nain denilen bir kente gitti. Öğrencileriyle büyük bir kalabalık Ona eşlik ediyordu. İsa kentin kapısına tam yaklaştığı sırada, dul annesinin tek oğlu olan bir adamın cenazesi kaldırılıyordu. Kent halkından büyük bir kalabalık da kadınla birlikteydi. Rab kadını görünce ona acıdı. Kadına, 'Ağlama' dedi. Yaklaşıp cenaze sedyesine dokununca sedyeyi taşıyanlar durdu. İsa, 'Delikanlı' dedi, 'Sana söylüyorum, kalk!' Ölü doğrulup oturdu ve konuşmaya başladı. İsa onu annesine geri verdi.”¹⁰⁰

Luka-7. Bölümün 36-50 ayetlerinde de görüldüğü üzere, Ferisi denilen din görevlilerinin misafiri olan İsa'ya, bir misafir ve bir öğretici olarak hürmet göstermemesi ve hükümsüz bir kadının, dahası günahkâr bir kadının İsa'ya hürmet göstermesi karşısında, İsa'nın kadının günahlarını bağışlaması ve onu onurlandırması, o dönem Yahudi toplumunda pek de alışıl gelmiş bir olay değildir.

Erkeğin karısını boşaması konusunda, *“İsa konuşmasını bitirdikten sonra Celile'den ayrılıp Yahudiye'nin Şeria Irmağı'nın karşı yakasındaki topraklarına geçti. Büyük halk toplulukları da Onun ardından gitti. Hasta olanları orada iyileştirdi. İsa'nın yanına gelen bazı Ferisiler, Onu denemek amacıyla şunu sordular: 'Bir adamın, herhangi bir nedenle karısını boşaması Kutsal Yasaya uygun*

⁹⁹ Luka, 10/ 38-42.

¹⁰⁰ Luka, 7/ 11-15.

mudur?’ İsa şu karşılığı verdi: ‘Kutsal Yazıları okumadınız mı? Yaradan başlangıçtan ‘İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı’ ve şöyle dedi: ‘Bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak.’ Şöyle ki, onlar artık iki değil, tek bedendir. O halde Tanrının birleştirdiğini, insan ayırmasın. ‘Ferisiler İsa’ya, ‘Öyleyse’ dediler, ‘Musa neden erkeğin boşanma belgesi verip karısını boşayabileceğini söyledi?’ İsa onlara, ‘İnatçı olduğunuz için Musa karılarınızı boşamanıza izin verdi’ dedi. ‘Başlangıçta bu böyle değildi. Ben size şunu söyleyeyim, karısını fuhuştan başka bir nedenle boşayıp başkasıyla evlenen, zina etmiş olur. Boşanan kadınla evlenen de zina etmiş olur.’”¹⁰¹

Burada İsa Yaratılış kıssasının birinci şeklini benimsemiştir. İsa’nın bu şekildeki düşüncesi çeşitli ifadelerle Markos İncili 10/1-12 de ve Luka 16/18’de belirtilmiştir. Ayrıca İsa, boşanmanın hem kadın için hem de erkek için iyi olmadığını ifade etmiştir. İsa’nın bu sözlerinden ötürü Hıristiyanlıkta boşanma, kabul görmez bir harekettir.

Hiç kuşkusuz İsa, örneklerden anlaşıldığı gibi dönemine göre açık görüşlü bir kişiydi. Kadın-erkek ayrımı yapmamış olması, döneminin ender davranışlarından biri olarak görülmüştür. Ayrıca, İncil’in yayılması görevinde kadınlar da aktif olarak rol almışlardır.

Tarihsel süreç gözetildiğinde, İsa’nın yeni öğretisi, Roma’nın çöküşü sırasına denk gelmektedir. İsa, Roma’nın diğer etnik kökenlilere, kadınlara, yoksullara - yani tüm ezilmişlere - insanlık dışı muamele etmesine başkaldırdı. Zaten yönetimden huzursuz olan kitle, hızlı bir şekilde İsa’nın yeni öğretisini kabul etmeye başladılar. Kadınlar, kurtuluş umuduyla dört elle İsa’nın yeni dinini yaymaya yardım ettiler¹⁰².

Fakat Pavlus’un¹⁰³ kadınlarla ilgili düşünceleri, İsa’nınkilerle çelişmektedir. Pavlus’un Korintlilere yazdığı mektupta kadınları, erkeklerle eşit görmediği görülüyor ve eşit görmemesinin nedenini Pavlus’un şu sözleriyle anlayabiliriz:

“Ama şunu da bilmenizi isterim, her erkeğin başı Mesih, kadının başı erkek, Mesih’in başı da Tanrıdır. Başına bir şey takıp dua ya da peygamberlik eden her erkek, başını küçük düşürür. Ama başı açık dua ya da peygamberlik eden her kadın, başını küçük düşürür. Böylesinin, başı traş edilmiş bir kadından farkı yoktur. Kadın başını açarsa, saçını kestirsin. Ama kadının saçını kestirmesi ya da traş etmesi

¹⁰¹ Matta, 19/1-9.

¹⁰² Bebel, a.g.e., s. 45.

¹⁰³ Hıristiyanlığın ve dünyanın ilk misyoneri olarak kabul edilir.

ayıpsa, başını örtsün. Erkek başını örtmemeli; O, Tanrı'nın benzeri ve yüceliğidir. Kadın da erkeğin yüceliğidir. Çünkü erkek kadından değil, kadın erkekten yaratıldı. Erkek kadın için değil, kadın erkek için yaratıldı. Bu nedenle ve melekler uğruna kadının başı üzerinde yetkisi olmalıdır.”¹⁰⁴

Görülüyor ki kadın, hiyerarşinin en sonundadır. Kadın, erkek için yaratıldığından, kocalarına bağlı olmalı ve itaat etmelidirler. Pavlus'un Öğretilerini yaydığı bölge, ilk olarak Yahudilerin yoğun olduğu bölgeler olduğu için bu geleneği devam ettirmek istemiş olabilir. Ayrıca aynı bölümde kadının erkekten yaratıldığı ifadesi Tekvin ile benzerlik göstermiştir. Bu yüzden Hıristiyanlık düşüncesinde de kadının ikinci plana atıldığı görülebilir.

Kadınların erkeğe bağımlı olmasıyla ilgili Pavlus'un diğer ifadelerine şöyle bir bakarsak:

“Kadınlar da saç örgüleriyle, altınlarla, incilerle ya da pahalı giysilerle değil, sade giyimle, edepli ve ölçülü tutumla Tanrı yolunda yürüyen kadınlara yaraşır biçimde, süslenmelerini isterim. Kadın sükûnet ve tam bir uysallık içinde öğrensün. Kadının öğretmesine, erkeğe egemen olmasına izin vermiyorum; sakin olsun. Çünkü önce Âdem, sonra Havva yaratıldı; aldatılan da Âdem değildi, kadın aldatılıp suç işledi. Ama doğum yapıp kurtulacaktır; yeter ki, sağduyuyla iman, sevgi ve kutsallıkta yaşasın.”¹⁰⁵

Pavlus burada, kadının öğretici olmasını istememiş ve buna dayanak olarak da kadının yaratılıştaki Âdem'i aldatıp suç işlemesini göstermiştir.

“Kadınlar toplantılarınızda sessiz kalsın. Konuşmalarına izin yoktur. Kutsal yasanın da belirttiği gibi, uysal olsunlar. Öğrenmek istedikleri bir şey varsa, evde kocalarına sorsunlar. Çünkü kadının toplantı sırasında konuşması ayıptır.”¹⁰⁶

Burada, kadınların dini konuşmalarda soru sormaktan men edildiği görülüyor.

“Ey kadınlar, Rabbe ait olanlara yaraşır biçimde kocalarınıza bağımlı olun. Ey kocalar, karılarınızı sevin. Onlara sert davranmayın. Ey çocuklar, her konuda anne babalarınızın sözünü dinleyin. Çünkü bu Rabbi hoşnut eder. Ey babalar, çocuklarınızı incitmeyin, yoksa cesaretleri kırılır. Ey köleler, dünyadaki

¹⁰⁴ I. Korintliler, 11/3-10

¹⁰⁵ I. Timoteos, 2/ 9-15.

¹⁰⁶ I. Korintliler 14/ 34-35.

efendilerinizin her sözünü dinleyin. Bunu, yalnız insanları hoşnut etmek isteyenler gibi göze hoş görünen hizmetle değil, saf yürekle, Rab korkusuyla yapın."¹⁰⁷

*"Aynı şekilde kadınlar ağırbaşlı olmalı; iftiracı değil, ama ölçülü ve her bakımdan güvenilir olmalı."*¹⁰⁸

*"Aynı şekilde yaşlı kadınlar saygın bir yaşam sürmeli. İftiracı, şaraba tutsak olmamalı; iyi olanı öğretmeli. Öyle ki genç kadınları, kocalarını ve çocuklarını seven, sağduyulu, temiz yürekli, iyi birer ev kadını ve kocalarına bağımlı olmak üzere eğitebilsinler. O zaman Tanrının sözü kötülenmez."*¹⁰⁹ diyerek, yaşlı kadınlara, genç kadınları, çocuklarına iyi bir anne, eşine iyi bir kadın olması için, eğitmelerini öğütlemiştir.

"Ey kadınlar, Rabbe bağımlı olduğunuz gibi, kocalarınıza bağımlı olun. Çünkü Mesih beden kurtarıcısı olarak kilisenin başı olduğu gibi, erkek de kadının başıdır. Kilise Mesih'e bağımlı olduğu gibi, kadınlar da her durumda kocalarına bağımlı olsunlar. Ey kocalar, Mesih kiliseyi nasıl sevip onun uğruna kendini feda ettiyse, siz de karılarınızı öyle sevin." "Size gelince, her biriniz karısını kendisi gibi sevsin. Kadın da kocasına saygı göstereyin."¹¹⁰ şeklinde, kendi düşüncelerini topluluklara yaymayı hedeflemiştir.

Görülüyor ki, Pavlus, içinde yaşadığı toplumun geleneğini, metinlerinde aynen yansıtmıştır. Kadının erkeğe bağımlı olmasını öğütlemiştir. Çünkü Ona göre, kadın, erkek için yaratılmıştı. İ.S.2. yüzyılda, ataerkil kilisenin ortaya çıkışı ve güçlenmesiyle İsa'nın öğretileri göz ardı edilmiş, Pavlus'un metinleri referans olmuştur¹¹¹. Ataerkil yapının kök saldıgı, kadınlara karşı olumsuz yargıların arttığı bir toplumdan gelen Pavlus'un metinlerinin, giderek kabul görmesi, kadınların yüzyıllar boyunca erkek-egemen toplumlara bağımlı kılınmasına neden olmuştur.

1.2.4.İslamiyet'in Kadına Bakışı

İslamiyet'te kadının konumu ve rolü hakkında, bazı görüş ayrılıkları vardır. Bazı yazarlar, İslamiyet'ten önce kadınların önemsiz olduğunu, fakat İslamiyet ile

¹⁰⁷ Koloseliler 3/ 18-22.

¹⁰⁸ I. Timoteos 3/ 11.

¹⁰⁹ Titus 2/ 3-4.

¹¹⁰ Efesliler 5/ 22-25,33.

¹¹¹ Asife Ünal, "Türkiye'de Örtünme Anlayışı Üzerine Bir Araştırma (Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım)", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2004, s.68.

birlikte kadının konumunun yükseltildiğini savunurken, bazıları ise tam tersini iddia etmişlerdir¹¹². Örneğin İbrahim Bahadır, İslam öncesi dönemde kadınların sosyal alanda yer aldığını, erkekler gibi ata binip savaflara katıldığını hatta bunun Hz.Muhammed'in döneminde de devam ettiğini söyler¹¹³. Oral Çalışlar ise “İslam ideolojisi, diğer tüm tek tanrılı dinler gibi erkek egemen ideolojisini savunur.” demiştir¹¹⁴.

Bu görüşlerin tersini savunanlara gelince, Örneğin Bahriye Üçok' a göre: “İslam'da kadının yeri bazı bakımlardan erkeğinkinden daha aşağıda olsa da, İslami dönem kadını ile önceki dönem kadını arasındaki fark büyüktür. İslamiyet'ten önce evlenme, boşanma, miras gibi hususlarda hemen hemen hiçbir hakka sahip olmayan Arap kadını, İslamiyet ile beraber hak ve yetkilere sahip olmuştur.”¹¹⁵

Gerçekten de zengin ve nüfuzlu kadınlar dışında İslamiyet öncesi Arap kadını hukuksal alanda son derece aşağı idi.

Kültürel Antropojik açıdan bakıldığında İslam'dan önceki Arap toplumunda, zengin değilse, kadının hukuksal olarak aşağıda olduğunu önceki bölümde ifade etmiştik. İslam ile beraber kadının bazı haklar elde ettiğini biliyoruz. Örneğin, yetim kızlara adaletli davranılması, kadınların mirastan bir miktar pay alabilmesi, miras malı olarak kadınları kendine eş yapamamak¹¹⁶ gibi haklar, kadına tanınmıştır. Ayrıca İslamiyet'in kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim, çeşitli surelerinde insanın çift yaratıldığından bahseder. Yani Yahudilikteki veya Hıristiyanlıktaki gibi bir yaratılış kıssası yoktur.

“Düşünüp ibret alınız diye herşeyden iki çift yarattık.”¹¹⁷

“Yerin bitirdiği şeylerden, insanların kendilerinden ve daha bilemedikleri nice şeylerden, bütün çiftleri yaratan şanı yücedir.”¹¹⁸

“Ey insanlar! Biz sizi, bir erkekler bir dişiden yarattık. Ve örfler yoluyla tanışıp kaynaşasınız diye sizi milletlere, boylara ayırdık. Hiç kuşkusuz Allah katında en seçkinisiniz, sakınılması gereken şeylerden en çok sakınanınızdır. Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.”¹¹⁹

¹¹² Dikmen, a.g.e., s. 25.

¹¹³ İbrahim Bahadır, **Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler**, Su Yay., İstanbul, 2005, s. 21.

¹¹⁴ Oral Çalışlar, **İslam'da Kadın ve Cinsellik**, Cumhuriyet Yay., İstanbul, 1999, s. 31.

¹¹⁵ Bahriye Üçok, **İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar**, TTK Yay., Ankara, 1965, s. 11.

¹¹⁶ **Kur'an-ı Kerim Meâli**, (Haz.: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), 12.b., DİB Yay., Ankara, 2011, Nisa, 4/1-19 (Bundan sonraki tüm Kur'an-ı Kerim ayetleri adı geçen kitaptan alınmıştır.)

¹¹⁷ Zariyat 51/49.

¹¹⁸ Yasin, 36/36.

¹¹⁹ Hucurat, 49/13.

*“Ey İnsanlar! Şüphesiz Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.”*¹²⁰

Diğer kutsal dinler ile karşılaştığımızda kadının biraz - görece - daha iyi bir statüde olduğunu görürüz. Fakat yine de diğer dinlerde de olduğu gibi İslamiyet’te de kültürel hafıza ön planda tutulmuştur.

*“Eğer yetim kızlarla evlenince onlar hakkında adaletsizlik yapmaktan endişe ederseniz onlarla değil, size helal olan başka kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer o kadınlar arasında da adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz cariyeler ile yetinin. Doğruluktan ayrılmamak için bu daha elverişlidir.”*¹²¹ Bu ayet farklı bakış açılarıyla izah edilebilir. Din âlimleri ve feministler farklı tezler ortaya atmaktadır. Fakat bir gerçek vardır ki o da çokeşliliğin meşru kılınmasıdır. Kur’an’da bu konu, kesinlikle dört kadın şeklinde, ifade edilmese de, erkeğin dördüncü kadına kadar eş sahibi olması meşru görülmüştür.

Yine de İslamiyet’te var olan erkek egemenliğini Kur’an’a dayandırmak yanlışır. Çünkü sorun kutsal kitapta değil bazı tefsirlerdedir. Kültürel hafıza neticesinde yüzyıllar içerisinde Hz.Muhammed dönemi anlayış geri plana atılmıştır. İslamcı yorumcular, diğer konularda da olduğu gibi kadın konusunda da doğruluktan yoksun anlatılara başvururlar. Yorumcuların genellikle Cahiliye Dönemi Arap toplumunda ahlaksızlığın çok ciddi boyutlarda yaygın olduğunu İslamiyet’in gelmesiyle bu ahlaksızlıkların ortadan kalktığını söylerler. Cahiliye toplumunda kısmî derece de cariyelerin fuhuş için kullanıldığını biliyoruz. Lakin bunun bir topluma mâl edilmesi nasıl insafsızca bir yaklaşım ise, İslamiyet’e karşı yapılacak ağır yaklaşımlar da o kadar insafsızcadır.

Yaşar Nuri Öztürk, bu konuda Hz.Muhammed’in hayata veda etmesinden hemen sonra, Arap düşüncesinin, en zalim tahriplerine maruz kalanların kadınlar olduğunu söylemiştir¹²². Buna gerekçe olarak, kadına karşı toplumun sosyo-kültürel hafızasından kaynaklanan olumsuz yargılar ve İslam üzerine yapılan yanlış tefsirler gösterilebilir.

¹²⁰ Nisa, 4/1.

¹²¹ Nisa, 4/3.

¹²² Yaşar Nuri Öztürk, **İslam Nasıl Yozlaştırıldı?**, 8.b., Yeni Boyut Yay., İstanbul, 2000, s.332.

1.3.İSLAM DÜNYASINDA KADIN

1.3.1.Arap Kadınının Değişim Serüveni

Günümüzde ve geçmişte yaşanan kadın sorunsalı üzerinde tartışan ve bir sonuca varmaya çalışan feministler ile anti-feministlerin üzerinde ısrarla durduğu konu, İslam'ın kadın özgürlüğü üzerinde ne kadar olanak tanıdığıdır. Bu tartışmalardaki yaklaşımlar cinsiyetler arasında dinin emrettiği eşitsizliğin savunusu ile dini metinlerin ve ilk İslam tarihinin ilerlemeci yorumları arasında değişmektedir. İkinci yaklaşım ise sınıf sisteminin doğuşu ve ataerkil çıkarların zaferi ya da emperyalizm ve sömürgeci egemen güçlere karşı kültürel direniş sonucunda İslam'ın başlangıçta eşitlikçi olan öğretisinin daha sonra değişik biçimlerde saptırıldığını öne sürmektedir. Bazıları da İslam'ın esas itibariyle ataerkil ve kadın hakları karşıtı olduğunu iddia etmektedir¹²³.

Arap İslam Devleti, ilk dönemde eskiden kalma bir gelenekle, aşırı milliyetçi bir tutum sergilemiştir. Bu yüzden Müslüman olan ama Arap olmayan diğer unsurları göz ardı ettiği görülmektedir. Arap toplumundan olmayanlar hep ikincileştirildiği için Arap olmayan erkeklerle Arap kadınların evlenmeleri hoş karşılanmaz, yeni Müslümanlara kendileriyle aynı ekonomik, siyasi ve toplumsal haklar verilmezdi. Bu durumda, İslamiyet'in ikinci yüzyılında gerçekleşen bir dizi devrimci değişiklikler ile milliyetçilik biraz törpülenmiş ve sonrasında diğer Müslüman toplumlara karşı Araplaştırma politikası güdülmüştür¹²⁴.

Bilindiği gibi bir müddet sonra İslamiyet, bazı mezheplere ayrılmıştır. Şiiiler ve Sünniler arasındaki en büyük fark hukuksal açıdan miras konusundadır. Sünni Müslümanlardan farklı olarak Şiiiler, kadına da eğer erkek kardeşi yoksa babasının tüm mirasından yararlanma hakkı tanır. Şiiiler, muta'ya, yani kadının belli bir süre sonunda, pazarlıkla, tespit edilen bir para karşılığında cinsel ilişkiye girebildiği geçici bir evlilik yapmasına da izin verirlerdi¹²⁵. Görülüyor ki her mezhebin de kendine has bir kadın bakışı vardır.

Fatima Mernissi ise kadın ve aile konusundaki direngen muhafazakârlığın açıklanması için Arap kültür mirasının bizzat kendisine bakar ve Arap kültürünün

¹²³ Deniz Kardiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Yay., İstanbul, 2013, s. 92.

¹²⁴ Lewis, *Ortadoğu*, s. 65.

¹²⁵ Lindholm, a.g.e., s. 284.

dini inançlar ile modern vatandaşlık kavramı ve mutlak itaat ile insan hakları arasındaki köprüyü kuramadığını ileri sürmektedir. Bu kültürel durgunluk bağlamında kadına “*Arap-İslam kimliğinin belirlenmesinde itaatkârlık rolünün verildiğini*” söyler¹²⁶.

Ayrıca, İslam dünyasında, fıkıhlar ile de İslam kadını aleyhinde bir takım kanaatlar getirilmiştir. Örneğin Bakara Suresi’nde boşanma ile ilgili şöyle deniyor:

*“Dönüş yapabilecek boşanma iki defadır. Sonrası ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır. Evlilikte tarafların Allah’ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden boşanma esnasında bir şeyi geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer onlar Allah’ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının boşanmak için bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın Allahın koyduğu sınırları kim aşarsa, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”*¹²⁷

Demek ki cinsiyet ile ilgili bir hüküm yoktur. O halde kural olarak, boşanma hakkı her iki cins tarafından kullanılabilir. Fakat geleneksel fıkıh, tüm alanlarda olduğu gibi burada da kadının aleyhinde yoruma giderek kadının boşama hakkını kullanmasını *hull ve tefviz* denen şartlara bağlayarak zorlaştırmıştır. Erkeğe gelince o, istediği anda, istediği şekilde boşama hakkına sahiptir¹²⁸.

Diğer yandan konunun anlaşılmasında, Ömer bin Hattab’ın yorumu da önemlidir. Örneğin, Kur’an-ı Kerim’in bir araya getirilmesi esnasında bir rivayete göre; Hafsa, Kur’an-ı Kerim’in bir araya getirilmesi sırasında Ömer’in de bulunduğu bir ortamda komisyona “*Bakara Suresi’nin 238. ayetine gelince bana haber verin*” der. Komisyon söz konusu ayet geldiğinde ona haber verir. Hafsa, ayete ekleme yapmak ister. Fakat Ömer “*Bu açıklamanın Kur’an-ı Kerim’de olduğuna dair bir delilin var mı?*” der ve Hafsa “*Hayır, yok*” der. Bunun üzerine Hz. Ömer: “*Kur’an-ı Kerim’den olduğuna dair delili olmayan açıklamayı, bir kadının şahitliğiyle Kur’an-ı Kerim’e alamayız*” diyerek onun teklifini geri çevirir.¹²⁹

¹²⁶Fatima Mernissi, “*Democracy as Moral Disintegration*”, **Women of the Arab World**, s. 40’tan akt. Kardiyoti, a.g.e., s. 99.

¹²⁷ Bakara, 2/229.

¹²⁸ Öztürk, a.g.e., s. 337.

¹²⁹ Suyuti, ed-Durru’l-Mensur fi’t-tefsir bi’l-Mensur, (Haz.: Muhammed Emin Demc),C.III., Beyrut, t.y., s.s. 79-80’dan akt. Davut Şahin, “**HZ. ÖMER’İN KUR’AN ANLAYIŞI VE YORUM YÖNTEMİ**”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2009, s.73.

Tabiki Kur'an-ı Kerim'e ekleme yapılması doğru bir tutum değildir. Fakat burada göstermek istediğimiz Hz. Ömer'in 'kadın'ın şahitliğini, vurgulayarak, kabul etmemesidir.

Suyûtî, Hz. Muhammed'in iltifatına mahzar olan kayınpederi¹³⁰ Ömer bin Hattab'ın vahiyte tevafukunu *Muvafakat-ı Ömer* olarak ifade etmiş ve bunları yirmiye kadar çıkarmıştır. Bunlar arasında nikâh düşen kimselerin görebileceği ortamlarda Peygamberin eşlerine, üzerlerine örtü almaları hususunda tavsiyede bulunması ve Ahzab Suresi 59. ayetin nazil olması, Peygamberin hanımlarının kendisine kıskançlık göstermede ittifak etmeleri üzerine Hz. Ömer'in, hanımlara, “*Ey kadınlar bu hırçınlığınızdan vazgeçin yoksa Allah, Peygamber'e sizden daha hayırlılarını nasip eder*” demesi ve Tahrir Suresi'nin 5. ayetinin nazil olması gibi durumlar da mevcuttur¹³¹.

Kısmî değişiklikler olsa da genel olarak bakıldığında İslamiyet'ten önceki kadın ile sonraki kadın arasında aşırı değişimler olmamıştır. Genel itibariyle Arap kadınının toplumsal statüsü, günümüze kadar ki süreçte aynıya yakın kalmıştır. Fakat bunun nedeni İslamiyet değil, Arap toplumunun kırılmaz gelenekçiliğidir. İlerleyen süreçte, din adamlarının İslam üzerine yaptıkları tefsirlerin de bu durumu etkilediği görülmektedir. Son olarak, toplumlarda, sınıfsal sisteminin ortaya çıkışı ve ataerkil yapının egemen güçlerce nihai kılınması gibi nedenlerde bu süreci derinden etkilemiştir.

1.3.2. Türk Kadınının Değişim Serüveni

Türklerin İslamiyet'i kitleler halinde kabul etmesiyle birlikte, Türkler hem kendi öz kültürünü devam ettirmiş, hem de İslami hukuk kurallarına uymaya başlamışlardır. İlk dönemlerde kadının toplumda çok önemli görevler üstendiği fark edilmektedir. Bununla beraber Orta Asya'daki Türk kadınlarının kıyafetlerinde bir takım değişiklikler meydana gelmeye de başlamıştır. Örneğin, kadınlar, şalvar giymeye başlamışlardır. Bu konuda Kaşgarlı Mahmud şu ifadeleri kullanmıştır:

“Hatan halkı... kadınları şalvar, kürk giyerler, saçlarını örerler. Erkekler gibi ata binerler, Törenlerde Hakan'la Hatun birlikte oturur. Selamlaşmalarda kadınlar da erkekler gibi dizüstünde dururlar. Müslüman olan Kaşgarlılar ise çok

¹³⁰ Ömer bin Hattab, Hz. Muhammed'in eşlerinden Hz. Hafza'nın babasıdır.

¹³¹ Şahin, a.g.e., s. 133.

yumuşak huyludurlar. Müzik ve oyundan hoşlanırlar. Toplum hayatında kadınlar ve erkekler hep yan yanadırlar. Kuça halkı ise ziraat ve meyvecilikte hünerlidir. Halı dokumacılığı hemen her yerde kadınlar tarafından yapılır. Kadın ve erkekler saçlarını keserler”¹³² Görüldüğü gibi giyimde bir kısım değişiklikler olsa da, öz kültür devam etmiştir.

Karahanlılar Dönemi’nde, Türk topluluklarında, İslami anlayışın başladığını görmekteyiz. Bu dönemde, kadınların giysilerinde İslami toplumların etkileri görülebilir. Yusuf Has Hacib tarafından yazılan Kutadgu Bilig’te kıyafetlerle ilgili bilgiler mevcuttur. “Öğdülmiş’in Hükümdara Cevabı” adlı son bölümde kadınların yüzlerini örtmediğinden yakınıldığı görülüyor¹³³.

Türkler geniş coğrafyalara yayılmış büyük bir ulustur. Bu yüzden İslamiyet’in kabul edildiği zamanlar nasıl ki aynı değilse, İslami kültürü özümsemekte aynı kabul edilemez. 13. yüzyılda seyahat eden ve seyahatini kaleme alan İbn-i Battuta, sık sık Türk illerindeki kadınların durumundan bahseder. İbn-i Battuta, Anadolu’da kadınlar tıpkı bir akıncı gibi at koşturmakta olduğunu, pazarlarda yoğun ticari etkinliklerde ön safhaları tutmakta olduklarını, Özbek Han’ın ülkesindeki hanımların, sosyal hayatta eşlerinden aşağı kalmadıklarını dile getirmiştir¹³⁴.

Seyyah, Bağdat’a geldiğinde oradaki iki köprüden bahsettikten sonra kadınlı erkekli gece gündüz köprüde dolaştıklarını söylemiştir¹³⁵. Burada dikkat edilmesi gereken durum, kadının sosyal hayattan koparılmadığıdır. Seyyah, eserinde sürekli Türk kadınlarına gösterilen hürmetten söz etmiştir. Bu durumun kendini şaşırttığını da dile getirmiştir.

Battuta, Macar şehrinde kadınlara aşırı saygıyı ilginç bularak şöyle diyor:

“Bu yörede gördüğüm ilginç tutumlardan biri de erkeklerin kadınlara gösterdikleri aşırı saygıdır. Bu memlekette kadınlar erkeklerden üstün sayılıyor! Emirlerin hanımlarına gelince bu konuda ilk müşahadem Kirem'den çıktığımda vuku bulmuştu. Emir Saltiye Bey'in hanımını baştan aşağı pahalı mavi kumaşlarla kaplanmış, pencere ve kapıları açık bırakılmış arabasına bindiği sırada seyretmiştim. Yanında şahane elbiseler giymiş, fevkalade güzel dört cariye

¹³² Afet İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Halk ve Görevleri**, MEB Yay., İstanbul, 1982, s.s.34-35.

¹³³ Yusuf Has Hacib, **Kutadgu Bilig**, (Çev.: Reşit Rahmeti Arat), 2.b., TTK Yay., Ankara, 1974, s. 302.

¹³⁴ **İbn-i Battuta Seyahatnamesi**, C.1., (Çev: A.Sait Aykut), YKY., İstanbul, 2000, s. XXXVIII.

¹³⁵ A.g.e., s. 318.

bulunuyordu. Arkasından gelen bütün arabalarda da cariyeler bulunmaktaydı. Beyin konağına yaklaşıncı o arabadan iniyor, onunla birlikte en aşağı otuz cariye de inerek hatunun eteklerini tutuyordu. Onun elbiselerinde kuşağımsı uzantılar vardı; cariyeler buralardan tutuyor ve eteği yerden kaldırıyorlardı. Hatun böyle ihtişam ve gururla ilerleyip beyin huzuruna oturmuştu. Cariyeler ise hatunun çevresinde ayakta duruyorlardı. Az sonra getirilen kırmızı tulumlarından bir kadeh dolduran hatun, iki dizi üzerine çökerek eliyle beye sunmuş, bey bunu içtikten sonra hatun aynı tarzda bir kadeh içkiyi de kayınbiraderine takdim etmişti. Nihayet beyin bizzat kendisi bir kadeh kırmızı kendi eliyle hatununa içirmişti. Sofra hazırlanınca yemeklerini bir arada yediler. Bey, eşine bir takım elbise takdim ettikten sonra Hatun kibarca huzurdan çıktı. Beylerin hatunlarına gösterdikleri ilgi burada böyle!”

Ayrıca Macar şehrindeki kadınların hotoz kullandıklarını kadınların yüzünün örtük olmadığını, pazarda süt, yoğurt gibi gıda maddeleri sattıklarını dile getirmiştir¹³⁶.

Selçuklularda ise kadına hürmet devam etmektedir. Fakat bu dönemde, Arap toplumunun, Selçuklular üzerindeki sosyo-kültürel etkileri -gerek toplumsal gerekse hukuksal alanda- belirginleşmiştir. Selçuklu Türk kadınlarında yaşmak, tülbent, hotoz gibi başlıklar kullanılmıştır. Ayrıca sokak giysisi olarak *Sure-i Mahrama* denilen ayrı bir örtü kullanılırlardı¹³⁷. Ev giysileri; gömlek, şalvar ve entari şeklindedir. Ayrıca giysilerde kolların üst bölümüne Arap giyim tarzından etkilenerek, tıraz denilen bantlar yerleştirilmiştir¹³⁸. Selçuklu saray kadınlarının kıyafetlerinde ise başlıkların üzerlerine sıрма işlemler yapılmıştır. Ay yıldız benzeyen süslemelerle yapılan başlıklara da rastlanır¹³⁹.

Yine bu dönemde Anadolu’da çarşafın giyildiğine dair bilgiler de mevcuttur. Nitekim İbn-i Bibi’nin yazdığı *El-Evamirü’l-Ala’iye Fi’l-Umuri’l Ala’iye* adlı eserinde konu hakkında bilgi verilmiştir: “*Mavi çarşafı kızlar, güneşe benzeyen yüzlerinden örtüyü attılar.... Başlarına altın örtüyü alıp akli karıştırdılar. Elma*

¹³⁶ A.g.e., s. 472.

¹³⁷ Özden Süslü, *Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, AKM Yay., Ankara, 1989, s. 153.

¹³⁸ Sevgi Öztuna, “*Osmanlı Kadınının Giyim Kuşamı*”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.9, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 190

¹³⁹ Nurettin Sevin, *On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay., İstanbul, 1973, s. 35

yanaklarını örtü ve yaşmak felaketinden kurtarıp gümüş renkli çeneleriyle âşıkların kalplerini yağmaladılar.”¹⁴⁰

Burada gündelik yaşantıda çarşafın var olduğu anlaşılıyor. Fakat çarşafı giyen kadınlar büyük olasılıkla cariyeler ya da gayrimüslim kadınlardır.

Gündelik yaşamda Selçuklu kadınları, genellikle hayatının merkezine evlerini ve ailesini almıştı. Ayrıca ibadetlerini de eksiksiz yapıyorlardı. Ama bu ev hayatı, tutsaklık da değildi. İstekleri doğrultusunda dışarı çıkabiliyorlardı. Tipik Anadolu kadını şeklinde yaşayan kadınlar, suya bağlı temizlikler için dışarıda su kaynaklarının bulunduğu yerlerde işlerini görüyordu. Bazı ev dışı işler için hemcinslerle bir araya geliniyordu. Türk kadını daha ziyade ip eğirmekle meşguldü. Bunun dışında kadın; un elemekle, beşik sallamakla veya oğlunu beşikten çözmekle, çocuğuna süt emzirmekle meşgul oluyordu. Süslenmek de, kadının günlük hayatında epey bir yer işgal ediyordu¹⁴¹.

Kadınların dış dünya ile iletişim halinde olduklarının en önemli göstergesi Ahi Teşkilatı'nın bir kolu olan Bacıyan-ı Rum Teşkilatı'nın varlığıdır. Mikail Bayram'a göre Bacıyan-ı Rum Teşkilatı, kadınlara duyulan ihtiyaçla onların belirli iş alanlarında hizmet vermeleri zarureti doğduğu için kurulmuştu¹⁴².

Bacıyan-ı Rum Teşkilatı'na üye olan kadınlar, çeşitli sanatlarda kendilerini göstermiştir. Teşkilatın ticari faaliyetlerinin yanında, sosyo-kültürel kaynaşmalar da söz konusu olmuştur. Bu sayede, Anadolu Türk kadını hem üretmiş hem de sosyalleşmiştir. Ahilik ve buna bağlı olan Bacıyan-ı Rum Teşkilatı'nın kurulmasında, geleneksel Türk yaşantısının etkisi olduğu açıktır. Her ne kadar İslami kaideler yerleşse de kültürden kolay kopulamamıştır.

Selçuklularda, eğitim-öğretim durumuna gelince, temel eğitim aileler tarafından verilmiştir. Çoğunlukla kız çocukları, Kur'an ve dini eğitim alıyordu. Bundan başka Selçuklu dünyasında karma eğitimin olduğu mahalle mektepleri de vardı¹⁴³.

¹⁴⁰İbn-i Bibi, **El-Evamiirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l Ala'ıye (Selçukname)**, (Haz. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996, s. 116.

¹⁴¹ Mehmet Altay Köymen, **Alp Arslan ve Zamanı**, C.2., AÜ-DTCF Yay., Ankara, 1983, s.s. 360-361.

¹⁴² Mikail Bayram, **Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları Teşkilatı)**, Nüve Kültür Merkezi Yay., Konya, 2008, s. 68.

¹⁴³ Tuncer Baykara, **Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, I.Q Yay., İstanbul, 2004, s.s. 228-229.

İslami kurallara göre yapılan evliliklerde genellikle tekeşlilik hâkimdi. Eşlerin birbirlerine denk olması söz konusuydu. Bu kapsamda, Mevlana evlilik konusunda denkliğe vurgu yapmıştır¹⁴⁴.

Görülüyor ki İslamiyet'i ilk kabul eden Türklerde, kadın, her zaman bir şekilde, sosyal ve ekonomik hayatın bir parçası halindedir. Mikail Bayram'ın dediği gibi Selçuklularda Bacıyan-ı Rum'un teşekkülü, kadına sosyo-ekonomik alanda ihtiyaç duyulmasından ileri gelmiştir ya da öz kültür hafızasının bir kalıntısı olarak, erkeklerin destekleriyle kadınlar sosyo-ekonomik hayata bir şekilde katkı sağlamışlardır.

Türk kadını İran, Bizans, Arap kültürlerinin Türkleri etkilemesiyle beraber Osmanlı devletinin ilk dönemlerinden itibaren yavaş yavaş toplumsal konumunu kaybetmeye başlamış ve sosyal hayattan uzaklaşmaya başlamıştır¹⁴⁵. Klasik Çağ'da Türk kadınının konumu olumsuz yönde etkilenmiş, kadın ev içi yaşama itilmiştir. Miras hukuku ve mahkemede tanıklık gibi hakları yok sayılmıştır¹⁴⁶. Bu durum Tanzimat'tan sonra tartışılmaya başlanmış, son olarak Cumhuriyet Dönemi'nde çözümlenmiş ve Türk kadını hak ettiği değeri görmüştür.

¹⁴⁴ Tülay Tokmak, “**Mevlana Düşüncesinde Kadın**”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2006, s.101.

¹⁴⁵ Leyla Kaplan, **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, ATAM Yay., Ankara, 1998, s. 2.

¹⁴⁶ Emel Doğramacı, **Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü**, İş Bankası Yay., Ankara, 1989, s.135.

II. BÖLÜM

TESETTÜR

2.1.TESETTÜR NEDİR?

Kadın, insanlık tarihinin ilk zamanlarından beri, çoğu toplumlarca tabu olarak görüldüğü için, özel alanı, çeşitli şekillerde müdahalelere maruz kalmıştır. Önceki bölümlerde anlatıldığı gibi tarihsel süreçte, tesettür meselesi özelinde Hera'nın, Rebeka'nın, Babilli kızların ve daha nicelerinin yüzleri ya da vücutları örtülü tarif edilmiştir. İnsanlar tesettürü, toplumsal düzen içerisinde çeşitli amaçlara yönelik kullanmışlardır. Örneğin, Sümerlerde tapınak fahişeleri örtünmeyi 'bir kutsallık ifadesi' olarak kullanmışken; Assurlar, cariyeye kadınların tesettüre girmelerini yasaklamıştır. Nihayetinde tesettür (örtünme), farklı toplumlarda farklı amaçlar uğruna kullanılmıştır.

Örtünmeye ait Asur kanununu Almanca'dan İngilizce'ye çeviren Morris Jastrow, 'Veiling in Ancient Assyria' adlı makalesinde 'örtünün bir sokak giysisi' olduğunu açıklamıştır¹⁴⁷.

Kelime olarak tesettür, örtünmek, giyinmek, kuşanmak, gizlenmek, bir şeyin içinde veya arkasında gizlenmek, saklanmak, korunmak, kapanmak vb. anlamlara gelip, Arapça'da 's-t-r' kökünden 'tefe'ul' vezninde bir mastardır. Bu kapsamda, tesettür, hem kadının hemde erkeğin örtünmesi gereken yerlerini örtmesi demek olsa da, genellikle kadınlar için kullanılagelmiş bir kavramdır¹⁴⁸.

İslam kültürüne bakıldığında, tesettür, kadının kendini yabancılardan sakınması, yabancılarla temas zorunda olduğu durumlarda örtü örtünmesi anlamında kullanılır¹⁴⁹.

¹⁴⁷ M. Jastrow, "Veiling in Ancient Assyria" *Revue Archéologique*, 1921, C. 5, S.14, s.209'dan akt. Caroline M. Galt, "Veiled Ladies", *American Journal of Archaeology*, vol.35, No. 4, Oct-Dec., 1931., s.393. [<http://www.jstor.org/stable/498098>] (Erişim Tarihi, 04.04.2017)

¹⁴⁸ Ferid Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*,29.b, Aydın Kitapevi, Ankara, 2012, s. 1271.

¹⁴⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, MEB Yay., 1993, İstanbul, s. 474.

Hicab ise iki şey arasında veya bir şey önünde perde olan, engel anlamındadır¹⁵⁰.

İslam toplumunda tesettür şekilleri çeşitlidir. Bunların arasında çarşaf, ferace, yaşmak, peçe en çok kullanılanlarıdır.

Çarşaf, kelime kökeni olarak Farsça'daki 'çarşeb' kelimesinden gelmektedir¹⁵¹. Reşat Ekrem Koçu, İslami bir giyim olan ve Osmanlı son dönemlerinde kullanılmaya başlanan çarşafı şu şekilde açıklamıştır:

*“Dilimizde biri yorgana kaplanan diğeri şilteye örtünen iki yatak örtüsü de çarşaf adını taşır. Kadınların örtünmesi bu çarşaflardan birini başlarına atarak sokağa çıkması ile başlamıştır ve yüzyıllar boyunca bu örtünme şekli köylerimizde devam edegelmiştir. Başta İstanbul, büyük şehirlerimizde ise Müslüman Türk kadını ferace ile yaşmak ve yeldirme ile başörtüsünden mürekkep sureti mahsusada kesilip dikilen sokak kıyafetleri giymişlerdir.”*¹⁵²

Çarşaf üç parçadan oluşmaktadır:

- 1- Yüzü örten peçe,
- 2- Baş ile beraber gövdenin üst kısmını örten pelerin,
- 3- Gövdenin belden ayaklara kadar olan kısmını örten eteklik.

Yazar Mehmet İzzet Bey, çarşaf için şunları söyler:

*“Türkçe’de alel-ıtlak örtüye tabi olunur. Başlıca iki nev’i mâruf olup biri nisvan-ı İslam’ın beray-i tesettür sokakta vücutlarını setr ve ihata eyledikleri puşide-i malûmedir ki sia-i hal ve kudrete göre tafta, saten, dö Lyon, saten düşes, lâhuraki, vigoni, şayak, alpak misillû ipekli, yünlü ve pamuk kumaşlardan ölçü üzerine biçilerek arzuya ve mevsiminde cari modaya tevfikân eşkâl-i mütenevvia ve tarz-ı mütenevvide yapılır.”*¹⁵³

Peçe ise kadınların tesettür maksadıyla kullandıkları yüz örtüsüne verilen addır. İtalyanca pezzetodan gelmektedir. Çarşaf ile kullanılan ve yüze tutulan peçe başlangıçta siyah kıldan kalınlı, inceli yapılırken; sonraları vualeri, ajurluları, nakışlıları çıkmıştır. Mutaassıp olanlarla beraber süs düşkün olanlardan çifte peçe kullananlar da vardır¹⁵⁴.

¹⁵⁰ Devellioğlu, a.g.e., s. 420.

¹⁵¹ Pakalın, a.g.e., s. 327.

¹⁵² Reşat Ekrem Koçu, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Yay., 1969, s. 65.

¹⁵³ Mehmet İzzet Bey, **Rehber-i Umur-u Beytiyye**, C.III., s. 110-111’den naklen, Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. I, MEB Yay., İstanbul,1983, s.327.

¹⁵⁴ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. II, MEB Yay., İstanbul, 1993, s.765.

2.2. ESKİ TOPLUMLARDA GİYİM ve TESETTÜR

2.2.1. Eski Anadolu Uygarlıklarında Giyim ve Tesettür

Antik toplumlarda kadın figürü incelenirken, bu toplumların inançları bakımından tanrıça tasvirlerinin de önemli bir rolü vardır. Tunç Çağı'nda Anadolu'da tanrıça olan Kubaba (Kybele)'nin genellikle başlığınan çıkıp elbisesinin sırt kısmına ve yanlarına dökülen bir örtü örttüğü tasvir edilmektedir. Ancak bu giyim tarzı ve örtünün sadece tanrıçaya ait olmadığı, Karkamış'ta bulunan kabartmalarda, diğer kadınların da bu tarz kıyafetler giydiği görülmüştür¹⁵⁵.

Frigler ise ana tanrıça Matar'ı farklı şekillerde betimlemişlerdir. Fakat bu farklılığın ortak noktaları, tanrıçanın başı, gövdesi ve bacakları tamamen önden gösterilmiş biçimde dimdik durur. Kolları, çapraz şekilde kıvrılmış haldedir. Bedeni, kumaşlarla boynuna kadar kapalı, uzun kollu, uzun etekli, belden kemerle toplanan elbise giyer. Ayrıca başında 'polos' denilen bir başlık takar. Bu başlıktan çıkan uzunca bir örtü, tanrıçanın etek ucuna dek iner. Bu açıdan bakıldığında Friglerin tanrıçası, Hititlerinkine çok benzer¹⁵⁶ diyebiliriz.

Afet İnan, Hitit kadınlarının giyim kuşamlarıyla ilgili olarak yaptığı anlatımlarda, kadınların kol boylarının bileklere kadar uzandığı, etek boylarının ise yere kadar uzandığı elbiseler giydiklerini, bellerine kemer taktıklarını bahsetmektedir¹⁵⁷.

2.2.2.Eski Mezopotamya'da Giyim ve Tesettür

Eski Mezopotamya tarihi incelendiğinde, Sümerlerde 'kutsal fahişelerin' diğer kadınlardan ayırt edilmek için başlarını örttükleri bilinmektedir¹⁵⁸. Kutsal fahişelerin, Tanrı için cinsi ilişki yaptıklarına inanılmış ve bu sebeple kutsal sayılmışlardır. Toplumda bu kadınların, diğer kadınlardan ayrılmaları için başları örttürülmüştür¹⁵⁹. Bu uygulama Hammurabi zamanında kaldırılmıştır. Hammurabi Kanunları'ndan sonra en önemli hukuk metinleri olan Orta Assur Kanunlarıyla (İ.Ö. 1450-1250), tekrar yürürlüğe girmiştir. Böylece evli ve dul kadınlar da tapınak fahişe

¹⁵⁵ Lynn E. Roller, *Ana Tanrıça'nın İzinde, Anadolu'da Kybele Kültü*, (Çev.: Betül Avunç), Homer Kitabevi, 2004, İstanbul, s. 62.

¹⁵⁶ A.g.e, s. 86.

¹⁵⁷ İnan, *Tarih Boyunca...*, s. 11.

¹⁵⁸ Muazzez İlmiye Çığ, *Ortadoğu Uygarlık Mirası*, C.1, Kaynak Yay., 2006, İstanbul, s.105. Ayrıca Çığ, *Kur'an...*, a.g.e., s. 29.

¹⁵⁹ Çığ, *Kur'an...*, s.29.

leri gibi kutsal bir mertebeye çıkarılmıştır¹⁶⁰.

Asur Kralı'na ait bir kanununun 40. maddesiyle, evli ve dul kadınların başlarını örtmeleri emredilmiştir. Ayrıca bu kanunda cariyelerin, fahişelerin ve kızların başlarını örtmeleri yasaklanmıştır¹⁶¹. Bahsi geçen maddelerde, dikkati çeken bir nokta Sümer tapınak kadınlarının başları örtülü iken Assur kanunlarında cariyeye, fahişe kadınların başlarının açık olmasının emredilmesidir. Kanımızca, Araplarda, iffetli kadının başını örtmesi gibi algılanan ve sonra da dinen kabul edilen bu durum, Assurlar'dan ithal edilmiş bir anlayıştır.

Mezopotamya halklarının birbiriyle kültürel etkileşimde oldukları bir gerçektir. Bu yüzden Babil'de de durum farklı olmamıştır. Yeşeya'da geçen bir ifade şu şekildedir: *“Ey Babil, erden kız, in aşağı, toprağa otur. Ey Keldani kızı, tahtın yok artık, yere otur. Bundan böyle, nazik, narin demeyecekler sana. Bir çift değirmen taşı al da un öğüt, çıkar peçeni, kaldır eteğini. Baldırını aç, ırmaklardan geç. Çıplaklığın sergilenecek, mahrem yerlerin görünecek. Öç alacağım, kimseyi esirgemeyeceğim.”*¹⁶² Burada, açıkça peçeden bahsedildiği görülmektedir. Bu ve benzeri örnekler incelendiğinde anlaşılıyor ki, antik Mezopotamya uygarlıklarının kadın özelindeki kültürel anlayışları, gelecekteki İslam kültürünü ve bu kapsamdaki toplumların kadın özelindeki anlayışlarını etkilemiştir.

2.2.3.Eski Mısır'da Giyim ve Tesettür

Mısır'ın kendine has bir medeniyeti kendine has bir yaşam stili vardı. Bundan ötürü de kendine has bir giyim tarzı vardı. Eski Mısır'ın çeşitli buluntulardan ya da belgelerden anladığımız kadarıyla, toplumda çok renkli bir giyim tarzı görülür. Orta Krallık Dönemi'nde (İ.Ö 2050-1750) kadınlar, göğüsten ayak bileklerine kadar uzanan elbiseler¹⁶³ giymişler, omuz ve göğüsleri açıkta bırakan bu elbiseler, omuzdan geçen tek ya da çift askıyla tutturulmuştur¹⁶⁴.

Eski Mısır'da dikkati çeken aksesuarlardan biri de peruk kullanımınıdır. Kadın ve erkekler, dönemlere göre değişse de peruk kullanmıştır. Eski Krallık döneminde,

¹⁶⁰ Muazzez İlmiye Çığ, **Ortadoğu Uygarlık Mirası**, C.2, Kaynak Yay., İstanbul, 2007, s. 226.

¹⁶¹ Mebrure Tosun-Kadriye Yalvaç, **Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı**, TTK Yay., Ankara 1989, s.252

¹⁶² Yeşeya, 47/1-3

¹⁶³ Bu elbiselere Kalasiris denmiştir.

¹⁶⁴ Meltem Hazır, **“Giysi Tasarımında Görsel ve Dokusal Elementler, Pilise ve Drapeler”**, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir, 2006, s. 3.

Nefertiti ve Ka-Aper'in karısının taktığı tarzda peruklar kısa idi. Ayrıca Mısır'ın kadınları saç bakımına çok önem vermişlerdir. İnan'ın verdiği bilgiye göre genellikle her dönemde büyük, iki tarafından sarkan ve çeşitli permalı peruk kullanımı yaygındı. Bunlar, gerçek saçtan yapılmış ve ağır peruklardı¹⁶⁵.

Yeni Krallık Devrinde (1540-1070) ise kıyafet değişikliği olmuş, sade Eski Mısır kıyafet geleneği yavaş yavaş kendini gösterişe bırakmıştır. Çünkü Mısır, emperyalist bir anlayışa girmiş, Kerma ve Sina-Filistin gibi yerleri topraklarına katarak Fırat Nehri'nin ötesine geçmiştir. Bundan ötürü yabancı kültürlerden de etkilenmiştir. Mısır'ın son devirlerinde, yabancı kültürlerin tesiri olmuş ve Grek modası ve Makedonya mantosu moda olmaya başlamıştır¹⁶⁶.

Sonuç olarak baktığımızda, Eski Mısır kadınının kendine has bir giyim ve süslenme üslubu vardır. Kıyafetleri göğüs ve omuzları açık bırakan tarzdadır. Ayrıca başörtüsü şeklinde bir baş kapama söz konusu değildir. Peruk kullanımı çok yaygın olduğu bilinmektedir. İlerleyen tarihi dönemlerde diğer kültürlerle etkileşim yaşayan Mısır'da kendine has şekliyle karıştırılmış bir başörtüsü tesettür geçişi yaşanmıştır.

2.2.4. Eski Grek Dünyasında Giyim ve Tesettür

Etrüsklerin kökeni hakkında çeşitli varsayımlar olmasına rağmen yaşadıkları coğrafyayı temel alarak bu bölüme dâhil etmeyi uygun gördük. Etrüsklerin kökeni hakkında kesinlik olmamasına rağmen Anadolu'dan kopup gelen bir grup olduğu iddia edilmiştir¹⁶⁷. Yine de arkeolojik buluntular sayesinde Etrüsklerle ilgili çeşitli bilgiler sağlanmıştır.

Etrüsklerin giyim-kuşamı bir takım değişimler geçirmiş olmasına rağmen temel yapısını korumuştur. Buna göre Etrüsk kadını ve erkeği, belde kemerle toplanan '*tunica*' ile bunun üstüne giyilen dörtgen pelerini, giyim tarzı olarak tercih etmişlerdir¹⁶⁸. Kadının başlığının ismi '*tutulus*' tur. Geleneksel Etrüsk başlığı olan tutulus, Etrüsk kadınları tarafından, güçlü oldukları İ.Ö. 6-5. yüzyıllarda, yaygın olarak kullanılmıştır. Örneğin, İ.Ö. 520 yıllarına ait Villa Giulia'daki bir lahit kapağı

¹⁶⁵ Afet İnan, **Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti**, TTK Yay., Ankara, 1987, s.s. 359-360.

¹⁶⁶ A.g.e., s. 359.

¹⁶⁷ Adile Ayda, "Etrüskler Türk mü idi?" adlı çalışmasında Etrüsklerin Türk kökenli bir topluluk olduğunu söylemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Adile Ayda, **Etrüskler Türk mü idi?**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1974.

¹⁶⁸ Murat Orhun, "**Etrüsk Kültürü ve Roma Kültürüne Tesiri**", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008, s. 82.

üzerine yatmış halde kadın ve erkek tasvirinde kadının, başlığı olduğu gibi etek uçları pili biçiminde bol kumaştan bir giysi ile bacaklarını örten bir manto giydiği görülür¹⁶⁹.

Etrüsk kadınının aynı zamanda başını ve yüzünü örttüğünü betimleyen kalıntılara da rastlanır. İ.Ö. 150’li yıllarda olduğu düşünülen Seianti Hanunia Tlesnasa’nın lahit kapağındaki heykelde çok açık bir şekilde, kadının başı örtülü ve uzun bir giysi giydiği görülür¹⁷⁰. Bunun nedeni, Roma hâkimiyeti altında yaşadıkları yüzyıllarca geçen süre içinde Yunan Roma kültürünü benimsemeleri olabilir.

Antik Yunan kadınında örtünme anlayışının olduğunu biliyoruz. Aile kadınlarının uzun elbiseler giyip başlarını örtmesi çeşitli buluntularla sabittir. Tesettür âdetinin, Söylenceler Dönemi’ne ait bir ifadede de geçtiğini gördük. Tanrıça Hera’nın, Zeus’u baştan çıkarmak için, başörtüsü ve peçe taktığını Homeros’un İlliada’sından öğreniyoruz.

*“Tanrısız merhemle sildi gövdesindeki kirleri,
Tanrılara yakışan kokulu yağla oğundu,
Zeus’un tunç eşikli evinde salladıkça bu yağı
Kokular göklere, tapınaklara yayılırdı,
İşte o yağı sürdü güzelim gövdesine,
Elleriyle saçlarını taradı,
Pırıl pırıl tanrısız örgülerini ördü,
Ölümsüz başından sarkan o güzelim örgüleri.
Sonra tanrısız bir giysi giydi üstüne,
Süslerle bezeyip Athene işlemişti ona bu giysiyi.
Tutturdu göğsünü altın iğnelerle.
Yüz püsküllü bir kemer kuşandı.
Küpelere taktı iyice delinmiş kulak memelerine,
Üç taşlıydı bu küpelere, dut kadar,
Ortalığa yayılır, göz kamaştırırdı güzelliği.
Örttü başını yepyeni, güzel bir örtüyle,
Gün gibi apaktı bu örtü.
Parlak ayaklarına bağladı güzel sandallar.*

¹⁶⁹ Elif Tül Tulunay, **Etrüsk Sanatı**, Arkeoloji ve Sanat Yay., 1992, İstanbul, s. 95.

¹⁷⁰ Ülfe Yıldırım, “**Antik Dönemde Kadın ve Süslenme**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2009, s.45.

*Tepeden tırnağa süslenip çıktı odasından.*¹⁷¹

*“Bir gömlekle bir harmani giydirdi Kirke bana
Gümüştten bir yaşmağa sarındı kendisi de,
Çok güzeldi, incecikti, dal gibi,
Sardı kalçasına altın bir kuşak,
ve bir başörtüsü attı başına.”*¹⁷²

Ayrıca Yunan kadın giysisinin gerçek tamamlayıcısı “*Kredemnon, Kalyptré*” pelerin ve peçe olarak kullanılabilir. Erkeklerin yanında kadınların örtünmesi uygulaması olmakla beraber kadınlar peçesiz evden çıkmazlardı. Muazzez İlmiye Çığ, başörtüsünün Sümerler tarafından kullanıldığını, onlardan da Anadolu’ya geçtiğini söylemiştir¹⁷³.

Roma İmparatorluğu ise geniş bir coğrafyaya yayılmış büyük bir imparatorluktu. Doğu medeniyetleriyle iç içe olduğundan dolayı kültürel bir kaynaşma söz konusuydu. Romalı kadınların örtündüğü çeşitli kaynaklarca sabit olup, Romalılar örtünmeyi bir iffetlilik sembolü olarak nitelendiriyorlardı. Azize Meryem de bir Romalı olarak başını örtüyordu.

2.2.5.Eski Uzakdoğu’da Giyim ve Tesettür

Hint kökenli dinler, kültürle iç içedir. Hindistan sosyal yapısındaki kast sistemi sert bir şekilde toplumu ayırmıştır. Bundan dolayı da her kastın kendine özgü giyim ve örtünme kuralları vardır. Kadın Hint kültüründe değersizdir. Hinduizm’e tepki olarak doğan Sihizm, İslamiyet’ten etkilenmiş, İslami örtünmeye yakın bir örtünme şekli benimsemiştir¹⁷⁴. Yılmaz’ın aktardığına kadar Hint kadınlarının başörtüsü kullandığı bilinmektedir¹⁷⁵. Nitekim günümüzde Hintli kadınlar özel günlerinde hatta gündelik hayatlarında başlarını örttüğü bilinmektedir. Fakat vücutlarının belli kısımları açıktır.

Çin dinleri, başlıca Taoizm, Budizm ve Konfüçyüsçülük dinleridir. Çin’de inanışlar gereği başörtüsü gibi örtünme şekilleri yoktur. Fakat dinleri gereği

¹⁷¹ Homeros, **İlliada**, s. 355.

¹⁷² Homeros, **Odyseia**, (Çev: Azra Erhat, A.Kadir), Can Yay., İstanbul, 2008, s. 195.

¹⁷³ Çığ, **Ortadoğu Uygarlık Mirası**, C.2, Kaynak Yay., İstanbul, 2007, s. 226.

¹⁷⁴ Ünal, a.g.t, s. 17.

¹⁷⁵ Bedriye Yılmaz, **Tarihten Günümüze Örtünmenin Anlamları**, İz Yay., İstanbul, 2008, s. 24.

kendilerine özgü bazı giyim şekilleri mevcuttur. Budizm'e inananlar, saç-sakal kesimi gibi ya da bölgelere göre giyim şekillerine uymak zorundadırlar. Japonların, eskiden, resmi dini Şintoizm iken, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu inanış yavaş yavaş gücünü kaybetti. Dini ibadet sırasında rahipler, beyaz şapka ve cübbe giymekteydiler. Tapınağa özel tören temizliği yapılarak gidilirdi¹⁷⁶. Uzakdoğulu çoğu millet gibi Japonlarda da örtünme yoktur. Kültürel ve dinsel giyim tarzlarını kullanmışlardır.

2.2.6. Eski Türk Dünyasında Giyim ve Tesettür

Türkler doğal yaşamları gereği kadınıyla erkeğiyle iç içe yaşamış bir toplum idi. Sert bozkır hayatına adapte olabilmek için kendilerine has giyim şekilleri geliştirmişlerdir. Yaylak-kışlak hayatı yaşayan, hayvancılıkla uğraşan bir toplum olan Türkler genellikle pantolon, gömlek ve ceket tarzı giysiler giymişlerdir. Kurganlarda çıkan elbiselere, kaya resimlerine ve heykellere bakılırsa Türklerin kıyafeti bugünkü giyim tarzına pek yakın olduğu söylenebilir. Örneğin, Tüekta kurganında ortaya çıkarılmış olan bir tigin cesedinde; kırmızı, yeşil, sarı renklerde üç çeşit elbise ve bu elbiseye belden bağlanmış bir kemer olduğu görülmüştür. Talas kıyısında bulunan İ.S. 2. ve 4. yüzyıllarda, Hunlara ait kurganlarda bir Hun kadının başı kırmızı ipek bir kumaşla örtülüp ensesinden bağlanmıştı. İpekli bağlarla bağlanan entarinin kumaşı da ipek olup, ayaklarında da çarık bulunmaktadır. Ayrıca kadın erkek gibi pantolon giymiştir¹⁷⁷. Bu açıklamadan anlaşılacağı gibi kadınların da erkekler gibi giyinmiş olduğunu görürüz. Yalnız erkeklerin eteklerine göre kadınlıklar biraz daha uzundur. Ayrıca kadınlar börklerin yanında bazı başörtüleri de kullanmıştır. Ögel'in başka bir aktarmasında Uygur kadınlarının, hotozlu şapkalar giydikleri bilinmektedir¹⁷⁸.

Genel olarak bilindiği üzere, Türklerin giyiminde etkili olan etmenler, yaşam düzeni, din ve iklim şartları olmuştur. Bu ulusta başka önem arz eden konu ise harem

¹⁷⁶ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ocak Yay., 1993, Ankara, s. 77.

¹⁷⁷ Bahattin Ögel, **İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi**, 3.b., TTK Yay., Ankara, 1988, s.s. 93-94.

¹⁷⁸ Bahaddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, MEB Yay., İstanbul, 1971, s.128.

tarzı gibi bir yaşayış biçiminin söz konusu olmamasıdır. Çünkü kadınlar tabu olarak düşünülmediğinden toplumun içinde her zaman yer bulmuşlardır¹⁷⁹.

Von le Coq'un yaptığı kazılardan elde edilen bilgilere göre Uygur kadınlarının kıyafetleri erkeklere göre bol ve kıvrımlıydı. Ayrıca başlarına sola yatkın hotoz bulunuyordu. Saçları zülüflü ve ince örgülüydü. Sevin, Budist bir Türk kadınının ibadet sırasında uzun bir elbise ve omzuna uzun turuncu şal aldığını betimlemiştir. Hıristiyan Türk kadınının da tasvir ederken, kadının bol bir yeşil elbise giydiğini, başına da kısa bir örtü taktığını söylemiştir. Sevin, bu örneklere göre, Türk kadınlarının kıyafetlerinin 7. yüzyıl dolaylarında dinlere göre şekillendiğini açıklamıştır¹⁸⁰.

2.3. TEK TANRILI DİNLERİN TESETTÜRE BAKIŞI

2.3.1. Musevilik'te Tesettür

Önceki bölümlerde Yahudi toplumunda kadınların, toplumsal yapı içerisinde pek saygınlığının olmadığını, toplumsal statülerinin erkeklere kıyasla önemsiz görüldüğünü ve görevlerinin ev içi işler ya da bazı basit ticari işler olduğuna değinmiştik. Bu bölümde ele aldığımız üzere tesettür veya örtünmenin, dini ve kültürel bir gelenek şeklinde görüldüğü, yaptığımız araştırmalarca ortaya çıkmıştır.

Yahudilerin kutsal kitabında başın örtünmesini içeren açık bir emir yoktur. Fakat bu kapsamda bazı bahisler mevcuttur. Yahudilerce büyük önem taşıyan Talmud'ta, örtünme özelinde, daha açık ifadeler bulunmaktadır.

Örneğin, Tevrat'ta Siyon kızlarının kıyafetleri anlatılır. Buna göre:

“Rab şöyle diyor: ‘Siyon kızları kibirlidir, burunları bir karış havada, göz kırparak geziyor, ayaklarındaki halhalları şingirdatarak kırıttıyorlar. Bu yüzden onların başlarında yaralar çıkaracağım, mahrem yerlerini açacağım.’ O gün Rab güzel halhalları, alın çatkılarını, hilalleri, küpeleri, bilezikleri, peçeleri, başlıkları, ayak zincirlerini, kuşakları, koku şişelerini, muskaları, yüzükleri, burun halkalarını, bayramlık giysileri, pelerinleri, şalları, keseleri, el aynalarını, keten giysileri, baş sargılarını, tülbentleri ortadan kaldıracak. O zaman güzel kokunun yerini pis koku,

¹⁷⁹ Yaşar Bedirhan, **İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü**, 2.b., Eğitim Yay., Konya, 2009, s.s. 194-195

¹⁸⁰ Sevin, a.g.e, s.s. 10-14.

kuşağın yerini ip, lüleli saçın yerini kel kafa, süslü giysinin yerini çul, güzelliğın yerini dağlama izi alacak.”¹⁸¹

Tekvin’de İshak’ın eşi Rebeka ile ilgili bölümde, İbrahim’in Sara’dan doğma oğlu İshak’a eş bulmak üzere çıkılan yolculuğu anlatır. Bu yolculukta geçen olaylar Tevrat’ta şu şekilde ifade edilir: *“Rebeka’yı çağırıp, ‘bu adamla gitmek istiyor musun?’ diye sordular. Rebeka, ‘İstiyorum’ dedi. Böylece Rebeka ile dadısını, İbrahim’in uşağıyla adamlarını uğurlamaya çıktılar. Rebeka’yı şöyle kutsadılar: ‘Ey kız kardeşimiz, binlerce, on binlerce kişiye analık et, Soyun düşmanlarının kentlerini mülk edinsin.’ Rebeka ile genç hizmetçileri hazırlanıp develere binerek İbrahim’in uşağını izlediler. Uşak Rebeka’yı alıp oradan ayrıldı. İshak Beer-Lahay-Roi’den gelmişti. Çünkü Negev bölgesinde yaşıyordu. Akşamüzeri düşünmek için tarlaya gitti. Başını kaldırdığında develerin yaklaştığını gördü. Rebeka İshak’ı görünce deveden indi, İbrahim’in uşağına, ‘Tarladan bizi karşılamaya gelen şu adam kim?’ diye sordu. Uşak, ‘Efendim’ diye karşılık verdi. Rebeka peçesini alıp yüzünü örttü.”¹⁸²*

Tesettür özelinde bir diğer ifade, Tekvin’in 38. Bölümünde geçmektedir. Buna göre, Tamar eşi Er öldükten sonra adet gereği kayınbiraderi Onan ile evlenmiş, o da ölünce küçük kayınbiraderi Şela ile evlenmesi lazım gelirken, evlendirilmemiştir. Çünkü Şela daha çocuktur. Bu yüzden Tamar, baba evine gönderilmiştir. Tamar, Şela büyüyene kadar orada kalacak, büyüyünce de evlenecekti. Yıllar geçmiş, Şela büyümüştü. Fakat Şela’nın babası Yahuda, onu evlendirmemişti. Bu yüzden Tamar, muhtemelen intikam almak için kayınpederi Yahuda ile birlikte oldu. Yahuda onun gelini olduğunu bilmiyordu. Çünkü Tamar’ın yüzü peçeliydi: *“Tamar üzerindeki dul giysilerini çıkardı. Peçesini örttü, sarınıp Timna yolu üzerindeki Enayim Kapısı’nda oturdu. Çünkü Şela büyüdüğü halde onunla evlenmesine izin verilmediğini görmüştü. Yahuda onu görünce fahişe sandı. Çünkü yüzü örtülüydü. Yolun kenarına, ona doğru seğirterek, kendi gelini olduğunu bilmeden, ‘Hadi gel, seninle yatmak istiyorum’ dedi. Tamar, ‘Seninle yatarsam, bana ne vereceksin?’ diye sordu. Yahuda, ‘Sürümden sana bir oğlak göndereyim’ dedi. Tamar, ‘Oğlağı gönderinceye kadar rehin olarak bana bir şey verebilir misin?’ dedi. Yahuda, ‘Ne vereyim?’ diye sordu. Tamar, ‘Mührünü, kaytanını ve elindeki değneğı’*

¹⁸¹ Yeşaya, 3/ 16-24.

¹⁸² Tekvin, 24/ 58-65.

diye yanıtladı. Yahuda bunları verip onunla yattı. Tamar hamile kaldı. Gidip peçesini çıkardı, yine dul giysilerini giydi.”¹⁸³

Neşideler Neşidesi’nde de peçeyle ilgili ifadelere rastlanır.

“Ah ne güzelsin sevgilim,

Ah ne güzelsin,

Peçen karkasındaki gözlerin güvercinler,

Gilead dağının yamaçlarında yatan,

Keçi sürüsü gibidir saçın.”¹⁸⁴ şeklinde, yine peçe’ye gönderme yapılmıştır.

Tevrat’ta yine ‘Çıkış’ bölümünde, Musa’nın, peçe kullandığına ilişkin bilgiler mevcuttur¹⁸⁵. Ayrıca Musa Peygamberin peçe ile yüzünü örttüğü İncil’den de bilinmektedir¹⁸⁶.

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi Tevrat’ta örtünme ile ilgili kesin bir hüküm bulunmamakta ve başörtüsü konusunda kullanılan üsluptan da başörtüsü uygulamasının eski bir gelenek ve kültürel bir anlayış olduğu anlaşılıyor. Örneğin, Rebeka’nın müstakbel eşi İshak’ı görünce peçesini alıp yüzünü örtmesi, Tamar’ın, kayınpederi Yahuda’nın onu tanımaması için yüzünü peçe ile örtmesi, bunların birer gelenek olduğunu göstermektedir.

Yahudi kadınının örtünmesiyle ilgili dikkat edilmesi gereken diğer bir kaynak Talmud’tur. Talmud’un yazılmasından sonra, Yahudi toplumunda, kadınların daha dar bir alana hapsedildiğini ve haklarından birer birer yoksun bırakıldığını görüyoruz. Tevrat’ta kesin bir hüküm bulunmamasına rağmen, Talmud, kadınların örtünmesi şeklinde kesin hüküm barındırmaktadır.

Talmud’ta başörtüsü ile ilgili açıklamalara baktığımızda şu ifadeler dikkat çekmektedir: *“Erkekler bazen başlarını örter, bazen örtmezler. Ama kadınların saçları daima örtülür ve çocuklar her zaman başı açıktır.”¹⁸⁷* Bu ifadenin bulunduğu İngilizce versiyonda dipnot açıklaması yer almış, burada da: *“Mişna zamanında kadınların saçlarını kapatması genel bir uygulamaydı.”¹⁸⁸* denmiştir.

Talmud’ta geçen başka bir ifadeye göre, *“Geleneksel Yahudi uygulamasına göre, o (kadın), hatta başındaki sepetle bile, örtünmeden dışarı çıkması*

¹⁸³ Tekvin 38/ 14-19.

¹⁸⁴ Neşideler Neşidesi, 4/1.

¹⁸⁵ Tevrat, Çıkış, 34/ 33-35.

¹⁸⁶ İncil, Pavlus’un Korintoslulara II. 3/ 13-18

¹⁸⁷ Babylonian Talmud, Nedarim, 30/B. (Rabbi H. Freedman, ‘Nadarim’, Contents of the Soncino Babylonian Talmud, (ed. Rabbi Isidore Epstein), The Soncino Press, London.), [www. come-and-hear. com/ talmud] (16.12.2016)

¹⁸⁸ Aynı. 3 numaralı dipnot.

*yasaklanmıştır.*¹⁸⁹ “Özellikle evli bir kadın iffetlilik belirtisi olarak, saçını her zaman örterdi. Evli bir kadının saçlarının görünmesi bir iffetsizlikti.”¹⁹⁰

Kadının başörtüsünü bir erkek çıkardığı takdirde bunun cezası vardı. “Bir erkek çarşı-pazarda bir kadının başındaki örtüyü çekip çıkarırsa, o erkek 400 zuz¹⁹¹ ödemelidir.”¹⁹²

Hakkı Şah Yasdıman’ın verdiği bilgilere göre Yahudi toplumunda cariye, köle, fahişe grubuna mensup olan kadınların örtünme şekilleri, iffetli kadınlardan farklıdır. Yine Yasdıman, evlenen köle kadınlarla, evli hür kadınların arasındaki farklı sağlayan en önemli olayı, saçlarının kesilmesi olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Talmud döneminde evli ve bekâr kadınların sokağa çıkarken tesettürle dışarı çıktıklarını bunun da Talmud’ta verilen bir emirle sabit kaldığını ifade etmiştir¹⁹³.

Tesettür konusunda Tevrat ve Talmud’ta farklılıkların olması aşikârdır. Yine de bir genelleme yapmak gerekirse Musevilik’te tesettür kapsamına girenler, ergenlik çağına erişmemiş çocuklar dışındaki tüm kadınlardır. Talmud’un yorum mahiyetinde olması aslında değişen hayat görüşü ve başka bir deyişle ataerkil yapının iyice yerleşmesiyle açıklanabilir.

2.3.2. Hıristiyanlık’ta Tesettür

İsa ve havarilerinin, Yahudi kültürüyle yetiştiğini düşünürsek ve Roma İmparatorluğu’nun bir ferdi olduğu gerçeğini görürsek Hıristiyanlıkta örtünme anlayışının var olduğunu da ortaya çıkarmış oluruz.

İncil’deki örtünme ile ilişkili ifadelerle bakalım. İlk olarak Aziz Pavlus, Korintoslulara yazdığı I. mektubunda şöyle demiştir:

“Başı örtülü olarak dua ya da peygamberlik eden her erkek, başının saygınlığını hiçe indirir. Öte yandan, başı örtülmemiş olarak dua ya da peygamberlik eden her kadın başının saygınlığını hiçe indirir. Böyle davrananla başını tıraş eden arasında hiçbir ayırım yoktur. Kadın başını örtmeyecekse, saçlarını

¹⁸⁹ BT, Kethudoth, 72/B.

¹⁹⁰ BT, Yoma, 47/A’da 23. Dipnot.

¹⁹¹ Eski Yahudi para birimi.

¹⁹² BT, Baba Kamma, 90/A

¹⁹³ Hakkı Şah Yasdıman, **Yahudilik’te Tesettür, Arka Planı, Diğer Kültürlerin Etkisi, Geçmişteki ve Günümüzdeki Durumu**, İlkem Yay., İzmir, 2002, s.s. 166-197.

da kessin. Madem kadının saçlarını kesmesi ya da tıraş etmesi saygınlığını hiç indiriyor, o halde başını örtsün”¹⁹⁴ demektedir ve başörtüsünü bir kurala bağlamaktadır.

Aziz Pavlus bunun nedenini şu şekilde açıklamıştır: “Ama erkek başını örtmemeli. Çünkü o, Tanrı’nın benzeri ve yüceliğidir. Oysa kadın erkeğin yüceliğidir. Çünkü erkek kadından değil, kadın erkekten yaratıldı. Üstelik erkek kadın için değil, ama kadın erkek için yaratıldı. İşte bu nedenle, Melekler uğruna kadının başı üzerinde yetkisi olmalıdır. Kaldı ki, Rab bağlılığında kadın erkekten, erkek de kadından ayrı sırada düşünülemez. Çünkü kadın erkekten oluştuğu gibi, erkek de kadından doğar. Ama her şey Tanrı’dandır. Şimdi siz kendiniz karar verin. Kadının başı açık Tanrı’ya dua etmesi uygun mu? Doğanın kendisi bile size erkeğin uzun saçlı olmasının kendisini küçük düşürdüğünü, kadının uzun saçlı olmasının ise kendisini yücelttiğini öğretmiyor mu? Çünkü saç kadına örtü olarak verilmiştir. Bu konuda tartışmak isteyen varsa, şunu bilsin ki, bizim ya da tanrının kiliselerinin böyle bir alışkanlığı yoktur.”¹⁹⁵ Pavlus burada, kadının örtünmesi gerektiğinin yaratılış gereği olduğunu savunmuştur.

2.3.3.İslamiyet’te Tesettür

İslamiyet öncesinde kadınların örtü kullandığı bilinmektedir. Rivayetlerde en dikkat çeken husus, baş ve yüz örtüsüdür. Nitekim baş ve yüz örtüsünün hürleri, kölelerden ayırt etmek için kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu yüzden savaşta yenileceklerini anlayan hür Arap kadınları yüz ve başlarını açarlar, cariyeye hüviyetinde kaçmaya hazırlanırlardı¹⁹⁶. Başörtüsü konusunda İslamiyet’te devrimsel bir gelişme yaşanmamış sadece tesettür belli kurallara bağlanmıştır.

İslamiyet öncesi Arap kadınları saçlarını örtmekle beraber örtülerini arkadan bağlarlar, dolayısıyla boyunları ve gerdanları açıkta kalırdı. İslamiyet’in geleceği zamana yakın dönemlerde kadın sosyal alanda, hukuksal olmasa da, yer ediniyordu. Kur’an ayetlerinin inme süreci 23 yıl sürdüğü düşünülmektedir. İlk yıllardan beri zinanın üzerinde durulmuş olmasına rağmen ancak 17. ve 18. yıllarında örtünme

¹⁹⁴ I. Korintliler, 11/4-6.

¹⁹⁵ I. Korintliler, 11/7-16.

¹⁹⁶ İ.Hakkı Ünal, “Hadislere Göre Kadınların Örtünmesi”, **İslamiyat**, C.4,S.2, (2001), s.54.

ayetleri gelmiştir. Demek ki örtünme, cinsî ahlakın yerleşmesinde en önemli eylemi değildir¹⁹⁷.

İslamiyet'in olgunlaştığı toplumlarda, kadınların sosyal hayattan yavaş yavaş kopmaya başladığı görülmektedir. Bunun bazı nedenleri vardır. Öncelikle yayılmacı siyaset ve Arapların aşırı milliyetçi tutumu önem arz etmektedir. Zira çeşitli milliyetlerin İslam'ı kabul etmesiyle beraber Araplar, kadınları bu etnik gruplardan uzak tutma eğilimine girmişlerdi¹⁹⁸.

Kur'an-ı Kerim'deki tesettür ayetlerine topluca bakarsak:

*“Mümin erkeklere de ki, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu onlar için daha nezihtir. Hiç kuşkusuz Allah onların yaptıklarından haberdardır. Mümin kadınlara da de ki, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Yüz ve el gibi görünen kısımlar hariç, zinet yerlerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üstüne kadar örtsünler. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları (mümin kadınlar), ellerinin altında bulunan kadın veya erkek köleleri, kadına ihtiyacı kalmamış (cinsi güçten düşmüş) erkekler veya kadınların mahrem yerlerinden haberdar olmayan çocuklardan başkasına zinetlerini göstermesinler. Gizlemekte oldukları zinetleri anlaşılın diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler! Hep birden Allah'a tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz.”*¹⁹⁹

İlk bölümde, ırzlarını korusunlar, süslerini göstermesinler, zinadan uzak dursunlar emri verilirken, *'Başörtülerini yakalarının üstüne kadar örtsünler'* ifadesiyle, eski Cahiliye âdetini değiştirmekte, kadınların uygun bir örtüyle başlarını, boyun ve göğüslerini örtmelerini gerekli kılmaktadır²⁰⁰.

*“Bir nikâh ümidi kalmayan, çocuktan kesilmiş yaşlı kadınların ise, zinetlerini, yabancı erkeklere göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendilerine bir vebal yoktur. Yine de iffetli olmaları kendileri için daha hayırlıdır. Allah işitendir, bilendir.”*²⁰¹

“Ey peygamberin hanımları! Siz kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer Allah'ın azabından sakınıyorsanız, ince, yumuşak konuşmayın. Ki kalbinde bir

¹⁹⁷ Bedriye Özçelik Yılmaz, “Tarihsel ve Teolojik Açılardan Kadının Örtünmesi Sorunu”, **İslami İlimler Dergisi**, S.1-2, (2009), s.334.

¹⁹⁸ Altıntaş, a.g.m, s. 64.

¹⁹⁹ Nur, 24/30-31.

²⁰⁰ Hayrettin Karaman ve d., **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, DİB. Yay., Ankara, 2004, 4/98.

²⁰¹ Nur, 24/60.

hastalık bulunan kimse tamaha düşmesin. Güzel ve dosdoğru söz söyleyin. Ve evlerinizde oturun. Eski Cahiliyet çağının süs ve edasıyla süslenip kendinizi göstermeyin. Namazı doğruca kılın, zekâtı verin, Allah'a ve elçisine itaat edin. Ey ehl-i beyt! Allah sizden kiri gidermek ve sizi temizlemek istiyor.”²⁰²

“Ey İman edenler, Peygamberin evlerine, vaktine dikkat etmeksizin ve yemek için izin verilmedikçe girmeyin, ancak çağırıldığınızda girin, yemeği yediğinizde de hemen dağılın. Sohbet etmek için de izinsiz girmeyin. Çünkü o peygambere eziyet veriyor, üstelik sizden utanıyor. Ama Allah, size gerçeği söylemekten sıkılmaz. Bir de hanımlarına, gerekli bir şey soracağınızda bir perde arkasından sorun. Öyle yapmanız, hem sizin kalpleriniz hem de onların kalpleri için çok daha temizdir. Sizin Allah'ın peygamberini incitmeye hakkınız yoktur. Arkasından hanımlarını nikâhlayamazsınız da. Çünkü bunlar, Allah katında çok büyük günahdır.”²⁰³

“Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına hep söyle de cilbablarını (dış elbiselerini) üzerlerine sımsıkı örtsünler. Bu onların tanınmalarına, tanınıp da eziyet edilmemelerine en elverişli olanıdır. Bununla beraber Allah bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”²⁰⁴

Bu ayet-i kerimelerden, üslup olarak başörtüsü ve dış örtüsünün daha önce de var olduğu anlaşılıyor. Tevrat ve Pavlus'un Mektupları'nda da daha önce kullanıldığına dair bir üslubun varlığından söz etmiştik. Aynı durum Kur'an-ı Kerim'de de geçerlidir. İslamiyet ile beraber tesettür belli kurallara bağlanmıştır.

Ömer bin Hattab'ın tesettür ayetleri üzerinde tesiri olduğu hakkında bazı rivayetler vardır. Enes bin Malik'ten nakledilen rivayete göre, Ömer bin Hattab, “Ey Allah'ın elçisi! Senin evine insanların iyisi de kötüsü de girip çıkıyor. Müminlerin annelerine söylesen de kendilerini perde (hicab)arkasında tutsalar” demiş ve bunun üzerine örtünme ayeti gelmiştir.

Diğer bir rivayete göre ise Hz. Muhammed, Zeyneb bint Cahş ile evlendiği zaman, Müslümanları yemeğe davet etmiştir. Fakat onların, yemeği yedikten sonra oturup konuşmaya daldıklarını ve bir türlü kalkmadıklarını gören Hz. Muhammed birkaç kere kalkmaya hazırlanır gibi yapmış, ancak onlar kalkmamışlardır. Ardından Hz. Muhammed ve beraberinde bulunan bazı kişiler evden dışarı çıkmasına rağmen üç kişi oturmaya devam etmiş, Peygamber bir süre sonra içeri girdiğinde, onların

²⁰² Ahzab, 33/32-33.

²⁰³ Ahzab, 33/53.

²⁰⁴ Ahzab, 33/59.

hala oturduklarını görmüştür. Bir müddet sonra evdekilerin gittikleri haber verilince Peygamber evine dönmüş ve bu olay üzerine tesettür ayeti nazil olmuştur.

Başka bir rivayete göre Hz. Aişe şöyle demiştir: “Hz. Peygamber ile beraber yemek yiyordum. O sırada Ömer bize geldi. Hz. Peygamber onu yemeğe çağırdı. O da sofraya oturup yemeye başladı. Yemek esnasında parmağı parmağıma değdi.”

Bunun üzerine Hz. Ömer “Sizin hakkınızda sözüm dinlenmiş olsaydı, hiçbir göz sizi görmezdi” dedi ve bunun üzerine hicab ayeti²⁰⁵ nazil oldu. Bu rivayete göre Hz. Ömer örtünmeyi önce teklif etmiş ancak Peygamber kabul etmemiştir. Demekki kadınların erkeklerle aynı yerde bulunmasına müdahale etmemiştir²⁰⁶.

Taberî'nin, İbn Mesud'tan rivayet ettiğine göre, Ömer bin Hattab Peygamber eşlerine, yabancı insanların huzuruna çıkmamaları gerektiğini söylemiş, ancak Hz. Peygamber'in eşi Zeyneb bint Cahş, “Ey Hattab oğlu!, Bizi kıskanmak sana mı düştü? Dikkatini çekerim, vahiy bizim evimize nazil oluyor!” diye tepki göstermiştir²⁰⁷.

Görülüyor ki Ömer bin Hattab, kadınların tesettür etmelerine büyük önem vermişti. Ömer'in bu tutumu halifeliği döneminde de devam etmiştir. Örneğin bir ara Müslüman Arap erkeklerinin diğer kutsal kitaplı dinlerin kadınlarıyla evlenmelerini mekruh kılmıştır²⁰⁸.

Ömer'in bu sert tutumu hakkında bir rivayet Buhari'den gelir: “Ömer bir gün Kureyşli kadınların Hz. Peygamber ile yüksek sesle konuştukları bir anda Resüllullah'ın yanına gelir. İçeri girmek için izin ister. Kadınlar Ömer'in sesini işitince hemen toplanır. Hz. Peygamber bu duruma güler. Ömer: ‘Allah sizi ömür boyu güldürsün. Niçin güldünüz?’ diye sorar. Hz. Peygamber kadınların tutumuna güldüğünü söyler. Ömer: ‘Ey kendilerine yazık eden kadınlar! Resüllullah'a rağmen benden korkuyorsunuz öyle mi?’ içlerinden bir kadın: ‘Sen kaba ve sert birisin’ der. Bunun üzerine Peygamber: ‘Ey kadınlar! Ömer ile uğraşmayı bırakın. Ömer bir yere girse şeytan oradan kaçır’ der²⁰⁹.

Yaratılış gereği olarak örtünme şu şekillerde ifade edilmiştir:

²⁰⁵ Ahzab, 33/53.

²⁰⁶ Suyûtî, Lübabü'n-Nükûl fi Esbâbi'n-Nüzûl, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut 2002 ve Vahidî, Esbabü'n-Nüzul, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye., Beyrut, 1991'den akt. Muhammed Ali Erdal, “Hz. Ömer'in Tefsir Rivayetleri”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2011, s.s. 48-49

²⁰⁷ Erdal, a.g.t., s. 50.

²⁰⁸ Nihat Dalgın, **İslam Hukukuna Göre Müslüman Gayrimüslim Evliliği**, Etüt Yay., Samsun, 2005, s. 59.

²⁰⁹ Buhari, **Sahih**, IV.199'dan akt. Şahin, a.g.t., s.32.

Said Nursi, tesettürün kadınlar için fitri olduğunu iddia etmiştir. Fitri olmasının nedeni ise, kadınların yaratılış olarak zayıf ve nazik olmaları ve eşine kendini sevdirmek ve nefret ettirmemek içindir²¹⁰.

Vakkasoğlu, “*Açık saçıklık normal bir kadının fitratına, ruhuna zıttır. Modern çağın salgın bir hastalığı çıplaklıktır*”²¹¹ demektedir.

Karaman ise, “*Edep yerlerini örtmek insanın doğuştan gelen duygularının gereğidir. Din emretmemiş olsaydı bile insanlar bu yerlerini örterdi, nitekim ilkel toplumlar bile bu yerlerini örtmüşlerdir*” demiştir²¹². Ahlaki boyutta ise İslam’ın zinayı kesin olarak yasakladığını ve eşlerin birbirine olan sadakatini gereklilik olarak gördüğü için, İslam zinaya giden bütün yolları tıkadığını baştan bu konuda önlem aldığını ifade etmiştir²¹³.

Neşet Çağatay’ın açıklamasına göre, Kur’an’da yer alan tesettür hükümlerinin sebebi, hür kadınları, köle kadınlardan ayırmaktır. Köleler mal sayıldığından ve başörtüsü zorunluluğu olmayan cariyelere her türlü muamele reva görüldüğünden, hür kadınları bu muamelelerden korumak için bu örtü emredilmiştir. Eğer bu kadınları erkeklerin şehvet gözünden saklamak için olsaydı yüzlerini bir peçe için örtmeleri emredilirdi²¹⁴.

Kadınların tesettür konusunda yükümlülükleri İslam mezheplerine göre de değişiklik arz etmektedir. Bu konuda en katı davranan mezhepler Maliki ve Hanbeli mezhepleridir. Bunlara göre, mahremleri için kadının avreti baş, yüz, boyun, dirseklere kadar kollar, dizlere kadar ayaklar dışında kalan yerlerdir. Kadının mahremi karşısında en yumuşak davranan mezhep ise Şafi mezhebidir. Şafilere göre kadının mahremleri karşısındaki avreti, sadece göbekte diz kapağı arasındadır. Hanefiler ise mahremlere karşı açılacak yerler arasına sayılanların yanı sıra göğsü de ilave etmiştir. Kadınların saç avret kapsamında değerlendirilmekle beraber, kulaklarından aşağı sarkan kısmın avret kapsamında olup olmadığı Hanefi fakihlerce tartışılmıştır. Na-mahrem erkekler karşısında kadının tesettürü dört mezhepte de genel olarak elleriyle yüzü dışındaki tüm vücududur²¹⁵.

²¹⁰ Said Nursi, **Lem’alar**, Sözlere Yay., İstanbul, 1976, s. 35.

²¹¹ Vehbi Vakkasoğlu, **Bilinmeyen Kadın**, 2.b., Yeni Asya Yay., İstanbul, 1979, s. 167.

²¹² Hayrettin Karaman, **İslam’da Kadın ve Aile**, Ensar Yay., İstanbul, 1995, s. 158.

²¹³ A.g.e., s. 97.

²¹⁴ Neşet Çağatay, **Türkiye’de Gerici Eylemler (1923’ten Bu yana)**, AÜ İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1972, s. 81.

²¹⁵ Nesibe Demirdağ, “**Kur’an Perspektifinde Fitri, Dini ve Ahlaki Bir Olgu Olarak Örtünme**”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006, s.s. 125-126

III. BÖLÜM

OSMANLI'DA TESETTÜR VE KADIN

3.1. OSMANLI'DA GİYİM-KUŞAMA BAKIŞ

3.1.1. Kuruluş'tan Tanzimat'a Kadar Giyim

Osmanlı Kuruluş Dönemi'nde kadınlar, toplumsal hayatın ayrılmaz parçası olmuşlardır. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde kurulan Bacıyan-ı Rum teşkilatının Osmanlı'ya kadar devam ettiği düşünülmektedir²¹⁶.

Kadınlar, Osmanlı Kuruluş Dönemi'nde de toplumun içinde varlıklarını sürdürürlerdi. Bununla beraber İbn-i Battuta'dan öğrendiğimize göre Türk kadınları yüzlerini peçe ile örtmüyorlar. Battuta şöyle diyor: “*Rum diyarı diye bilinen bu ülke, dünyanın belki en güzel memleketi. Allah güzellikleri öbür ülkelere ayrı ayrı dağıtırken burada hepsini bir araya toplamış! Dünyanın en güzel insanları, en temiz kıyafetli halkı burada yaşar ve en leziz yemekler de burada pişer ... Anadolu'ya geldiğimizde nereye gidersek gidelim büyük ilgi gördük. Komşularımız, kadın-erkek bize ikramda bulunmaktan geri durmadılar. Burada kadınlar yüzlerini örtmezler.*”²¹⁷

Bununla beraber Osmanlı Devleti tarafından kadınların haklarının korunduğuna yönelik bilgiler de mevcuttur²¹⁸.

Osmanlı Klasik Dönemi'nde fetihlerin artması ve özellikle İran, Yunan ve Arap kültürleriyle Türk kültürünün iyiden iyiye kaynaşmasıyla beraber Türk kadını, alışık olmadığı, yeni bir yaşam tarzına doğru yönlendirilmiştir. Nitekim İstanbul'un fethiyle beraber kadınlar için harem hayatı başlar. Bizans saraylarındaki

²¹⁶ Abdurrahman Kurt, “Osmanlı'da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.5, (1999), s. 436.

²¹⁷ **İbn-i Battuta Seyahatnamesi**, s. 400.

²¹⁸ Refik Turan, “Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C.1, Ankara Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1992, s. 87.

harem daireleri, Osmanlı'ya ithal edilmiştir. Harem dairelerinin Osmanlı'da teşekkülüyle beraber Türk kadını sıkı bir tesettür hayatına girmeye başlamıştır²¹⁹.

Klasik Dönem'de kadın ile erkeğin ayrıldığı bir toplum yapısı söz konusudur. Günlük yaşamda, kadınlar erkek tanışlarını gördüklerinde selam veremiyordu. Kadınlar genellikle yanında refakatçileriyle dışarıya çıkabiliyorlardı²²⁰.

Osmanlı'da saray kadınları farklı bir konuma sahipti. Cariyeler iyi bir eğitimden geçiyordu. El becerileri, okuma yazma, müzik aleti çalabilme gibi birçok eğitim alıyorlardı. Fakat eğitim almalarının yanında, onlar ya padişahın sultanı ya da padişahın haremde görevli kadınlar olabiliyorlardı. Eğer sultan olabilirlerse ülkenin yönetiminde söz sahibi olabiliyorlardı. Osmanlı tarihimizde bazı sultanlarımız naibelik sıfatlarıyla çocuklarının yerine ülkeyi zaman zaman yönetmişlerdir. Fakat güç ve iktidar sahibi kadın pek azdı. Bu dönemde, sultanların hemcinsleri dört duvar arasına ya da tesettür içine sıkıştırılmıştı. Öyle ki İstanbul kadınlarının kıyafetlerine devlet karar veriyor kendi giyimlerinin rengini dahi seçemiyorlardı. Üretimden tümüyle kopmuş, bu yüzden ekonomik olarak erkeğe bağımlı olan şehirli kadınlar, ev işleriyle uğraşmaktayken, ev dışı yaşamı da devletçe düzenlenmişti. Klasik Dönem boyunca, aile dışına çıkabilmesi için eğitim ve çalışma gibi tüm yolların kapalı tutulduğu, kamu yaşamının neredeyse kendisine men edildiği Osmanlı kadını, pek tabiidir ki ailesinin ürettiği değerler sistemini yeniden üretmekten başka bir olanak bulamamış, kendisine yeni seçenekler yaratamamış, böylece kadınlık konumunu sorgulamak fikrini gündeme getirememiştir²²¹.

Klasik Dönem'deki kadınların giyimi hakkında Menavino, kitabında kadınların beyaz ince bezden bir giysi giydiklerini, sokağa çıkarken yüzlerine at kılından yapılmış bir peçe taktığını, fakir kadınların ve kölelerin peçe kullanmadıklarını anlatır. Guillaume Postel ise 1535 tarihli İstanbul seyahatiyle ilgili şu bilgilere yer verir: “*Giysilerde kullanılan kumaş, altın ve gümüş satenden, brokardan, damasktan (Şam ipeği) ve çeşitli ipek türlerindedir. Türkler başlarını, kafalarının etrafından bağlanan örtüyle örterler. Başlığa altın ya da gümüş karışımı yarım ayak uzunluğunda, başın önünde sarkan elbisenin içine sokmadıkları bir kumaş parçası takarlar ve yüzlerinin görülmemesini sağlayacak biçimde gözlerini ve*

²¹⁹ Mümtaz Turhan, **Kültür Değişimleri: Sosyal Psikolojik Bakımdan Bir Tetkik**, MEB Yay., İstanbul, 1969, s.s. 614-615.

²²⁰ Gülgün Üçel Aybet, “*XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyal İlişkiler*”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.10, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 363.

²²¹ Ayşegül Yaraman, **Resmi Tarihten Kadın Tarihine**, Bağlam Yay., İstanbul, 2001, s. 22.

başın arka bölümlerini örten, ince siyah serj veya etamin, koyu siyah ipekten yapılmış, işlemeyle süslü bir parçadır. Dışarı çıktıklarında ise üzerlerine beyaz bir kumaştan örtü örterler” demiştir.

Bir başka Avrupalı seyyah Luigi Bassono ise, sokak giysileri hakkında şunları nakleder: *“Sokağa çıkarken, hırkanın üzerine beyaz bir giysi, tırnaklarına kadar uzun ve dar yenli bir gömlek giyerler. Türkiye’de ne erkekler ne de kadınlar eldiven kullanmazlar. İnsanları görmek ama onlar tarafından görülmemek için bir karış genişliğinde peçe takarlar, peçe alnın üstünden üç tokayla başa tutturulur. Sokakta kadın kadına karşılaştıklarında yüzlerindeki peçeyi kaldırıp, öpüşürler. Türk erkekleri çok kıskanç olduklarından kadınlarının tırnaklarına kadar örtünmesini isterler.”*

Fransız seyyah Philippe du Fresne-Canaye ise kadınların şıklıktan uzak olduğunu ifade ederek şu şekilde açıklama yapar: *“Kadınlar genellikle siyah veya kırmızı ferace giyerler, bu rengin dışında feraceye çok az rastlanır. Siyaha boyanmış devetüyünden bir kumaşla yüzlerini titizlikle örterler... Yüzlerini görmek söz konusu olmadığı için güzellikleri konusunda ancak sesleri ya da ince ve narin ellerine bakarak bir fikir sahibi olunur.”*²²²

Avrupa seyyahlarının aktardıklarından da anlaşıldığı üzere, 1500’lü yılların başından itibaren kadınların giyim tarzı, İslami özellikler taşıırken, Arap toplumunun giyim tarzını yansıtmaktaydı. Fakat dikkate değer bir husus daha vardır ki, o da yabancı seyyahların önyargılı davranmış olabileceğidir. Örneğin yukarıda bahsedildiği gibi Luigi Bassono, kadınların örtünmesini erkeklerin, kıskançlığına bağlamıştır. Philippe du Fresne-Canaye’in ise kadınları şık görmemesinin nedeni yine önyargısından ileri geldiği kanaatindeyiz.

Her ne kadar Klasik Dönem’de kadınların ev dışı hayatlarına sınırlamalar getirilse de bazı pozitif uygulamaların olduğunu da biliyoruz. I. Süleyman döneminde bazı kadınların çamaşırhane açtıkları, köle ticareti yaptıkları, belgelerce sabittir²²³.

Osmanlı’da kadınların sıklıkla kullandıkları baş giyecekleri arasında değirmi, yemeni, yaşmak, car, çember, çevre ve takyeyi sayabiliriz. Bu baş giyecekleri hemen hemen aynı tür kumaşlar olup, daha ziyade kumaşın kesimine, giyimine ve modeline

²²² Öztuna, a.g.m, s.s. 191-192.

²²³ Kurt, “Osmanlı’da Kadının...”, s.437.

göre farklı isimler almıştır. Bilgilere göre kadınların giydiği dar, büzgülü, kısa, uzun bilekten bağlı, diz boyunda olan gibi çeşitli şekillerde doksan çeşit şalvar vardır²²⁴.

Osmanlı'da padişahlar zaman zaman fermanlar çıkararak kıyafet konusunda yasaklar ve düzenlemeler getirmişlerdir. Bu yasaklar ya kadınların 'uygunsuz' kıyafetleri ya da gayrimüslim halkın, Müslüman halkın kıyafetlerine benzer kıyafetler giymesini engellemek içindir. Müslümanların kıyafetlerine benzer kıyafetlerin giyilmemesi konusundaki yasaklamaları, sadece Osmanlı Devleti ile sınırlandırmak mümkün değildir.

Arap toplumunu, yabancı din ve kültür unsurlarından uzak tutmak için Ömer b. Hattab, *eş-Şurûtu'l-Ömeriyye* adında bir sözleşmeyi yürürlüğe koymuştur. Bu sözleşmede birçok hüküm bulunmasının yanında, gayrimüslimlerin kıyafetleri hakkındaki düzenlemeler dikkat çekicidir. Buna göre, gayrimüslimler, Müslümanların elbiselerine, takkelerine, sarıklarına, nalinlerine benzer şeyler giymeyecek, saç şekillerini onlarınkine benzetmeyecekler, saçlarının ön tarafını traş edeceklerdir²²⁵.

Selçuklular'da ve Beylikler'de, genelde gayrimüslimlerin kıyafetlerine pek müdahale edilmediği kaynaklarda belirtiliyor²²⁶. Fakat Turan'ın naklettiğine göre Sultan Sencer, gayrimüslimlerin kıyafetlerine dikkat edilmesini istiyor²²⁷. Osmanlı Kuruluş Dönemi'nde gayrimüslimlerin kıyafetleri hakkında bir yasak bulunmamaktadır. Erkek gayrimüslimlere yönelik ilk ferman II. Selim zamanında olup, son ferman II. Mahmut Dönemi'nde olmuştur. Gayrimüslim kadınların peçe takmaması yasaklar arasındadır. Fakat ister Müslüman olsun ister olmasın kadınlarla ilgili yasaklar ya da düzenlemeler 20. yüzyıla değin devam etmiştir²²⁸.

II. Selim Dönemi'nde çıkan 1568 tarihli ferman şöyle diyordu: “...Ermeniler dahi Yahudi giydiğin giyeler, amma başlarına alaca kuşak sarınalar, ol dahi az ola ve Ermeni avretleri ferace giymeyeler, ferace yerine fahir ve terlik giyeler ve içlerine siyah ve sürmâyî Bursa kutnusu giyeler ve ayaklarına mai çakşır ve meşin iç edik ve

²²⁴ Mahmut Tezcan, “Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim”, **Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.16, S.1, (1983), s. 262.

²²⁵ Ebubekir Sifil, “Hz. Ömer'in Sünnet Anlayışı”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2006, s.24.

²²⁶ Yavuz Ercan, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku”, **OTAM Dergisi**, S.1, (1990), s. 117.

²²⁷ Osman Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar: Metin, Tercüme, Araştırmalar**, TTK Yay., Ankara, 1958, s. 36.

²²⁸ Ömer Faruk Bozkurt, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Kıyafet Düzenlemeleri (XVI-XVII. Yüzyıllar)”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2014, s.18.

*Şirvânî başmak giyeler...*²²⁹ Nitekim Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, Hıristiyan kadınların sokağa çıktıklarında yaşmak yerine ince tülbentten örtü örttüklerini söyler²³⁰.

Ayrıca, II. Selim Dönemi'nde kadınlar hakkında daha birçok yeni emirler verilmiştir. Örneğin, fahişe kadınlara dair, çamaşırcı kadınlara dükkân açtırmamak, kadınların kaymakçı dükkânlarına girmemeleri, genç kadınların erkeklerle beraber sandallara binmemelerine dair emirlerdir²³¹. Çamaşırcı kadınlara dükkân açtırmamak kadınların çalışma hayatında yer almasını engeller niteliktedir.

Lale Devri, bilindiği gibi Avrupa'ya açılmanın başladığı bir dönemdir. Dolayısıyla Osmanlı halkı da yavaş yavaş Avrupa modasını takip etmeye başlamıştır. Yine de kadınlar sokağa çıktıklarında çarşaf, peçe, ferace gibi dış giysilerini giymek zorundaydılar. Bu anlayış özellikle Lale Devri'nde oldukça önemli bir boyuta ulaşmıştı. Kadınların çarşaflarının kalınlığı ve biçimi bile devlet tarafından belirleniyordu²³². Yine bu dönemde kadın ile erkeğin sokakta birlikte yürümeleri bile imkânsız hale getirilmekteydi²³³. Çünkü bu dönemde tesettür ahlaksal ve namussal bir anlayışı simgeliyordu. Ayrıca tesettür sadece kıyafetlerle sınırlı kalmayarak evlerin pencereleri kafeslenecek kadar ileri giden bir mesele haline gelmiştir²³⁴.

Lale Devri padişahı III. Ahmet, 1726'da çıkardığı bir fermanla bazı Müslüman kadınların gayrimüslim kadınlar gibi giyindiklerini, başlıklarında değişik şekiller uyguladıklarını, kocaların, karılarının isteklerine yetişemedikleri için evde huzursuzluk çıktığını hatta boşanmanın eşiğine geldiğini bu yüzden İslami giyinişe uygun olmayan giysilerin yasaklandığı bildirilmiştir. Bundan böyle İstanbul kadınlarının bir karıştan fazla yakalı ferace, üç değirmiden fazla yemeni ile dışarı çıkmayacakları, feracelere süs olsun diye bir parmak kalınlıktan fazla şerit yapılamayacağı, yasaklara uymayan kadınların giysilerinin yırtılacağı, aman dilemeyenlerin şehirden sürüleceği bildirilmiştir. Bu hükümler dışında kıyafet diken terzilerin cezalandırılacağı da eklenmiştir. Ferman metni şudur:

²²⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Mühimme Defteri**, C.7., S. 1989, s. 726.'den naklen, Ünal, a.g.t., s.s.73-74.

²³⁰ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, **Bir Zamanlar İstanbul**, (Haz.: Niyazi Ahmet Banoğlu), Tercüman Yay., s.199.

²³¹ Aytunç Altındal, **Türkiye'de Kadın**, Süreç Yay., İstanbul, 1985, s.s. 101-103.

²³² Bernand Caporal, **Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, İş Bankası Yay., Ankara, 1982, s.s.141-142.

²³³ İnan, **Tarih Boyunca...**, s.63; Kurnaz, a.g.e., s.70.

²³⁴ Melek Çolak, "*Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Muğla'da Kadın Giyiminin Evrimi*", **Toplumsal Tarih**, C. 15, S. 90, (2001), s. 32.

“... ve iderler ise yakaları kat’olunmağla tenbih ve inzar ve bundan sonra dahi mütenebbih ve müteyakkız olmayub kiraren müşahade olunur ise ahiz ve diyari ahare nefyü iclâ ile te’dib olunacakların mahalle imamlarına muhkem tenbih ve te’kid bu güne bidai fahişenin amelesi olan derzileri ve şirtcileri dahi zecrü tehdid eyleyüb eğer bundan sonra mütenebbih olmazlar ise feracelerinin yakaları ve serpuşları kat’olunub yaramazlıklarının zararı ehli ırz hatunlarına dahi sirayet idüb anların ateşine yanub libasları yırtılacağını ve perde-i ismetleri hetk olunacağını kemali mertebe tefhim ve siz ki yeniçeri ağası ve bostancı başı mumaileyhsiz bu makule hey’eti fahişe ile rast geldiğiniz nisvan taifesinin hilâfı emr-i şerif hareketlerine müsamaha ve iğmazı ayine ve himaye ile mazmunu emri âlişanı tenfizü icrada bir dürlü tekâsülünüz istima’olunacak olur ise muahaz ve muakab olacağınızı yekyinen bilüb ana göre basiret üzere hareket ve bu hususda ziyade ihtimam ve dikkat ve emr-i şerifimi mahakimde sicillâta kaydü sebt ve düstur’ül amel olup fibaad işleyenlerin cezayı sezaları tertib ve nisvandan kâinen men kâne mütenebbih olmıyanları ta’zirü te’dib eyleyüb tesamüh ve takâsülden ihtiraz ve Müslime ve kâfire ve salih ve facireyi kıyafeti na-meşru’adan bi eyyi halin men’ü zecr ve mesağı şer’i olmıyan bid’atlerin def-ü men eylemeniz babında fermanı âlişanım sadır olmuştur.”

235

I.Mahmud Dönemi’nde de kadınların giysileri konusunda ferman çıkarılmıştır. Buna göre: “Bahar mevsimi geldi. Kadınların bazıları gezme bahanesiyle Üsküdar’dan Kasıklı, Bulgurlu, Çamlıca, Merdivenköy ve çevresine, bazılarının da Beykoz’dan Akbaba, Dereseki, Yüşa denilen yerlere arabalarla gidip açık saçık dolaştıkları, çeşitli iğrençlik ve rezaletlere cesaret ettikleri sözlerine inanılır kimselerden haber alındı. Bundan böyle kadınların oralara arabalarla gitmemeleri yasaktır. Giden kadınlar ve kadınları götüren arabacılar şiddetle cezalandırılacaklardır.”²³⁶

III. Osman Dönemi’nde de kıyafetlerle ilgili ferman çıkarıldığı biliniyor. Bu dönemde, kadınların Cuma günleri dışarı çıkması veya boğazı geçerken erkeklerle aynı kayığa binmesi yasaklanmıştır²³⁷.

²³⁵ Ahmet Refik, **On İkinci Asır Hicride İstanbul Hayatı: 1689-1785**, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1988, s.s.86-88. Ayrıca Bkz.: Fanny Davis, **Osmanlı Hanımı**, (Çev.: Bahar Tırnakçı), YKY., İstanbul, 2006, s.s.217-218.

²³⁶ Pars Tuğlacı, **Osmanlı Dönemi’nde İstanbul Kadınları**, Cem Yay., İstanbul, 1984, s.12.

²³⁷ Davis, a.g.e., s. 218.

III. Mustafa'nın yayınladığı bir emre göre kadınların rengârenk Şali softan ferace giymemeleri için daha önce emirler çıkarıldığı halde bazı kadınların buna uymadıkları, bed renkli yakaları bellerine kadar inen feracelerle gezdikleri padişah tarafından görüldüğünden dolayı, bundan böyle kadınların şali softan, açık ve bed renk ferace giymemeleri, giydikleri çuha feracelerin koyu yeşil, güvez, nefti gibi koyu renklerden ve eskisi gibi küçük yakalı olması gerektiği belirtilir. Terzilerin açık renk ferace dikmesi yasaklanmıştır. Eğer tarziler yasağı çiğnerlerse, dükkânları kapatılarak, hapis cezasına çarptırılacaklardır²³⁸.

III. Mustafa'nın bir diğer müdahalesi 1791 tarihli fermanıdır. Bu fermanla kadınların dışarıda çok dolaşmaları daha önce yasaklandığı halde, onların halen daha 'İngiliz şalisi' denen ince çuhadan yapılmış ferace giydiklerini ve bu feracelerin altındaki elbiselerin ferace giymemekle eş değerde olduğunu, yasağa kesinlikle riayet edilmesi gerektiği ifade edilip daha önce de olduğu gibi tarzileri bu tarz ferace dikmemeleri konusunda uyararak, eğer hala dikim devam ederse bu sefer dükkânlarının kapısına asılacakları bildirilmiştir²³⁹.

Bu arada lüks ve şatafatın arttığını söylemek gerekiyor. Bununla ilgili de bazı düzenlemelere gidildiği bilinmektedir. I. Abdülhamid 1776'da bir elbise nizamnamesi çıkarmıştır. Buna göre:

“Hademe, esnaf ve zanaat erbabının, bir zamandan beri devlet ricaline mahsus değerli ve türkü çeşitli kürkleri, çiçek kaftanları entarileri, şal ve benzeri Hint giysilerini kullandıklarını, kazançları süslerine yetmeyince çıkar sağlamak için yolsuzluklara cüret ettiklerini, hademelerin kapılandıkları zevatı usandırdıklarını, esnafın bu giyim belasından borca battığını, İstanbul'dan Hindistan'a pek çok para çıktığını ... bu nedenle bol yenli erkan kürkünü, vezir, sudur ve ulema dışındaki kimselerin özellikle çuhadar, Enderun Ağası ve hademelerin giymelerinin yasaklandığını, bundan böyle samur, kakum, vaşak minteni, çiçekli Hint kumaşından entari giyilmeyeceğini, rubahi çiçekli, bayağı hangi türden olursa olsun Hint şalı kuşanılmayacağını, bunların yerine İstanbul'da ve öteki Osmanlı kentlerinde dokunan İstanbul ve Engürü şallarının, Busa kutnisinin, Şam alacasının kullanılacağını, basma, hama ve puşi kuşak sarmanın serbest bırakıldığını, kadınları rağbet ettikleri, Galata işi tel sırma ve kılaptan işlemelerle suzeni gibi şeylerin alınıp

²³⁸ Rukiye Bulut, “İstanbul Kadınlarının Kıyafetleri ve II: Abdülhamid'in Çarşafı Yasaklaması”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S.8., (1968), s.s. 34-36.

²³⁹ Ahmet Refik, **On İkinci Asır ...**, s. 90.: Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yay., 2013, İstanbul, s..247.

satılmayacağını, yasaklama tarihinden sekiz gün sonra her kimin üzerinde eşya-yı memnua görülür ise cezalandırılacağını, bir aydan sonra her kimin evinde ve dükkanında suzeni işlemlerden bir şey bulunursa ve her kim dokur veya işlerse, hangi terzi biçer ve evinin ya da işyerinin önünde asılacağını... İşbu nizamname öngörmüştür.”²⁴⁰

III. Selim ise devletin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için çareyi Batı'nın teknik ve biliminde arayan ıslahatçı bir yönetici olmanın yanında, kadınlar ile ilgili kıyafet düzenlemeleri yapması dikkat çekicidir. Çıkarıldığı ferman şu şekildedir:

“Benim vezirim, nisa taifesi çarşu, pazarda açık renk feraceler ile gezip edepsizlik ettikleri mesmuum ve manzurum oldu. Fimabad açık renk ferace ve hadden ziyade yoka giymeyüb herkes ırz-ı edebiyile olması, iktiza edenlere tenbih ve terzilere dahi bu makule edepsiz esvapları diktirmeyüb şedid men'ü yasağ edesin. Bu makule şeylere aralık aralık bakılmak ve yakalar kesilmek ve bazı edepsizleri nefyi bilad eylemek lazımken niçin bakmıyorsun? Hemen kim olursa olsun men ve elbette def'eyleyüb halkı edebiyile gezdiresin.”²⁴¹

Padişah, fermanında kadınların dışarıda edepsizce açık renkli ve yakalı ferace giydiklerini söylüyor. Bu konuda da gereken önlemin alınmasını emrediyor. Fakat bazı çevrelerce bunun aynı zamanda israfı önlemek için yapıldığı yönünde görüşler de bulunmaktadır. Nitekim 19 Nisan 1803 tarihinde Elbise Nizamnamesi yenilenmiştir. Buna göre:

“Bir süredir insanların tutulduğu sefahat ve savurganlık yüzünden herkes kendini aşmış, düzen bozulmuştur. Kulların birbirine bakıp özenerek yoksul durumlara düşmeleri herkese bir sınır konulmasını zorunlu kılmaktadır. Elbise ve şal gibi şefaht nedenlerinin yasaklanması için iş bu nizamname çıkarılmıştır. Esnaftan ve halktan kişiler, hadleri dışında giysi, mücevherli hançer ve bıçak kullanmayacaklar, sınıflarının kıyafeti her ne ise o görünümü koruyacaklardır. Bunlar samur, vaşak, samur nafesi, kakum kürk, sandallı cübbe de giyemeyecek ve şal kuşanamayacaklardır...”²⁴²

Tüm bu fermanlar ve düzenlemelerden, kadınların, bunlara çoğu zaman riayet etmediği açıkça anlaşılır. Bir şekilde kadınlar istedikleri giyim tarzının çaresini

²⁴⁰ Necdet Sakaoğlu, “Osmanlı Giyim Kuşamı ve Elbise-i Osmaniyye”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, C.8, S.47, (1987) s.s.36-41.

²⁴¹Sevin, a.g.e., s. 121.

²⁴² Sakaoğlu, a.g.m., s. 294.

buluyor ve modayı takip ediyorlardı. III. Selim açık renkli feraceleri yasakladığı halde bu şekilde giymeye devam edilmişti. Bazı kadınlar erkekler gibi fes giymeye de başladılar²⁴³.

II. Mahmud Dönemi'nde kıyafetlerle ilgili birçok yenilik getirilmiş olmasına rağmen kadınlar bu yeniliklerden nasiplenememiştir. Çünkü bu yenilikler erkekler için yapılmıştı. Dahası kadınların giyimleriyle ilgili bazı sınırlandırmalar getiriliyordu. II. Mahmut'un hükümdarlığının son yılında çıkarılan bir fermanla Hıristiyan ve Müslüman kadınların başlarını birbirleri gibi örtmemeleri ve herkesin kendi kılık kıyafetini giymesi duyurulur²⁴⁴. Yine de II. Mahmud'un bu kısıtlamalarla kadınları engellediği pek söylenemez. Nihayetinde Avrupa modasını ilk olarak erkekler benimsemiş, sonrasında kadınlar arasında hızla yayılmıştır²⁴⁵.

Beyoğlu'nun Levantine terzilerine Paris modası elbiseler diktiriyorlar, geniş kabarik Avrupa eteğinin üstüne Türk tarzı üç kırmalı yakayı arkadan yerlere kadar uzatarak Türk-Avrupa sentezi yeni kıyafetler tasarlıyorlardı. Dantel şemsiyeler, hotoz, ince yaşmağın altında gerdanlık, Avrupa'dan ithal edilen eldiven modası yaygınlaşmıştı²⁴⁶.

3.1.2. Tanzimat Dönemi'nde Giyim

18. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da sanayide kaydedilen büyük teknolojik gelişmeler, bilimsel ilerlemeler ve Fransız Devrimi'yle yapılan özgürlükçü fikirler sonucunda Avrupa uygarlığı hızlı bir dönüşüm geçirmiştir. Artık yenedünya ticarete, bilime, özgürlüğe, daha fazla önem verir olmuştur. Bu durum pek çok alanda değişimlere neden olmuş, artık sınırları geliştirmek amacıyla yapılan savaşlar, hammadde ve pazar ihtiyacı için yapılmaya başlanmıştır.

Batıdaki bu teknik ve toplumsal gelişmeler, Doğu toplumlarını da etkiledi. Bunların başında Osmanlı, Japonya, Rusya, Mısır'ı sayabiliriz. Bu paydada Osmanlı Devleti, gerek stratejik konumu ve geniş arazileri, gerekse dünyanın gerisinde kalması hasebiyle, Avrupa, Rusya ve Amerika'nın ilgi odağı olmuştur. Buna benzer

²⁴³ A.g.e., s. 121.

²⁴⁴ Meral Akkent, Gaby Franger, **Başörtü**, Dağyeli Yay., Frankfurt, 1987, s. 110'dan akt. Aynur İlyasoğlu, **Örtülü Kimlik, İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Ögeleri**, Metis Yay., İstanbul, 2013, s. 70.

²⁴⁵ Doğramacı, a.g.e., s. 11.

²⁴⁶ Kemal Çiçek, "20. Yüzyılın Başlarında İstanbul Hayatı", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S.55, (1991), s. 60.

sebeplerden ötürü Doğu Sorunu²⁴⁷ peydah edilmiş ve Osmanlı, bu sorunun öznesi durumuna getirilmiştir. Osmanlı Devleti bu durumdan kurtulabilmek için, devlet örgütünde düzenlemelere ve çeşitli reform arayışlarına girişti²⁴⁸.

Böylece modern Türkiye'nin tarihsel varoluş nedenlerinin çekirdeği olan, *Tanzimat* adını verdiğimiz yenileşme dönemi başlamış, kadın hareketinin düşünsel temelleri de, Osmanlı-Türk tarihinde oldukça önemli bir değişimi simgeleyen *Batılılaşma* çabalarının, birikimine ulaşarak anlamlı bir dönüşümü gerçekleştirdiği Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde atılmıştır²⁴⁹.

Osmanlı Devleti'nde III. Selim'le başlayan ve II. Mahmut'la devam eden, 1826'da Yeniçeri örgütünün kaldırılmasıyla daha rahat sürdürülen²⁵⁰, çağdaşlaşmaya büyük ölçüde eş anlamda kullanılan, Batılılaşma hareketi, Tanzimat Fermanı'nın ertesinde Abdülmecid zamanında ilk meyvelerini vermeye başlamıştır²⁵¹. Bu pencereden bakıldığında, 3 Kasım 1839 tarihli Tanzimat Fermanı, çok önemlidir. Aslında ferman, kadınlar özelinde bir madde barındırmamaktadır. Fakat fermana yer alan hükümler yeni bakış açıları ve farklılıklar sunmuştur. Bu bakış açıları ve farklılıklar ileride kadın haklarının genişletilmesi açısından dayanak noktalarını oluşturmuştur.

Tanzimat Fermanı, özellikle 1789 Fransız Devrimi'nde öne sürülmüş olan insan hakları fikirlerinden alıntıları içerir. Fermanın en önemli kısımlarından biri addedilen hukukun üstünlüğünü vurgulayan madde, kadınların içinde bulunduğu koşullar değişmedikçe çağı yakalamanın mümkün olmayacağı fikrini düşündürmüştü ve kısa sürede eğitilmiş kişilerce destek görmüştür. Böylece kadının yüzyıllarca süren makûs tarihi, değişmeye başlamıştır. Örneğin 1858 tarihli Arazi Kanunu, kız evlatların babalarından kalan topraklar üzerinde erkek evlatlar gibi veraset hakkına sahip olmalarını öngörmüştür²⁵².

²⁴⁷ Doğu Sorunu için bkz. Matthew Smith Anderson, **Doğu Sorunu 1774-1923**, (Çev.: İdil Eser), YKY., İstanbul, 2001.; David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış**, (Çev.: Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul, 1989.

²⁴⁸ Yeni Osmanlılar ve Meşrutiyet düşüncesi için bkz. Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, C.1, Hürriyet Yay. İstanbul, 1973.; Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İletişim Yay., İstanbul, 2003. Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, (Haz.: Ahmet Kuyaş), YKY, İstanbul 2003.

²⁴⁹ Yaraman, a.g.e., s. 17.

²⁵⁰ Şehmus Güzel, "*Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın*", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s.859

²⁵¹ Yaraman, a.g.e., s. 23.

²⁵² Güzel, a.g.m., s. 859.

19. yüzyılda göz ardı etmememiz gereken bir diğer önemli olay da, Dünya genelinde yeşeren kadın hareketidir. Fransız Devrimi ile beraber ortaya çıkan kadın hareketi, Osmanlı'ya da sirayet etmiş ve Osmanlı'da kadınların savaşı başlamıştır. Bu yüzyılın sonunda, kadınlar tarafından kaleme alınmış yazılara yer verildiği görülür. Kadınlar tarafından yönetilen ve aydın eğitilmiş kadınların, kadının toplumdaki konumunun tartışılmasına katkılarını kapsayan, giderek artan sayıda kadın dergisinin yayımlanmasının da gösterdiği gibi, aydınlanmadan ilham alan kadınların kamusal alanda söz sahibi olmak istedikleri bir dönemdir. Eğitim ihtiyacı ve hakkı, kadınlara çalışma olanaklarının sağlanması, çok eşliliğin kaldırılması, nasıl iyi bir anne, iyi bir eş ve iyi bir Müslüman olunacağı gibi konular bu dergilerde en sık tekrarlanan temalardı²⁵³. Fakat biz konumuz gereği bu bölümde giyim ve tesettürden bahsedeceğiz.

Osmanlı Devleti, 16. yüzyıldan beri, tüm Osmanlı kadınlarının kıyafetleriyle ilgili düzenlemeler yapmıştır. Buradaki amaç, sadece mahremlığın, cinselliğin korunması ve gösterilmemesi değil, toplumsal düzenin de korunmasıydı. Yani sokak giysisi olarak da niteleyebileceğimiz harici kıyafete, kadının, erkeğin, hatta devletin namusunu korumaya yönelik bir işlev yüklenmişti²⁵⁴.

Kıyafet, Osmanlı İmparatorluğunda her zaman siyasi bir önem taşımıştır. Çünkü kıyafet renkleri ve tarzları, belli kesimlerin, diğerlerinden ayırt edilmesini sağlar²⁵⁵. Bu yüzden 20.yüzyıla değin devlet, kadınların kıyafetlerinin rengine, biçimine, içini gösterip göstermediğine ve dış giyimlerde ve feracelerde kullanılan kumaşın cinsine ilişkin ayrıntılı fermanlar çıkarmıştır²⁵⁶.

Tanzimat Fermanı'nı izleyen yıllarda saraydan paşa konaklarına, oradan da zengin hanelere doğru yayılan, kadınların kapalı hayatlarında ve giyim alışkanlıklarında bir dizi değişimler meydana gelmiştir. Örneğin, kentlerde kadınlar kafes arkalarından gün ışığına çıkmaya başlamış, sosyal hayata karışma, mesire gezileri gibi etkinlikler artmış, kadınlar düşünsel alanda bazı gerçekleri sorgulamaya girişmişler, örgütlenmeler başlamıştır²⁵⁷. Bu dönemde ferace ve yaşmak yeniden düzenlenmekle kalmamış, birçok ithal aksesuar da kadının giyiminin bir parçası

²⁵³ İlyasoğlu, a.g.e., s. 70.

²⁵⁴ Çakır, a.g.e., s.s. 244-245.

²⁵⁵ Çolak, a.g.m., s.32.

²⁵⁶ Nora Şeni, "19. Yüzyıl sonu İstanbul Basınında Moda ve Kadın Kıyafetleri", **Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın**, (Haz.: Şirin Tekeli), İletişim Yay., İstanbul 1990, s.57.

²⁵⁷ Burçak Evren, Dilek Girgin Can, **Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını**, Milliyet Yay., İstanbul, 1997, s.s.250-252.

haline gelmiştir. Tanzimat süreci, kadın konusunu bir sorun olarak ele alan dönemdir. Kadın kıyafetleri ve sokağa çıkma yasaklarında hoşgörülü olma başlamıştır²⁵⁸. Yine de kadınların giyim alışkanlıkları bakımından geçiş niteliği taşıyan bu dönemde devlet tarafından bir dizi uyarı niteliğinde ferman çıkarılmıştır²⁵⁹.

Tanzimat Dönemi'nde kılık kıyafet haricinde bir takım hukuki değişiklikler de olmuştur. Bunlardan biri 1847'te köleliğin kaldırılması ve kadın haklarına yönelik bazı uygulamalar yapılmasıdır. Kölelik ve kadın hakları konusunda, Mekke ulemasından Şeyh Cemal fermana karşı fetva çıkarmıştır. Bu fetvada, köle ticareti yasağı tamamıyla reddedilmiş ve kadınlara bazı haklar verilmesiyle beraber peçesiz dolaşabilme imkânı verilmesi şeyh tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Hatta Türklerin Müslümanlıktan çıktığını, dolayısıyla öldürülmelerinin caiz olduğunu söylemiştir²⁶⁰.

Tanzimat Dönemi'nin güç kazanmasının nedenleri arasında Kırım Savaşı da sayılabilir. Bu konuda Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey şu şekilde açıklamalar yapmıştır: “*Kırım Muharebesi'nden sonra ve bu muharebenin getirdiği yenilik, Avrupalılarla daha yakın temasımız sonucu Türk usulü halkımızın yiyecek, giyeceklerinde ve evlerimizin düzeninde büyük değişiklikler doğurmuştur.*”

Ali Rıza Bey beyanatına devamla, “*Geçmiş zamanlarda yaptığımız harplerin mağlubiyetlerinden doğan üzüntüler, Kırım Muharebesi'nde İngiltere ve Fransa ile yaptığımız ittifak sonunda kazandığımız galibiyetle gerek halk ve gerek hükümet erkânı huzur ve sükuna kavuştu. Batı Mimarisi örnek alınarak yalılar, köşkler, konaklar yapıldı ve batı stilinde halılarla döşendi. Alafranga sofralar, sazlı sözlü pek parlak ziyafetlere heves edildi. Galata ve Beyoğlu'nda alafranga eğlenceler tertip edilmeye başlandı. Bunu gören halk da sefahata özendi, o kadar ki yeniden bir Lale Devri hayatı başladı.*”²⁶¹ demiştir.

Bilindiği gibi özellikle 18. yüzyıldan itibaren Rusya başta olmak üzere İngiltere, Fransa gibi devletler Osmanlı'da yaşayan gayrimüslimlerin haklarını gözetmek adına Osmanlı'nın iç işlerine müdahale etmek niyetindeydiler. Bununla beraber bir yandan da Osmanlı ile sürekli kendi lehlerine ticaret anlaşmaları imzalamışlar ve Osmanlı'yı ekonomik çıkmaza sürüklemişlerdir. Bu çıkmaz kendini

²⁵⁸ Altındal, a.g.e., s.122.

²⁵⁹ İlyasoğlu a.g.e., s.69.

²⁶⁰ Bernand Lewis, **Ortadoğu'da Irk ve Kölelik**, (Çev. Enver Günsel), Truva Yay., İstanbul, 2006, s.s. 174-175.

²⁶¹ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 27.

Kırım Harbi'nde belli etmiş ve Osmanlı, tüm direnme hareketlerine rağmen, İngiltere'den ilk dış borcunu almıştır. Bununla da kalmayarak Kırım Harbi'nin sonlarına doğru, 1 Şubat 1855'te Avusturya, İngiltere ve Fransa arasında barış görüşmeleri hakkında toplantı yapılmış, Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyan halkın hakları da görüşülmüştür. Devletler ortaya bazı tezler attılar. Fakat Osmanlı tarafından en makul olanı Fransa'nın teziydi²⁶². Böylece çok geçmeden tarihimizde önemli yer tutan Islahat Fermanı ilan edildi. Ekonomik, siyasi ve sosyal bir takım nedenler ile imza edilen Islahat Fermanı ile beraber giyimde de değişme hız kazandı. Tanzimat Dönemi ile ilgili bilgi vermek üzere Ahmet Cevdet'in yazdığı "Maruzat" adlı eserde dönemin savurganlığı üzerinde durulur. Ahmet Cevdet, şöyle diyordu: "*Abbas Paşa valiliğinde Mısır'dan Dersaadet'e pek çok beyler hanımlar hicret ettiler. Yüksek pahalarla konaklar ve yalılar aldılar. Alafranga tecemmülat ile tezyin ve tefriş ettiler, sefahat kapılarını açtılar. İstanbul vükela ve kibar Mısır döküntüleriyle aşık atmaya ve vükela haremleri de Mehmet Ali Paşa kerimesi Zeynep Hanımı taklit ile israf ve sefahata kalkıştılar. Sultanlar ise behemehal ve bi-hakkın vükela haremlerinden üstün olmak üzere hesapsız masraf etmeye başlayıp maaşları yetmez olduğundan borca battılar. Kadimden beri saray-ı hümayunda tesettür ve ihtifa eden kadın efendiler de zamane hükmüne uyarak araba ile gezmeye başladılar ve bi't-tabi şehrilere tefevvuk etmek üzere israf ve sefahate daldılar. Paşa familyası madamları takliden ayda bir moda çıkarıp bunca ehl-i ırz nisvan-ı İslam'ın ahlakını bozdu.*"²⁶³

Ali Rıza Bey, yapılan israfı anlatmak adına, 1856-1857 yıllarında yapılan saray düğünleri için Avrupa fabrikalarından kumaşlar ısmarlandığını²⁶⁴, yine bu dönemlerde Türk kumaşlarının günden güne değerinin azaldığını, hatta Sultan II. Abdülhamid'in ve çocuklarının giyim eşyalarının bile Paris Büyükelçisi Tahsin Paşa vasıtasıyla Avrupa'dan getirildiğini söyler²⁶⁵.

Abdülaziz, Tanzimat Dönemi padişahı olmasına rağmen bir dizi ilanlar yayınlayıp Müslüman kadınların giyimini ve davranışlarını kontrol altında tutmaya

²⁶² İslam tebaa ile Hıristiyan tebaa arasındaki cemiyet, haklar, vergiler, askerlik, eğitim ve memurluklar bakımından sürüp giden farklar, bir fermanla kaldırılarak, Gülhane hattında işaret edilmiş olan tebaa eşitliğine tam manasıyla geçilmelidir. Ahmet Teoman Özkaya, "Kırım Savaşı" Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 1991, s.166

²⁶³ Reşat Ekrem Koçu, **Tarihimizde Garip Vakalar**, 3.b., Varlık Yay., İstanbul, 1971, s.s. 85-86.

²⁶⁴ Tophane Müşürü Fethi Paşa ile Fransız Krenpler arasındaki haberleşmeyle ısmarlanmıştır. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 28.

²⁶⁵ A.g.e., s.s.27-28.

çalışmıştır. Tasvir-i Efkâr gazetesinde bazı ihtarnameler yayınlamıştır. Bu ihtarnameler şu şekildedir:

21 Eylül 1863'te yayınlanan, *“Taife-i nisadan bazıları bir müddetten beri seyir yerlerinde ve çarşı ve pazarlarda yollu ve parlak şeylerden ma'mûl feraceler iktisâsıyla ve gaz ve ince yaşmak ile açık saçık gezmekte oldukları meşhûd olup bu ise mugayir-i âdâb-ı iffet olarak caiz olmayacağından ba'demâ hiçbir kadının gerek araba içinde olsun ve gerek mahal-i sairede bulunsun o misellu elbise-i sakile ve nâ-münasibe giyip ve gaz ve ince yaşmak tutup suret-i serbesti ve bi-edebide geşt-güzar etmemesi ve edecek olduğu halde velilerine ve mensup oldukları mahallere haber verilerek te'dib olunması ve ferace ve tuhfeci esnafının dahi öyle şeyler dikip satmaktan ihtiraz ederek bilakis hareket edecek olurlar ise şehremaneti behiyesi marifetiyle muaheze ve terbiye edilmesi hususları memurine tenbih olunmakla keyfiyet herkesçe bilinip hilâf-ı hâl ve hareket olunmaması ve familyalarına tenbihât icrası için mahsusa iş bu ilanname terkim kılındı.”*²⁶⁶ diyerek, gazeteye ilan verilmiştir. Yedi ay sonra yayınlanan başka bir resmi ilanda:

*“... ale'd-devâm icra olunan tenbihatin ve memurin taraflarından ifa kılınan takayyüdatın hilafına olarak yine bir takım uygunsuz haller yani kadınlar başlarına münasebetsiz şekilde şeyler giyerek ve gayet ince yaşmaklar tutunarak açık saçık gezmek ve erkekler dahi seyir yerlerinde alenen işret ve bu adabane hal ve kıyafet ile oturarak ve yahud kadınların arasında dolaşarak harf-endazlık ve tasallut etmek gibi mahal-i namus hareketler görülüyor. Bu şeyler nazar-ı hükümet-i seniyyede gayet kabîh görünüp adab-ı umumiyenin hilafı olan ahvalin men'â lazımeden olmasıyla hafî ve celî zabıta memurları tarafından tekrar takayyüdat-ı kuvviye icrasıyla kadınlardan öyle uygunsuzlukta ve açık saçık halde bulunanlar seyir yerlerinden tard ve te'bîd olunmalarıyla beraber zevc veya akrabalarına bildirilmek üzere jurnal edilmesi ve erkeklerden dahi öyle bi-edebane tavırda bulunanlar ve kadınlara tasallut edenler görülürse hangi sınıftan olursa olsun bu mekulelerin tutulup zabıta nezareti mucibince mücâzât edilmeleri hususi bu kerh-i canîb Bab-ı Alinden zabıtiye müşîriyyet-i celilesine tavsiye ve te'kîd kılınmış olmakla keyfiyet-i cümlelerin malûmu olmak ve sonra görülecek mücâzâtan ihtiraza o mekûle hareketten ictinab ile beraber herkes müteallikatına dahi nasihat ve tenbih eylemek üzere işbu ilanname-i resmi tasîr ve neşr olundu.”*²⁶⁷ denmiş ve bir kez daha uyarılmıştır. Dikkati çeken

²⁶⁶ “İlanname-i Resmî”, **Tasvir-i Efkâr**, 9 Eylül 1279 (21 Eylül 1863), S.25., s.1.

²⁶⁷ “İlanname-i Resmî”, **Tasvir-i Efkâr**, 13 Mayıs 1280 (25 Mayıs 1864), S. 197, s. 1.

husus ise sadece kadınlar değil erkekler de, II. Mahmud'tan beri aşama aşama kıyafetlerinde modernleşme olmasına rağmen, artık modayı takip etmeye başlamışlardır.

10 Nisan 1865'te baharın gelmesiyle Zabtiye Nezareti'nden çıkan bir ilâna göre ise: “... *Mevsim-i bahar ve sayf geldiğinden seyir yerlerine rağbet olunacağı cihetle evvel babta bazı tenbihat be ihtarane itidar olunur. Herkesin gezip eğlenmesine bir diyecek olmaz ise de her sınıf tebaa-yı şahane kendi âdet ve ahvâline ettib'â ile hareket eylemesi farizadandır. Ahali-i İslamiyece kadınlar ile erkeklerin karışık gezmeleri ve taife-i nisanın açık saçık bir halde bulunmaları keyfiyyeti ve ekser kabahatin sebebi olan işret maddesi şeri-i memnû olduğuna ve hükümet-i seniye ise nüha-i menkur ile memur edildiğine binaen seyir yerlerinde böyle haller görülür ise umur-u zabıta tarafından şediden mani olunacağından başka mütecâsir olanlar mücazat göreceklerdir.*”²⁶⁸ şeklinde, bahar ve yaz aylarında her sınıfın eğlenmeye hakkı olduğu fakat Müslümanların davranışlarına ve kadınların kıyafetlerine dikkat edilmesi konusunda uyarılar yapılmıştır.

Namık Kemal, kadınların bu tutumlarını, gayet sert dille eleştirmiş ve gelişen ya da gelişmek isteyen milletlerin hiç kimseyi cehalette bırakmak istemediklerini söyleyerek Osmanlı kadınlarının durumunu şöyle ifade etmiştir: “... *Zira efradından birinin haiz olduğu kabiliyet-i mestur perde-i hafâ ve yahud hayatının ukala-i sa'y-i ikdama mahsus olan evkatı heba olmak heyet-i millet için bir hisar-ı azimdir. Bu hisarlardan en ziyade mutazarrır olan yerlerin biri de Memalik-i Osmaniye olup ahalimiz ahlak ve marifet ve ikdam ve gayretçe sair mevaki-i müütemeddineye nisbetle pek geri kalmış ve bahusus kadınlar 30-40 seneden beri mesai-yi umumiyeye iştirakten bütün bütün çekilerek bayağı çalgı ve mücevher gibi sırf asbab-ı telezüzden ma'dud olmuştur. Tenasüle (üreme) hizmetten başka beni nevimize hiçbir menfaatleri görülemiyor...*”

Burada, kadınlarımızın sosyal ve çalışma hayatından yoksun ve sadece üreme aracı olarak işlev gördüğünü söylemiştir. “*Kadınlar da erkekler gibi insan olduğu için neden çalışmaktan kurtulmuş olsunlar. Şikayet edilen hal, sonradan ortaya çıkan cinsiyet ayrılığı yahud tesettürden ileri gelmiş olduğu zannedilse de düşünülünce öyle olmadığı anlaşılır. Çünkü kadınların akıl ve el-ayak gibi uzuvlarının erkeklerden hiç bir farkı yoktur. Eğer öyle olsa idi Avrupa kadınları da bizimkiler*

²⁶⁸ “Cenab-ı Zabtiye'den Neşr Olunmak Üzere Vürüd Eden Tenbihnamenin Aynen Suretidir”, **Tasvir-i Efkâr**, 29 Mart 1281 (10 Nisan 1865), S. 288, s.s. 3-4.

gibi olurdu” demiş ve kadının çalışma hayatına dâhil olmasını ve vatana hizmet etmelerini istemiştir. Tesettür konusunda ise kadınların savaşlarda bile destek çıktığını ya da taşralarda kadınların sanat ve ticaretle işigal olduklarından yola çıkarak aslında tesettürün onların çalışmasına engel teşkil etmediğinden bahsetmiştir. Tanzimat dönemi kadınların bu durumunu ise “... *Bunun sebebi mülkümüzde kadınların bütün bütün cahil ve hakk-ı vazife ve nefü mazarrattan gafil bulunmalarından ibarettir.*” diyerek cahillikle açıklamıştır. Bu cehalet sonucunda çocuk bakımında da yeterince başarılı olmadıklarını, çocuklarını sürekli şımarttıklarını, mübarek günlerde bile belli yerlerde erkeklerle çekinmeden aşâğılık bir şekilde davrandıklarını dile getirmiştir²⁶⁹.

19 Haziran 1875 tarihli Hayal Mecmuası’nda verilen geleneksel ve modern iki Türk kadınının konuşması ilginçtir. Resimde karşılıklı konuşan iki kadın aynen şöyle demiştir.

G: “*Kız bu nasıl kıyafet? Utanmıyor musun?*”

M: *Bu asr-ı terakkide sen utan kıyafetinden!*”²⁷⁰

Mayıs 1876’da V.Murad’ın padişah olmasıyla İstanbul ışıktandırılması, insanların sokaklara ve alışveriş merkezlerine akın etmesi üzerine, Polis Teşkilatı kadınların gece sokağa çıkmasını yasaklamış ve bu yasağa genellikle uyulmuştur²⁷¹.

Meşlah, ferace, yaşmak, çarşaf gibi eski tip kıyafetler yerini Batı modasına bırakmaya başlamıştı. Bu durum din adamlarını fazlaca meşgul etmiştir. Bazı kadınların sokaklarda feraceyi atlas kumaştan, yaşmağı ise ipekten giymeleri istenmeyen durumlardandı. Ayrıca kapalı, mütesettir giyimden ince ve şeffaf giyime geçişin derin bir ahlaki dönüşüm olarak nitelenmesi ise değişimin hangi düzeyde algılandığını göstermesi açısından önemlidir²⁷².

Bu değişimin körüklenmesinde Fransızca yayın yapılan gazeteleri de saymak gerekir. Bu Fransızca gazeteleri sadece Fransız vatandaşları ve Levantenler takip etmemiş bir müddet sonra Osmanlı hanımlarının da ilgisini çekmiştir. Sanayi devrimiyle çeşitli ürünler yapılmış bu da pazarlar ile sunulmuştur. Dolayısıyla

²⁶⁹ Namık Kemal, “Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layihadır”, **Tasvir-i Efkar**, 29 KS 1283 (10 Şubat 1868), S. 457, s.s.1-2.

²⁷⁰ Hayal Mecmuası, 7 Haziran 1291 (18 Haziran 1875), S. 158. Ayrıca bkz. Şükrü Hanoğlu, **Osmanlı’dan Cumhuriyete: Zihniyet, Siyaset ve Tarih**, Bağlam Yay., İstanbul, 2006., s. 53.

²⁷¹ Güzel, a.g.m., s. 859.

²⁷² İsmail Doğan, “*Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi*”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C.1, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1992, s.s. 162-176.

Osmanlıdaki Fransızca gazeteler bunların reklamlarını yapmışlardır. Modaların değişim süreci Osmanlı'ya taşınmıştır²⁷³.

Hans Barth, 1898 tarihinde Vambery'den aktardığı notlarda Osmanlı kadınları hakkında şu yorumu yapmıştır: “*En çok dikkatime çarpan şey Türk kadınının şahsiyetli, hür davranışlı ve son derece modern bir kıyafette oluşudur. Ferace, zamanımızda daha güzel ve zarif bir şekil almıştır. Sarı potin ve terlikler, yerini Avrupalı hanımların kullandığı şık ayakkabılara terk etmiştir.*”²⁷⁴

Osmanlı ve Batı arasında ilişkiler çoğaldıkça fikirlere orantılı olarak geleneksel Osmanlı kadın giyimi de bundan nasibini almıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı kadın basını Paris modasına yer vermeye başladı. Örneğin dergilerde Avrupalı kadınların resimlerinin yanında giysilerinin nasıl dikildiği anlatıldı. Korseler tartışıldı. Yabancı terziler Avrupa'dan getirdikleri modelleri Osmanlı kadınlarıyla tanıştırdılar²⁷⁵.

II. Abdülhamid döneminde özellikle kadınlarla ilgili kıyafet yasakları belli aralıklarla yenilenmiştir. 18 Şubat 1885'te, Müslüman kadınların açık saçık kıyafetlerle Beyoğlu'nda gezmeleri yasaklanmıştır. “*Bazı İslam haremelerinin açık saçık kıyafetlerle Beyoğlu'nda gezmekte ve bazen tabip ve dışçıye müracaat bahanesi ile evlere dahi girmekte oldukları görülmüş olup İslam adabına uygun olmayan bu gibi haller asla kabul edilemeyecektir.*”²⁷⁶

4 Mayıs 1890 tarihli başka bir yasakta “*Mukadderat-ı İslamiye'nin çarşı ve sokaklarda açık saçık ve uygunsuz kıyafetlerle gezmeleri yasaklandığı ve bunun daha önce belirtilmiş olmasına rağmen iş bu Ramazan-ı Şerifte Müslümanların bir kısmının kendilerine yakışmayacak hal ve şekilde ferace ve yaşmakla görülmeye başladıkları bazı kişilerce bildirilmiştir. Bu konuda dikkatli olunması ve bu giysilerin sokaklarda giyilmemesi ve giymekte ısrar edenlerin ve bunların kocalarının Zabtiye Nezareti'ne atılacağı ve gazetelerde ilan edileceği...*”²⁷⁷ bildirilmiştir.

Tanzimat Dönemi yıllarında giyim-kuşam şekillerinin değiştiği bir gerçektir. Zira bu değişim modernleşme adına tabir-i caiz ise salt ‘açılma’ şeklinde anlaşılmalıdır. Toplumsal bir reaksiyon yaşayan Osmanlı'nın muhafazakâr kadınları, tersi bir düşünce ve davranışla peçe ve çarşaf kullanımını

²⁷³ Orhan Koloğlu, **İslam'da Başlık**, TTK Yay., Ankara, 1973, s. 77.

²⁷⁴ Ahmet Djevab, **Yabancılar Göre Eski Türkler**, Bedir Yay., İstanbul, 1969, s. 72.

²⁷⁵ Haluk Şehsuvaroğlu, **İstanbul'dan Sesler ve Renkler**, Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası Yay., İstanbul, 1999, s. 206.

²⁷⁶ Tuğlacı, a.g.e., s. 14.

²⁷⁷ A.g.e.14.

benimsemişlerdir. Aynı oranda 1880’lerde yaşmak feracenin yerini peçe ve çarşaf²⁷⁸ almaya başlamıştır.

Çarşafın ilk defa ne zaman giyildiği konusunda çelişkili bilgiler vardır. III. Mustafa Dönemi’nden itibaren giyildiği söylendiği gibi²⁷⁹, 1871’den sonra ülkeye geldiği de iddia edilir. Bu iddiaya göre, dönemin Suriye Valisi Subhi Paşa’nın ailesinden bazı kadınlar Suriyeli hanımlardan gördükleri çarşafı sokak kıyafeti olarak benimsemişler ve İstanbul’a getirmişlerdi. Seniha Sami Moralı’nın naklettiğine göre, İstanbullu hanımlar tarafından giyilmeye başlayan çarşafı, Padişah II. Abdülhamid önce onaylamamış, sonra fikir değiştirip yaşmak ve feraceyi yasaklayan bir karar almıştı²⁸⁰. Şehsuvaroğlu, II. Abdülhamid Dönemi’nde ferace kullanımının çok azaldığını, gayrimüslim kadınların Avrupaî manto ve şapka giydiklerini ve Müslüman kadınların da çarşaf ve peçeye büründüklerini ifade etmiştir²⁸¹.

Davis, II. Abdülhamid’in ferace ve yaşmak ile ilgili yasağının altında yatan sebebi ile ilgili iki kadının Süleymaniye’de serseriler tarafından darp edilerek, giysilerinin yırtılması olayının etkili olduğunu söyler. Yaşmak ve feraceye alışkın olan kadınlar, çarşaf ve peçe giymektense bir süre evden çıkmamayı yeğlemişler ama zamanla bu yeni moda da alışmışlardı²⁸².

Çarşaf’ın kökeni hakkında Pakalın: “Müslüman kadınların erkeklerden sakınmak maksadıyla giydikleri üstlüğüün adı idi. Buna ‘car’ denirdi. Eskiden Müslüman kadınları ferace giyerlerken Arabistan’a giden ailelerin Arap kadınlarının giydikleri ‘torba, dolma’ diye adlandırılan çarşafları Tanzimat döneminde İstanbul’a getirmeleri bu örtünün, İstanbul’da yayılmasına neden olmuştur. Ayrıca çarşafı, Suriyeli Hıristiyan ve Yahudi kadınları ve Rumeli’nin bazı yerlerinde Hıristiyan kadınları da sokağa çıkarken kullanırdı.”²⁸³ demektedir.

Çarşafın İstanbul’a gelmesiyle birlikte, feracenin yerine kullanılmaya başlanmıştır. Bu değişimi Ebüzziya Tefvik, “İstanbul ahalisinden bugün kırk yaşında bulunan bir adam, nisvân-ı memleketin otuz sene zarfında emr-i tesettürce terk ve ittihâz ettiği usûlü pek â’lâ idrâk etmiştir. Bundan otuz sene mukaddem nisvân-ı İslâm umûmen yaşmak tutunur, ferâce giyinirdi. Bundan yirmi sene mukaddime

²⁷⁸ Çarşaf daha sonra giderek, tek parçalı, bol, torba çarşaftan, bazen ferace ile birlikte giyilen iki parçalı tango çarşafa doğru değişikliğe uğramıştır. İlyasoğlu, a.g.e., s. 70.

²⁷⁹ Çolak, a.g.m., s.s.32-33.

²⁸⁰ Davis, a.g.e., s. 219.

²⁸¹ Şehsuvaroğlu, a.g.e., s. 209.

²⁸² Davis, a.g.e., s. 219.

²⁸³ Pakalın, a.g.e, C.I, s.327.

*kadar bu vâsıtâ-ı tesettür yarı yarıya çarşaf ve ferâceye inhisâr etmişti. Şimdi ise umûm nisvân-ı İslâm çarşaf giymekte ve peçe tutunmaktadır*²⁸⁴ şeklinde açıklamıştır.

II. Abdülhamid döneminde kadınların giyimlerle ve sosyal hayata dâhil olmalarıyla ilgili yasaklar gazetelerde de yer bulmuştur. Örneğin 15 Ağustos 1891 tarihli Levant Herald gazetesinde çıkan bir habere göre, Müslüman kadınlarının giysilerinin niteliğini ve nasıl hareket etmeleri gerektiğini belirleyen kurallar saptanmış ve Müslüman kadınlara umumi yerlerde gezmek, ziyaret etmek yasaklanmıştır. Polis memurları kurallara uymayan, belirtilenden daha ince çarşaf giyen kadınlara tutanak tutulması konusunda ikaz edilmiştir. Bundan başka, Müslüman kadınlara arabayla ya da yaya olarak Beyazıt, Şehzadebaşı ve Aksaray semtlerine gitmek, oralarda gezinmek, Kapalıçarşı'ya girmek ve dükkânlara girip oturmak yasak edilmiştir. Ek olarak Müslüman kadınlarının genel yerlerde gruplar halinde toplanmaları kesinlikle yasaklanmıştır²⁸⁵.

II. Abdülhamid, kendi döneminde artan çarşaf giyimi, kendisinin koyduğu bir yasakla men edilir. Bir Cuma selamlığına çıktığı sırada kadınların giydikleri çarşafı görüp Hıristiyan kadınlarına benzedikleri gerekçesiyle 2 Nisan 1892'de çarşaf giymeyi yasaklamıştır.

“Bugün Cuma selâmlığı töreninden sonra Teşvikiye'deki silahhaneyi Padişah Hazretleri teşrifle oradan saraylarına dönerler iken yolda, tuhaf bir şekilde bellerinden bağlı siyah çarşafı bürünmüş ve yüzlerini de siyah renkte ve gayet ince peçelerle örtmüş bazı kadınlar gözüne ilişmiş, bunların örtünmemiş denilecek halde açık saçık bulunmalarına ve adeta matem elbisesi giymiş Hıristiyan kadınlarına benzemelerine bakılarak birden bire İslâm olduklarında tereddüt buyrulmuştur.

İzaha muhtaç olmadığı gibi büyük İslâm devletinin ayakta durması, devamı ve yükselmesi kadın ve erkek bütün Müslümanların her türlü hal ve hareketlerinde şeriatın yüksek hükümlerine son derece dikkatle uymalarına bağlı olup aksi hal Allah esirgesin gerekse devlet için maddi ve manevi sonsuz zararlara sebep olacağından İslam kadınlarının Allah'ın emirlerinden bulunan örtünme usul ve kaidelerine fevkalade dikkat ve itina etmeleri lüzumunu beyana hacet olmadığı, bu çarşaf ise İslam kadınlarınca örtünmeye asla müsait ve uygun olmadığı gibi bir maksatla

²⁸⁴ Ebüzziya Tefkik, “Tesettür Meselesi”, **Mecmua-i Ebüzziya**, 8 Eylül 1911, C.11, S.112, s. 1077.

²⁸⁵ Caporal, a.g.e., s.s.143-144; Yaraman, a.g.e., s.s.25-26.

şuraya buraya gitmek için bazı münasebetsiz erkekler tarafından da bir fesat ve melânet perdesi olarak kullanılmakta olup hatta geçenlerde bir erkek bu suretle çarşafa bürünerek kadın kıyafetinde silahlı olarak bir eve girip içerideki kadının üzerine hücumla çaldığı eşyayı pencereden arkadaşına atarak savuşmuş olduğundan dindarlık ve maslahat bakımında meydanda olan zararlarından ötürü icap edenlere münasip bir şekilde anlatıp tensihlerde bulunmak suretiyle kadınların çarşaf giyinmelerinin yasaklanması Padişahı emri iktizasındadır bu hususta emir sahibindir.”

Belgeden anlaşılacağı üzere II. Abdülhamid, çarşafın örtünme kaidelerine uygun olmadığını hatta daha çok fesat perdesi olarak erkeklerce kullanıldığını düşünerek yasaklamıştır. Fakat başka bir iddiaya göre, 1876’da üç ay padişahlık yapan V. Murat’ın Çırağan Sarayı’ndan kaçırılması yönündeki başarısız girişimdir. Kaçırma olayını gerçekleştirecek olan dört erkek çarşafa bürünmüştür. Bu dört kişi, Çırağan Sarayı’nın kapısına kadar gelmiş ama şüpheli tavırlarıyla dikkat çekmişti. Durumdan şüphelenen nöbetçiler bu kişilerin peçelerini zorla açtırınca, erkek olduklarını anlamışlardı. Bir rivayete göre kadın kıyafetindeki bu şahıslar V. Murat’ı saraydan kaçırıp, bir Rus gemisine bindirecek ve Odessa’ya götürecekti. Bu yasaktan sonra çarşaf giyen kadınların çarşaflarının kesilmesi emredildi. Güvenlik güçleri ellerinde makas, Kalpakçılarbaşı, Şehzadebaşı, Köprübaşı’ndaki kadınların çarşaflarını iki yıl boyunca kestiler²⁸⁶.

Çarşaf yasağı kalktıktan sonra İstanbullu hanımlar çarşafı modaya uygun hale getirdiler. Zamanla çarşafın etek boyu kısalmış, peçe incelmıştır²⁸⁷.

Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere kadınların kılık-kıyafeti Batılılaşma süreci boyunca tartışmaların odak noktasını teşkil etmiştir. Batılılaşma süresince Batıcılar ve İslamcılar kendi görüşleriyle konuyu irdelemişler ve kadının kıyafeti Batılılaşmaya karşı ya da taraf olmanın simgesi haline gelmiştir²⁸⁸.

Modernleşme döneminde - özellikle II. Mahmut Dönemi’nde - erkekler kıyafet konusunda dönüşüm yaşarken, bu durum normal, hatta gerekli karşılanmış, fakat kadınların dönüşümü olağanın dışında olarak nitelendirilmiş ve büyük bir direniş ile karşılanmıştır²⁸⁹.

²⁸⁶ Bulut, a.g.m., s.s. 35-36.

²⁸⁷ Koçu, **Türk Giyim Kuşam...**, s. 66.

²⁸⁸ Şeni, a.g.m., s.77.

²⁸⁹ Lewis, **Ortadoğu**, s. 446.

Tanzimat Fermanı ile aralanan kapıdan Osmanlı kadınları da geçmeyi bilmişti. Nitekim Osmanlı kadının hayatı ayrı bir renge bürünmüştü. İlber Ortaylı'ya göre, bu renk değişikliğini sadece modadan, günlük yaşamdan, tüketim kalıplarındaki farklılaşmadan, yabancı dil öğrenmek veya piyano çalmak gibi yeni zevklerden ibaret görmemek gerekir. Çünkü 19. Yüzyılda Osmanlı ülkelerinde tarımda, eğitimde görülen bazı değişimler ve bütün dünyanın yaşadığı haberleşme ve teknolojik devrimin, Osmanlı'ya da yansması, klasik aile yapısını değiştirmeye zorlamıştır. Nihayet Ortadoğu'da da kadının özgürleşmesi ve modernleşme sorunu önemli yer tutar²⁹⁰.

Osmanlı değişdursun Arap dünyasında bir takım tartışmaların fitili ateşlendi. Tartışmayı yönetenler ilk başta erkeklerdi. Ahmet Fariz el-Şıdyak 1855'te yayımlanan “*Üst Üste Atılmış Bacaklar*” adlı çalışmasında, Rifa'a Rafi'i El Tahtavi 1872'de “*Kızlar ve Erkekler İçin Eğitim Rehberi*” adlı kitabında kadınların eğitimini ve uğradıkları haksızlıklardan kurtarılmaları gerektiğine dikkat çekiyorlardı. Kasım Emin ise 1900'de yazdığı *Tahrir el Mer'e* (Kadınların Kurtuluşu) ve 1911'de ise *El Mer'e el Cedide* (Yeni Kadın) adlı çalışmalarında temelde İslami ilkelere bağlı kalmakla birlikte kadın eğitimi ve statüsünde iyileştirmeye yönelik ifadelerinden dolayı El-Ezher üyeleri ile tartışmaya gitmiş ve Hidiv'in öfkesine uğramıştı²⁹¹. Yine de bu gelişmeler Arap coğrafyasında bir takım düşüncelerin yeşermesine yarar sağlamıştı. İşte Batı'nın Rönesans'tan beri açılan çığırlarının bir sonucu olarak Feminist söylemler, sadece Osmanlı'yı değil diğer Doğu devletlerini de etkilemiştir.

²⁹⁰ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 2.b. , Hil Yay., İstanbul, 1987, s.s. 194-195

²⁹¹ Namık Sinan Turan, “*Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetlerinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar*”, **Kadın Araştırmaları Dergisi**, S.12, (2013), s.s. 105-106.

IV. BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ

4.1. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE GERİCİ FAALİYETLER VE KADINLAR

19. yüzyıldan itibaren oluşan yeni toplumsal yapı, sanayileşmenin gündeme getirdiği maddi kültür ve giderek Osmanlı'yı yörüngesine çeken "hürriyet, eşitlik" vb. söylemler kadın ve aileyi Osmanlı'nın ana sorunsalı haline dönüştürmüştür. Osmanlı'nın çoğu aydını yazılarında kadın ve aileye sürekli yer verirler²⁹². Tanzimat'ın oluşturduğu birikim, Meşrutiyet Dönemi'nde katlanarak devam etti. Belirtmek gerekir ki bu dönüşüm taşrada değil, kentlerde yaşanmıştır²⁹³.

Tanzimat'tan sonra çağdaş bir devletin kurulması yolundaki çabalar artmış, bu devirde Avrupa ile ilişkileri ustalıkla idare edebilecek, Mustafa Reşit Paşa ve Ali Paşa gibi devlet adamları yetiştirilmiştir. Avrupa ile ilişkilerin artmasına paralel olarak gazetecilikte ve genel olarak yayın hayatındaki ilerlemeler, küçük de olsa aydın bir kamuoyunun doğmasını sağladı. Namık Kemal, Ziya Paşa gibi aydınların önderliği altında Yeni Osmanlılar diye bilinen ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Meşrutiyet esaslarına göre idare edilmesini savunan topluluk oluştu²⁹⁴. Başta Mithat Paşa olmak üzere bazı devlet adamları da bu düşünceyi paylaşmaktaydılar. Bu aydınların ve devlet adamlarının çalışmaları nedeniyle önce Abdülaziz'in hal'i gerçekleştirildi, sonra da II. Abdülhamit ile anlaşarak 1876 yılında Meşrutiyet ilan edildi²⁹⁵.

²⁹² Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Devlet, Aile ve Feminizm" **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C.1, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1992, s.s. 216-227.

²⁹³ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Kadınları**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2007, s.s.21-22.

²⁹⁴ Sina Akşin, **Şeriatçi Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 13.

²⁹⁵ "Bu dönemde Osmanlı askeri politize olmuştur. Tipik bir yeniçeri ayaklanmasının benzer unsurlarını taşımasına rağmen Abdülaziz'in hal'i "yeni asker ve sivil şehirli aydın" işbirliğinin ürünü olarak farklı bir karakter arz eder. Meşrutiyet'in ilanını sağlayan da bu ittifak olmuştur." Bkz. Ahmet Turan Alkan, **Ordu ve Siyaset**, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001, s.25.

Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesiyle beraber, Selanik'te büyük bir coşku yaşandı. Tırayne günlüğünde şöyle diyordu: *“Türk kadınları 1908 Devrimi'ni büyük bir coşku ve sevinç ile karşıladılar. Aralarında birçoğu bu barışçıl devrime, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin adsız, görünmeyen ve sadık haberciler olarak hizmet ettiler. Anayasa ilan edildiğinde rahat bir nefes aldılar, zorunlu çarşafı değil ama başlığın iki yana tutturulmuş, yüzleri kapatan peçeyi attılar.”*²⁹⁶

Enver Ziya Karal da kadınların gösterilere peçesiz katıldığını söyler²⁹⁷. Meşrutiyet ilan edildikten kısa bir süre sonra Osmanlı'da yavaş yavaş siyasi partiler de doğmaya başladı²⁹⁸. Meşrutiyet adeta, dünyaya açılan kapının anahtarıydı. Öncelikle basında sansür kaldırıldı. Anayasa tekrar yürürlüğe konuldu ve meclis tekrar açıldı. Osmanlı toplumu Meşrutiyet'in ilanını coşkuyla karşılamasına rağmen her grubun da Meşrutiyet'ten beklentileri vardı. Bu yüzden gruplar arası iktidar kavgası, üstünlük yarışı gibi çekişmeler çok geçmeden kendini gösterdi.

Osmanlı siyasi yaşamında bu hareketlenmeler olurken; sosyal, ekonomik, eğitim, hukuksal, düşün dünyasında da ortaya çıkan değişimler silsilesi meydana gelmiş ve bu durumdan pek tabii olarak Türk kadını da etkilenmiştir. Osmanlı'nın modernleşmesine öncülük edecek değişimler, özellikle II. Meşrutiyet Dönemi'nde gündemi ziyadesiyle meşgul etmiştir. Toplum içindeki muhafazakâr grubu en çok rahatsız eden iki konu, kadınların toplum içine karışması ve gayrimüslimlerle eşit haklara sahip olmalarıydı.

Tanzimat Dönemi'nden beri gelen Batılılaşma hareketi, muhafazakâr kısmı her zaman rahatsız etmiştir. Meşrutiyet'in ilanı sonrası bu kesimin en çok tepki gösterdikleri konulardan biri de kadınların, devletin ve şeriatın uzun süredir kadınlar üzerine koydukları kanunların, dışına çıkma arzularının olmalarıydı. Öncesinde, uzun bir süre, sadece ev içinde varlığını devam ettiren 'anne ve eş' rolleriyle sınırlanmış kadın, bu süreçte değişime uğramış ve topluma karışmak istediğini haykırmıştır. Gerek basın yoluyla gerekse konferanslar, kongreler düzenleyerek kadınların bilinçlenmesi için çok çaba sarf edilmiştir. Dönemin erkek aydınları da topluma karışma gayesi bulunan Türk kadınına destek vermiş ve yazdıkları gazete - dergi yazılarıyla yahut roman, hikâye gibi eserleriyle kadınların yanında olduklarını göstermişlerdir.

²⁹⁶ Marcelle Tınayre, **Bir Kadın Gezgin Tınayre'nin Günlüğü**, (Çev.: Engin Sunar), Aksoy Yay., İstanbul, 1998, s. 10.

²⁹⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.5, TTK Yay., Ankara, 1983, s.41.

²⁹⁸ Akşin, **Şeriatçı ...**, s. 14.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde, savaş sıkıntılarında dolayı toplumsal hayat bir dizi değişikliğe uğramıştır. Kadın-erkek ilişkileri ve kadının günlük hayatta daha fazla yer almaya başlaması bu dönemin bir özelliği olarak zikredilebilir²⁹⁹. Fakat çok geçmeden bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. 31 Mart Hadisesi'nin hazırlık ayağı olarak da nitelendirilen Kör Ali Olayı, Beşiktaş Olayı gibi olaylar, Meşrutiyet'in ilk yılında derin etkiler yaratmıştır.

Kadınların topluma karışmaya başlaması ve kadınların sorunlarının Meşrutiyet Devrimi'nden sonra daha kapsamlı şekilde ele alınması muhafazakâr kesimde hiç de hoş karşılanmamıştı. Muhafazakâr kesime göre, bazı kadınların dışarıda peçesiz gezmesi, erkeklerle beraber görünmesi, aile teşkilini zedeliyordu. O nedenle, kadınlar İslamcı yayın organlarının hedefi oldular. İslamcı kanattan olan Sırat-ı Müstakim kadınların tesettüre riayet etmemelerini eleştirmiş ayrıca ulemanın ve devlet yetkililerinin çözmelerini istemiştir³⁰⁰.

Muhafazakârların bazı kesimi kadınların dönüşümünü gazetelerde dergilerde eleştirirken, bazıları da fiziki eyleme geçme taraftarıydı. Camilerde, kahvehanelerde toplanan İslamcı kesim, 7 Ekim 1908'de harekete geçti. Eğitim almadığı için vaizlik hakkı olmamasına rağmen Kör Ali³⁰¹ ve Hersekli İsmail Hakkı'nın başı çektiği kalabalık Yıldız Sarayı'na yürüdü. Yürüyüş boyunca etrafına topladığı kalabalığı "*Din elden gidiyor, kadınlar yüzleri açık geziyor*"³⁰² diyerek daha çok tahrik etti.

Kör Ali olayına bizzat tanıklık etmiş olan Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat, fezlekesinde, olayı şu şekilde kaydetmiştir:

"Eylülün yirmi dördünde³⁰³ ve ... Çarşamba günü saat on raddelerinde Efendimiz beni çağırarak 'Birçok Fatih hocaları Sarayı Hümayun pişgâhına gelmişler. Mutlak beni görmek istiyorlarmış. Başmabeyinci Nuri Paşa geldi, söyledi, bir kere de sen gör' buyurdular. Sarayın kapısı önüne çıktım; arakiyyenin üstüne bir sarık sarmış, göğsü bağı açık pejmürde kıyafetli, şaşı gözlü, meczub tavırlı bir adamın koltuğuna iki kişi girmiş ve etrafına da ellerinde bayraklar kırk elli kadar adam toplanmış, Seyirci olarak birçok halkın da bunlara takılarak gelmiş olduğunu gördüm. Bertakrib bunların yanlarına sokuldum. ... Ali Efendi namında olan bu

²⁹⁹ Cezmi Erarslan, "*İşgal İstanbul'unda Gündelik Hayat*", **Türk Sosyologları ve Eserleri, Genel Eğilimler ve Kurumsallaşma**, (Ed. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan) C.2, Kitapevi Yay., İstanbul, 2010, s. 351.

³⁰⁰ İmzasız, "*Avrupa'da Talebemiz, İstanbul'da Tesettür: İşret-i Aleniyye*", **S.M**, 10 Haziran 1326 (23 Haziran 1910), C.1, S.94, s.282.

³⁰¹ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1987, s. 93.

³⁰² Mustafa Baydar, **31 Mart Vakası**, Milli Tesanüt Birliği Yay., İstanbul, 1955, s.8.

³⁰³ 7 Ekim 1908

adam, 'Meyhaneler kapanmalı, resim çıkarmak men olunmalı, İslam kadınları sokaklara çıkamamalı' diyor idi. ... genç bir adama hoca efendinin ne istediğini sordum. 'Kanun-i Esasiyi istemiyoruz' dedi. Hemen avdet ederek 'Efendimiz ... bunlar sokaklarda bulunan işsiz güçsüz bir takım adamlardır... Efendimiz müşarünileyhe tekrar sual buyurdular. 'Efendim bini müteceviz sarıklı adamlar görüyorum. Ben başımdan korkarım' demesi üzerine zat-ı şahâneleri mabeyin dairesine teşrif buyurdular. ... Ali Efendi pencerenin önüne gelerek savt-ı bülend ile (yüksek sesle) 'Padişahım çoban isteriz. Çobansız sürü olmaz. Şeriat emrediyor. Meyhaneler kapanmalı. İslam kadınları açık, saçık sokaklarda gezmemeli. Resim çıkartılmamalı. Tiyatrolar kapanmalı. Korkma, tecelliyat var. Evliya perde altında tecelli ediyor.' dedi. Bunun üzerine zat-ı şahaneleri de 'İcap eden emir verilir. Mukteza-yı şeriat icra olunur. Müsterih olun hoca efendi' buyurdular ve daire-i hümayunlarına avdet eylediler."³⁰⁴ diyerek o gün yaşananları kaydetmiştir. Özellikle toplananların bir kısım meczup olduğuna vurgu yapmıştır. Her ne kadar meczup oldukları söylene de Meşrutiyet'e, kadınların dönüşümüne ve tiyatro, resim gibi güzel sanatlara karşı olmaları da bir gerçektir. Diğer dikkati çeken bir nokta "Çobansız sürü olmaz" deyişidir. II. Abdülhamid'in yatıştırıcı bir üslup kullanması da dikkatten kaçmamalıdır. Aynı günün akşamında, Üsküdar Yeni Camii İmam Vekili Abdülkadir de gündüz olan olaydan cesaret alarak, cemaati peşine takıp sinema ve Karagöz oynatılan alanları basmıştır. Fakat çok geçmeden polis olaya el koymuş ve sorumlular tutuklanmıştır³⁰⁵.

Karagöz Olayı büyümeden kısa sürede önlenirken birkaç gün sonra Beşiktaş olayı yaşanmış ve vahim şekilde sonuçlanmıştır. Her şey Bedriye adlı Müslüman bir kadın ile Hristiyan bir Rum olan Todori adında bir erkeğin evlenmek istemesiyle başlar. Bu evliliğe karşı çıkılınca Bedriye Todori'nin evine kaçar. Kadının babası şikâyet edince işler büyür ve olay duyulur duyulmaz Beşiktaş Karakolu'nun önünde büyük bir kalabalık toplanır. Kalabalık, "Şeriat mahvoluyor, ırzımız, namusumuz gâvurların ayakları altında çiğnendi. Lanet olsun böyle hürriyete!"³⁰⁶ şeklinde tepkilerini dile getiriyordu. Komiser ve ulemadan bazı kişiler halkı dağıtamayınca askerin müdahale etmesi istenir. Fakat karakol önüne gelen 40 kadar asker kalabalığı

³⁰⁴ Faik Reşit Unat, **İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi: II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi**, TTK Yay., Ankara, 1985, s.s. 15-16.

³⁰⁵ Akşin, **Jön Türkler...**, s. 93.

³⁰⁶ Baydar, a.g.e., s. 8.

dağıtmaya uğraşmaz. Bundan yararlanan kalabalık, karakolun içine dalar ve Todori'yi linç ederek öldürür, Bedriye'yi de öldüresiye döverler ve ağır yaralarlar³⁰⁷.

Kadınlara yönelik ayrımcılık ve şiddet eylemlerine karşı önlemlerin alınmaması, bu yöndeki olayların devam etmesine neden oldu. Yalnız veya yanlarında bir erkekle sokağa çıkan kadınların sözlü ve fiili tacize uğradıklarına dair haberler basında sıklıkla yer almaya başladı. Örneğin Tanin Gazetesi “Kadınlarımız” başlığıyla yazı neşretti. Bu yazı dönemin toplumsal mizacını göstermesi açısından önemlidir. Yazı metni şudur:

“Öteden beriden kovulan, her yerde hakir ve zelil muamelata uğrayan eski hafiyeler, edep ve hayâdan mahrum ayak takımları, akıl ve izandan hisse almamış bir takım terbiyesizler sokaklarda Osmanlı kadınlarına taarruz ve tecavüz etmeyi kendilerine iş güç edindikleri, bunlardan bir kısmının memlekette bu yüzden gürültü çıkarmak mesleğine tabi olarak bir kısmının da bunlara kapıldığı görülüyor. Muhterem Osmanlı kadınları sokaklara çıkarken bir ihtiraz hissediyorlar. Hatta kardeşlerinin, kocalarının himayesi altında sokağa çıkanlara bile bazı tecavüzler vukua geldiği hikâye olunuyor.

Osmanlılar düşmanlarıyla muharebe ederken bile kadına çocuğa dokunmayarak, onları himaye etmeyi mertliğin şanından bilirler. Binâenaleyh bugün hakiki bir Osmanlı sokakta bir kadına taarruz etmek, lakırdı söylemek şöyle dursun böyle edepsizlik edeni görececek olursa bütün i'tidâl-i demini kaybederek o adamı hemen te'dîb eder.

Gençler de Kadıköy İskelesi'nde tehdid eden bir vaka buna şahittir. Bir Hıristiyan kadınına tasallut eden bir adam ahali tarafından derhal te'dîb edilmişti. Birkaç gündür sokaklarda kadınlara taarruzun çoğaldığını gören hamiyetli Osmanlılardan beş onu dün matbuamıza geldiler. Sokaklarda her kimin böyle bir edepsizliğini görececek olurlarsa 'leşini yere serinceye kadar dayak atmaya ahdetmiş olduklarını' temin ile edepsizler, ahlaksızlar güruhuna bir ibret olmak için bu ifadelerinin neşrini rica ettiler.

Muhadderat-ı Osmaniye'ye karşı gösterilen şevair-i ihtiram esasen şayan-ı teşekkür ve memnuniyet olduğu için bundan bahsediyoruz. Fakat sokakta tecavüzü men etmek zabitanın vazifesi olduğu cihetle halkımızın bu vazifeyi bi'z-zât ifa etmeleri iyi bir hareket olmayacağını da ilaveye mecburuz.

³⁰⁷ Akşin, **Jön Türkler ...**, s. 96.

Yapacağımız şey zabıtayı şiddetle ifa-yı vazifeye davet etmektir. Sokaklarda bir takım edepsiz, ahlaksız güruhu kadınlara sataşırsa miktarları ne kadar çok olursa olsun zabıta bunları şiddetle te'dib etmelidir. Bir dinin çarşafı bir kal'âdan daha müstahkem olmak lazımdır. Kanun hepimize hürriyet bahşetmiştir. Bir takım saçma sapan bahanelerle, güya açık saçık geziyorlar iddiasıyla muhadderat-ı Osmaniye'ye tecavüz-ü alçaklığın, edepsizliğin son derecesidir. Dinin men ettiği hususattandır, kanuna karşı gelen ve bu hareketini muamele-i cebr ve şiddet-i isti'mâl etmek suretiyle teşdîd ve te'yid eden edepsizler Osmanlı milletinden değildir, insan değildir.”³⁰⁸

Tanin Gazetesi'nin bu neşriyatında Müslüman kadınlarının, “*edep ve hayâdan mahrum ayak takımları*” tarafından türlü tacizlere uğradıklarını görüyoruz. Ayrıca bu toplumsal kargaşada bazı vatandaşların kadınları korumak için bazı teşebbüslerde bulduklarını anlıyoruz.

Basında çıkan bu tür haberler üzerine Zabtiye Nezareti, bir bildiri yayınladı. Bu bildiri de üç tane buna benzer olayların yaşandığı anlatılır:

Birincisinde, “*Yanlarında uşakları olduğu halde çarşı-yı kebirde iki hanımın gayet açık saçık telebbüsü ahalinin nazar-ı dikkatini celbederek başlamış, sadece sözle tecavüzatta bulunmuş ve hanımlar koşarak Kadırga Nizamiye Karakolhanesine iltica ve mezkûr karakolhane zabiti tarafından celbedilen polis marifetiyle hanelerine azimet etmişlerdir.*”

İkincisinde, “*Bir asker zabiti haremi ile beraber çarşı-yı kebirde gitmekte iken bir asker neferi zabiti görmeyerek mûmâ-ileyhâ eliyle tecavüzde bulunmuş ve zabitin de merkur askerinin derdestine teşebbüs etmesi üzerine firar ederek bi't-takib nefer-ı merkur Bab-ı Ali civarında iki zabıt tarafından derdest olunmuştur.*”

Üçüncüsünde, “*Birkaç gün önce Ayasofya civarında bir topçu zabiti yanında haremi olmak lazım gelen gayet iyi giyinmiş bir hanım ile çocukları olduğu halde açık bir arabaya rakiben gitmekte olduğunu gören ahali, kadınla birlikte arabaya rakib olmasından dolayı mûmâ-ileyhâ takbîh zebân-dırâzlıkta bulunmuşlardır.*”

“*İşte kadınlara taarruz ve tecavüz denilerek gazetelerle ilân olunan vukuatın en mühimi bunlardan ibaret olup esasen harf-endâzlıktan başka bir şey olmadığı ve fiilen tecavüzat vuku bulmadığı ve muhadderat-ı İslamiye'ye harf-endâzak etmek*

³⁰⁸ İmzasız, “Kadınlarımız”, **Tanin**, 30 Eylül 1324 (13 Ekim 1908), S.74, s. 8.

*üzere Mekteb-i Hukuk talebesinden birisinin riyaseti altında bir cemiyetin teşkili rivayet olunmuşsa da bunun asıl ve esasi bulunmadığı ilan olunur.*³⁰⁹

Zaptiye Nezareti'nin 17 Ekim 1908'de hazırladığı bu rapora göre İstanbul'da giyim üzerine 3 olay daha yaşanmıştı. Bunlardan ilki Kapalıçarşı'da açık giyinmiş kadınlara, ikincisi yine Kapalıçarşı'da kocasıyla gezen bir kadına, üçüncüsü ise eşi ve çocuklarıyla arabayla gezen iyi giyimimli bir kadına sözlü tacizdi. Fakat Tınayre'nin notlarında, *“Kocalarıyla beraber çıktığı için, sıkı sıkıya peçeli olmasına rağmen, genç kadınlar kalabalıklarca tartaklanmış, başkalarının giysileri yırtılmış, saçları kesilmiş, şapka giyiyor diye çocukları bile hırpalanmıştır.*³¹⁰ deniliyordu.

Bedriye ve Todori olayına benzer bir başka olay Meşrutiyet'ten önce 1876'da Selanik'te yaşanmıştır. Bu sefer hadise, Hıristiyan bir Bulgar kadın ile Müslüman Türk bir genç erkeğin evliliği konusunda yaşanmıştır. Erkek, kızıdan Müslüman olduğunu gösteren bir belge istemiş, kadının da resmi işlemler için gittiği Selanik'te bir kısım Hıristiyanlarca, peçesi ve kıyafetleri parçalanmıştır. Karşılık vermek için Müslümanlar harekete geçmiş, çıkan karışıklıkta, Fransız ve Alman konsololar öldürülmüştür³¹¹.

Kör Ali Olayı gibi olayların temel nedeni, Meşrutiyet'in ilanından sonra kadınların toplumsal hayatta daha görünür olmalarıydı. Özellikle bazı kadınların kocalarıyla birlikte alışverişe çıkmaları, parklarda dolaşmaları ve nadiren de olsa peçelerini çıkarmaları, tutucu çevrelere göre Müslüman aile hayatının ve ahlakının çöküşüne neden oluyordu. Zaten onlara göre, Tanzimat Dönemi'nden beri adım adım şeriat sisteminden uzaklaşılmaktaydı.

Derviş Vahdeti, *“Tesettür-ü Nisvan”* başlığıyla yayınladığı makalesinde tesettürün dini bir şart olarak görür. Ayrıca yazısında tesettürün bölgelere göre değiştiğini ifade etmiştir. *“İcabât-ı diniyemizden biri de tesettür-ü nisvan meselesidir. Muhadderat-ı İslamiye, tesettüre mecburdur. Ancak bu tesettür acaba ne suretle olmak lazım gelir. Bu gün Buhara İslam kadınları baştan ayağa kadar mestur olmakla beraber gideceği mahali görmek için gözünün önünde ince delikli gözlük müşâbihisinde (benzerinde) bir mahal bırakır. İran'ın bir kısmı da böyledir. Arabistan el-Cezire, Kürdistan'a gelince buralarda katiyyen tesettür bambaşkadır. Bir halde ki Avrupa kadınlarından hiç farkı yoktur. Anadolu içlerinde tesettür ve*

³⁰⁹ “Zabtiye Nezaretinden Tebliğ Olunmuştur”, **Tanin**, 4 TE 1324 (17 Ekim 1908), S.78, s. 8.

³¹⁰ Tınayre, a.g.e., s. 11.

³¹¹ Stanford J. Shaw, Ezel Kurat Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C.2, (Çev.: Mehmet Harmancı) E Yay., İstanbul, 2010, s.205.

İstanbul'a müşabihtir (benzerdir). Vakıa İstanbul'daki bazı nisvandaki tesettür de Anadolu'nunkinden geri kalmasa da tesettür etmiyorlar da denilemez. Ancak bu sırada muhadderat-ı İslamiye'ye vaki olan tecavüzet şan-ı İslamiyet'e muvafık görülemez. Çarşafklar kimin ve bunları tehdid etmek katiyyen tecviz edilemez. İslahat denilen şey muhadderat-ı İslamiye'nin çarşafklarından başlamaz. Evvel emirde devletin ruhu olan umur-u idaremiz, maliyemiz, tensik edilmeli ama bir gün ve beş gün değil senelerce sabretmeli.”³¹² diyerek görüşlerini bildirmiştir.

Vahdeti'nin 23 Mart 1909'da Volkan Gazetesi'nde, çıkan bir yazısında, “... Yalnız dikkat edelim ki, Avrupa'dan gelmiş dört tane herif-i nâ-şeref bizi Avrupalıların bazı münasebetsiz ahlakıyla mütehakkik edemesinler. Mesela kadınlarımızı tercihen çarşafklarını atmak, yahud 'bir Müslüman hürdür' diye meyhaneler, kerhaneler açmak gibi Müslümanlığa yakışmayan şeylerin memleketimizde husûlüne meydan vermeyelim. Lakin Avrupalıların bütün sanatını, hünerlerini hep alalım...”³¹³

Bir diğer yazısında ise, “Dördüncü Avcı Taburu, altıncı alayı namına, kadınlarımızın Beyoğlu'na vesair münasebetsiz mahallere öyle açık saçık gitmemelerini isteriz. Lakin bize yani matbuata biraz müsaade ediniz ki, şimdiki halde pek büyük işlerle meşgulüz. Onları yoluna koymak için çalışalım ...”³¹⁴ demiştir.

31 Mart Hadisesi'nin baş aktörlerinden Vahdeti'nin kadınlarla ilgili görüşü doğal olarak, bu yönde olmuştur ve Avcı taburunun ihtarına destek vermiştir.

Volkan Gazetesi'nde, “Umum Askerler” adında bir ihtarname hüviyetinde yazı neşredilmiştir. Vahdeti'nin bahsettiği ihtar metni şudur:

“İslam kadınlarımız Bedesten çarşısı-yı kebirinde ve Beyoğlu cihetlerinde ve bazı bed mahallerde dolaşmaları ve dükkânlar içinde ahz ve i'ta eylemekte oldukları şeri-i şerif hilafında olduğundan umum-u hamiyet-mendân İslam kadınları bu halden feragat eylemeleri umum asker kardeşlerimiz tarafından ihtar olunur.”³¹⁵

Osmanlı Gazetesi'nde, “Acı Bir Levha” başlığı altında Kadıköy'de sokakta dolaştığı ve saçı görüldüğü bahanesiyle bir kadının asker tarafından dövülüp saçının

³¹² Vahdeti, “Tesettür-ü Nisvan”, **Hukuk-ı Umumiye**, 29 Eylül 1324 (12 Ekim 1908), S.27, s.2.

³¹³ Vahdeti, “Alaylı-Mektepli Zabitanla Askerler”, **Volkan**, 10 Mart 1325 (23 Mart 1909), S.82, s. 2.

³¹⁴ Vahdeti, “Asker Karındaşlarımızdan Selamet-i Vatan Namına Rica”, **Volkan**, 5 Nisan 1325 (18 Nisan 1909), S.108, s.1.

³¹⁵ Umum Askerler, “Başlıksız”, **Volkan**, 5 Nisan 1325 (18 Nisan 1909), S.108, s. 4.

kesildiği ve halkın, kadını baygın bir halde yerde bırakıp gittiklerini haber veriyordu³¹⁶.

Sırat-ı Müstakim 31 Mart Hadisesi boyunca yayınlamamış, 3 Mayıs 1909 tarihli sayısında hadiseye karşı büyük ateş püskürmüştü ve şöyle demiştir: “ *Sırat-ı Müstakim devr-i Meşrutiyet ile beraber doğmuş, istibdadın çizdiği eğri hatt-ı hareket içinde yürümemeye ahd-ü misak etmiş bir gazete olduğu için...* ”³¹⁷ ifadeleriyle Meşrutiyet’e bağlılığını ifade etmiştir.

Meşrutiyet Dönemi’nin irticai nümayişlerinden en kapsamlısı Derviş Vahdeti’nin başını çektiği 31 Mart Vakası’dır. Meşrutiyet’in ilânından 31 Mart Hadisesi’ne kadar geçen süre 8 ay civarındadır. İttihat ve Terakki ile muhalefet arasındaki siyasi çekişme, ordu ve halk arasına yayılmış ve çeşitli hadiseler meydana gelmiştir. Fakat 31 Mart Hadisesi’nde muhalifler, halk ve ordunun bazı grupları yan yanadır. Aslında irtica faaliyetlerin önemli nedeni Modernleşme’dir. Çünkü askerın şapka ve serpuşlarının değiştirileceği fikri, kadınların peçesiz sokağa çıkma ve toplumda varolabilme istekleri, gericileri harekete geçirmiş ve 12 Nisan’ı 13 Nisan’a bağlayan gecede bu hadise vuku bulmuştur.

Ahmet Rıza Bey’in arkadaşı Marcelle Tınayre, tam da isyan günlerinde İstanbul’dadır. Olaylara bizzat şahit olur ve günlüğüne olayları, “... *Bunlar, 13 Nisan’da kadın derneğini basmayı*³¹⁸ *ve piyano kırmayı unutmuyorlar. Talih eseri, dernek lokali boş...*”³¹⁹ şeklinde kaydeder.

Aynı şekilde aydınlanma yandaşı gazetelere de saldırırlar. İkdâm’daki saldırıyla ilgili yazı şu şekildedir: “*Dün halk İttihat Terakki Cemiyeti’nin neşr-i efkârı olan Şura-yı Ümmet ve Tanin gazeteleri idarehanelerine hücum ederek kapılarını kırmışlar ve derunlarında bulunan gazetelerle âlât ve edevatı kâmilen yağma etmişler, makineleri parça parça ettikleri gibi hurufatı da kâmilen halka teslim etmişlerdir.*”³²⁰

Fakat bu irtica faaliyetleri modernleşmeyi savunan hareketleri durduramamış ve kadınlar her geçen gün daha çok seslerini duyurmuşlardır.

³¹⁶ Osmanlı Gazetesi, 9 Nisan 1325 (22 Nisan 1909) S. 37’den akt. Muhammed Emin Çaycı, “**Osmanlı Basımında 31 Mart Olayı**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2009, s. 146.

³¹⁷ “Sırat-ı Müstakim”, S.M., 2Nisan 1325 (3 Mayıs 1909), C.2, S.34, s. 113.

³¹⁸ Bahsedilen dernek, Kadınlar Terakkiperver Cemiyeti’dir. Bkz. **İkdâm**, 3 Nisan 1325 (16 Nisan 1909), S. 5349, s.s. 1-4.

³¹⁹ Tınayre, a.g.e, s. 12.

³²⁰ **İkdâm**, 15 Nisan 1909 (2 Nisan 1325), S.5348, s.s.1-4.’den akt. Çaycı, a.g.t., s.51.

1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı, Osmanlı'da resmi bir Batılılaşma belgesi olarak, toplum içinde yeni bir başlangıcı temsil etmiş, bu tarihten itibaren başlayan modernleşme çabaları kadın hareketine de yansımıştır. Yeni yaşam, artık kadının hane dışına çıkarak, sosyal hayatın çeşitli alanlarında yeni görevler üstlendikleri, kadın-erkeğin birlikte olduğu, Avrupa'nın kadın imgesini kendine model olarak almıştır. Bu altyapıyla Meşrutiyet ilan edilmişti.

4.2.II.MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE FİKİR AKIMLARININ KADINA BAKIŞI

4.2.1.Türkçülük Akımının Kadın Meselesi Yorumu

İttihat ve Terakki tarafından desteklenen Türkçüler, diğer akımlara göre biraz daha şanslıydı. Genel olarak kadın meselesinin üzerinde, Batıcılar ve İslamcılar kadar durmasalar da kadınların mücadelesine destek vermişlerdir. Onlara göre, kadın öz Türk kültürünün yaşandığı dönemlerde çok saygın bir mevkidedir. Fakat Yunan, İran ve Arap kültürü, milletin kültürünü etkilemiş ve nesiller öz kültürden habersiz yaşamışlardır. Kadın konusunda, Türkçüler arasında en göze çarpan aydın Ziya Gökalp olmuştur.

Türkçülerin yayın organları olarak Türk Yurdu ve Yeni Mecmua sayabiliriz. Özellikle Türk Yurdu, kadın meselesi hakkında önemli bir kaynak olmuştur. Türk Yurdu dergisinin yazarlarından ünlü Türkçü Yusuf Akçura, din çerçevesinde çıkan tartışmaların en önemli konusu olarak kadın meselesini öne sürüyor. Bir makalesinde kadın meselesiyle ilgili şunları kaydeder: “*Her heyet-i ictimaiyyenin yarısından fazlası kadın olduğu ve ale'l-husus erkek ilk müesser terbiyeyi kadından alıp, bütün hayatını kadının huzur-u takdir ve yanında geçirdiği cihetle kadın meselesinin fevkalade ehemmiyetini inkâra bi't-tabi imkân ve mecal yoktur.*” şeklinde, kadın meselesinin önemine değinmiştir.

Yazar, aynı yazısında muhafazakârların yenilgiye uğrayacağını öngörüyordu. Ona göre bunun nedenleri ise şöyleydi: “*...Kadınların iktisadi hayata girmeleri, sokak ve pazarlarda daha serbest yürüyebilmeleri, yeni yapılan büyük bahçelerin onlara da açık bulundurulması, halkın ve hükümetin kadın meselesine ev hayatlarına daha az karışması, hep bunu ispat eder.*”³²¹

³²¹ Yusuf Akçuraoğlu, “1329 Senesinde Türk Dünyası”, T.Y, 17 Nisan 1330 (30 Nisan 1914), C.6, S.4(64), s.s. 2136-2137.

Türkçülük akımının en önde gelen şahsiyetlerinden bir tanesi de Ziya Gökalp'tir. Türk milliyetçiliğinin ideolojik temellerini geliştirmede, eserleriyle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine ve Modern Cumhuriyet'in entelektüel gelişimine katkıda bulunan toplumbilimci bir düşündürdür.³²²

Gökalp'in İslam'a yaklaşımı, gerekli olanı korumak ve Türk toplumunun ilerlemesini engelleyen unsurları kaldırmak şeklindeydi. O'nun için İslamiyet bir ahlak kaynağıydı ve de Türk toplumu için çok önemliydi. Ayrıca, bazı kaidelerin zamanın ihtiyaçlarına göre değiştirilebilir olduğuna inanırdı. Ayrıca din işleri ulemaya bırakılmalı, yasama din hukukundan kurtarılmalıydı³²³.

Gökalp, kadın meselesi konusunda, Batıcılara yakın bir görüşteydi. Fakat onlardan farklı olarak, toplum önünde kadınların konumu ve hakları konusunda batıdan örnek alınması yerine, eski köklerin örnek alınmasını vurguluyordu. O, kadınların toplum ve hukuk önünde eşitliğini savunmuş, ekonomik hayata katılıp erkekle eşit itibar ve para kazanmasını istemiştir. Bunları sağlamak için de reform yapılmasını önermiştir³²⁴. Ayrıca kadın meselesine desteklerini Türkçülüğün Esasları yapıtında şöyle açıklamıştır:

*“Türklerin gerek aile ahlakında ve gerek cinsi ahlakta ne kadar yüksek oldukları ortadadır. Fakat tamamıyla eski ahlaklarını kaybetmişlerdir. Yunan, İran medeniyetlerinin tesiriyle kadınlar esarete düşmüş hukukça aşağı inmişlerdir. Türklerde milli hars mefkûresi doğunca eski törelerin bu güzel kaidelerini hatırlamak ve diriltmek lazım gelmez miydi? İşte bu sebeptendir ki memleketimizdeki Türkçülük cereyanı doğar doğmaz, feminizm mefkûresi de beraber doğdu. Türkçülerin hem halkçı hem de kadıncı olmaları, yalnız bu iki asrın bu iki mefkûreye kıymet vermesinden dolayı değildir; eski Türk hayatında demokrasi ile feminizmin iki başlıca esas olması da bu hususlarda büyük bir âmildir...”*³²⁵

Doktor Yakup ise, kadınları sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olarak görür³²⁶. Türkçü aydınlarımızdan bir diğeri Halide Edip'tir. O, kadınların eğitimi konusunda etkili faaliyetler yürütmüştür. Batı anlayışını ve milli değerleri harmanlamıştır diyebiliriz.

³²² Shaw, a.g.e, s. 360.

³²³ A.g.e, s. 363.

³²⁴ A.g.e, s. 367; Berkes, a.g.e., s.448.

³²⁵ Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s. 151.

³²⁶ Doktor Yakup, “Türk Kadınlarının Hasta Bakıcılığı”, **T.Y**, 16 Temmuz 1331 (29 Temmuz 1915), C.3, S.10, s.2689.

Halide Edip'in, Dar'ül Fünûn'da kadınlara yaptığı bir konuşma, Türk Yurdu'nda yayınlanmış ve Balkan Savaşı'ndan dolayı büyük üzüntü duyulduğunu dile getirerek, Türk kadınlarının bu üzüntüye ortak olduklarını vurgulamıştır. O, millet üyeliğinin, sadece erkeklerin hakkı olduğunu düşünenlerin görüşünü yıkmak ve kadınların da milletin bir parçası olduğunu kabul ettirmek niyetindeydi³²⁷. Başka bir makalesinde ise eşleri tasvir ediyordu:

“... Bunlardan daha bir çok şeyler için ruhumdaki şeyi dinlerken... Sokağa baktığımız köşe başlarının önünde bir araba durdu. İçinde kuvvetli, pür-hayat genç bir erkek, yanında yüzü ve hayatı nura ve havaya kalın siyah örtülerle örtülmüş ve örtülerin altında korkak varlığı için bir tarziye veren, titrek bir elle yavrusunu saklamış zayıf bir kadın üç yaşında da bir erkek çocuk vardı. Araba durunca... Mini mini çamaşırlar olan bir paketi, iki eli de meşgul olan siyah ve kapalı esire uzattı.”³²⁸

Halide Edip yazısının devamında erkeklerin güçlü ve acımasızlığını, kadınların için de örtü, esaretten bahsetmiştir. Ona göre bunun nedeni, erkek egemen geleneklerdi. Kadının esaretten kurtulması için öncelikle geleneklerin etkisini kırmak gerekiyordu. Bununla beraber çokeşliliğe karşı olmuştur. Buna karşılık Çanakkale yaralılarına yardım ettiği sırada Anadolu insanı için “ ... Hepsi efendi idi. Fakir, zeki, abdal, hasta, iyi her dakika ve anlarda kendilerinin farkına varmadığı en ince kadını rencide edemeyecek sade ve tab'î bir efendilikleri vardı.”³²⁹ diyerek, Anadolu insanının kadına ne denli hürmet gösterdiğini anlatıyordu.

Nafi Atuf ise Meşrutiyet Dönemi'nde yazarların kadın meselesindeki yazılarında ‘yabancılık korkusu duymamak mümkün değildi’ diye ifade etmiştir. Sözlerine devamla, “... Harb-i hazır, milletin erkeklerine yüklettiği vezaifin mühim bir kısmını da kadınlarımıza tahmil etti. Şimdiye kadar kadınların acizi, bir kanaat halinde erkeklerde yaşarken de müşterek felaketteki müşterek faaliyet nihayet kadınlarda da bir kuvvetin mevcut olduğunu teslim ettirdi. Kadın teslim ettirdi... ve şayan-ı şükrandır ki erkeklerde kadının iktidarını ve fedakarlığına mukabilde hakkını teslim etti.”³³⁰ diyerek, I. Dünya Savaşı'nda kadının faal olduğunu ve ev hayatından çıkıp savaşta dahi bulunmasını önemli bir adım olarak nitelemiştir. Buna alışan Türk kadını, Kurtuluş Savaşı'nda da elinden gelen gayreti fedakâr bir şekilde göstermiştir.

³²⁷ Halide Edip , “Fekaletlerden Sonra Milletler”, T.Y, 16 Mayıs 1329 (29 Mayıs 1913), C.4, S.16, s.s.520-521.

³²⁸ Halide Edip, “Allah'ın Nuru II”, T.Y, 3 T.E. 1329 (16 Ekim 1913), C.5, S.2, s.s. 886-887.

³²⁹ Halide Edip, “Harp Hatıraları”, T.Y, 21 Mayıs 1331 (3 Haziran 1915), C.8, S.6 (84) s. 2596.

³³⁰ Nafi Atuf, “Aile Münasebetlerimiz”, T.Y, 15 Haziran 1334 (15 Haziran 1918), C.14, S.8 (158), s.252.

Dr. Fuad Sabit Türklerin, İran, Arap ve Bizans kültürlerinden etkilendiği için, savaşçı kabiliyetlerini kaybetmesiyle kadının kafese kapatıldığını ileri sürer: “Cengâver ruhları yumuşadı, Asya bozkırlarının, Altay dağlarının temiz, gürbüz ahlakları bozuldu. Eski töreyi bıraktılar. Türk kadını içtimai hayattaki mevkini kaybetti. Cemiyetin hayatına masruf olması lazım gelen faaliyetlerini, inceliğini bundan sonra çürük kafesler arkasında loş odaların izbeliklerinde hurafeler doğurmaya sarf etti. Kadın mevkini kaybetmesi ile beraber Türk çocuğunun ruhunda da ‘ya devlet başa, ya kuzgun leşe’ diyen kavi irade silindi.”³³¹

Kuzucuoğlu Tahsin ise, “Kadını attan indirdik, köşeye oturttuk. Kudret, kuvvet de bir köşeye çekildi, gitti. Babalar, kardeşler, kocalar kadınlarımızı idmana, kuvvet oyunlarına teşvik etsinler, ta ki memlekete güçlü kuvvetli valideler, vatan müdafaalarına gürbüz kahraman arkadaşlar, Turanın akıncılarına yılmaz, yorulmaz yoldaşlar yetiştiresin!”³³²

Ahmet Cevat’a göre, İslamiyet ile beraber kadının toplum karşısında mevkisi yükselmiş olmasına rağmen, İran ve Bizans kültürlerinin etkisiyle kadının mevkisi düşmüştür. Esas mesele ise kadına sağlam bir mevki sağlanmaktadır³³³.

Hayriye Melek, “İslam Kadını” adlı makalesinde kadınların yükselmesi için olumlu düşünceler belirtmiştir. Fakat bunların halen yetersiz olduğunu, bunun sebebinin de Avrupa kadınıyla İslam kadını arasındaki gelenek, milliyet ve iklim farklılıklarının olduğunu vurgulamıştır.

Hayriye Melek Hanım’ın diğerlerinden bir farkı da sadece İstanbul kadını değil tüm Osmanlı kadınlarını ele almasıydı. O, yazısında İstanbul kadınlarını üçe ayırmaktaydı. Birincisi zengin ve okumuş kadınlardı. Onlar sadece İstanbul’a özgüydü ve aldıkları Batı eğitimi yüzünden enerjilerini süslenmeye harcıyorlardı. Bu yüzden pasiftiler. İkincisi ise ibtidaiye ve rüştiye mezunları olarak kendi içinde ayrılıyordu. Onlar topluma karıştıkları halde geleneklere ters düşmüyorlardı. Üçüncü olarak da cahil kadınlardır. Bunlar eğitimsiz olduğu için topluma bir faydaları yoktur. Ayrıca Anadolu ve Suriye kadınları hakkında da bazı karşılaştırmalar yapar. Buna göre:

“Ayrı ayrı tip diye kabul ettiğim bu iki kadın, seciye itibariyle yekdiğerine ne dereceye kadar benzerler, nerelerde ayrılırlar? Anadolu kadını, Suriye kadınının

³³¹ Fuat Sabit, “Anadolu Duygularından”, T.Y, 29 TS 1328 (12 Aralık 1912), C.3, S.4, s.s. 111-112.

³³² Tahsin Kuzucuoğlu, “Güççülük”, T.Y, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), C.6, S.6 (66), s. 2196.

³³³ Ahmet Cevat, **Bizde Kadın**, (Haz.:Hayrünnisa Köni), Tarih ve Toplum Kitaplığı, (Tarih ve Toplum Dergisi eki), Mart 1988, s.s.24-28.

tamamen zıddı olmak üzere son derece muhafazakârdır. Yeniliği pek güç anlar. İ'tiyâdlarını tarifi müşkül bir güçlkle değiştirir. Dine temas eden fikirler dimağına hak edilmiş gibi intiba' eylemiştir. Önünde pek süslü, pek mütemeddin i'tiyâdları, şekl-i haricileri cazip, takım takım insanlar, ona 'taklid etmek ve benzemek arzusu' vermeden geçebilir. Onun için refahın en yüksek manası yünden yaptığı elbiseyi ipekten yapabilmek yünündeki inciye bir dizi daha ilave etmek, sedirine daha kıymetli bir halı yapmak, sofrasına daha bol yemek koyabilmektir. Bunların şeklini tarzını değiştirmeyi düşünmez bile. Bundan birkaç sene evvel Anadolu'da idim... Onlar benim kıyafetimi kabul edeceklerine en güzel elbiselerini bana giydirek beni de kendi kıyafetlerine gitmeye ikna'ya uğraşıyorlardı.

Suriye kadını ise bunun tamamen aksi olarak değişmekte, yeniliği kabul etmekte pek müstaidtir. Kendisinden çok bildiğimize, kendisinden fazla gördüğünüze ikna şartıyla, ona her yeni şeyi kabul ettirebilirsiniz. Hatta o da Anadolu kadını gibi dindar olmakla beraber, biraz gayretle dini kanaatleri üzerine bile tesir icra edersiniz. ... Beş altı sene evvel, Suriye için her halde pek yeni bir çarşafı, Haleb'e gitmişim. Az bir zaman sonra birçok genç hanımın aynı tarzda çarşaflandıklarını gördüm. Şüphesiz onu giydikleri çarşaflardan daha güzel buldukları için kolayca kabul etmişlerdi.”³³⁴

Türkçülük akımını savunan yazar ve düşünürler genel olarak kadın sorununu tanımlarken, özellikle Yunan ve İran toplumlarının kültürel etkileriyle Türk kadınının toplumsal saygınlığını yitirdiğinden yakınır. Meselenin çözümü içinse bu geleneklerin etkilerini kırarak, öz kültürdeki gibi kadının toplumda saygın bir statüye sahip olması gerektiğini ve hukuk önünde kadının eşitliğini talep etmişlerdir.

Çalışmanın bir sonraki başlığında irdelenecek olan Batıcıların, kadın yorumu ile Türkçülerin yorumları karşılaştırıldığında; Batıcı düşünürler, Türk kadınının sosyo-ekonomik etkinliğinin kabul edilemeyecek düzeyde olduğunu iddia etmiş ve kadının özel alanına yapılan müdahalelerin ancak Batı toplumlarının uyguladığı benzer standartlar ile aşılabileceğini savunmuşlardır. Türkçüler ise kadın özelindeki meselelerin temel kaynağının dış kültürlerin etkisi olarak gerçekleştiğini savunurlarken, batıcıların aksine, sorunun çözümünü, başka bir toplumun kültüründen ithal edilerek değil, öz kültüre dönüş ile modern düşüncelerin bir harmanı şeklinde çözüleceğini savunmuşlardır.

³³⁴ Hayriye Melek Hunc, “İslam Kadını”, T.Y, 15 Ağustos 1334 (15 Ağustos 1918), C.14, S.11 (161), s.s.331-337.

4.2.2. Batıcılık Akımının Kadın Meselesi Yorumu

Batıcılar, kadın özgürlüğünü en çok savunan gruptur. II. Meşrutiyet Dönemi de kadınların özgürlüğü ve hakları için büyük bir gelişmedir. Bu gelişme ile beraber Batıcılar, genellikle kadın-erkek eşitliği, çok eşlilik, boşanma, eğitim, tesettür gibi konular tartışılmıştır³³⁵. Batıcıların kadının durumunu tespit edip en çok üzerinde durdukları konu, geri kalmışlığın en önemli sebebi olarak, kadınların, erkekle aynı seviyede olmaması ve her iki cinsin birlikte yaşamamasıydı³³⁶.

Onlara göre, kadının toplumsal statüsü, erkeğe oranla çok düşüktür ve özellikle sosyo-ekonomik alanda kadının etkinliği yok denecek kadar az seviyelerdedir. Genel itibariyle kadının bu alanlarda var olmaları gerektiğini savunurlarken, hukuksal alanda da kadınların erkekle eşit haklarının olması gerektiğinden bahsetmişlerdir.

Bu akım da ılımlılar ve aşırıları olarak iki kısma ayrılmıştır. Dönemine göre aşırıların başını çektiği Abdullah Cevdet, diğer Batıcı ortakları gibi, Osmanlı'nın kurtuluşunu Batılılaşmakta görüyordu. Bu yüzden yazılarında sürekli muhafazakârlar ile tartışıyordu. O'na göre, kadınlar hemen tesettürden kurtulmalı, kendi kararlarını kendi vermeli, yükseköğrenim görmeli, iş hayatına ve topluma dâhil olmalı, erkeklerle eşitliği yakalamalıydı³³⁷. Batıcılığın diğer ateşli yazarı Kılıçzade Hakkı da kadınların toplumun içine istedikleri gibi giyinip dâhil olmasını, yükseköğrenim görmesini isteyen bir yazardı³³⁸.

İlmlilardan olan Celal Nuri ise kadın özgürlüğü konusunda hurafelerin etkisinden kurtulup İslamiyet'in özüne dönülse Batı'dan ithal edilmesine gerek kalmayacağını iddia etmiştir³³⁹. Celal Nuri'ye göre kadının aşağı seviyeye düşmesinin nedeni cehalet ve baskı idi. Kadının durumunun kötü olması, diğer tabakaları da etkilemiş böylece İslam milleti mahvolmuştur. İslamiyet kadını hukuken ve vazife olarak eşit görmesine rağmen cehalet sonucunda hükümler

³³⁵ Sadık Albayrak, **Meşrutiyet İstanbul'unda Kadın ve Sosyal Değişim**, Yeditepe Yay., İstanbul, 2002, s.13.

³³⁶ Abdullah Cevdet, "Akd-i Nikâh Derneği", **İctihad**, 18 Temmuz 1329 (31 Temmuz 1913), C. 4, S.72, s.s. 1590-1594.

³³⁷ Abdullah Cevdet, "İcmal-i Mukadderat-ı Nisa: Selanik'te Münteşir Kadın Mecmuasına", **İctihad**, Mayıs 1909, İkinci Sene, S.9, s.s.329-330.

³³⁸ Hamdi Can Tuncer, "Kılıçzade Hakkı'nın Tesettüre İlan-ı Harbî", **Toplumsal Tarih**, C.11, S.66, (1999), s.s.34-36.

³³⁹ Tezer Taşkıran, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay., Ankara, 1973, s.60.

değişmiş ve kadın insanlıktan çıkarılmış eşya gibi satılan bir nesneye dönüşmüştür. Eğer gelişim isteniyorsa ilk başta kadının konumunu yükseltmek gerekmektedir. Kadınları kötü duruma sokan İslamiyet değil, geleneklerdir³⁴⁰. Oysa İslamiyet çoğu konuda kadınlara haklar tanımıştır. Kadın ticaret yapabilir, vergi verir, sosyal ve ekonomik alanlarda erkekle eşit haklara sahiptir³⁴¹.

Celal Nuri kadınların eğitimi konusunda, belli düzeyde eğitimden yana olsa da, aşırı Batıcılar gibi yükseköğrenim görme konusunda çok ısrarcı değildir. Kadın en başta terbiyeci ve pedagoğtur. Dolayısıyla kaliteli nesiller yetiştirmek için kadına ayrı eğitim verilmelidir. Fakat eğitim verirken de milli değerlere ve gerçeklere dikkat edilmelidir. Çünkü Batı eğitim programlarının olumlu etkisi olmamıştır. “*Siyasetçi, teknisyen kadınlar şimdilik lazım değildir.*”³⁴²

C.Sabih ise “*Bir memlekette terakki ve teceddüdü en zahir alameti örf ve âdâtın değişmesidir. Çünkü cahil ile âlim aynı şerâit tahtında yaşayamazlar.*” diyerek kadınların gelişmemesinin sebebi olarak örf ve adetlere işaret etmiştir.

Yazısının ilerleyen kısımlarında düşüncelerini anlatmaya şöyle devam eder: “*Kadınlarımızı sınımsız bağlayıp terakki ve teâlilerine mani olan kuvvet, örf ve âdâttan başka bir şey değildir. Kız mektepleri tesis edilir, programların zamana muvafık tarzda tanzîmine mani oluruz. Kadın telefon dairesine, posta memurluğuna tayin edilmek ister, tesettürü su-i tefsîr ederek (yanlış yorumlayarak) önüne geçeriz. Kadın ticaret etmek ister ‘Senin ticarethanen sırf kadın müşterilere mahsus olacaktır’ kaydıyla ticaretini imkânsız hale getiririz. Kadın zevciyle beraber gezmek ister, vapurda, tramvayda, tiyatrodaki her yerde kadını zevcinden ayırırız. El-hâsıl kadın hangi işe teşebbüs etse örf ve âdât namıyla bir mani ihdas ederler!*”³⁴³

Feylesof ya da Doktor olarak bilinen Rıza Tevfik ise İslamiyet’in kadınlara birçok hak sağladığını belirtmiştir. Bundan sonra bir İngiliz kadınının, kendi tasarrufuyla herhangi bir işe atılamayacağını, mirasını dilediği gibi kullanamayacağını, eşinden boşanamayacağını ifade etmiştir. Ona göre kadın meselesi incelenirken, öncelikle içtimai tarafları ayrılmalıdır. Ancak kökleşmiş

³⁴⁰ Celal Nuri, **Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye Mukadderat-ı Tarihiyye**, 2.b., Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul, 1331, s.s.248-258. Ayrıca bkz. Celal Nuri, “Nisaiyyun’a Dair”, **İctihad**, 7 Şubat 1328 (20 Şubat 1913), C.4, S.53, s.s.1194-1196.

³⁴¹ Şefika Kurnaz, “**II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**”, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1995, s. 25.

³⁴² A.g.t, s. 39.

³⁴³ C.Sabih, “Örf Adet ve Kadınlarımız”, **İctihad**, 15 KS 1330 (28 Ocak 1915), C.4, S.126, s.s.457-458.

adetleri birden bire kaldırmak dengeyi bozacağından yavaş ve sistemli ıslahatlar yapılmalıdır³⁴⁴.

4.2.3.İslamcılık Akımının Kadın Meselesi Yorumu

İslamcılar genel olarak, toplumdaki geri kalmışlığın farkındadırlar. Bilimin ve teknolojinin batıdan alınmasını uygun bulmalarına rağmen kültürün ve maneviyatın, ‘modernleşme’ adı altında azalmasına, karşılığında ise Batının kültürünün İslam toplumuna geçmesine son derece karşıydılar. İslamcıların seslerini duyurduğu yayın organları olarak Sırat-ı Müstakim, Sebil’ür-Reşad ve Beyan’ül Hak dergilerini sayabiliriz.

İslamcıların düşün dünyasında, Osmanlı Devleti’nin içine düştüğü durumun sebebi uzun zamandır süregelen Batılılaşmadır. Batı’nın belli oranlarda tekniğinden yararlanılabileceğini, fakat sosyal ve düşün alanında bunun olmasının ciddi sorunlara sebebiyet verdiğini ve verebileceğine inanıyorlardı. İslamcılar genellikle, yaratılış gereği erkeğin, kadından üstün olduğunu, kadınların yüksek okul tahsilini almalarının gerek olmadığını düşünmektedirler.

Kadınların yegâne işinin çocuk yetiştirmek, eşiyle ilgilenmek ve ev işleri olduğunu iddia etmektedirler.

Şeyhülislam Musa Kazım’ın kadınların çalışması konusundaki görüşleri şu yöndedir: “*Malumdur ki bir ailenin temin-i saadeti iki nevi vazâif-i mühimmeye merbuttur. Bunlardan biri: Vazâif-i beytiye, diğeri: Vazâif-i hariciyedir. Bu iki nevi vazâifi yalnız zevce ifa edemeyeceği gibi; yalnız zevc dahi ifa edemez. Şu halde bu vazîfeleri taksim etmek iktiza eder. Vazâif-i beytiyeyi zevceye; vazâif-i hariciyeyi de zevce tahmil lazım gelir bunun aksi olmaz. Zîrâ kadınların hilkat-i asliyelerindeki nezaket ve zarâfet iktizasınca onların bir takım efal-i şakkadan ibaret olan umur-u hariciye ile iştigalleri muvafık-ı hikmet ve maslahat olamayacağı gibi erkeklerin umur-u beytiye ile iştigale hasr-ı vücud etmelerini de hiçbir akl-ı selim tecviz edemez. Çünkü bu adeta kânun-u tabiatı tebdile; kadınları erkek, erkekleri kadın yapmaya kalkışmak demek olup bunun butlanında ise hiç kimse tereddüt etmez. Bir de kadınların gaye-i hilkatleri mücerred onların dünyaya çocuk getirmek ve o çocukları bir müddet terbiye etmekten ibarettir. Binaenaleyh eğer kadınlar umur-u*

³⁴⁴ Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, 12.b., İş Bankası Yay., İstanbul, 2013, s.379.

*hariciye ile iştigale hasr-ı vücud edecek olurlar ise hilkat-ı nisvana terettüb edecek şu hikmet-i mühimme ve maslahat-ı azimenin fevt olacağı ve bu hal bilahere nesl-i beşerin dünyadan inkitana sebebiyet vereceği şüphesizdir.*³⁴⁵ Görüldüğü üzere yazar kadınların ve erkeklerin belli bir vazifeleri olduğu yönünde fikir belirtmiştir. Ona göre kadının ev içi görevleri, erkeğin ise ev dışı görevleri vardır. Eğer kadınlar dış işlere intikal ederse toplumsal sorunlar meydana gelecektir.

Musa Kazım, kadının eğitimi konusunda ise şöyle der: “*Şu kadar ki tahsil-i uluma mahal olan mektebe devam hususunda kadınlar ve erkekler arasında biraz fark vardır. Erkekler ibtidâi, rüşdî ve i’ dâdî mekteplerinde tahsil ettikten sonra bunların cümlesinin fevkinde olan mekâtib-i âliyede, dar-ül fünûnlarda tahsile dahi mecburdurlar. Bu mecburiyet umûmî değilse de bir kısım rical hakkında zarûrîdir. Hâlbuki kadınlar böyle değildir. Çünkü –bundan evvelki makalemizde zikrettiğimiz vechile– kadınların hilkatindeki hikmet onların bir erkekle izdivaç ederek dünyaya çocuk getirmek ve sonra o çocukları terbiye etmek ve umur-u beytiyeyi tesviye etmekten ibarettir. Kadınların bu vezâifi bihakkın îfa edebilmeleri de öyle senelerce mekâtib-i aliyeye devamlarını istilzam etmez. Çünkü bu vezâifi öğrenmek için ibtidâi, rüşdî ve i’ dâdî mektepleri kâfidir. Ondan sonra bir hanım kızın kendine münasip bir erkekle izdivaç etmesi ve beyhude yere zaman fevt etmemesi icap eder.*” Musa Kazım, erkeklerin yükseköğrenim görmelerinin zaruri olduğunu, fakat kadınların ‘görevi evlenip, dünyaya çocuk getirmek’ olduğu için yükseköğrenim görmelerinin gerekli olmadığını ifade etmiştir.

Yazar yazısının devamında kadınların hiç üniversite okumasını demediğini, fakat ülkedeki herkesin üniversite okumaya kalkışınca diğer işler için kimse kalmayacağını, bu yüzden kızların idadi eğitimi aldıktan sonra hemen evlenip kendi asli vazifelerinin başına geçmesini söylüyor. Erkeğin, eşine ve çocuklarına bakmaya mecbur olduğunu, ama kadının buna bir mecburiyeti olmadığını dile getirerek kadın okuyucuyu rahatlatmayı da ihmal etmiyor³⁴⁶.

Musa Kazım gibi diğer İslamcılar da benzer fikirleri savunmuşlardır. Onlara göre genel olarak, kadının çocuk bakmak ve ev işi dışında hiçbir şeye mecburiyetleri yoktur. Erkekler, kadınların üstünde egemendir. Mesela Ferid Vecdi, kadın ile ilgili konuşulacağı zaman şunları gözetmek gerektiğini düşünüyor: “*Biz beşere mensup bir kadın hakkında, hem de bütün efrâdı kezâlik –beşere mensup– olup her birinin birçok*

³⁴⁵ Musa Kazım, “Hürriyet-Müsâvât”, **S.M.**, 21 Ağustos 1324 (3 Eylül 1908), C.1, S.2, s.s.21-22.

³⁴⁶ Musa Kazım, “Hürriyet-Müsâvât”, **S.M.**, 28 Ağustos 1324 (10 Eylül 1908), C.1, S.3, s.s.36-37.

hevesâtı, nefsâni temâyülâtı, tabiî nakâisi bulunan –insanlar– arasında yaşamakta olan bir kadın hakkında söz söyleyeceğiz. İşte bir bu ciheti, bir de kendimizin masâib ve şurûrdan müberrâ olmayan bu âlem-i arzda bulunduğumuzu fikrimize iyice yerleştirmeliyiz. Şüphe yoktur ki, eğer kadınlar hakkında serd-i mütâlaâta kalkışmazdan evvel bu usûle riâyet edecek olursak, o zaman evvelce ihtisâsatımıza tahakküm eden bu ifrâta bir i'tidal gelir. Kendimizi toplayarak, artık efkârımıza, tasavvurâtımıza hâkim oluruz. Yazdığımız yazılar, kânûn-u hayata, o kânunun tabiatına muâriz düşmez; sözlerimizin tesiri olur, âsâr-ı husnesi görülür de çektiğimiz emeklerin, sarf ettiğimiz mesâinin heder olmadığını, dîde-i mübâhat ile görürüz.”³⁴⁷

M. Ferid Vecdi kadının yaratılış gayesini çocuk doğurmak üzere olduğunu açıklamıştır. “Kadın için hayat-ı insaniyede gayet büyük bir vazife vardır ki, nev-i beşerin muhafazasından, temin-i devamından ibarettir. Erkeğin bu hususta ona müşarîk olmasına imkân yoktur. Zira bu vezâifenin ifası vücudun bir şekl-i mahsus üzere olması müstelzimidir. Bu ise öyle zorla, taklid ile elde edilemez... İşte kadının vazifesi, nevine has olan kemali budur. Öyle ise bize lazım olan kadınların bu nokta-i kemale yaklaşmaları, hudud-u vazifeleri dâhiline girmeleri için mümkün olanı yapmak, bu vazifeden uzaklaşmalarını muccep ne gibi esbâb varsa onları büsbütün izâlesine yahud hiç olmazsa tevessüine (yayılmasına) meydan vermeksizin olduğu yerde tahdidine (azaltmaya) çalışmak lazım gelen bir maraz-ı ictimâi suretinde telâkki etmek, ne zaman falan kadın şöyle bir seyyare keşfetmiş, yahud fenn-i mikrobu üzerine şöyle mütalâtta (düşüncelerde) bulunmuş, yahud falan Darül-fünun'da Teşrih (Anatomi) okutuyormuş gibi bir söz duyurmak o kadını ala rüesâ'ül-resul'ül-eşhad-ı kemâl ile değil, bilakis noksan ile, tabiyete karşı isyan ile, vazifesi haricine huruç (çıkma) ile itham eylemek, hemcinslerini ona imtisâlden (benzemekten) tahzir (men) etmektir.”³⁴⁸ Ferid Vecdi'nin bu sözlerinden, kadının üniversite düzeyi eğitim alıp birinci sınıf işlerde çalışmasını istemediğini açıkça anlıyoruz. Çünkü O'na göre, kadının en birinci vazifesi çocuk doğurup terbiye etmektir.

Ferid Vecdi, başka bir yazısında kadınlarla erkeklerin farklarını şu şekilde ifade ediyor:

³⁴⁷ M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Tesettür Kadınların İktisab-ı Kemal Etmelerine Mani midir?”, **S.M.**, 6 TS 1324 (29 Kasım 1908), C.1, S.13, s.205.

³⁴⁸ M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Kadın nedir? Kadının Vazife-i Tabiiyesi Nedir?”, **S.M.**, 4 Eylül 1324 (17 Eylül 1908), C.1, S.4, s.s.58-60.

1. Erkekler, kadınlardan boy olarak ortalama 12 cm. daha uzundur.
2. Ağırlık olarak erkek, ortalama 74 kg iken; kadın, ortalama 42.5 kg'dır.
3. Kadınların uzuvları, erkeklerinkinden daha aşağıdır.
4. Kadın kalbi, erkeklerinkine göre daha küçük ve ortalama 60 gr. daha hafiftir.
5. Erkekler saatte ortalama 11 gr. karbon yakarken, kadınlar 6 küsür gr. karbon yakar. Bunun için kadının harareti, erkekte daha azdır.
6. Beş duyu hissi kadınlarda daha zayıftır. İnce işlerde örneğin enstrüman (piyano, saz vs.) çalanların genelde erkek olması bu iddiayı ispat eder.
7. Dokunma hissi, erkeklerde daha dakiktir. Yani kadında daha azdır.
8. Kadınlar erkeklerden bedenen daha zayıf olduklarından hastalığa yakalanma riski daha fazladır.
9. Erkeğin beyni kadının beyninden ortalama olarak 100 gr daha ağırdır. Ayrıca erkeğin beyninin bedenine ortalama oranı 1/40'tır. Kadında ise 1/44'tür.
10. Erkeğin zekâ ve idrakı kadınınkinden daha fazladır. Kadında ise kızgınlık ve heyecan daha fazladır.

Bu farklılıkların büyük çoğunluğu biyolojik yapıdan ileri geldiği halde “... Merkez-i idrak erkekte daha mükemmel olduğu için bu cins idrakçe, öbüründen daha ileridedir.” yorumunu yapan yazar, sözlerine şu şekilde devam etmiştir: “Bu hal, âsâr-ı salifede kadınların terbiye ve tezhipten mahrum olmalarından ileri gelmiştir. Zaman gelecektir ki, kadınların dimağları büyüyecek, tekemmül edecek, erkek dimağına muadil olacak’ tarzında bir itiraz varid olamaz. Zîrâ bu farklar hilkatlerinden beri vahşet âleminde kalmış olan kabailde de aynıyle görülmektedir ki, bunlarda ne erkek ne de kadının hiçbirisi talim ve terbiyeden nasibi yoktur.”

Yazısının devamında Ferid Vecdi, kadınların çalışması konusunda da şunları söyler: “Hemcinslerinde mevzu bahis olan fark-ı tabiiyenin artması onların erkeklerle hayat-ı hariciyede müsabakaya kalkışmalarından başka bir sebepten ileri gelmemiştir. Hâlbuki bu meydan kadınların değil, erkekler gider.”

Kadınların erkeklerle eşit olması konusunda da bir filozoftan referans alarak, “Zîrâ müsâvât onları, mekruh ve çirkin bir şekle getirerek rabîta-ı zevciyenin

*çözülmesini, aradaki muhabbetin mahvını, elhasıl beşeriyetin helakini müeddi olur.*³⁴⁹ görüşünü benimsemiştir.

Yazar kadınların halini ıslah etmek taraftarıdır. Fakat onları değişmesinden yana değildir. “*Zîrâ kadınlar erkekleşirse birçok menfaati kaybederler. Biz ise her şeyi kaybetmiş oluruz. Çünkü tabiat bütün masnuatını kemâl-i itkan ile ibda’ eylemiştir. Öyle ise, biz de tabiatı layıkıyla tetebbu’ edelim; bir kat daha tezhibine çalışalım, kavanin-i tabiattan uzak olan şeylerden sakınalım...*”³⁵⁰

Kadınların çalışması konusunda fikir beyan eden bir yazar da Aksekili Ahmet Hamdi’dir. Ona göre kadın bedenlen, ruhen, ahlaken erkekten zayıf olduğu için ev dışında çalışması zordur. Bu yüzden ev içi işleriyle ve çocuklarıyla ilgilenmelidir³⁵¹.

Bu örneklerden başka Musa Kazım Efendi, Aksekili Ahmet Hamdi gibi İslamcı yazarlar çokeşliliği nüfusu arttırmak veya kadınların sahipsiz kalmasını engellemek için gerekli olarak görürken; Mehmet Akif, Fatma Aliye gibi aydınlarımız çokeşliliğe karşı mesafelidir. O, İslam hukukunun ilk eşin hastalığı veya kısırlığı gibi durumlarda ikinci kez evliliğin çare olabileceğini tanımladığını, ama evliliklerin çoğu için uygun olmayacağını, eğer koca, eşlerine ve çocuklarına eşit davranabiliyorsa, çok eşlilik sosyal bir bozukluk sayılmayacağını ifade etmiştir³⁵². Mehmet Akif’e göre ise aile kurumunun zayıflaması, dışta Batılı fikir akımları ve sanayileşme ile içte ise İslam’ın kadına ve aileye verdiği değerinin bilinmemesi, cahilliğin sonucu yapılan yanlış yorumlardan kaynaklanmıştır³⁵³.

Fatma Aliye Hanım eğitim konusunda kız çocuklarına milli ve dini eğitim verilmesinin yanında modern eğitim de verilmesinden yanadır. Onlar okullarında öğrendiklerini hayatlarında deneyleyerek kanıksayacaklar, böylece kaliteli ve kendinden emin bireyler olacaklar³⁵⁴.

Kısaca değerlendirmek gerekirse, dönemin şartlarında üç fikir grubun da farklı ve değişken kadın meselesi çözümü vardır. Hatta zaman zaman kendi aralarında bile zıtlaşabilirler. Her üç akım kendi içinde aşırı-ılımlı ya da

³⁴⁹ M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Kadın Bedenen ve Ruhen Erkeklerle Bir Olabilir mi?”, **S.M.**, 11 Eylül 1324 (24 Eylül 1908), C.1, S.5, s.s.76-79.

³⁵⁰ M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Kadın, Amâl-i Hariciyede Erkeklerle Müşareket Edebilir mi?”, **S.M.**, 2 TE 1324 (15 Ekim 1908), C.1, S.8, s.126.

³⁵¹ Aksekili Ahmet Hamdi, “İslamiyet ve Teaddüd-ü Zevcat, **S.R.**, 12 KE 1329 (25 Ocak 1914), C.11, S.276, s.s.243-244.

³⁵² Ayşe Durakbaşa, **Halide Edip, Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, 6.b., İletişim Yay., İstanbul, 2014, s.105.

³⁵³ Kurnaz, a.g.t, s.s.28-29.

³⁵⁴ Mübeccel Kızıltan, **Fatma Aliye Hanım Yaşamı, Sanatı, Yapıtları ve Nisvan-ı İslam**, Mutlu Yay., İstanbul, 1993, s.s. 286-295.

Türkçü/modernist – Türkçü/İslamcı olarak ayrılabilmişlerdir. Genellikle Türkçüler çözümü öz kültürde ararken, Batıcılar, Avrupa ve Amerika’da, İslamcılar ise Japonya örneği ile İslamiyet’te aramışlardır.

Türkçüler ve Türkçü yayın organları sosyal, hukuki, eğitim ve çalışma hayatında kadınların her zaman destekçisi olmuş, bu konularla ilgili yayınlar yapmışlardır. Batıcılar da Türkçüler gibi, özellikle moda ve tesettür konusunda ayrılışlar da, kadının her alanda erkekle eşit statüde olmaları gerektiğine inanmış ve bunu sağlamak için toplumsal bir alt yapı oluşturmak istemiştir. İslamcılar ise bu iki akımdan farklı olarak, zaten İslam’ın kadına haklar verdiğini, Batı’nın kadınlara özenmenin yanlış olduğuna, zira onların haklarının olmadığına sık sık vurgu yaparak, kadına, İslamiyet’in verdiği kadar hak verilmesi taraftarı olmuşlardır. Tartışılan konuların çoğu zaman içinde halledilmiş olsa da kadının tesettürü, uzun yıllar boyunca çözilemeyen bir mesele olarak kalmıştır.

V. BÖLÜM

II.MEŞRUTİYET BASININDA TESETTÜR TARTIŞMALARI

5.1.İSLAMCILARIN GÖZÜNDEN GİYİM VE TESETTÜR

II.Meşrutiyet Dönemi'nde tesettür hakkında en çok fikir belirten, birçok makale ile aleyhtarlara karşılık verenler İslamcılar olmuştur. Genel olarak bakıldığında Kur'an-ı Kerim, fıkıh, rivayetler gibi kaynaklardan yararlanarak tesettür nedir?, Mahiyeti nedir?, Tesettürün amaçları nelerdir?, Tesettür ve özgürlük bağlantısı gibi konular üzerinde son dönemde başlayan tesettür riayetsizliklerine karşı açıklama yapıp, düzeltmeye çalışmışlardır. Zaman zaman Batıcılarla türlü atışmalara da girdikleri bilinmektedir. Abdullah Cevdet, Kılıçzade Hakkı, Selahattin Asım ve Server Bedii'nin fikirlerini çok keskin bulmuşlar ve sürekli eleştirmişlerdir. İslamcıların tesettür meselesine aşırı tepki göstermeleri kadının mahrem olarak görmeleri ve yayılan Batıcılık hareketinin gelişmesinden çekinmeleridir.

İslamcılar genel olarak tesettürün İslamî bir kural olduğunu sık sık dile getirmişlerdir. Onlara göre tesettür kadını, her türlü kötülük ve saldırıdan koruyan bir zırhtır. Vücudun örtünmesi ve başın örtünmesi konusunda ortak olan İslamcı aydınlar, yüzün örtünmesi konusunda çatışmışlardır. Diğerlerinden farklı düşünen aydınımız Fatma Aliye'ye göre İslamiyet kadınlara yalnızca beden ve saç örtmeyi buyurmuştur. Yaşamak, ferace, çarşaf, peçe gibi unsurlar sonradan ortaya çıkmış bir âdet olarak devam etmiştir. Yani yüzün örtünmesi İslamiyet'in buyurduğu bir emir değildir³⁵⁵.

Musa Kazım Bey, tesettürü ve onun ölçüsü ile gerekliliğini “*Şariatımızda emrolunan şeylerden biri de muhadderât-ı İslamiye'nin kendilerine mahrem olmayan kimselerden tesettür etmeleridir ki o da saçları dahi, dahil olduğu halde vücutlarını*

³⁵⁵ Figen Aydınör, “Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) Kadın Yaşamındaki Modernleşme”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2006, s. 94.

zinetten arî bir şey ile câlib-i şehvet olmayacak bir libas ile örtmekten ibarettir."³⁵⁶
şeklinde açıklamıştır.

Mısırlı yazar M. Ferid Vecdi de, tesettürün kadınlar için zaruret olarak görür. Onun açısında tesettür, kadınlara olan güvensizlikten değil, hürriyeti için tek kefil olduğu ileri gelir. Sözleri şu şekildedir. "*Mesturiyet kadın için zaruri el-lüzum olarak, şu kadar var ki, bu zaruret ona olan emniyetsizlikten değil, bilakis tarihin şehadetinden hadisat-i ictimaiye-i âlemin delaletinden anlaşılacağı vechle onun hürriyet ve istiklalinin zâmin-i vahîdi (tek kefil) bulunduğu ileri geldiğini umum-u nâs-ı nazarında (insanların genel nazarında) bir ictimai-i vâkıfın tahlil-i müdekkik-âne (inceleyerek) isbat eyledik. Bunlardan başka bu mukarrerat-ı âlemiyenin (toplumun kararları) yoluna durmak, mebnâ-yı medeniyet-i İslamiye'ye doğru dönmek isteyenlerin kâffesini (hepsini) deffettikten sonra bu medeniyetin beşerin ale'd-devâm (sürekli) ihraz eylediği (kazandığı) terakkiyât sâyesinde günden güne yaklaştığı medeniyet-i hakikiyeye, kemâl-i ictimai-i beşeriye yegâne bir timsâl olduğunu berâhîn (deliller) ile gösterdik.*"³⁵⁷

Ferid Vecdi, M. Muihiddin ve Mehmet Fahrettin tesettür konusunda yetkinin erkekte olduğunu açıkça ifade etmişlerdir. Ferid Vecdi, erkeğin kadının üzerinde bazı hakları olduğunu düşünür. Ona göre erkek ailesinin geçimini sağlamak için ağır işlerde çalışmayı göze alır, çalışır ve ailesine bakar. Kadının görevi ise sadece ev işleri ve çocuklarını terbiye etmektir. "*Erkek bu kadar ağır işlerle mükellef olduktan sonra doğal hakkını vermemek düzenle oynamak anlamına gelir ki bu pek kötüdür. Erkeğin kadın üzerindeki hakkı, yaratılıştan gelir. O yüzden kadının tesettür etmesi doğrudan doğruya erkeğe aittir.*" Yazar şöyle devam eder: "*Erkek isterse; karısının yüzünü örter, isterse açar. Çünkü bu kadar tekâlif-i şâkkanın kâffesini erkeğin boynuna yükleyip de sonra karısının üzerine olan hakkını kendinden nez'a kalkışmak abes-i mahzurdur. Bu bir kere bütün ef'ali ifrat arasındaki hukuk- u mütekaile üzerine müesses olan âlem-i insaniyette tahakkuku (gerçekleşmesi) mümkün olamayacak mala-yutak (dayanılmaz) bir tekâlif olduktan başka erkeğin kadın üzerindeki hakkına itiraza kalkışan adam hakikatte tabiyata, nefsi-fitrata itiraz etmiş olur ki böyle nâbe-câ (yersiz) bir itiraz bilinmeyerek nas arasında şayi olsa bile pay-dar (devamlı) olamaz. Çok geçmeden riyah (rüzgâr) ile hemcereyan (savrulur) olur gider. Zaten eğer insan bir şeyin husulünü temenniyeden evvel onun ahkâm-ı fitrata muvafik olup*

³⁵⁶ Musa Kazım, "Hürriyet-Müsâvât", S.M, 21 Ağustos 1324 (3 Eylül 1908), C.1, S.2,s.21.

³⁵⁷ M. Ferid Vecdi, "Müslüman Kadını", S.M, 28 Ağustos 1324 (10 Eylül 1908), C.1, S.3, s.s.44-45.

olmadığını taharri (araştırma) ile mecbul (çözülseydi) olaydı lugatlarımızdan (mahall) kelimesinin tayy'ı (denklik) icab ederdi. Zira bu kelimedede nizam-ı tabiyyete mugayirdir."³⁵⁸ diyerek erkeğin kadın üzerindeki hakkının yaratılıştan geldiğini, ayrıca kadına ve çocuklarına bakmakla yükümlü olan erkeğin kadının üzerinde giyim-kuşamına karışmak da dahil olmak üzere hakları olduğunu açıkça dile getirmiştir.

Müslüman kadınların kıyafetlerindeki riayetsizliğin sebebi ise M.Muhyittin'e göre, kocalar ve ebeveynlerdir. *"Bunların zevc veya velileri tarafından gösterilen müsamaha ve la-kaydı da şu hal esef - i iştimala sebebiyet veriyor. Çünkü bir kadının görülen kıyafet ve etvârı zevci ve velisi tarafından men'olunmazsa o kadın daha ziyadesini yapar.*"³⁵⁹ Mehmet Fahrettin'e göre ise *"Kadınlar ırzdır, namustur onları muhafaza etmek erkeklerin en birinci vazifeleridir.*"³⁶⁰

M. Muhyiddin, Müslüman kadınlarının giyimlerinden ötürü Müslüman denilmekte tereddüd edilebileceğini söyler. Yazar, *"Gerçi yüzün kısmen açık olmasında bir dereceye kadar beis yok ise de saçlarının, gerdanlarının ve hatta kulaklarındaki küpelerin enzâr-ı umûmiyeden setredilmemesine ne cevaz-ı şerî, ne de kânûnî yoktur. Hele nisvan-ı Hristiyaniyenin arkalarına giydikleri dar mantolardan daha dar olmak şartıyla belleri ve kaba etleri tamamen meydanda olduktan başka güya tesettür için başlarına örttükleri tülbentlerin gayet ince olması calib-i nazar-ı nefret oluyor.*"³⁶¹ diyerek tepki göstermiştir. M. Muhyiddin'in peçe konusundaki tavrı, bazı İslamcılara karşı biraz daha müsamahalı olmasına rağmen tesettür konusundaki ciddiyetsizliği eleştirmiştir. Yazar, yazısında bu ciddiyetsizliğin sebebini ise toplumdaki dini duyguların azalmasıyla orantılı olduğunu ifade ediyor.

Tesettür tartışmaları her ne kadar erkekler liderliğinde tartışılrsa da kadınlarda söz söylemiş düşüncelerini paylaşmışlardır. Hatice adlı bir okur yazdığı mektupta öncelikle yaşadığı bir olayı şu şekilde anlatmıştır: *"Geçenlerde Beyoğlu cihetinden köprüye avdetimde tesettüre hemen hiç riâyet göstermeyen birkaç hanım ile yanlarında koca bir kız çocuğunun başında hasır şapkası olduğunu görünce adeta divane gibi bir hal kesb ettim o derece müteessir ve müteessif oldum. Hali hemen*

³⁵⁸ M. Ferid Vecdi, "Müslüman Kadını, Kadın Erkekten Kaçmalı mı?", **S.M**, 14 TE 1324 (27 Ekim 1908), C1, S.10, s. 157.

³⁵⁹ Mehmet Muhyittin, "Tesettür'e Dair Sırat-ı Müstakim'e Mektup", **S.M**, 21 Nisan 1327 (4 Mayıs 1911),C.6, S.139, s.s.138-139.

³⁶⁰ Mehmet Fahrettin, "Medeniyet-i İslamiye'den Bir Sahife Yahud Tesettür-ü Nisvan", **S.M**, 12 Mayıs 1327 (25 Mayıs 1911), C.6, S.142, s.183.

³⁶¹ Mehmet Muhyittin, "Tesettür'e Dair Sırat-ı Müstakim'e Mektup", **S.M**, 21 Nisan 1327 (4 Mayıs 1911),C.6, S.139, s.138.

ceride-i muteberenize hikâye ettim. O hafta cevabını ve mesâiy-i hayriyesini görmekle müftahir oldum.”

Hatice Hanım, tesettür duyarsızlığını eleştirmiş ve bu duyarsızlığa engel olunmayışından üzüntü duyduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: “*Bütün nisvan-ı İslam kardeşlerimiz iyi bilmelidirler ki, biz ne derece ahkâm-ı diniyeye riâyet edersek o nispette millet terakki ve teâli eder. Hâlbuki ma’at-teessüf İstanbulumuzdaki ekser hanımlarımız bu hakikatten gafil görünüyorlar. Giydikleri çarşafı insan görünce güleceği geliyor. Dar bir fistan üzerinde kısa bir pelerin, yüzünün yarısına kadar kapalı da sonra ta göğsüne kadar kûşade (açık), ellerinde eldiven var da ta dirseklerine kadar kolları açık. Bu halleri gören Şeyhü'l-islam Efendi Hazretleri Allah razı olsun geçenlerde adab-ı İslamiyeye riâyet olunması zımında Dâhiliye Nezâreti’ne yazdı, o da Emniyet-i Umûmiyeye tebliğ etti. Fakat ne oldu? Kadınların halini işte yine görüyoruz.”³⁶²*

Sırat-ı Müstakim’de yayınlanan imzasız bir yazıda resmi ihtarnamelerle halkın yozlaşmasını engellemeye çalışan bir takım uygulamaların hiçbir etkisinin olmadığından tekrarla bahsedilip şöyle deniyor: “*Fakat sonra ne oluyor? Yine eski tas, eski hamam. Dün ne ise bugün yine o. Ahvâlde bir salah görülemiyor. Acaba hükümet bu babda amal-i nüfuzdan aciz midir? Eğer aciz ise niçin ‘böyle yapacağız’ diye gazetelerle ilan ediyor? Demek ki, hükümet bu babda ciddiyet göstermiyor. Bu kabil hadisatın tekerrürüne karşı böyle şüphelerin husûlü tabiidir. Bunun için hükümet bir şeyi emrettiyi yapmalıdır. Yapamayacaksa hiç nafîle yorulmamalı, icrasız kalacak emirler istâriyle haysiyetine nakîsa getirmemelidir. Bilhassa makam-ı meşihat-ı ulyânın bu mühimmeyi nazar-ı dikkate alması lâzımdır.”³⁶³ Yazar, tesirsizliği eleştirip daha ciddi yaptırımların olması konusunda uyarı yapıyor.*

Musa Kazım, eğer ülkenin modernleşmesi isteniyorsa Japonya’dan örnek alınması gerektiğine inanır. Çünkü Japonlar, modernleşirken kendi kültürlerinden, dinlerinden ödün vermemişler. Osmanlı modernleşme şeklini eleştirerek “*Acaba bizim tarz-ı telebbüsümüz Avrupalıların tarz-ı telebbüsü gibi olmak mümkün müdür?*” sorusunu cevaplıyor: “*Şüphesiz yok ki buna imkân yoktur. Zîrâ bir kere bizim nisvanımızın tarz-ı telebbüsleri Avrupa nisvanının tarz-ı telebbüsleri gibi olamaz.*

³⁶² Hatice, “Sırat-ı Müstakim Ceride-i İslamiyesine”, **S.M.**, 26 Ağustos 1326 (8 Eylül 1910), C.5, S.105, s.s.12-13.

³⁶³ İmzasız, “Direklerarasında Hanımların Otomobile Gece Piyasaları”, **S.M.**, 2 Eylül 1326 (15 Eylül 1910), C.5, S.106, s.27.

*Çünkü kaide-i tesettür nisvanımızın Avrupa nisvanı gibi giyinip kuşanmasına müsaade etmez.*³⁶⁴

Beyan'ül Hak yazarlarından Eski Musul Valisi Ahmet Reşid de tesettür ile ilgili görüşlerinden bahsediyor. Makalesinde Nur Suresi-30-31. ayetinden referans alarak kadın ve erkeğin gözünü ve özel bölgelerini haramdan korumada zorunlu olduklarından bahsederek söze başlıyor. “*El-hâletü hâzihi (şimdiki halde) ekser (çoğunlukla) bilâd-ı İslamiye'de (Müslüman memleketlerde) gayrumüslime kadınları sokaklarda çarşaf ile gezmektedirler.*” diyerek Müslüman olmayan kadınların bile tesettür ettiklerini dolayısıyla, İslamiyet'te bir emir olmasından ötürü, Müslüman kadınlarının riayet etmeleri gerektiğini belirtmiştir.

Sözlerine devamla “*Mesturiyet, nâ-mahreme karşı olmakla kadınlar sokağa çıktıklarında tesettür etmeleri lâzım geleceği gibi derûnhanede nâ-mahreme mülâkî oldukları (görüşüklerinde) halde dahi ondan tesettür etmeleri lâzımdır ve zaruret olmadıkça yüzlerini, ellerini, ayaklarını açık bulundurmak ve ince yüz örtüleri ve târ çarşaf ile arz-ı vech ve endâm etmek kâtiyyen câiz değildir.*”³⁶⁵ diyerek hem dışarıda hem ev içindeki yabancılara karşı tesettür etmelerinin emir olduğunu yapılmamasının dinen asla caiz olmayacağını vurgulamıştır.

Hikmet Gazetesi'nde imzasız bir yazı yayınlamıştır. Bu yazıda İslam dininin tesettürü kadınlara emretmesinin nedenini “*...Zevce ve valide olmaya med'uvv (davet edilmiş) kadınlığa fazla bir silah-ı müdafaa, bir vesile-i muhafaza vermek istemesidir.*” diye açıklanmıştır.

Yazarımız kadınların tesettür etmesinin mahiyeti hakkında şunları söylüyor: “*Tesettürün hakikatı bir zevcenin zevcine bir validenin evlatlarına bir bakirenin kadınlığa karşı medyun (borçlu) olduğu namus ve fazileti muhafazadır. Tesettürün sureti Şerh-i Ahmedî tarafından tayin edilmiştir. Suret-i tatbikini asr-ı saadette (Hz. Muhammed) ve asr-ı hulefâ-ı Râşidîn'de (ilk dört halifede) görmekteyiz. Tesettür emrolunduğu vakit hiç bir kadın şikâyet etmemiş ve bundan bir müşkülât görmemiştir. Lakin işin içine bin türlü görenekler, suistimaller, ifratlar (aşırılıklar) ve tefritler (azlıklar) karışmıştır. Zaten kadınlara ait bi'l-cümle (bütün) hususata her kavim, her vakit kavaid-i diniyeye muvâfık (başarılı) olmayarak kendi temayülâtını (meyillerini) karıştırmıştır. Bir kadın tesettür ve emsâli fedakârlıklar - eğer bunlar*

³⁶⁴ Musa Kazım, “Hürriyet-Müsâvât”, **S.M.**, 25 Eylül 1324 (8 Ekim 1908), C.1, S.7, s.100.

³⁶⁵ Ahmet Reşid, “Tesettür”, **B.H.**, 19 KS 1324 (1 Şubat 1909), C.1, S.18, s.s.405-406.

fedakârlıkta - mukabilinde onu sadr-ı ihtirâmda (saygıdeğer) tutan iffet ve namusunu muhafaza için teshilât (kolaylık) görüyor.”

Ayrıca yazarın ‘iki delikli çuval’ diye addettiği çarşaf konusundaki düşünceleri dikkate değerdir: “Kadınları tesettür ismiyle iki delikli bir çuvala koymak adet-i müfratası evvela İranîlerde görülmüştür. Bu ifratın sebebini İslam'da aramak hatadır. Hatta bu şekl-i tesettürü fazla bir taassuba atfetmek dahi hatadır. Bunun sebebi İranîlerin binlerce sene imtidad (devam) etmiş ve İslamiyetle dahi hutût-ı esasiyesine (esas çizgilerini) muhafaza eylemiş olan medeniyet ve adetlerinde mündemictir.”³⁶⁶ Sözlerini bitirirken, tesettürde aşırılığın sebebini İranlıların adetleri sebebiyle olduğunu bütün bunları İslam’a mal etmenin yanlışlığını vurgulamıştır.

Aydın kadınlarımız arasında en etkin olanlardan biri olan Fatma Aliye ise tesettür konusunda Batıcılarla aynı safta yer almamıştır. Görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “Kadınların terakkiyatı denildimi bazı erkekler bunu kadınların başlarını açması suretinde anlıyorlar. Dişilerden de bunu öylece telakki edenler bulunuyor. Acaba yol verseler kadınlar başlarının örtüsünü açarlar mı sanıyorlar? ... Kadınların en şiddetle müdafaa edecekleri şey başlarının örtüsü olduğunu anlamalılar. Onu atmak isteyecek olanların ekalliyeti koca deryaya nisbetle bir katre-i âb (su damlası) gibidir. Hem de bu hususta telaşa ne hacet? Öyle hal ve harekette bulunacak olanlara lüzum gördükleri hakareti ederler. Birkaç mütecâsir için bütün kadınları İslamiyet'in onlara bahşettiği haklarından mahrum eylemek reva mıdır?”³⁶⁷

Ona göre, tesettür dini bir emirdir. Onun tesettür görüşünde beden ölçüsünü belli etmeyecek biçimde kıyafet ve başörtüsü vardır. Özellikle peçenin sonradan hayata sonradan dâhil olmuş, Kur'an'da yer almayan bir unsurdur³⁶⁸. Fatma Aliye'nin tesettür görüşünde peçenin yer almaması, İslamcılar içinde de bazı eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur. Örneğin Beyan'ül Hak yazarı Mustafa Sabri yazısında buna yer vermiş ve Fatma Aliye'nin görüşünün yanlış olduğunu zira

³⁶⁶ İmzasız, “İslam ve Kadınlar: Mazi, Hal ve İstikbal”, **Hikmet**, 1 Temmuz 1326 (14 Temmuz 1910), C.1, S.13, s.5.

³⁶⁷ Fatma Aliye, “Terbiye-i İctimaiye”, **Mehasin**, Eylül 1325 (Eylül 1909), S.10, s.s.741-742.

³⁶⁸ Kızıltan, a.g.e., s.95.

Kur'an'da olmasa da fıkıhlarda fitne ve fesat çıkmasını diye kadınların yüzlerini örtmesi emredildiğini ifade etmiştir ³⁶⁹.

İzmirli İsmail Hakkı tesettür meselesine biraz farklı açıdan bakmıştır. O, tesettür tartışmalarında ilk önce hangi bakış açısıyla değerlendirileceğini saptamak gerektiğini ifade edip aydınların ya sosyal ve felsefi olarak ya da İslami olarak incelenediklerini belirtmiştir. Aydınların, mesele hakkında ayetler, hadisler ve bazı büyük din adamlarının düşüncelerini dile getirerek çözüm bulmaya çalıştıklarını söyleyip eleştirmiştir. Yazar şöyle diyor: *“Fılvaki bu zevat bazen âyât-ı kerime ve ehâdis-i şerifeden bahsediyorlar, bazen eimme-i diniyeden (din imamlarından) birinin kavlini beyan ediyorlar ise de âyât-ı kerimeyi veya hadis-i şerifi okumak ile ve yahut böyle bir kaide-i fikhıyye vardır demekle iş bitmez, böyle bir hüküm, amiyane (sıradan) ve cahilanedir (cahilcedir)... Binaenaleyh bir kanun-ı tabiatı tatbik etmek için hadise-i tabiiyenin illetini nasıl bilmek lazım ise bir kaide-i fikhıyenin tatbiki için öylece menât-ı hükmü bilmek lazım gelir. Menât-ı hükmü bilmeden evvel tatbik, beyan-ı rey mümkün değildir. O halde nasıl oluyor da illet-i hükmü bilmeden, öğrenmeden kaide-i fikhıyyeyi tatbik eylemiyorlar. Menât-ı hükmü tayin etmeden evvel bir meseleyi halletmeyi şeriat, ilim, felsefe asla kabul etmez.”* O ise tesettür meselesinin ancak şeri deliller ve fıkıh usulleriyle çözülebileceğini ifade etmiş ve bu yolda tespitler yapmıştır. Ona göre, tesettür meselesi şu yollarla halledilebilir:

“Tarik-i evvel: Hadiseyi eimme-i Müsliminden her kim olur ise olsun onun mezhebi ile halletmek tarikidir ki, buraya fikh-ı İmamî, fikh-ı Zeydî, fikh-ı İbâzî dâhil olur. Bu tarikte olsa olsa daire-i tesennün (üzerinden yıl geçmek) haricine çıkılmış olur.

Tarik-i sâni: Hadiseyi eimme-i ehl-i sünnetten her kim olur ise olsun onun mezhebiyle halletmek tarikidir ki, buraya fikh-ı Dâvudî, fikh-ı Evzâ’î, fikh-ı Sevrî, fikh-ı Cerîrî, fikh-ı Râhevîhî gibi eimme-i erbaa haricine olan fikh-ı Sünnî dâhil olur. Bu tarikte daire-i tesennün haricine çıkılmış olmaz. Ancak eimme-i erbaanın (dört imamın) mezahibi haricine çıkılmış olabilir.

Tarik-i sâlis: Hadiseyi eimme-i erbaadan birinin mezhebiyle halletmek tarikidir. Bu tarikte ancak mezheb-i Hanefî'nin haricine çıkılmış olabilir.

³⁶⁹ Mustafa Sabri, “Din-i İslam’da Hedef-i Münakaşa olan Mesailden”, **B.H.**, 2 Nisan 1327 (15 Nisan 1911), C.5, S.110, s.s.2023-2025.

Tarik-i râbi: Gerek bâb-ı vâlâ-yı fetvâ da (fetva verilen yer) merci olsun, gerek merci olmasın sâdât-ı Hanefiyye'nin (Hanefî seyyitler) kütüb-i muteberesine müracaatla nass-ı fukahadan ibare veya işare veya delale veya iktiza tarikleriyle hadiseyi halletmek tarikidir. Bu tarikte mezheb-i Hanefî haricine çıkmış olmaz.

Tarik-i hâmis: Bâb-ı vâlâ-yı fetvâda merci olan kütüb-ı fetvaya müracaat etmek suretiyle hadiseyi halletmektir.”

Bahsettiği yollarla ilgili şu açıklamaları yapmaya gerek görmüştür: “Keza bir meselenin halli hususunda ya delilin akvâsına (kavisler) veya asra evfek (uygun) olan akvâle müracaat olunur.

Tarik-i hamseden maada bizim için bir tarik bulunmaz, tarik-i hamse derecât ile en vasi (geniş) olan tarikten biri ile en dar olan tarika müntehâ (son bulmak) olur.

Bir hadise tarik-i hams ile hallolunursa ne ala! Artık tarik-i râbia (dört yola) hacet kalmaz. Tarik-i hams ile hallolunamadığı surette tarik-i râbia gidilir. Bu tarik ile hallolunursa mesele fikh-i Hanefî ile halledilmiş olur. Böylece en nihayet tarik-i evvele kadar gidilir. Orada da halli mümkün olmazsa artık Müslümanlık ile hallolunamayacağı zâhir olur.

Bize beyan olunan kaide-i fikhîyenin evvel emirde derecatını bilmek, mecmu-ı illiye veya müttefekun-aleyh veya muhtelifun-fih olduğunu tayin etmek elzem ve ehemdir (gerekli ve önemlidir). Meseleyi herhangi tarik ile halledebilecek isek o tarihin kavaninine tevfiğ-i hareket etmek lazımdır. Kaide-i fikhîyeyi mücerred okumak kâfi değildir. Şurasını hiçbir vakit unutmayalım ki, Müslümanlıkta ahkâmı meşru kılan illet ya bir maslahatı celp, ya bir maslahatı tekmil, ya bir meşsedeti (ahlaksızlığı) def, ya bir meşsedeti taklîldir (azaltmaktır). Kavaid-i celile-i fikhîye Müslümanların saadetini bâliğan mâbaliğ kâfil olduğundan Müslümanlık ile olunamayacak hiçbir maslahat bulunmadığı gibi, Müslümanlık ile hal olunacak hiçbir meşsedet de yoktur. Tesettür meselesinde maslahat var ise emin olalım ki, şeriatımız onu tecviz etmiştir. Bilakis bir meşsedet var ise yine emin olalım şeriatımız aslen tecviz etmeyecektir.

Edille-i ahkâm-ı şeriat (Şeriat hükümlerinin delilleri) Müslümanlara taalluku olan bir meseleyi leh veya aleyhte olmak üzere pek güzel halleder. Siz Müslümanlara taalluku olan bir mesele bulunuz ki, o mesele kitab, sünnet, icma, kıyas, istihsân, istislâh, istishâb, berâet, avâid, nefy, medârik, sedd-i zerâyi', ahz-ı bilakıl, ahz-ı bilehf, ahz-ı bilahut, ahz-ı bilusul, ahz-ı bilezhar, umum-ı belvi, istikra, telazum,

taharri ve tevehhi, kura, amel-i bişşebihîn, şehadet-i vicdan gibi edille-i ahkâm-ı şeriat ile hallolunmasın!

Şeriat-ı Mutahhara-i Muhammediyece mekâsîd-ı zaruriye (zaruretin amacı) beştir:

1. *Hıfz-ı din: Adüvv-i muhârib olana cihâd, bidadleri davet eden da'âte ukubet etmekle hâsil olur.*
2. *Hıfz-ı nefis: Kıyas ile hâsıldır. "veleküm filkıyas-i hayati" nazm-ı celîli buna şahiddir. Kıyas zecr ve teşeffî için meşrudur.*
3. *Hıfz-ı akıl: Hadd-ı müskir ile hâsıldır. Akli muhafaza için müskir haram kılınmıştır.*
4. *Hıfz-ı mal: Sârıka, gasıba, muharibe ukubet etmek ile hâsıldır.*
5. *Hıfz-ı nesil: Hadd-ı zina ile hâsıldır.*

İbâdât; Hıfz-ı dine, âdât; Hıfz-ı nefis ve akla, muamelât; Hıfz-ı nesil ve mala, ukubet; Beşini de hıfza râcidir.

Hıfz-ı nesil: Makâsîd-ı zaruriye-i şer'iyedendir. Zina nesli zayi kılar, zina, mahiyeti, zatî itibarıyla şer'an kabîh değildir. Zina mahiyetinden nâşî memnu' değildir. Belki zina ile taziyî-i neseb, israf-ı mâ-i tenasül hâsil olduğundan zina memnu' olmuştur. Yoksa mahiyet itibarıyla zina ile nikâhın ne farkı vardır? Nikâhta neseb sabit oluyor, mâ-i tenasül israf olunmuyor da nikâh şer'an tecviz olunuyor. Zina ile mâ-i tenasül israf olunuyor, neseb zâyi' oluyor da zina şer'an tecviz olunmuyor. Tezyî'i neseb ve israf mâ-i tenasül-i zinadan infikak etmediğinden zina batıl oluyor, zina ile hükm-i şeri sabit oluyor. Zina hiçbir suretle tecviz olunmuyor." diyerek uzun bir açıklama yapıp tesettüre dayanak oluşturuyor.

Sonra konuyu tesettüre bağlayıp şu açıklamaları yapıyor: *"Tesettür, Zerî'a-i fesad-ı zinayı sedd etmek için meşrudur. Zinanın devâîsi de, zerâyî'i de haramdır. Bu da tabiidir. Çünkü bir kimse askerini veya raiyesini veya ehl-i beytini bir şeyden men etse sonra men ettiği şeye mevsül olan turuk ve esbabı onlara nasıl mübah kılabilir? Tabiatı ile turuk ve esbabı da men edecektir; keza etibba marazı men etmek istedikleri zaman sahibini maraza mevsül olan turuk ve zerâyiden menederler. Yoksa ıslahını kastettikleri şey duçar-ı fesât olur. Artık, hikmet ve maslahâtın ve kemâlin derecât-ı ulyâsında bulunan şeriat-ı kâmile de böylece harama muvassıl olan tariki, zinanın devâ'isini, zerâyî'ini men ediyor.*

Hülâsa, insanlardan ne vakit fesad-ı zina havfi kalkar ise işte o vakit tesettür ve hicab da kalkar. Başka türlü kalkamaz, ne turuk-ı hamse ile, ne edille-i ahkam-ı şer'iat ile, ne kavâid-i celîle-i fıkhiyye ile tesettür ve hicab kalkamaz. Emr-i bilmaruf

ve nehyanil münker mani olunmadıkça, ilm-i şeriat erbabı bulundukça, onlar sâkit-i ani'l-hak olmadıkça kadınlar ile tatlı tatlı sohbet edilemez. Eslâf ve ahlâf-ı fukahanın aleyhinde ne kadar söz söyleniyorsa söylensin, ona Müslümanlık âleminde hiçbir kıymet verilmez.”³⁷⁰

Yazarımız tesettürün kalkmasının tek yolu olarak zinaya işaret etmiştir. Zina kalkmadıkça tesettürün de kalkmayacağını ifade etmiştir.

5.1.1.Tesettürün Faydaları

Tesettürün birçok yararı olduğunu ispatlamaya çalışan yazarların başında Ferid Vecdi gelir. O, tesettürün kadınlar için tesettürün bunaltıcı olduğunu kabul ediyor ve her ilacın bir yan etkisi olduğuyla alakalı bir benzetme yaparak bu zararın normal karşılanması gerektiğini söylüyor. Bu düşüncesini şöyle açıklamıştır: “*Ben tesettürde mazarrat (zararı) bulunduğunu münker değilim (inkâr etmiyorum), ancak onun daha büyük bir zararın vukuna mani’ olduğuna mu’tekidim (inanırım) ki, bu ikinci hale nazaran mesturiyet hayırlı itibar olunur. Nitekim milletlerden bazılarının diğerlerine karşı silahlanmaları hadd-i zatında iyi bir şey değilse de daha büyük bir fenalığın def’olmasına nazaran iyi addolunmak tabii’dir”³⁷¹*

5.1.1.1.Tesettürün Akıl, Düşünce ve İradeyi Kuvvetletlendirmesi

Ferid Vecdi, tesettürün faydalarını anlatırken akıl ve düşünce sağlığını güçlendirdiğini iddia edip bazı istatistikî bilgileri yazısında paylaşmıştır. “*Revue’de görülüyor ki, resmi istatistiklerden alınan malûmat-ı mevsukaya nazaran; İtalya’da 1889’dan 93 senesine kadar güzeraydan beş sene zarfında 569 kadın intihar etmiştir. Fransa’da da aynı müddet zarfında 5.869 kadın kendini öldürmüştür. Pekâlâ, şimdi bana bir de umum memalik-i Şarkiye’de, hususiyle Mısır’da vukua gelen intiharları gösteriniz. Bu intiharlar aşk ve sevdaya, fakr ve sefalete, elhasıl daha ne gibi esbaba atfedilirse edilsin, herhalde cebanet-i nefsâniyeye, za’fı a’ saba hissi bir delildir. Öyle ise, demek ki, Şark kadınlarının a’sabı Garb kadınlarınınkinden daha kuvvetli, kendileri de huzuzat-ı nefsâniyelerine galebe çalmakta ötekilerden daha metânetli*

³⁷⁰ İzmirli İsmail Hakkı, “Tesettür Meselesi’nin Turuk-u Halli”, **S.R.**, 27 Mart 1330 (9 Nisan 1914), C.12, S.291, s.s.78-80.

³⁷¹ M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Tesettür Kadınların İktisab-ı Kemal Etmelerine Mani midir?”, **S.M.**, 6 TS 1324 (29 Kasım 1908), C.1, S.13, s. 205.

imiş.”³⁷² Yazarın yazısından da anlaşılacağı gibi tesettür etmeyen Hıristiyan Avrupa kadınlarının intihara eğiliminin, Müslüman tesettürlü kadınlarla kıyaslanamayacak kadar yüksek olduğunu göstermiştir. Buradaki amaç tesettürün, kadınlara verdiği dirayettir.

Yazar sözlerine devamla, “*Za’f-ı asab ile bunun neticesi olarak kuvve-i akliyeye arız olan killet-i mevazineye gelince ben bunun Garp kadınlarında daha çok olduğu fikrindeyim. Zîrâ bu za’f, yalnız tesettürden, bir de erkeklerle adem-i ihtilattan ileri gelmez. Bunun esbabı sayılamayacak kadar çoktur ki, humûm ve gumûm (keder ve gam), fakr ve sefalet, aşk ve garam(hicran) gibi nâ-ma’dud şeyler hep o cümledendir. Ceraid-i tibbiyeden hangisi olursa olsun mutalea eden görür ki, bu hastalık Garp kadınlarınca bir emr-i âdi hükmünü almıştır.*

Bundan başka, bir ümmette za’f-ı a’sabı gösterir birçok delâil vardır ki, en başlıcası intiharın kesretidir. Lombrosso gibi cerâim ve cinayata dâir taharriyat-ı amikada bulunan zevat ispat ediyorlar ki, insan, kuvvey-i akliyesi tam oldukça cinayet, katl ve intiharı katiyyen irtikab edemez. Mademki, kuvvey-i akliyenin selameti de a’sabın sıhhatine bağlıdır. Öyle ise, kesret-i intihar bize şu iki âlemdeki kadınlardan hangisinin a’sabı daha zayıf olduğunu gösteren hissi bir delil olur.

İnsanın şehvati temayülü, zabt-ı nefse adem-i kudreti doğrudan doğruya za’f-ı a’sabtan ileri geldiği surette Şarklıların asabı, Garplıların kendinden daha kuvvetli olmak icap eder. Zira Garplılar bütün efradı arasında müteammim olan terbiye ve talim ile beraber bela-yı işretten hala vazgeçemiyorlar. Hâlbuki sarhoşluğun fenalığı, hergün, her saat akla, mala, ruha iras etmekte olduğu hasarın şiddeti umumun müsellemidir. Artık diğer müşteheyatta buna kıyas olunmalıdır. Çünkü onlarda nispeten Garp’ta daha çok nüfusu işgal ediyor.”³⁷³ diyerek, farklı örneklerle görüşünü güçlendiriyor.

Yazarın bu konudaki genel olarak düşünceleri tesettürün bunaltıcı bir miktar zararları olsa da faydaları çok fazladır. Allah’ın emri kadınların tesettürüdür.

5.1.1.2. Tesettürün Kötülüklerden Koruması

Ferid Vecdi İslamiyet’in kadınlara tesettürü emrettiğini savunup, tesettürün kadınları esir ettiğini düşünenlere karşı çıkmıştır. Tesettürün kadını asla esir

³⁷² M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, **S.M.**, 13 TS 1324 (26 Kasım 1908), C.1, S.14, s. 220.

³⁷³ M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, **S.M.**, 13 TS 1324 (26 Kasım 1908), C.1, S.14, s. 219.

etmediğini, aslında kadını özgür kılan unsur olduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre tesettür maddi bir silahtır. Ahlak da manevi bir silahtır. Kadınlar erkeklerin kötülüklerinden ancak bu şekilde kurtulabilir. “Müslümanların kadınlarını mestur tutmaları ne onlara esir nazarıyla baktıklarından, ne kadirlerini muhakkir (hor) gördüklerinden, ne de adem-i emniyetlerinden olmayarak, bilakis onların vakar (ağırbaşlılık) ve izzetini (yüceliğini) muhafaza etmek, kendilerini bu unsur-u muhacime (saldırı unsurlarına) karşı müdafaa eylemek içindir. O unsur-u muhacime karşı ki, ale’-d- devam (sürekli) kadını iğfal ile mahv ile uğraştığına beriki zavallının da kahramancasına müdafaa-i nefis etmekte olduğuna tarih şehadet ediyor.

Kadınlarımızın tesettür eylemeleri de kendilerinin muhakkiriyetlerine (hor görüldüğüne), ismet ve edeplerine itimat edilmediğine delâlet etmez. Belki mahfuzu’l-canib bir husn-ı menî’(erişilmez) iffet olduklarına, üzerlerine hücum ile uğraşan erkeği, her vechle nevmîd (ümitsiz) etmek için hem ahlaklarıyla, hem de düş-ı ismetlerindeki (temiz ahlaklarıyla) ridalarıyla yani biri maddi, diğeri mânevî iki kuvvetli silah ile müdafay-ı nefis etmekte bulduklarına alâmettir. Artık bundan sonra bilmem erkek karısına mesturiyeti terk etmesini tavsiye eder mi? Yahut kadın kendiliğinden o ridayı kaldırıp atmak cihetine gider mi?”³⁷⁴

Musa Kazım da tesettürün kadınlar için bir zırh olduğunu düşünenlerdendir. O diyor ki “Kadınlar tab’an (yaratılıştan) nazik ve taarruzgâh-ı rical olduklarından (erkeklerin saldırısına uğradıklarından) onlar hakkında ağyardan (yabancılardan) tesettür kendileri için büyük bir nimet ve büyük bir eser-i şefkattir.”

Yazar sözlerine devamla Müslüman kadınlarının erkeklerin şehvetli bakışlarından kurtulacağını söyleyerek, Müslüman kadınında olmaması gereken bir davranışı açıklamıştır. Eğer bir kadın bu davranışı yaparsa kadınlık değerini düşürecektir. Yazarın sözleri aynen şöyledir: “Çünkü bütün tecemmülatı ile bir kadının – bâhusus (özellikle) genç ve güzel bir kadının – ağyar (yabancılar) ve ecânibin (ecnebilerin) enzâr-ı şehvetine (şehvetli bakışlarına) arz-ı endâm etmesi ve alel-husus (özellikle) bütün kuvve-i sheviyyenin (şehvet düşkünlüğünün) ebdan-ı beşeriye (insanların) üzerinde kemâl-i dehşet ve şiddetle icrâ-yı ahkâm (kanunlar yaptığı) ettiği böyle bir zamanda erkeklerle hem de kendisi ile münâsebet-i gayri meşruada bulunmak arzusuna son derece mağlup ve minhüm (onlardan) olan erkekler ile musahabette (sohbette) bulunması onun kıymet-i nisvaniyesini tenkîsten

³⁷⁴ M.Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, S.M, 30 TE 1324 (12 Kasım 1908),C.1, S.12, s.s. 187-188.

(alaşağı etmekten) başka hiçbir şeye müntic (sebepe) değildir. Çünkü bu kadar bedîhi, o kadar celî bir hakikâttir ki bunu inkâr, âdeta iki kere iki dört eder hakikâtini inkâr münzilesindedir.”³⁷⁵

Ferid Vecdi tesettürü kadınların iffeti için talep etmiyor. Erkeklerin saldırılarından onları koruyan bir kalkan olduğunu söylüyor. Düşüncelerini şöyle dile getiriyor: “... Ben tesettürü, kadınların iffeti namına talep etmiyorum. Hem böyle bir maksatla talep etmek de istemem. Zîrâ o zaman fitraten ihtisâsât-ı fâzıla sahibi olan bu cins-i rakîkin hukukuna tecavüz etmiş olurum. Evet, kadınların seviye-i ahlakiyeleri, erkeklerinkinden elbette daha yüksek, namusları umûmiyet itibariyle daha paktır. Binaenaleyh benim tesettürü ihtiyar edişimin sebebi, onun, kadınları, erkeklerin şerrinden emin bırakacak bir hüsn-ü hasîn (sağlam kale) olmasıdır.”

Erkeklerin kötülükleriyle ilgili şu açıklamalarda bulunuyor: “Çünkü erkekler günün birinde, yahud her gün kendi perde-i namuslarını hetk etmiş (yırtmış) olsalar bundan maddeten bedenlerine bir halel terettüb etmeyeceğini bildikleri için görülüyor ki her türlü hileye, her türlü vesait-i mel'uniye müracaat ederek kadınları iğfale müferrit bir inhimak ile saldırıyorlar. Erkeğin tuzağına düşen bir kadını âdem-i iffetinden dolayı muahezeye kalkışmak bize nasıl lâyük olabilir ki, bu mahlûkun, desais-i şeytaniyesinden (şeytanî hilelerinden) yuvalarındaki aslanlar, inlerindeki yılanlar, dağ tepesindeki kartallar bile kurtulamıyor!”³⁷⁶ diyor. Ona göre, erkeğin olası saldırılarında doğal olarak suç erkektedir. Kadın ise tesettürü sayesinde suçla itilmekten korunur.

Mehmet Fahrettin'e göre ise kadının kötülüklerden korunma konusu sadece tesettüre bağlanmamış, erkeklere de harama bakmama konusunda emir verilmiştir. Yazar bunu yazısında Cabir bin Abdullah'dan örnek vererek şöyle açıklamıştır.

“Hz. Cabir bin Abdullah diyor ki: Sahabiyat-ı muhteremeden Esmâ bint-i Mersed (ra) bir gün Medine-i münevvere haricindeki bahçesinde iken nisvan-ı darü's-selamdan bir kaç hilaf-ı emr-i ilahi açık saçık bir hal-i gayr-i meşruada nezdine gelirler. Müşar'un ileyha hazretleri kemâl-i teessür ve hicab ile bunları bir güzelce azarlar.” Bu hadise üzerine Nur Suresi'nin 30-31.ayetlerinin nazil olduğunu anlatır.

Yazar sözlerine devam ederek, Hz. Peygamber'in, Ali bin Ebu Talib'e “Onu ve gayri ihtiyari olan ilk nazarını, ikincisi takip etmesin! Zîrâ birincisinde mazur

³⁷⁵ Musa Kazım, “Hürriyet-Müsâvât”, S.M, 21 Ağustos 1324 (3 Eylül 1908), C.1, S.2, s. 21.

³⁷⁶ M.Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, S.M, 30 TE 1324 (12 Kasım 1908),C.1, S.12, s. 186.

sayılırsın fakat ikincisinde değil.”³⁷⁷ dediğini ve harama meyledilmemesi gerektiğini anlatmıştır.

Ahmet Reşid de tesettürü bir korunma vasıtası olarak görmektedir. “Kadınların mesturiyeti kendilerini taarruzdan sıyânet (muhafaza) ve haklarında mucib- i şeref ve sıyâdetir (hanımlıktır). Zıdd-ı ibtizâl (aşağılaşma) ve mehânettir (haysiyetsizlik). Çünkü inas (kadınlar) icâb-ı fitrat (yaratılış icabı) olarak tecâvüzkâr-ı zükûrdur (erkeklerin tecavüzgahıdır). Tecâvüze marûz olmak kadar zillet olamaz. Kadınların izzeti (kıymeti), iffetindedir (namusundadır). İffet de taarruza uğramaktan ne kadar çekinir ise o nispette masûndur(korunmuş olur). Merâtib-i ulviyyete (yücelik mertebesine) suûd (yükselmek) için ihticabtan (örtünmeden) eslem-i turuk (daha sağlam yol) olamaz. Bir menkûhaya (nikâh altındaki kadına) taarruz zevcin hakkında taarruz olacağından zevcesini tesettüre cebr etmeğe salahiyeti derkârdır.”³⁷⁸ Buradaki görüşü Mehmed Zihni Efendi ile benzerlik göstermektedir³⁷⁹.

Mehmet Fahrettin, “Sevgili dinimizin nisvanımıza emrettiği tesettür öyle Avrupa'nın bir takım sefil, garazkâr, düşman maâlî (fikirli) kalmaların hezeyânları gibi bir esaret değil bir nimet, bir hayattır. Tesettür, nisvanın ridâ'-ı hürriyeti, nikab-ı ismeti, cilbâb-ı namus ve iffetidir. Tesettüre adem-i riayet (riayetsizlik) istihkâr-ı hürriyet, kabul-u esarettir. Çünkü tecavüz-ü ağyâra (yabancıların tecavüzüne) rıza ve muvaffakat (kabul) demektir. Mecami-i ricâl onlar için lâcerem mevazi'-i töhmettir. Zîrâ binlerce insanların her biri fitratta, idrakte, terbiyede, ahlakta, hissiyât-ı beşeriyede bir olamaz. Bakınız nisvan-ı gayr-ı Müslime açık olarak çıkıyorlar. Bizim onlar hakkında hiç de sözümüz yok. Mensup oldukları mezhepleri müsaade ediyor da çıkıyorlar. Mezhep ise – saye-i İslamiyet'te – taarruzdan masundur”³⁸⁰ diyerek tesettürün, kadınları koruduğunu bir kez daha açıklamıştır.

Beya'ül Hak'ta yazan M. Şükrü “Muktezâ-yı hilkat (yaratılış icabı) ve fitrat daima tecavüzat-ı zükûra hedef olabilecek taife-i inas ancak kaide-i mesturiyete riayetle bi-hakkın (tamamıyla) muhafaza-yı iffet edebilirler.”³⁸¹ diyerek kadının namusunu tamamen tesettürün koruyacağını beyan etmiştir.

³⁷⁷ Mehmet Fahrettin, “Medeniyet-i İslamiye'den Bir Sahife Yahud Tesettür-ü Nisvan”, **S.M.**, 12 Mayıs 1327 (25 Mayıs 1911), C.6, S.148, s.s.280-281.

³⁷⁸ Ahmet Reşid, “Tesettür”, **B.H.**, 19 KS 1324 (1 Şubat 1909), C.1, S.18, s.s.405-406.

³⁷⁹ Mehmed Zihni, **Nimet-i İslam**, Salah Bilici Kitapevi, İstanbul, 2008, s. 416.

³⁸⁰ Mehmet Fahrettin, “İkinci Hata”, **S.M.**, 14 Nisan 1326 (27 Nisan 1910), C.6, S.138, s.120.

³⁸¹ M. Şükrü, “Kadınlarımız”, **B.H.**, 7 Şubat 1326 (20 Şubat 1911), C.4, S.98, s. 1833.

5.1.1.3. Tesettürün Sosyal Düzene ve Ahlaka Katkıları

M. Ferid Vecdi, tesettürün kaldırılmasıyla ahlakın ve sosyal düzenin bozulmasını eşdeğer tutar. Dolayısıyla tesettürün sosyal düzene büyük hizmet ettiğinden bahsedip Roma İmparatorluğu'ndan örnek vermiştir: “*Roma İmparatorluğu uzun bir zaman diliminde varlığını sürdürmüştür. Kadınlar erkeklerden kaçarlardı, evlerinden dışarı çıkmazlardı. Zevceler, babalar ise şedâid-i harb ve darb içinde imrâr-ı hayat ederlerdi. Kadınların umûr-u beytiyeden sonra en mühim işleri bez dokumaktan ibaret idi. Tesettüre son derece riayet ederlerdi. Hatta bir hizmetçi kadın bile yüzünü kalın bir peçe ile kapamadıkça, arkasında topuklarına kadar inerek endâmının şeklini bile göstermeyecek bir a'ba örtünmedikçe evinden dışarı çıkamazdı. İşte bu zamanda, yani kadınların mestur oldukları sırada Romalılar her hususta ileri gittiler. Büyük büyük temâsil-i sanat meydana getirdiler. Koca koca heykeller rekzettiler. Memleketler fethedildiler. Âlem-i taht temellüklerine aldılar. Ümem sairenin kâffesine huzur-u istibdad ve azâmetlerinde boyun eydirdiler. Lakin sonraları, nâil oldukları bunca naz ve nâim saikasıyla, kadınları evlerinden dışarı çıkarmaya, muhafil-i zevk ve tarabta bulundurmaya başladılar. Artık kadınlar cevî-i sadrdan kalbin uğramasını ektirir bir tarzda sokaklara fırladılar. O zaman anâsır-ı muhacim olan erkek mahaza kendi huzûzat-ı nefsanîyesi uğrunda biçarelerin ahlâkına bozmaya, damen-iffetlerini kirletmeye, hicaplarını kaldırmaya meydan buldu.” diyerek, kendince tesettürün toplumsal ahlakî kurallarla bağlantısına vurgu yapmıştır. Ayrıca Romalılarda tesettürün kalkmasıyla ahlaken çöküntüye gittiklerini ifade etmiştir.*

Ayrıca yazarımız Roma'dan sonra Ortaçağ'dan 19.yüzyıla kadar Avrupalı kadınların ezilmişliklerinden bahsetmeye geçmiştir. Kadınların ruhlarının tartışıldığı hatta insan olup olmadığı tartışmaları yazarımızı bir hayli üzmüştür. Kıyaslandığında bu tarihler arası Batılı kadın ile Doğulu hemcinsleri arasındaki fark göze çarpar. Avrupa'da, Aziz Pavlus'un öğretileri Yahudi ve Hıristiyan âlimleri kıyasıya etkilemiş kadınlar türlü işkencelere maruz kalmışlardır. “*Kadın nedir?*” diye sorulduğunda genel kanı; Dostluğun düşmanı, zaruri musibet, baştan çıkarmanın ta kendisi, evin tehdidi, eğlenceli felaket, kötülüğün doğası olduğu yönündeydi. Aristoteles'in ‘doğanın hatası’ dediği kadın, Aquinolu Aziz Tommaso için de ‘*hatalı*’

ya da ‘noksan erkek’ olmayı uzun süre sürdürdü³⁸². Ferid Vecdi’ye göre Müslüman kadınların bu durumlara düşmemesinin nedeni tesettürdür. “... Öyleyse Müslüman kadınlarının tesettürü bu gibi felaketlere düşmemeleri için kendilerine en hayırlı bir muhafazadır. Zaten din-i mübin-i İslam onları a’mâk-ı kulûbta (kalplerin derinliklerinde) pay-dâr olan öyle muhkem (sağlam) kavanin ile ihata etmiştir ki Müslümanlar için nakzına imkân yoktur.”³⁸³

Bu örneklerden sonra yazar sözü Osmanlı’ya bağlar. Osmanlı aydınlarının, gençlerinin hürriyetperverliği, her şeyi koyuvermek olduğunu sanmalarına karşı çıkmıştır. Yazar bunu şöyle ifade ediyor: “...Medeniyetin en parlak tarzı gençlerin inan-ı hürriyetini alabildiğine koyuvermek imiş gibi, artık şübban-ı memleket umumi mahallerde, en kalabalık caddeler üzerinde oturup müdavele-i akdah ediyor! Bir delikanlı umumhaneden yakaladığı bir karı ile şehrin en büyük caddesinde, kemâl-i serbestî ile hem de adab-ı umumiye muhafazaya en çok salahiyyattar olan zevatın gözü önünde geziniyor, hiç bir mânia rastgelmeksizin shehevât-ı behimiyesini teskin ediyor.

İşte bu merdarlıkların (yiğitlerin) kâffesi (hepsi) başka bir şeyden değil ancak evvelce üzerlerine çekilen perdelerin kaldırılmasından neşet ediyor (istiyor) ki biz bu halin memlekete nefî olmak şöyle dursun, hayat damarlarını emmekte, bünyan-ı mevcudiyetimizi (esas varlığımızı) temelinden yıkmakta olduğunu görüyoruz.”³⁸⁴

Anlaşıyor ki yazar, toplumda varolmuş olan yozlaşmayı, tesettürün kaldırılmasıyla eş değer tutuyor ve eğer tesettür var olursa bu tür yozlaşmalarında olmayacağını söylüyor.

Mehmet Fahrettin ise Osmanlı’nın Klasik Çağı’na denk gelen dönemle ilgili şu düşüncelere sahiptir: “Dört beş asır evvel nisvan-ı İslamiye evlerinden - bir lüzum, belki bir mecburiyet bulunmadıkça - çıkamazlar, çıktıkları vakitte de mecami-i rical içine dalmazlar, hele çarşı, pazar nedir bilmezlerdi. Börekçi dükkânına girmek, lokantada taam etmek onlar için ölümden beter idi. Yabancı erkeklerle - muzdar kalmadıkça - müşafeheyi ismet-i nisvanîyelerine büyük bir cinayet addederlerdi. Onlar Kosova sahralarında, Viyana önlerinde kendilerinin birkaç misli adayı mağlub ve makhur edecek, Viyana Kalesi kapısı üzerine ‘Allah bizi zelzeleden,

³⁸² Gisela Bock, **Avrupa Tarihinde Kadınlar**, (Çev. Zehra Aksu Yılmaz), Literatür Yay., İstanbul, 2004, s.s.6-7.

³⁸³ M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Tesettür Kadınların Nişane-i Esareti midir, Yoksa Zamin-i Hürriyeti midir?”, **S.M.**, 23 TE 1324 (5 Kasım 1908), C.1, S.11, s.s.173-176.

³⁸⁴ M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Tesettür Kalkar mı?”, **S.M.**, 20 TS 1324 (3 Aralık 1908), C.1, S.15, s.s.234-235.

ateşten, Osmanlıların kılıcından muhafaza etsin!’ Dua-yı hayf vahşetini yazdıracak evlatlar, kahramanlar yetiştirirlerdi! Şimdi öyle kahramanlar göremiyoruz! Neden?...’’³⁸⁵ Yazar, kadınların sosyal hayattan mahrum kalışlarıyla nesillerin güçlülüğünü ters orantılı şekilde ilişki kurarak anlatmıştır. Hâlbuki Klasik Çağ’ın ihtişamı ve güçlülüğünün nedeni kadınların sokaklarda gezmemesi değil, eğitim ve askeri alanda Osmanlı kurumlarının başarılı olmasıydı.

İmzasız bir yazıda, yazar “Bir kadının en büyük şerefi, bir erkekle kucak kucağa Polka oynayabilmek, istediği erkekle düşüp kalkmak, namus ve sabrını her vesile ile her dakika tehlikeye atmak değildir. Vicdanının önünde kızarmamak sehab-ı mahcubiyetle mestur olmayan bir ak nazarlarla kocasına, evlatlarının yüzüne bakabilmek ancak namus ve faziletin bahşedebileceği bir gururla beşeriyete inzâr-ı afifâne atfedebilmek kadınların en büyük şerefi, sermedi saadeti, edebi izzetidir. İşte İslamiyet kadının böyle olmasını temine çalışmıştır. Kadında her şeyden evvel aile ve valide görmüş, saadet-i heyet-i ictimaiyeyi kadınların faziletiyle mümkün bulmuştur.”³⁸⁶ diyerek düşüncelerini açıklamıştır.

5.1.1.4. Tesettürün Aile Saadetine Katkısı

Tesettürün faydalarını ispatlama gayesi taşıyan Ferid Vecdi, tesettürün aynı zamanda aile saadetinin olmazsa olmazı olarak görmektedir. “...Ben derim ki, tesettürün birçok fevaidi vardır. Kadınları hürriyet-i hakikiyelerinden vayedar eder ki bu hürriyetin mahiyeti kârîîn-i kiramın nazarında tayin etmiştir. Kezalik onlara valide olmak için iktiza eden terbiyeyi ikmal kudretini verir. Kendilerini amal-ı hariciyede erkeklerle iştirak beliyyesinden men' eder, o beliyyeden ki sırf maddi olan medeniyet-i haziranın iliğini kuruttuğu Avrupa, Amerika kıtalarındaki ulemanın şehadetiyle sabittir. Başkaca ailelerini, hükümetlerini kendilerinin maişetlerini vesait-i makule ile tedarike icbar eder, Zevc ile zevceyi hayat-ı âliye lezaizinden mütenai'm eder. Tesettürün devamıyla beraber evladının İslamiyet dâiresinde terbiyesinde muktedir valideler bulunabilir. Tesettüre riâyet eden ümmet de a'zay-ı zahiriye ve batınıyesi tamamıyla faâl, sahilü'l bünye bir insan gibi olur.”

³⁸⁵ Mehmet Fahrettin, “İkinci Hata”, **S.M.**, 14 Nisan 1326 (27 Nisan 1910), C.6, S.138, s.120.

³⁸⁶ İmzasız, “İslam ve Kadınlar: Mazi, Hal ve İstikbal”, **Hikmet**, 1 Temmuz 1326 (14 Temmuz 1910), C.1, S.13, s.5.

Mısırlı yazar, erkeğin mutluluğu ve ideal kadını okuyucularına, şu şekilde tasvir ediyor: “*Bir adam tahayyül ediniz... Refikay-ı hayatı (hayat arkadaşı) yanı başında, gece gündüz kendisinden ayrılmıyor. Hem de öyle âdî (sıradan) bir kadın değil, akıl ve edep sahibi. Levazım-ı hayatı kâmilten biliyor. Zevcinin vezâifine, meşâgiline, evladının müstakbeline irtibatı olan her şeyden son derece alakadar. Erkeğinin servetini hüsn-ü idare, sıhhatini muhafaza ediyor; şan ve şerefini müdafaaada bulunuyor. Âmâli (istekleri), a’ mâlini (işlerini) tervic (değerini arttırmak) için çalışıyor. Ona vazâifini ihtar, onu hukukundan âgah ediyor. Bu suretle çalıştıkça da, kendi menfaatine, kocasının menfaatine, evladının menfaatine hizmet etmekte olduğunu yakinen biliyor...*” Ferid Vecdi’nin ideal kadını, edep ve akıl sahibi, hayatını çocuklarına ve eşinin her türlü ihtiyaçlarına ayıran, bununla beraber erkeğin ‘namusuna’ laf söylettirmeyen kadındır. Namus ve edebin olmazsa olması da tesettürdür.

Yazarımız bu kez de mutsuz erkek ve ideal olmayan kadını tasvir ediyor: “*Bir adam daha tasavvur ediniz. Yanı başında hayatını kocasına hasreden bir kadın, gözünün önünde sadakatin müşahhas timsali kesilmiş bir zevce yok ki, onunla mebahî olsun, onu hoşnut etmek istesin. Ona karşı a’ mal-i fâzılada bulunmak, mekârim-i ahlak âsârı göstermekle nazarını celbeylesin. Evet, öyle bir hem sırr-ı vefadar ki, aşîyanının zineti, kalbinin medar-ı behceti olsun, evkatını işgal etsin, âlâmını dağıtsın...*”³⁸⁷ İdeal olmayan kadın da erkeği her daim üzen ve gözünün önünde erkeğin ‘namusunu’ zedeleyen kadındır.

Ferid Vecdi’nin bir başka yazısında ise gayrimüslim kadınların tesettür etmediklerinin, eşleri için ne denli acı verdiğini bir dava vekili arkadaşının sözlerini yazısında paylaşarak ispat etmeye çalışıyor. Arkadaşının “*Siz Müslümanlar, familyalarınızın mütesettir olmalarıyla iftihar etmelisiniz! Sizi bu hususta pek bahtiyar buluyorum. Biz ise, doğrusu ya, daima bir ızdırab-ı vicdan, bir helecan-ı derun içinde yaşıyoruz. Kadınlarımızın mükellef elbisesiyle, mükemmel tualetiyle sokağa çıkmalarıyla bütün enzar-ı âleme kendilerine cezb ve celbetmelerine mümkün değil gönül razı olamıyor. Hele zevcenin gaybubetinde odasına erkek misafir kabul etmesi, zevcin onları sohbetinde bulması kalbe bir hançer, ruha bir saika oluyor. Evet,*

³⁸⁷ M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Tesettür Kadınların İktisab-ı Kemal Etmelerine Manî midir?”, S.M, 6 TS 1324 (29 Kasım 1908), C.1, S.13, s.s.203-205.

siz pek bahtiyarsınız!"³⁸⁸ dediğini ve Müslümanların ne kadar şanslı olduğunu okuyucularına ifade ediyor.

Musa Kazım, bir evliliğin gittikçe güzelleşmesi için muhabbet ve hürmetin artmasına bağlı olduğunu, muhabbet ve hürmetin de devamı için eşlerin iffetlerini ve ahlaklarını korumalarına bağlı olduğunu söylemiştir. Kadınlar için bunun tek yolu tesettürdür. Yazar şöyle söylemiştir: *“Bir ailenin bila mezahim evc-i kemâle yükselebilmesi zevc ile zevcenin yekdiğerine şiddetle irtibatına merbuttur. Bu şiddet-i irtibat ise onların birbirine son derece muhabbetiyle kaimdir. Çünkü zevceyn beyninde muhabbetten başka bir medar-ı irtibat yoktur. Zîrâ esasen bunlar yekdiğerine ecnebidir. İki ecnebiyi birbirine rabita eden, her ikisinin noktay-ı amelini tevhid eyleyen şey muhabbetten başka bir şey olamayacağı bedihîdir. Hâlbuki bu muhabbetin bekâ ve devamı, zevceynin iffet ve ismetlerini son derece hıfz (saklama) ve sıyânetlerine (korunmalarına) vâbestedir. Bunların kendi iffet ve ismetlerini son derece hıfz ve sıyânetleri ise be-heme-hâl (elbette) kadınların mesture olmalarına (tesettür etmelerine) mütevakkıftır (bağlıdır).”*

Bunun nedenini ise Musa Kazım şöyle açıklıyor: *“Çünkü insanlarda ve ale'l-umûm (genel olarak) hayvanlarda hüsn-ü rekâbet ve gayret bir emr-i cibillidir (yaratılıştandır). Eğer bir kadın gayr-ı mesture (tesettürsüz) olarak rast geldiği erkekle görüşmekte, konuşmakta ve hatta istediği bir erkeği kendi hanesine kabul etmekte ve arzu ettiği mecâlis ve mehâfil-i ricalde (erkek toplanma yerlerinde) serbest kalıyorsa zevcinden daha zarif, daha lâtif, erkeklere tâbi ve gayri ihtiyârî olarak kendisinde bir meyil ve muhabbet hâsıl olacağı ve bi'l-ahire (sonradan) zevcini ta'rîf-i nâ-kabil (tarifi olanaksız) bir azab-ı vicdaniyeye (vicdan azabı) dûçar edeceği (yakalanacağı) ve bu suretle zevciyle kendi beynindeki rabıtay-ı muhabbeti, saadeti-i aileyi esasından mahvedeceği der-kârdır (aşikârdır).”³⁸⁹*

Yazara göre, eğer kadın tesettür etmeyip erkekle konuşup arzu ettiği meclise girerse, istemeden de olsa, eşinden başka erkeklere meyledebilir. Aynı şekilde bütün kadınlar tesettür ederse eşleri de başka kadınlara meyletmez. İşte bu yüzden İslam şeriatı kadınlara tesettürü emretmiştir.

³⁸⁸ Mehmet Fahrettin, “İkinci Hata”, S.M, 14 Nisan 1326 (27 Nisan 1910), C.6, S.138, s.120.

³⁸⁹ Musa Kazım, “Hürriyet-Müsâvât”, S.M, 28 Ağustos 1324 (10 Eylül 1908), C.1, S.3, s.36.

5.1.2. Batıcıların İddiaları ve Karşılığında Verilen Cevaplar

İslamcılar ile Batıcıların çatışma öznesi olan kadın meselesinin en önemli sorunu tesettür meselesidir. Bu açıdan bakıldığında Batıcılar ve İslamcıların birbirlerine karşılık itirazları ve cevapları olmuştur.

Ferid Vecdi, tesettüre karşı olanların, kadınlar üzerinde 3 önemli zararı olduğunu ifade ettiklerini söyler. Bunlar ise;

1. *Tesettür sağlıklarını bozar,*
2. *Tesettür, evlenecek adamın alacağı kadını görmesine manidir ki, bu da talakın çokluğuna, karı-koca arasında muhabbet hâsıl olmamasına en büyük sebeptir.*
3. *Mesturiyet, kadınları talim ve tehzibten (öğrenme ve gelişmeden) men'eder. Mekteplere giderek kuvve-i aklıye (akıl gücü) ve ahlakiyelerini mazhar-ı feyz (ilerleme) ve inbisat (yayılm) etmelerine mani olur.*

Sırasıyla tüm itirazları cevaplar. İlk olarak tesettürün zarardan çok faydaları olduğunu vurgulayan yazar, tesettürün akli, düşünceyi ve iradeyi güçlendirdiğini ispat için şöyle der:

Beden ve ruh sağlığının bozulmasıyla ilgili olarak şu açıklamayı yapar: “*Mestur olan kadınlar ne denildiği gibi hastadır, ne de gevşek sinirlidir. Bilakis umûmiyet itibariyle açık gezen kadınlardan daha kuvvetlidir ki, her Şarklı bu kaziyenin sıhhatine bedaheten hükmeder. Zaten Müslüman kadınları on üç asırdan beri mesturiyet içinde yaşıyorlar. Eğer tesettür bunlarda hangi neviden olursa olsun bir za'f husûle (zafiyet) getirmiş olsaydı, o za'fı erkeklerin de kadınların da neslen bade'l nesil (nesilden nesile) tevarüs etmeleri (miras kalması) binaenaleyh (dolayısıyla) bu gün Müslimin ve müslimatın za'f ve der-mândegîye (acizliğe) numune olmaları (örnek oluşturmaları) icab ederdi.*

Bundan başka sıhhi istatistikler, vefeyâtın (ölümlerin) nisbeten kadınlarda daha çok olduğunu hiçbir zaman göstermemiştir. Eğer tesettür sıhhate muzırr olsaydı, bittabi' vefeyât kadınlarda daha çok olurdu.

Mestur kadınların şehvat-ı nefsâniyelerine daha ziyade esir olmalarına gelince, bu da ulum-u ruhu'l ameliye (psikoloji uygulamalarında) mutabık değildir. Zîrâ herkes bilir ki, insanın huzuzat-ı hayvanisine (hayvani hazlara) olan temâyülü (düşkünlüğü), ancak o temâyülü (düşkünlüğü) gıcıklayacak esbab (sebepler)

arasında bulunduğu surette kesb-i iştîdat eder (şiddetlik kazanır). Kezâlik insan neyl-i merama (isteğe ulaşmada) suhulet (kolaylık) görmedikçe, o meyil için de muhakeme-i akla (akıl muhasebesine) galebe (galip gelmeye) mümkün olamaz.

O halde, şu iki kadından hangisi esbab-ı müşeddede-i şehvete (aşırı şehvet sebeblerine) daha ziyade maruzdur? Mestur olan mı, açıkta gezen mi? Gayret-i diniyelerinden (dini gayretlerinden), gayet muhkem (sağlam) bir âdet-i râsihalarından (kuvvetli geleneklerinden) dolayı erkeklerle ihtilattan (görüşmeden) beri olanlar mı, yoksa ihtilat edenler (görüşenler) mi? Bittabî' ikincileri değil midir? Zaten ilm-i ruh (Psikoloji) bizim için bu hakikate en büyük şahittir. Bir cihetten böyle, diğer cihetten ise şehevât-ı nefsâniyesini (nefis düşkünliklerini) kolayca infaz edebilmenin insan üzerinde büyük bir tesiri vardır. Zîrâ bu suhulet (kolaylık) insanı hevesâtına (heveslerine) mukavemetten meneder, Hasîsay-ı kibr (kendi büyüklüğünü) ve vakarı (ağırbaşlılığını) kuvvetten düşürür; adama o gibi arzuları kerih (çirkin) gösteren izzet-i nefsi, hassay-ı ibâyî (tiksinme özelliğini) öldürür." düşünceleriyle tesettürün beden ve ruhen önemini ortaya koyuyor.

İkinci itiraza şöyle cevap verir: "Tesettür; erkeğin alacağı kadını görmesine manidir, diyerek bundan kesret-i talakı ve ondan da kadınların sefaletini istintac edenlere gelince deriz ki: Kesret-i talaktan, erkeklerin kadınlara karşı reva gördükleri mezâlimden edilen şikâyetler, yalnız Müslümanlara mahsus bir şey değildir. Belki bu hal, memalik-i medeniyede bizden daha çoktur."

Üçüncü itiraza ise "Tesettür kadınları tehzib ve talimden meneder, sözüne gelince, bu da doğru değildir. Zîrâ bir kız, yedi yaşından oniki yaşına kadar mektepte kalabilir ki, bu beş senelik müddetin, o kızın kuvve-i akliyesini cidden güzel bir surette terbiye ve tezhibe kifayeti meydana getirir. Bundan başka, bütün muallimleri kadın olmak üzere kızlara mahsus mekâtib-i âliye vücuda getirmek de gayret-i diniye ashabına göre büyük bir iş değildir. O zaman kızlar mektep dâhilinde çarşafsızca otururlar, ders bitip mektepten çıkma zamanı gelince tekrar örtünerek evlerine gelirler. Yok, eğer makam-ı taallülde böyle âli bir mektebi idare edebilecek muallimelerin fikdanı ortaya sürülecek olursa bittabi' kabul edilemez. Zîrâ gönülde samimi bir meyil olduktan sonra azim ve himmetin yapamayacağı iş yoktur. Bununla beraber aynı zamanda her şeyi birden yapmaya çalışmak da abestir. Her iş, bidayette ufaktan başlar. Sonra yavaş yavaş büyüyerek nihayet kesb-i kemâl-i tâm eder." diye cevap verir.

Tesettür için yazısının sonunda şu şekilde bir açıklama yapar: “*Mesturiyet; ne sıhhati rahnedar eder, ne a’sabı zayıf düşürür, ne de hevesât-ı nefsâniyeyi uyandırır. Bilakis, mefasid-i zaile karşı öyle maddi bir mani’ teşkil eder ki, eğer ona – tesirini bir kat daha teyid edecek – bir de mânevî mâni’ ilave edilirse o zaman şu medeniyetin, sırf maddi olan şu medeniyetin vücudunda hunîn cerihalar şeklini almış felaketlerin, musibetlerin pek çoğu beşeriyetin üstünden sıyrılır gider.*”³⁹⁰

Bundan başka Batıcıların çoğunlukla bahsettiği “*Tesettür, kadının özgürlüğünü kısıtlar*” görüşüne İslamcı Musa Kazım’dan cevap gelmiştir. O, kadınların erkekler gibi sosyal hayata katılmalarından yanadır. Ona göre, şeriat kanunları kadınları bunlardan men etmemiştir. Mesire alanlarına gidebilirler, kendi hemcinsleriyle cemiyet teşkil ederek konferanslar verebilirler. Fakat bunları yapabilmeleri için edep, terbiye ve tesettür şarttır. Aynı şekilde kadınların tesettür etmesi yüzünden medeniyetten mahrum kalmazlar. Bu anda Fatma Aliye Hanım’ın düşüncesine de yer verir. Musa Kazım, Fatma Aliye’nin “*Kaide-i tesettüre riayet şartıyla bizde de kadınlar ticaret edebilir, ahz-ü ita (alış veriş) eyleyebilir. Buna bir mani yoktur.*” sözünü tasdikler³⁹¹.

Diğer bir cevap Hikmet’ten gelir. Gazete’de imzasız olarak yayınlanan yazıda yazar, “*Asr-ı evvelin İslam’da görüyoruz ki tesettür erkekle kadın arasındaki bilakayd teması, muhafaza-ı fazileti teshil edecek (kolaylaştıracak) derecede takyide tebdilden ibaret bulunmuştur. Lakin tesettür hiç bir vakit kadınları erkeklerden bir suret-i müfrata ayırmamış ve ba-husus (özellikle) kadınları ev eşyası ve yahud mevkufalar (tutuklular) gibi evlerinde ikamete mecbur etmemiştir.*”³⁹²

Bir diğer iddia, tesettürü sosyal hayattaki problemlerin sebebi olarak değerlendirilmesidir. El-Mer’etü’l-Cedide yazarı Kasım Emin’in tesettüre saldırıp onu kötü göstermesine, bütün fenalıkların en önemlisi olarak görmesine şiddetle karşı çıkan Ferid Vecdi, gayet açık olarak şu açıklamaları yapıyor: “*Kadınlarımızı buldukları halden daha berbatına düşmekten kurtaran yalnız tesettürdür. Eğer tesettür olmasaydı, hayat-ı nisvan bugünkünden çok daha fena olurdu. Kezalik mademki tesettür cahil ve hakir olan bir kadını emraz-ı ictimaiyye-i mehlekeden çoğunun şerrinden himaye ediyor, demek oluyor ki o kadını velev örtü halde talim ve terbiye edilsin. Vazife-i tabiiyesi kürsüsünde merba’-nişin edecek, kemal-i cinsisini*

³⁹⁰ M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, **S.M.**, 13 TS 1324 (26 Kasım 1908), C.1, S.14, s.s.218-220.

³⁹¹ Musa Kazım, “Hürriyet-Müsâvât”, **S.M.**, 28 Ağustos 1324 (10 Eylül 1908), C.1, S.3, s.36.

³⁹² İmzasız, “İslam ve Kadınlar: Mazi, Hal ve İstikbal”, **Hikmet**, 1 Temmuz 1326 (14 Temmuz 1910), C.1, S.13, s.5.

istihsâl etmesi için kendisine en büyük mürşid olacak yegâne vakit, yegâne saik yine tesettürdür.”

Sözlerinin devamında karşı düşüncelerine geçiyor ve “Eğer açık gezmek kadınların, mesturiyete azvolunan fenalıklara düşmemesini kâfil olaydı, bu fenalıkların Garp'ta bulunması yahut hiç olmazsa kâale alınmayacak derecede az olması lazım gelirdi. Hâlbuki hakikat-i hal bunun hilafınadır. Zîrâ hadisat-ı âleme muttali olanlar bilirler ki, kadınlara hürriyet-i kâmile vermek için uğraşanların şikâyet ettikleri fenalıklar, aynıyle bilad-ı garbiyede de mevcuttur.” deyip Batı'daki ahlaki ve içtimai yozlaşmaya dikkat çekiyor.

Kasım Emin'in “Ahîran vuku bulan ta'dat ile sabit olmuştur ki, hutta-ı Mısıriyede sanatla iştigal eden 63.731 kadın vardır. Fransa'da ise beş milyondan ziyade kadın hariçte çalışmada muztarrdır. Şimdi aralarında bir nisbet yapacak olursak görürüz ki, Fransa'da %14 kadın sanatla meşgul iken bu nisbet Mısır'da ancak %0.5 bulabiliyor.”³⁹³ iddiasına karşılık ise kadınların ev dışında çalışmasının aile işlerini aksattığını ve aile ilişkilerini zedelenip boşanılmasından Jules Simon'un görüşlerinden istifade ederek uzun uzadıya anlatıyor. Fakat kadınların sanat ve bilimle ilgili herhangi bir uğraşından bahsetmiyor.

Ferid Vecdi, bu yazısında tesettür aleyhtarlarının “Tesettürün erkeğin kendi meşrebine muvafık bir kadın intihab etmesine, onun ahlak ve etvârını öğrenmesine manidir” düşünceleri hakkında bir kez daha ama uzun şekilde şu cevabı veriyor. “Evvela, talak halkımızın münevverü'l efkâr (fikir aydınlığı) olan tabakat-ı âliye ve mutavassıtasında (ortalama) hemen de büsbütün ma'dum (yok) olmak derecesine gelmiştir. Eğer denildiği gibi talakın sebebi, erkeğin alacağı kadını mesturiyetinden dolayı evvelce görüp anlamaması olsaydı, bunun şu iki tabakada da, tabaka-yı süfela-yı avamda (aşağı sınıfta) ne kadarsa o kadar olması icap ederdi. Hâlbuki müşahede, bunun aksini gösteriyor.

Saniyen, erkeğin alacağı kadının ahlakını kable'l-izdivaç (izdivaç öncesi) görüp anlamaması adem-i talaka kâfil olaydı, Garp'ta talakın bu kadar çok olmaması lâzım gelirdi. Çünkü onlarda tesettür olmadığı için bu maksat istenildiği gibi istihsal edilebilir. Hâlbuki oralarda talak; ukala-yı Garp'a bir hatar-ı azim (büyük tehlike) içinde bulduklarını anlatacak derecede çoğalmıştır.

³⁹³ M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Sırf-ı Maddi Olan Medeniyet-i Garbiyye Kadınları Acaba Tekemmül Etmiş Kadınlar mıdır?”, *S.M.*, 27 TS 1324 (10 Aralık 1908), C.1, S.16, s.s. 252-254.

Rabıta-yı zevciyenin (eşlerin bağılılığı) bekasını yanına zamin olacak şey izdivacın sevk-i muhabbetle vukuu bulmasından ibarettir. Bu muhabbet ise ‘adet-i tesettür bir taraf edilmedikçe hâsıl olamaz’ diyenlere ise Garplular bu sizin dediğiniz nimetten alabildiğine müstefid (yararlanarak) olmakta, hatta içlerinde karısını sevmeden alanlar pek nadir bulunmakta iken onlar da talâkın bu kadar kesreti neden iktiza ediyor?’³⁹⁴ diye soru sorarak karşılık veriyor.

Baticıların, “*Tesettür olmasa da kadınlar eğitimlerini layıkıyla alması durumunda kendilerini erkeklere karşı koruyabilir*” savına, ki buna ‘*Manevi Tesettür*’ diyorlar, karşı “*Kadınların umûmiyeti nazar-ı itibara alınırsa görülür ki, terbiyenin bu nevi’ imkân dâhilinde değildir. Buna ancak pek zengin adamların kızları nail olabilirler. Çünkü böyle bir terbiye, böyle bir tahsil için senelerce mektepte bulundurulmak ve ağırlıklarınca altın sarf edilmek icabeder ki, o halde kızların on da dokuzu bu tarzdaki tehzib-i felsefiden mahrum, binaenaleyh unsur-u muhacim (saldırı unsuru) olan erkeğin desaisine (hilelerine) mahkûm olur.*”³⁹⁵ diyerek ne olursa olsun erkeğin saldırısına maruz kalacağını ifade etmiştir. Ayrıca dikkati çeken bir diğer durum ise Ferid Vecdi’nin kızların eğitimi için söylediği sözlerdir. Bu sözlerden anlaşılacağı gibi kızların yükseköğrenim görmesinin aile bütçesine ciddi bir külfet olması durumu söz konusudur.

Manevi tesettür ile ilgili ise yazar şunları söylüyor: “*Bununla beraber ibtizal taraftarlarının (mesturiyet aleyhinde bulunanların) tavsiye etmekte oldukları bu mânevî tesettür, kadın için maddi olan o rakîk-i ridadan tahammül olunmaz derecede ağırdır. Bakınız erkeklerin, kadınlara yüklemek istedikleri vazâif ne kadar mâ-lâ-yutaktır! Hem kadının, unsur-u kavi olan erkeğin hedef-i tehacimi olduğunu itiraf ediyorlar; hem de o mühacimi, haddini tecavüzden alıkoyacak bir mani’-i maddi ile bir rida ile tesettür etmemesini istiyorlar. O ridanın sırf ahlâki ve mânevî olmasını, yani filozofları, bu dünyayı fâniye muhabbetten, huzuzat-ı nefsâniyeye temâyülden menetmekte olan hicab cinsinden olmasını iltizam ediyorlar. Daha doğrusu kadınlar, velev her taraftan gösterilen mühacimata hedef olsalar da, yine hissiyât-ı beşeriyelerinden hiç birine itaat etmesinler, melek olsunlar diyorlar!*”³⁹⁶ Ferid Vecdi’ye göre, tek başına manevi tesettür yeterli değildir.

³⁹⁴ M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Sırf-ı Maddi Olan Medeniyet-i Garbiyye Kadınları Acaba Tekemmül Etmiş Kadınlar mıdır?”, **S.M.**, 4 KE 1324 (17 Aralık 1324), C.1, S.17, s.s.269-270.

³⁹⁵ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, **S.M.**, 30 TE 1324 (12 Kasım 1908),C.1, S.12, s.186.

³⁹⁶ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, **S.M.**, 30 TE 1324 (12 Kasım 1908),C.1, S.12, s.187.

Tesettürün kalkmasını isteyenlerin sorularını yazısında yer verir. “Diyorlar ki, niçin erkeğin mestur olmasını istemiyorsun da bu mecburiyeti kadınlara hasrediyorsun? Kadınları tesettüre icbar, onların hukukunu gasp etmek değil midir?” Bu soruların cevaplarını ise şu şekilde cevaplar: “Derim ki, erkekleri, kadından ayırmaya çare olmadığı gibi kadının vazifesi sırf beytidir. Binaenaleyh evinin haricinde çalışması – şüûn-u hayatiyesi (hayatın işleri) icabınca hariçte dolaşıp nasibini aramaya mecbur olan – erkeğin hilafına olarak büyük bir fesad-ı ictimâiyi muciptir. İşte bu hal, umur-u sabiteden olduğu için, iki şerden ehvenini ihtiyar etmemiz lazım geliyor da o sebepten tesettürü kadına hasrediyoruz, başka bir şeyden değil. Yok, eğer eshâb-ı fikir (fikir sahipleri)ve nazardan biri zuhur ederek erkeklerin kadınlara karşı olan hücumlarını men' edecek bir çâre-i ihtirâ'na (eşsiz bir çare) muvaffak olur da kabul-ü tekellüfünde bulunursa Müslümanlar kadını, bu cins-i rakikî sıyanet için o teklife herkesten evvel rû-yı kabul gösterirler.”³⁹⁷

Abdüllatif Nevzat “Tesettür, kadının her türlü gelişmesine engel olur” diyenlere karşı cevabını şöyle veriyor: “...Okumalarına yazmalarına mı, terbiyelerine mi, ahlaklarına mı, saadetlerine mi, vazifelerine hukuklarına mı, nelerine? Herşeyden evvel bu gösterilmelidir. Tesettür-ü meşrua, İslamiyet'in her zamanında her mekânında icra-yı hüküm etti. Fakat yine birçok fazilat-ı nisvanın yetişmesine de mani olmadı. Kadınlığın ırza-yı tecavüz-ü rical olmasına mani oldu. Vakarı nisviye kemal-i metanetle muhafaza etti ve nihayet her Müslümana sıhhat-ı nesebine kanaat-i fazileti verdi.”³⁹⁸

Musa Kazım, tesettür aleyhtarlarının ‘kadınları kümese kapatılan tavuk’ şeklindeki betimlemelerine şiddetle karşı çıkar. O, “Nisvan-ı İslamiye sizin zannettiğiniz gibi esir değildir. Onlar da hürdür. Onların mesture olmalarını bir tavuğun kümese kapatılmasına teşbihiniz batıldır. Şeriatımız onların bütün hukuk-u tabî'ye ve meşruasını taht-ı temine almış ve kendilerine mahsus bir edeb ve terbiye dâiresinde onların da ezvak-ı medeniyeden ve lezaiz-i dünyeviyeden hissemend olmalarına mani olmamıştır. Kadınlarımızın en ziyade arzu ettikleri şey erkekler gibi mesirelere gidip gelmek ve bazen cemiyetler yaparak yekdiğerlerine karşı nutuklar irad etmek ve daha birçok müzakerelerde bulunmak değil mi?” demiştir. Sözlerine şöyle devam eder: “Şeriatımız onların bütün hukuk-u tabî'ye ve meşruasını taht-ı

³⁹⁷ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, **S.M.**, 30 TE 1324 (12 Kasım 1908),C.1, S.12, s.186.

³⁹⁸ Abdüllatif Nevzat, “ Evvela Erkeklerimizi Örtelim”, **S.R.**, 11 Nisan 1329 (24 Nisan 1913), S.10, S.241, s.113.

temine almış ve kendilerine mahsus bir edeb ve terbiye dâiresinde onların da ezvak-ı medeniyeden ve lezaiz-i dünyeviyeden hissemend olmalarına mani olmamıştır.” deyip, kadınların haklarını savunanların, onların esir olması yönündeki düşüncelerini bir türlü anlayamadığından bahsetmiştir.

Musa Kazım bu şekilde beyanat vermesine karşın ‘*edep ve terbiye dairesinde*’ sözünü açıklama gereği duymuştur. Ona göre bu sözün anlamı şudur: “*Edeb-i dini ve terbiye-i milliyemiz olduğunu beyana hacet yoktur. Bir kadının edeb-i dini ve terbiye-i milliyemiz dâiresinde bir yerden bir yere gidip gelmesinde refakatinde mahreminden bir kimsenin bulunması dâhilinde olduğuna beyana hacet var mı? Zira bütün zamîn silsile-i makalemiz ve siyak ve sibak kelamımız buna sarahaten delalet etmektedir. Maksat bu olduğu takdirde bunda ne mahzur-u şer’i tasavvur olunabilir?*”³⁹⁹ Kadınların yalnız başına çıkmamak koşuluyla bir yerden bir yere gitmesinde herhangi bir sınırlamanın olmadığından bahsetmiştir.

Sırat-ı Müstakim’in hanım okurlarından olan F.Remziye Hanım da, Abdullah Cevdet’in yazdığı iddia edilen “*Tesettür Meselesi*” adlı makale hakkında söz söyleme gereği duymuş ve dergi idaresine bir mektup göndererek meseleye dahil olmuştur.

A.C: “*Mesturiyet suret-i meşruasıyla Avrupa nisvanı, nisvan-ı İslam’dan daha ziyade mesturdur. Mesturiyetten murad validemizi, hemşiremizi, kızımızı, zevcemizi bir çuvala koyup ağzını bağlamak ve onları hayvanlaştırmak hiç değildir. Hakiki Müslümanlığın murad ettiği mesturiyet başka... Ham ervahların züam (zann) ettiği mesturiyet yine başkadır.*”

F.R: “*Evvela birinci cümle-i efkârının hakikat olduğuna inanmam. Zira Mesturiyetin esbab-ı hikmetiyle suret-i meşruasına vakıf olanlar hiç bir vakit sözleri hakikat olarak kabul edemez.*

Sâniyen: Çuval tabirinden bizim Bağdat çarşafı dediğimiz ve bunun emsâli ki, bol ve genişçe çarşafklar ise bihakkın mesturiyet-i matlubeye muvâfıktır. Çuval tabiri ayn-ı fesattır.

Salisen: Hakiki Müslümanlığın murat ettiği mesturiyet başka ilâ-âhirihi (sonuna kadar). Acep bu babdaki mesturiyet ne yolda imiş.. Ve bunu niçin izah etmediler ki bizde anlayalım.” diye tepkisini gösterir.

Sonrasında okuyuculara seslenerek şunları söylüyor: “*Kariîn-i kiram! Söyleyiniz tahsil ve terakkimize çarşafklar, gılaflar mı yoksa ebeveynimizin su-i idare*

³⁹⁹ Musa Kazım, “Hürriyet-Müsâvât”, S.M, 4 Eylül 1324 (17 Eylül 1908), C.1, S.4, s.53.

ve terbiyeleri mi mani oluyor? Doktor bey emin olsun ki, sâye-i şeriatta namusumuz, servetimiz, hayat-ı mâneviyemiz o çuval gibi çarşafklar içerisinde mahfuz kalmıştır. Ve inşallahu teâlâ hayatımızın son dakikasına kadar böylece muhafaza etmek niyetindeyiz. Aceb mesturiyetten hangi aile zarar görmüştür ki, doktor bey itiraz ediyor? Ve ne cüretle evamir-i şeriyeyi sû-i tefsire ve muhadderât-ı islamiyeyi ifsada kalkışıyor? Eğer bizim çarşafklarımız beyefendinin âsâbına dokunuyor ise Avrupaya gitsinler, orada yaşasınlar. Medeniyet-i Garbiye ile ülfet etmiş İslamiyet'ini unutmuş, Farmasonluğu beğenmiş bir takım ikiyüzlü Müslümanların taht-ı nikâhında bulunan genç kızlarımızın ahval-i hayatiyelerini görüp, müteessir olmamak kabil midir?"⁴⁰⁰ Tesettüründen gayet memnun olan bu hanımefendi, namusunu koruyan bir zırh olduğu görüşünde İslamcı erkeklerle aynı görüşü paylaşıyor.

Mısırlı Reşid Rıza, Iraklı Zehavizade Cemil Sıdkı Efendi'nin kadınlarla ilgili düşüncelerini şiddetli bir şekilde, sahibi olduğu El-Menar Dergisi'nde eleştirmiş aynı şekilde bu eleştiri yazısını Sırat-ı Müstakim'de de yayınlamıştır.

Yazar, Cemil Sıdkı'nın makalesinden alıntı yapmıştır. Buna göre Cemil Sıdkı şöyle demektedir: "Kadın yalnız bir cihetten değil, birçok cihetten mazlumdur. Bir kere mazlumdur. Talak yalnız erkeğin elindedir. Bilemem nikâh için kadının rızası aranıyor da neden ayrılırken hiç onun muvaffakiyeti sorulmuyor. Sonra mazlumdur: Zira erkek kardeşin aldığı mirasın ancak yarısına varis olabiliyor. Daha sonra mazlumdur: Çünkü kendisi yarım insan, şehadeti yarım şeadet addolunuyor. Evet mazlumdur. Çünkü kocası kendisi üzerine 3 karı daha alabildiği halde o bir başka kocaya daha varamıyor. Mazlumdur. Çünkü yaşadığı müddetçe biçareyi hava almaktan erkeklerle ihtilat ederek o sayede hayat denilen mektepte öğrenilecek hakikatlere muttali' olabilmekten men edecek bir kesif örtü altında gömülmüş bulunuyor. Müslüman kadını yalnız dünyada mazlum değil. Ahirette de böyledir. Çünkü namaz kılmış erkek ahirette yetmişden yetmişbine kadar huriye nail olabileceği halde namaz kılan kadın yalnız kocasıyla kalabilecek hâlbuki tasvir ettikleri cennette kocası kendisini istemeyip de başka hurilerle düşüp kalktığı bir sırada elbette kadın da başkalarını isteyebilir..."

Cemil Sıdkı'nın bu düşüncelerini öncelikle şiddetle eleştirir. Onun 'kara cahil' olduğunu ve Müslüman olmadığını ifade edip, söylediklerini çürütmek üzere birçok malumatta bulunur. Ona göre, C. Sıdkı, tesettür ve huri sayısı konusunda

⁴⁰⁰ F. Remziye, "Sırat-ı Müstakim Ceride-i İslamiyesine", S.M, 1 Eylül 1327 (14 Eylül 1911), C.7, S.158, s.s 31-32.

yanlış bilgiler vermiştir. Referans aldığı hadislerin bir takım ehil olmayan kişilerce uydurulmuş tespitler olduğunu, zira gerçek hadiste “*Bir erkeğin cennette iki kadını olacağı varid olduğunu*” dile getirmiştir. Onun devlet kadrolarında çalışamayacağını bu yüzden hükümetin onu azletmesi gerektiğini, eğer eşi Müslüman ise ondan ayrılması gerektiğini dile getirip yazısına son vermiştir⁴⁰¹.

Kadınların giyimi ile ilgili bir eleştiri de Beyan’ül Hak’tan Mustafa Sabri’den gelir. O, yazısında bir kişiyle görüşmesi sırasında lafin Japonlara geldiğini söyleyerek o kişinin sözleriyle ilgili malumat veriyor. Bahsi geçen kişinin sözleri “*Bunun için Japonya’da bir meclis teşkil etti ve hemen hemen din-i İslam’ı kabul ediyorlardı.. Yalnız bir mesele mani oldu: Tesettür-ü Nisvan meselesi! Bu onlarca pek müşkül görünüyordu... Kadınlarını sonradan böyle bir mahbes-i takayyüde (hapise) sokmak istemiyorlardı. Aman ne iyi olurdu. Alem-i İslam 40-50 milyonluk bir millet-i müterakkiyeyi kazanmış olacaktı. Bizim ulemamıza meram anlatılmaz ki.. Bana sorulsa bu hususta kulaç kulaç müsaade eder ve hâsıl olacak günahı boynuma alırım. Fakat adem-i tesettür (tesettürsüzlük) bize gelmez.*

Bu hal bizde de arzu edildi. Dûr-û-dirâz (çok uzun) düşünüldü. Ben kendim öne düşmem lakin yapanları alkışlarım dedim. Bir aralık icrasına teşebbüs edenler olmuşsa da bittab' ileri gitmedi. Bendeniz Anadolu’da Arabistan’da çok gezdim. Kadınlarda tesettür görmedim. Hatta yolum bir Kürd çadırına uğradı. Çadırın erkeği bulunmadığı halde bir kadın beni misafir etti. Benimle gayet serbestane bir erkek görüştü. Hemen her şeyden hatta siyasetten bile bahsetti. Kadının haline hayran oldum. Bizim kadınlar erkeklerle ihtilat etmemek yüzünden ne kadar görgüsüz kalıyorlar. Onlar için bir musâhibeyi falso yapmadan, münasebetsiz bir cümle sarf etmeden hitama ayırtmak kabil olmuyor ve bu hal kendileri için ne kadar mahcubiyet mucceb oluyor?

Efendim düşünmelidir ki, insanların en birinci en mühim mürebbileri kadınlar olacaktır. Valide kucağı ilk terbiye ocağıdır. İnsanın dinine, dünyasına dair oradan olduğu fikri hiçbir şey, hiç bir tahsil izale edemez. Bir de eğer kadınlar açık gezseler vakitlerinde erkekleri bulunmak lazım gelerek çarşıda, pazarda, tenezzüh mahallerinde şimdiki maruz oldukları taarruzat bi-edebaneden (edepsizce saldırılardan) elbette masun (korunmuş) kalacaklardır. Bi'l-farz ben haremimle yahud hemşiremle, kerimemle beraber niçin gezmemeliyim? Bu refakat niçin ayıp

⁴⁰¹ Reşid Rıza, “Zehavizade Cemil Efendi’nin Kadın Meselesindeki Muhacemat-ı Şairanesi”, S.M, 9 KE 1326 (22 Aralık 1910), C.5, S.120, s.s 261-263.

görülmelidir? Bu hal İnsanı fuhuştan meneada vesile olur... Mesela ben o vakit fena tanınmış bir kadın ile gezemem, efrâd-ı ailemden zan olunur diye korkarım" şeklindedir.

Bu kişiye karşı Mustafa Sabri şöyle diyor: “*Din-i İslam'ın bu gibi bazı mesailini dillerine dolayan mu'terizinin (muhaliflerin) sözlerinde tertib-i mantıkiden eser görülemediği cihetle cevapta insan müşkülata uğruyor. Mesela mübahisim (bahsettiğim) olan zat saded-i bahse nasıl olupta taalluk ettirdiğine taaccüb olunmak (şaşılması) lazım gelen birçok sözlerden başka maddesini bir türlü tahrir ve tayin edemiyordu. Hâlbuki Kanun-u münazara, mübahisine herşeyden evvel mahall-i niza'n hakkıyla tahrir ve tayinini emreder. Ve illa her iki tarafın irad edeceği (söyleyeceği) kelimat neyi müsbet ve neyi nakız olduğu anlaşılmayarak heder olur gider.*

Şimdi bu zat ne demek istiyor ve neden şikâyet ediyordu? Tesettür, esasen din-i İslam'ın ahkâmından olmayıp mâhza (ancak) ulemanın mevzuatından yahud halkımızın itiyadat-ı milliyesinden olduğu halde dine karıştırılmış demek mi istiyor? Yoksa ahkâm-ı İslamiye'den bulunan şu halin bi-mana (anlamsız) ve tahammül-ferasa (dayanılmaz) olduğuna mı hükmediyor?

Mübahise bir gayrimüslim ile olsa şıkk-ı sani üzerine binâ-yi kelâm edilerek hiç olmazsa bu tereddüde mahal olmazdı. Sonra tesettürün suret-i meşruasına mı muteriz bulunuyor, tarz-ı mu'tâdîne (alışılmışlağına) mi? Misafir olduğu Kürd çadırında tesadüf ederek mazhar-ı istihsanı (beğendiği) olan kadının saçları dahi gayr-ı mestur bulunduğunu - istifsarım üzerine - tasrih etmişti ki ona nazaran burada da şıkk-ı evvel ile hükmetmek lazım gelecek ise de terbiye-i dimağyeleri bu yolda olan zevatın sözlerini tenkid ederken arada her lazım geleni görmek, muaheze etmek (eleştirmek) derecelerinde fırsat-cûyane hareket edilmeyip biraz semîh-i müsaade-kâr davranmalıdır. Yoksa hemen her iki kelime geçmeden yeni bir bab-ı münakaşa açılmak ve cereyan-ı bahs, müz'ic (rahatsız edici), mütevali (ard arda) sektelelere uğramak iktiza eder (gerekir). Mesela 'Aguş-u mâderde (ana kucağında) alınan malumat (bilgi) ve mu'tekadat (inanış) hiçbir şey ile hiç bir tahsil ile değiştirilemez' demiyor mu idi? Şu halde kendi hikâyesi vechle Japonlar akaid-i kadimelerini tebdil için beyhude uğraşıyorlar demektir.”

Mustafa Sabri sözlerine devamla, “... Biz evvela tesettür din-i İslam'ın ahkâmından olmayıp mâhza (ancak) ulemanın mevzuatından yahud halkımızın itiyadat-ı milliyesinden olduğu halde dine karıştırılmış olması ihtimalini red ve iptal

edeceğiz. Ondan sonrada tesettürün esasen akıl ve hikmete tevaffuk etmemesi ihtimalini! İkinci mübahiste muhataplarımız, din-i İslam'ın açıktan açığa muarrızlarından ibaret olur ve birinci mübahiste muhataplarımızı kavaid-i İslamiye'de pek acemi olan bir takım müevvel (yorumlar) veya müctehedler teşkil eder. Şimdiye kadar Müslüman kadınlarını mükellef tutmak istediğimiz tarz-ı tesettüre muteriz gibi görünenlerden yani 'Müslümanlıktaki setrin vech-i şümülu yoktur' demek isteyenlerden biri de muharrire-i şehire Fatma Aliye Hanımefendidir. Fi'l-vaki (gerçekten) nisvanın elleri ile yüzlerinin avret olmadığı ilm-i hal kitaplarımıza yazılmak derecelerinde maruftur ki bu istisnada (ve lâ yubdîne zînetehunne illâ mâ zahera minhâ) nazm-ı celilinden müstefad olunmuştur.” demiştir. Görülüyor ki Mustafa Sabri, tesettür meselesi hakkında yorum yapan aleyhtarların düşüncelerini mantıksız bulmuştur. Zira ona göre tesettür İslam'ın bir emridir. Ulemanın mevzuatından veya milletin geleneklerinden dolayı kural kabul edilmemiştir. Ayrıca Fatma Aliye'nin tesettür görüşünü açıklamıştır.

Fakat yazar, Fatma Aliye'nin görüşünü tasdiklememiştir. Çünkü fıkıhlarda fitne ve fesat çıkmaması adına kadının yüzünü örtmesi istenmiştir. Yazarın sözleri şu şekildedir: “Fakat beri tarafta fikhî diğer bir esas ve sarâhat mevcuttur ki onu da nazar-ı dikkattan devir tutmamak iktiza eder (gerekir). Bunlar ise vücuh-u nisvana (kadının yüzüne) nazar-ı şehvetle bakmak hakkındaki hürmet ile havf-ı fitne (fitne korkusu) esaslarıdır. Şehvet hususunda ihtimal galib kâfi geldiği gibi fitne korkusundan da meftuniyet havfi ve yahud bildiğimiz fitne ve fesat maksud olmak mümkündür. İşte bu nikad-ı nazara mebni (dolayı) nisvanın yüzleri istihsana avret olmadığı halde dahi setr olunur.”⁴⁰² Görülüyor ki İslamcılar, sadece Batıcıların düşüncelerine karşılık vermiyor aynı zamanda kendi cihetlerinde olan aydınımız Fatma Aliye'nin de görüşlerine de karşılık verip, eleştiriyorlar.

15 Ağustos 1327 tarihli imzasız “*Tesettür Meselesi*” başlıklı İctihad'ta yayınlanan yazı Mehmet Fahrettin'in yazısına cevap vermek amacıyla yazılmıştır. Bu yazıya bir hafta sonra yine imzasız bir şekilde “*Tesettür Meselesine Cevap*” başlığıyla karşılık gelir.

Yazıyı yazan kişi söze, adı geçen yazı sahibinin kendine has imla, üslubuyla Abdullah Cevdet olduğuyla alakalı bilgi vererek başlamıştır. Bundan sonra imzasız makale A. Cevdet'in makalesine öncelikle “*Bu memleketi yıkacak, yakacak,*

⁴⁰² Mustafa Sabri, “Din-i İslam'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesailden: Tesettür-ü Nisvan”, **B.H.**, 2 Nisan 1327 (15 Nisan 1911), C.5, S.110, s.s.2023-2025.

çürütecek bir illet var: bu illet ahad-i nassın hoşuna gitmek merak-ı sefilidir. Söylenen söz akla mantığa ister uysun ister uymasın ortaya atılan davayı ister halkı izlal etsin ister agva etsin. El verir ki hüvam-ı avamın zevk ve idrakına uyan söz söylensin.” sözünü eleştirmiş ve “...Şikâyet ve teşhis ettiği marazın ser-âmedân mabeyninden bulunduğunu gösterir surette nazarımızda hüvam-avamdan farkı melez bir terbiye-i Frengane ile perver-şeyab olarak hissiyat-ı necibe-i milliyeden bi-nasip kalmaktan ibaret bulunan bazı mütefrenclere hoş görünmek maksadının da makalesinde münderic bulunduğunu gördük. İşte bu maksaddır ki muharrir makaleyi adm-ı izahtan müstedil olduğu ve cehle mahiyet-i şeriyeye ve vaziyet-i hukukiyesinden tamamıyla bi-haber bulunduğu bir meseleyi, tesettür meselesini, kurcalamaya sevk etmiş ve ratb ve yabis-i müddeayat ile mütalaalar ve sekameti bi'l-bedahe anlaşılır. Mugalâtalara vüsa't-ı cereyan verdirerek neticede ihzisar ihtirasatıyla meşbu'alude-garaz ve riya makale-i mahude vücuda gelmiştir.” diyerek Abdullah Cevdet'in tesettür konusunda gerekli donanımına sahip olmadığı halde Batılılara hoş görünmek için yazdığı konusunda ağır sözler sarf etmiştir.

Bundan sonra Abdullah Cevdet ile düelloya geçiyor:

A.C: “Biz böylelerle münakaşaya girişmeyi arzu edecek tab'da değiliz. Fakat bu adam bilerek ya da bilmeyerek hakikati tahkir ediyor ve bizim ictihadımıza göre sefil ve mülevves bir irtica oyuncuğuyla oynuyor. Medeniyet-i İslamiye namına söylüyor ve medeniyet-i İslamiye namına söylediğine delil olmak üzere ayet-i Kur'anıyeyi, münasebetli münasebetsiz, yekdiğeri arkası sıra diziyor. Hangi asırda yaşadığını küre-i arzın neresinde bulunduğunu metbua olan devletin nasıl bir devlet olduğunu düşünmeyen veya düşünemeyen muharrir-i dini efendi. Kuzum hoca efendi, başındaki o beyaz sarığın ipliğini yapan, tülbendini dokuyan, Avrupa medeniyet-i hayvaniyesidir. Avrupa medeniyet-i hayvaniyesi olmasa çamaşırını dikmek için çuvaldız kullanmaya mecbur olursun. Belki elindeki kalem, her halde üzerine delalet döktüğün kâğıt, medeniyet-i hayvaniye dediğin Avrupa medeniyetinin sayesinde vücud bulmuştur.”

X: “Şu hasbihal fıkrası bendin fatihasını teşkil ediyor ve Strat-ı Müstakim'e medeniyet-i İslamiye makalesini yazan muharrir bu vesile ile birçok şütum ve tahkire ve hatta sinn-i ahirede istiklâl-i efkârını muhafaza eden eshab-ı namusa mebzulen isnad olunagelen töhmet-i irtica ile ithama layık görülüyor. Şahsiyat karıştırılmaksızın muhattaba birçok tahkirler ve tezyifler fırlatılmaksızın memleketimizde tenkit makaleleri yazılamıyor diyenler ve hatta tarih-i İslamiyet'e

karşı yazılan rediyeyi bu noktadan muayyeb görenler filozoflarının, mütefenninlerinin vücutlarıyla iftihar eyledikleri güzide münevver'ül-fikr büyüklerinin salika-yı tenkidini gelip görsünler tesettür meselesini tedkik ederek Sırat-ı Müstakim'de muhalif hak ve hakikat diye telakki ettiği makaleyi tenkid eyleyecek kalemin-i zat meseleye temas etmeksizin muharririnin çamaşırına varıncaya kadar şahsıyla uğraştığını nihayet bir kaç mutaazım-ane, mütehekkim-ane cümlelerle güya hal-i mesele olunmuş gibi makale-i tenkidiyeye nihayet verdiğini anlasınlar da tevfik-i hareket eyleyenlere nafile yere taarruz edip durmasınlar. İşte memlekete ders-i irfan verecek asıl tenkid ve münazarayı öğretecek efkâr-ı münevvere eshabından olmak üzere tanıtılmak istenilen zevatın vatana takdim eyledikleri tahifeler. Ümid-i istikbal olan gençler için doğrusu sarmaşık olacak güzel numuneler!...”

A.C: “Hüvam-ı avamın zevk ve idrakına uygun söz söylemek illetiyle malul olan bir efendi inkişafına muvaffak zemin olan bir mecmua-i üsbuiyyede (Sırat-ı Müstakim) de tesettür-ü nisvandandan dem vuruyor. Müslümanlığın bize çoktan veda etmiş olduğuna en feci delil (Sırat-ı Müstakim) de o yazılara yer bulunması... Müslümanlar akıllarını başlarına serien ve acilen toplamaz ve Sırat-ı Müstakim muharriri efendinin medeniyet-i hayvaniye diye tavsif ettiği medeniyet ile mütemeddin olmazlar ise çıldırmaklar na-mütenahi devam ve tevessü edecektir...”

X: “Fırsattan bi'lâ-istifade Sırat-ı Müstakim Ceridesi'ne yerleştirilen taarruzat-ı mesbukla olmak için ahz-sarden başka bir maksad mutasavver olmayan şu tarzleri bendin her tarafına serpilmiş bir halde görüyoruz. Mütefekkirimizin ve bâ-husus tababet gibi ciddi bir meslek-i müntesebatının bera-yı irşad lüzum gördükleri neşriyatta mütaali bulunmaları iktiza eden agraza ihtirazat aidiyye-i beşeriyeye kapıldıklarını görmek hakikatten pek ye's-âverdir. Üç senelik neşriyatıyla vatanın vasi derecesinde naçiz fakat nafi bir had mi olduğunu yar ve agyare tasdik ettiren bir İslam gazetesinin şahsiyet-i maneviyesini tezlil edecek tabirata cevaz göstermek derekesine sükûtları ise istikbal-i memleket namına iyi bir berat-ı istihlâl olması gerektir.”

A.C: “Fesad-amiz olan bu neşriyata Harbiye Nazırı ve Adliye ve Matbuat-ı münevvere nasıl susar?”

X: “Bizi Harbiye Nazırına ve Adliye ve Matbuat-ı münevvereye jurnal ediyor. Sırat-ı Müstakim heyet-i tahririyesi cenabından fesad-amiz neşriyatta bulunmak cürmünün irtika edildiğine kanaat getirerek bu yüzden kendisini şahsen mütezarrır

gören zatin alel-usul resmi bir ihbar veya şikâyetname ile merci-i aidine müracaat etmesi lazım gelirken tayin-i madde etmeksizin neşriyat-i vakayinin fesat-amiz olan cihatını göstermeksizin gerek Divan-ı Harb-i Örfinin ve gerek maddi umuminin resmen takibine salih bulunduğu bir cürmü kanunen muayyen usul haricinde ihbar etmenin ne nam ile telakkisi icab edeceğini kariin-i muhteremeye bırakırız.”

A.C: “Müslümanlığın bize çoktan veda etmiş olduğuna en feci delil, Sırat-ı Müstakim'de o yazılara yer bulunması ve bu memlekette o sözleri dinleyenlerin pek çok olmasıdır. Görünüyor ki kadınların carı altında bir merg-i vahşi gibi saklanmış bulunuyor. Kâh alet-i tenasül-ü zükur üzerinde gulfe denilen cild-i mustafîlin maktû'iyet veya mahfuziyeti ile tayinpezir vücud oluyor! Bugün gelen bir telgraf Alman'ın, Fransız'ın, İngiliz'in, İspanyol'un pençelerinde bir kurbağa yavrusu gibi kalan Fas Sultanı Mevla-yı Hafız'ın çıldırıldığını haber veriyor. Müslümanlar akıllarını başlarına serien ve acilen toplamaz ve Sırat-ı Müstakim muharriri efendinin medeniyet-i hayvaniye diye tavsif ettiği medeniyet ile mütemeddin olmazlar ise çıldırmaklar na-mütenahi devam ve tevessü edecektir ve o medeniyet-i hayvaniyenin tarsini için kullanılan hayvanat-ı insaniye olduğumuz -heyhat- iş işten geçtikten sonra anlaşılacaktır.”

X: “Müslümanları istihfafi yürütülen mütalaalar... Makaledeki sutûr-u atiyenin mevzu-u mesele ile hiç bir münasebeti görülemediğinden maksad istihfafi teminen ibraz edildiğini kabul zaruridir.”

A.C: “Türkiye'nin bekasını, İslam'ın muhafaza-i haysiyetini canı gönülden arzu edenlerin yayacağı birşey varsa o da hoşça gidip gitmeyeceğini düşünmeyerek, tel'în veya takdir edileceğini hatıra bile getirmeyerek hakikati ilan ve ila etmektir. Hakikati talim etmek hakikati zaferyab etmek zamanı gelmiştir.”

X: “Hakikatin ne olduğunu bir türlü söylemiyor. Yok 'hakiki Müslümanlığın murad ettiği mesturiyet başka, Müslümanlığı ma-la-ya'niyyatta ve ma-la-yukalatta arayan ham ervahların zu'm ettiği mesturiyet yine başkadır.' ibaresiyle efhâm ettiklerine kail oluyorsa o halde hakiki Müslümanlığın murad ettiği mesturiyeti izah eylemeleri lazım gelirdi. Hâlbuki evvel ve ahir sızlandığımız vechle (Tesettür meselesi) bendi ma'at-teessüf bu kabil mevzuat-ı ilmiyeden acınacak derecede üryan bulunuyor.”

A.C: “Müslümanların başka derdi kalmamış mıdır ki çarşaf ile gulfe ile uğraşılıyor? Kör müdür Müslümanların gözleri ki İran ve İranın hüsrânını görmüyor? Görmedi mi yumruk kadar Karadağ'ın Osmanlı İmparatorluğu üzerine galebe-i

maneviyesini? Evet, Neden korkmalı ve niçin hakikati ketmetmek günah kebaîrini irtikâp etmeli? Malisör meselesinde Karadağ'a karşı bizim hükümetimiz - mânen - mağlup vaziyetinde kaldı. Bir haldeki harp ilan etseydik İşkodra'yı Karadağlılar işgal ve zabt etselerdi bizim mağlubiyetimiz ve zaiyetinde belki bu kadar büyük bir hasar, bu kadar çirkin bir şenar olmazdı. Mağlup olduk ve bu kafada kalmakta ısrar edersek yevm-i kıyamete kadar mağlup olacağız.”

X: “Tesettürle siyasiyat arasındaki revabıtı killet-i ihatamızdan olsa gerek ki bir türlü kavrayamıyoruz. Tesettürün vücud ve adem-i Fas'ın, İran'ın devlet-i Osmaniye'nin mesalih-i siyasiyesinde ne suretle alakadar bulunuyor burasını muhtac-ı izah görüyoruz. Müslümanların başka derterini efkâr-ı basite erbabından bulunan Sırat-ı Müstakim muharrirlerinin mevzu bahis etmeye mukadder olamayacakları derkardır. Fakat acaba Abdullah Cevdet Bey gibi efkâr-ı münevvere eshab-ı siyasiyat ve ictimaiyatta icale-i kaleme kendilerini salih buldukları halde niçin üç senedir Müslümanların terakkisine ve tekâmülüne mani esbab-ı tedkik ve izah etmediler. Mütefekkirin-i İslamiye'den bulunmak hissiyatıyla vicdanen uhdelere müterettib olan irşad-ı ümmet vazifesini ifa ederek Müslümanların mevki' siyasi ve ictimai ve iktisadilerini ala edecek vesait ve vesaili ihzar ve tehî'e veya hiç olmaz ise neşriyat-ı mütevaliye ile efkâr-ı ümmeti ikaz ve tenmiye buyurmadılar. Matbuu olan devletin nasıl bir devlet olduğunu düşünen muharrir-i ictimai efendi Memalik-i Osmaniye'deki İslamların teşkilat-ı milliyeden mahrum bulunduğunu niçin nazara almıyor?

Anasır-ı gayr-ı Müsliminin muntazam teşkilat-ı milliyelerine karşı aynı silahlı, salahiyeti haiz olmayan zavallı Müslümanların alem-i sa'y ve cidalde onlarla nasıl müsabakaya girişebileceğini niçin takdir etmiyor? İşte büyük derterden biri doktor bunu tedaviye neden şıtab etmiyor? İctihadî birçok kusur ve zuhulleriyle beraber bugün memleketin yegane nazımı bulunan Allah-ü taala aziz vatani hiç olmazsa İran ve Fas vartalarına düşmandan vikaye eyleyen kuvvete karşı muhalif gazetelerin ser-sütunlarında neşriyattan hali kalmayan Abdullah Cevdet Bey niçin bu mevzuya yanaşmıyor?

Doktor söyleyiniz. Mademki İslamların muhafaza-yu hissiyatını can-ı gönülden arzu ediyorsunuz. Mademki ümmeti irşad için kendinizde bir salahiyet buluyorsunuz. Mademki bu maksatta çalışması iktiza edenleri temin gaye-i hususunda pek racil görüyorsunuz o halde hasb'el-himaye mücahidatta bulunmak vazifesi sizin için tayin etmiyor mu? Mücelledat vücuda getiren fasıl kalmanız için bu

yolda da yazılar yazmak kabil olmuyor mu? Binaenaleyh size sorarız bu vazifeyi ne zaman ifa ettiniz? Kuvve-i iftayı ele geçirecek tarafın memleketin hayat ve istikbaliyle alakadar olan mebus intihabı mesailinde temin-i muvaffakiyet edeceğini sizin gibi efkâr-ı münevvere eshabının pekiyi idrak etmesi lazım gelirken başta fetva emini olduğu halde müftüler silsilesine kuvve-i icraiyye erkânından olan Şeyh'ül-islam'a tabi ve koca fetva emininin iki satır inha ile azl tehlikesine maruz bulundurmaktan kurtararak silsile-i iftanın istiklalini temin ve esbab-ı şirayeden dolayı mâ-fevk canından hecr olunmadıkça la-yen-azllikleri esasını vikaye için ne zaman bir iki makale yazmak külfetine katlandınız? Menâfi ve hukuk ve maarif-i milliyeye telakki eden hususatta anasır sairenin iddia edegeldiği hukuk ve imtiyazattan hükümetçe şayan-ı kabul görülenlerinin İslamlara da teşmîl olunmasını Müslüman şahsiyet-i maneviyesinde bunlardan müstefid olmasını teminen ne gibi mücahadette bulundunuz? İslamların muhafaza-yı haysiyetini can-ı gönülden arzu ettiğinizin alâim-i zahiresi yalnız Müslümanların izzet-i nefsinin kesredek tabirat ve isnadın makalelerinizde bulmasından ibaret midir? İslamların muhafaza-yı şahsiyetine say-ı münevver'ül-fikr ricalinden olmak üzere telakki olunduğunuz halde mehd-i Meşrutiyet olan İngiltere'de hükümetin mütedeyyin bulunduğu dinin yirmi sekiz kişiye baliğ olan rüesası Lordlar Kamarası'nın aza-yı tabiyyesinden addolunurken bizde de hükümet-i Osmaniye din-i resmîsinin İslam olduğunu meclis-i umumiyesinde de tecelli ettirmek için hiç olmazsa fetva emininin heyet-i ayânın uzv-u tabiyyesini addolunmak suretiyle kanyla canıyla bütün mal ve menâliyle bu devleti vücuda getiren ekseriyetin haysiyet ve hibb-i nefsinin tatayyub ve tatmin edecek netaic için amal-i fikir ettiğinize delalet eder ne gibi asar gösterdiniz? Milli mektepler, milli müesseseler, milli hastahaneler vücuda getirmek için ne gibi delaletlerde bulundunuz?"⁴⁰³ demiştir.

Abdullah Cevdet, Sırat-ı Müstakim yazarının Batı'ya sarfettiği 'Medeniyet-i Hayvaniye' yakıştırmalarını şiddetle eleştirmiş, bu şekilde yakıştırma yapan yazarın kullandığı ürünlerin dahi Batı'dan geldiğini söyleyerek karşılık vermiştir. Ayrıca sözlerinin devamında ise kadınların tesettürünü mesele haline getiren yayının Sırat-ı Müstakim olduğunu ve Müslümanlığın çoktan veda ettiğinin en büyük delili olarak bu yazıları göstermesi önemlidir. Çünkü Müslümanların içinde bulunduğu asıl sorunları görmeyip kadınların giyimi üzerine çokça söz söylenmesi yazarı tedirgin

⁴⁰³ İmzasız, "Tesettür Meselesine Cevap", S.M, 18 Ağustos 1327 (31 Ağustos 1911), C.6, S.156, s.s.413-416.

etmiştir. Abdullah Cevdet tesettür konusunda önerdiği yol, hakikatin araştırılıp ilan edilmesi yönündedir. Bunun karşılığını veren yazar (Mehmet Fahrettin), hakikatin ne olduğunu söylemesi gerektiğini ifade etmiştir. Sözlerine devam eden yazar, Abdullah Cevdet'e aynı silahla saldırıp birçok sorunun yaşandığı Müslüman dünyasıyla hiç ilgilenmediğini ve çözümler üretmediğini dile getirmiştir.

“*Tesettür Meselesine Cevap*” adıyla neşredilen bu imzasız yazının sahibini, Hikmet Gazetesi'nin yayınından anlıyoruz. Hikmet yazarları, adı geçen yazının sahibi olarak Mehmet Fahrettin'i işaret ediyor. Bu durumda “*Tesettür Meselesi*” adlı yazısının sahibinin de, daha önce açıklandığı gibi, Abdullah Cevdet olduğunu teyid ediyoruz. Hikmet, iki aydın arasındaki tesettür tartışmalarını okuyucularıyla paylaşmıştır. Hikmet yazarları iki aydını fikirsel olarak buluşturmaya davet edici yumuşak bir üslup kullanmıştır. Her iki aydının da düşüncelerinde haklı ve haksız tarafları, Hikmet'in düşünceleriyle harmanlanıp orta yol bulmaya çalışılıyor. Yine de İslamcı bakış açısına sahip olan gazete tesettür yanlısı bir tutum sergilemiştir. Öncelikle şu ifadeler sunuluyor: “*Fen ve mantık dairesinde cereyan edecek münakaşattan faydadana başka birşey husule gelmez. Lakin bizde mekruh bir adet var ki ondan hiç birimiz kendimizi kurtaramıyoruz. Bu da tahkir (onur kırma) ve tezyif (küçük düşürme).*”

Mehmet Fahrettin'in “*Medeniyet-i İslamiye'den Bir Sahife Yahud Tesettür-ü Nisvan*” adıyla yayınladığı makale silsilesinde kullandığı “*Medeniyet-i Hayvaniye*” sözü Hikmet'i de rahatsız etmiştir. Hikmet, durumdan şu şekilde bahsetmiştir: “*Medeniyet-i İslamiye makalatı sahibi Avrupa medeniyet-i maneviyesini beğenmiyor. Bu hususta biz de kendisiyle hemfikiriz. Her milletin kendine has avamil ve eşkâl-i tekâmülü, hissiyatı, ruhu vardır. Lakin bu medeniyetin heyet-i mecmuası bir manzume-i fikriye olduğundan 'Medeniyet-i Hayvaniye' gibi fenni değil, adî bir tavsife (nitelendirmeye) lüzum olmadığı meydandadır.*”

Abdullah Cevdet ise şöyle eleştirilmiştir: “*Fikrimizce bu medeniyet-i hayvaniye tavsifi taşkın ve bi-lüzum tabir ise de Abdullah Cevdet Bey'in hücumu daha ağır ve taşkındır. Abdullah Cevdet Bey hiss-i diniye ait hususatta daha ihtiyatlı davranmalıdır ki maksadı yanlış suretle telakki edilmesin. Bize hiç bir lüzumu olmayan Avrupa medeniyet-i maneviyesinin bu derece hararetle müdafaasını bi-lüzum bulduk. Lakin işin en garip ciheti şu ki: 'Medeniyet' makalesinin muharriri, Avrupa medeniyet künyesine değil, medeniyet-i maneviye ve ahlakiyesine tariz*

etmişken, Abdullah Cevdet Bey Avrupa terakkiyat-ı sınıaiyesini yani medeniyet künyesini müdafaa ediyor.

Demek ki meselede bir su-i tefehhüm (yanlış anlama) var. Her iki tarafa nazımız geçtiğine hükmederek deriz ki: Ruh-i tehlikede iken bu meselelerle uğraşmak abestir. İslam, esas itibariyle intibah etmiş ve bir devre-i hikmet ve hakikate girmiştir. Artık müfrit (aşırı) suretperestliğin de müfrit çıplaklığın da lüzum ve manası yoktur. Dinini cidden seven, milletinin cidden ittilasını endişe-i hass edinen Müslümanlar, ne kaba ve aptal sofuları ve ne de çılgın ve azgın dinsizleri dinlemek istemiyor.”

Hikmet Gazetesi yazarları, Abdullah Cevdet ve Mehmet Fahrettin arasında gerçekleşen tartışmada, Abdullah Cevdet'in sözlerini daha ağır bulmuştur. İslamcı yönü ağır basan Hikmet, Abdullah Cevdet'in hararetle Batı'yı savunmasını lüzumsuz bulmuştur. Ayrıca iki yazarın konuya farklı açılardan baktığını da söylemeye değer görmüştür.

Hikmet, meseleye şöyle nokta koymuştur: “*Sırat-ı Müstakim refikamızın üç senelik neşriyatıyla sabit olduğu Abdullah Cevdet Bey gibi fazıl bir mütefekkirce Müslim olduğuna şüphe yoktur. İfrât-ı tefritle (birbirine tamamen zıt olmakla) yekdiğerimizin aleyhinde hameran olacağımıza el birliğiyle ve bir suret-i hakimanede din ve milletimizin alasına çalışmamız daha hayırlıdır.*”⁴⁰⁴

M.Ferid Vecdi daha önce tesettürün gerekliliği için uzunca malumatlar vermesine rağmen kadınların tesettürsüz gezmesi taraftarlarından olan “*Abdi Efendi'nin tesettüre dini, içtimai cihetlerinden hücum etmesinden...*” dolayı tekrar konuyu ele alma gereği duymuştur. Abdi Efendi ile M.Ferid Vecdi'nin karşı sözleri şu şekildedir:

A.E: “*Ne Kur'an'da, ne de hadiste kadınların mesturiyetini, erkekten kaçmalarını, erkeklerle ihtilatta bulunmalarını, yüzleri açık olduğu halde sokağa çıkmalarını nehy eden bir nass yoktur. Yalnız Aleyhissalatu Vesselem efendimizin zevcatına tesettürü emreden ayetler vardır ki bunlardaki emr ancak onlara mahsustur. Sair Müslüman kadınları bu emr ile mükellef değildir. Kadının yüzü, elleri, ayakları na-mahrem değildir.*

O halde kadın erkeklerle ihtilat ve maşerette bulunabilir. Bundan da kendisine hiç bir vebal-i terettüb etmez. Fıkıhadan bazısı kadının hâkim olabilmesini

⁴⁰⁴ İmzasız, “Tesettür-ü Nisvan Münasebetiyle”, **Hikmet**, 25 Ağustos 1327 (7 Eylül 1911), C.2, S.73, s.s 3-4.

tecavüz ediyor. Şu vazife, tabidir ki o kadının gerek mahkeme kâtipleriyle ihtilatını, gerek eshab-ı müraacattla karşı karşıya gelmesini icap eder.

Mesturiyet bizim için ne bir âdet-i kavmiye, ne de diniyedir. Ancak zengin tabakaya mahsus bir itiyattır. Zaten servetin öyle sagir bir kuvveti vardır ki çirkini güzel gösterir, dini, ahlaki hileye, rüyaya perde gibi kullanır. Köylü kadınlar açık olarak çıktıkları gibi fakir tabakaya mensup kadınlar da böyledir. Bunlar bütün işlerde erkeklerine yardım ederler, zengin karılarının mahsûdi olacak bir hürriyet içinde yaşarlar. Biz, onların şu halini muaheze eden hiç kimse görmüyoruz. Bununla beraber bu hür kadınlar ahlak-ı fazıla sahibidir. Milletın ekseriyetini de bunlar teşkil ediyor. Eğer Mısır kadınları Müslüman iseler bilmelidirler ki mesturiyet Mısır adâb-ı İslamiyesinden değildir. Kör bir kıskançlık, eşe dosta su-i zân saikasıyladır ki zenginler karılarından hürriyet-i şahsiyeyi selbetmiştir.”

F.V: “Müslümanlık cemiyet-i insaniyenin temin-i salâhi için iki gaye gözetir ki, Birincisi Nüfusu levs-i hayvaniyetten kurtarıp nezih, pak bir hüviyette kemâl-i manevi sahasına ala etmektir.

İkincisi ise insanların hayat-ı fazile esaslarını yıkmayan bir saadet-i maddiyeye usulleri imkânını temin için beşeriyete sağlam bir fitrat üzerinde bulundurmaktır. İşte bunlar islamın en birinci gayeleridir ki her ikisi de her zaman âleminde, hükümetin de gayesi olmuştur. Daha doğrusu insan bu iki gayeye doğru koşmak fitratındadır. Eğer ortada gerek doğrudan doğruya kendisinin, gerek kendisine rehberlik edenlerin hevesatı gibi mudill bir yığın avamil olmasaydı, beşeriyet bu iki gaye-i bülende en kestirme yoldan vasıl olurdu da insaniyetin hali bu günkü halinden çok daha iyi bulunurdu.

Şimdi kadın hakkında varid olan ayet-i celileye bakalım da görelim ki Müslümanlık kadının hangi hadda kadar ve ne gibi bir garaz için açılmasına müsaade vermiştir: ‘Yâ eyyuhân nebîyyukul li ezvâcike ve benâtike ve nisâil nu’minîne yudnîne aleyhine min celâbîbihinne zâlike ednâ en yu’rafne fe lâ yu’zeyne ve kânallâhu gafûran rahîmen’⁴⁰⁵

Ulema-yı müteadmin cenab-ı Hakkın kadınlara emir buyurduğu ednanın (aşâğılığın) mahiyeti hakkında ihtilaf ettiler. Taberî tesfirinde İbn-i Abbas'tan nakl ile diyor ki bunun manası yüzlerini, başlarını örterek ancak bir gözlerini meydana bırakmalarıdır.

⁴⁰⁵ Ahzab 33/59.

Yine Taberi Übeyde'den naklen diyor ki, Übeyde'ye bunu sormuşlar! O da ayağa kalkıp arkasındaki libası burnunu, sol gözünü örtecek surette başına almış, sağ gözünü meydanda bırakmış, üst taraftanda kaşına kadar indirmiştir.

Diğer bir kısım ulema ise: edna (aşağı) kadınların örtülerini alınları üzerinden bağlamasıdır' demişler. Fıkıhta bunu kabul ederek yüzün ve ellerin açılmasını - zinet olmamak şartıyla - ibâhe etmişler (serbest bırakmışlar). Bunlara göre saç ile beyaz, kırmızı, siyah her nevi boya, her türlü huliyyat-ı zinete dâhildir. Mamafih bu müsaadede fitne olmamak şartıyla kaimdir. Yoksa fitne zuhuru muhtemel ise yüzün kapanması vacip olur.

Ümmü Seleme'den mervidir ki, Meymune ile beraber Aleyhissalatu Vesselem Efenimizin yanında bulunduğu bir sırada İbn-i Ümmü maktum yanlarına gelmiş, Aleyhissalatu Vesselem efendimiz, 'Başınızı örtün' demiş. 'Ya Resullullah! Bu adam a'madır. Bizi göremez.' demişler. Aleyhissalatu Vessellem efendimiz de, 'O sizi görmüyorsa siz onu görmüyor musunuz?' buyurmuşlardır.

Sonra, Müslümanlık muharririn zannettiği gibi kadına erkeklerle ihtilat etmesi, oturup konuşması için yüzünü açmak müsaadesinde bulunmamıştır. Bu ihtilatı ona kalıyen tahrir etmiştir. Allahın evi demek olan camiilerde bile ona bu müsaadeyi vermemiştir. Nitekim cemaatlerde, cami, bayram namazlarında, cenazelerde bulunmak vazifesi kendilerinden sakattır. Meğerki erkeklerin göremeyecekleri bir tarafta bulunsunlar. Bundan başka erkeğe kadının yüzüne bakmaya tahrir ettiği gibi, kadına da erkeğin yüzüne bakmayı haram kalmıştır.

Artık muharrir hazretlerince aşikâr olmak icap eder ki zinetten arî olmak şartıyla yüzün açılması, göz dikip bakılmamak, bir de fitne zuhurundan emin olmak kaydıyla mukayyedir. Yoksa def-i münker erkek, kadın her Müslüman için vacip olur. Şu halde muharririn "Ne Kur'an'da, ne hadiste kadınların mesturiyetini emreden, erkeklerle ihtikatlara mani olan hiç bir nass yoktur" sözü Kuran'ın hadisin nasile-i merdud oluyor demektir.

Bütün evamirde, bütün nevahisinde o iki gayete iltizam-ı riayet eden Müslümanlık kadın meselesinde aynı da itinayi asla deriğ etmemiştir. Binaenaleyh kadınlarla erkeklerin ihtilatını her iki taraf hakkındaki su-i tesiri men için tahrir etmiştir. Kadının yalnızca yüzünü örtmesi hususunda o kadar şiddetli davranmaması da fitne zuhurundan emin bulunulmak şartıyla bazı icabatı gözettiği içindir. Yoksa muhafilede, mecaliste erkeklerle burun buruna gelmeleri için değildir.

İbâhiyyelerle bekârlar, bir de karıları kendilerine çekilmez bir yük suretinde görenler İslamiyet'in bu gibi âdetini çirkin buluyorlar. Çünkü bunlar başkalarının karılarından istifade etmek istiyorlar. Lakin gerek selim bir fitrat, gerek bu gibi hevesat-ı rezileden nezih olan bir ruh o adetleri, o esasları hem kalbin nezaheti, hem medeniyet-i insaniyetin en katil emrâz-ı ictimaiyeden selameti için en kavi bir zaman suretinde telakki eder.

Biz şimdiye kadar yazdığımız yazıların hiç birinde 'Kadınların yüzlerini örtmesi bila kayd ü şart vacibat-ı diniyedendir' demedik. Ancak 'Mesturiyet, dini, ictimai bir takım esbattan dolayı zaruret hükmüne girmiştir' dedik. Dini olan esbab-ı kadının düzgünden, süsten, mecahurattan hali olarak dışarıya çıkamamasıdır. Nitekim bedevi ve köylü kadınları bu haldedir. İşte bu zinetdir ki din onun bila-müsaade setrini emr ediyor. Esbab-ı ictimaiyeye gelince o da asr-ı hazırdaki ibâhe-i mutlakadan, taammüm-ü fuhştan ibarettir.

Medeniyet-i hazırâya gelince onun gayesi ruhi, ahlaki her türlü gayeden mücerret bir terakki-i maddiden ibarettir. Onun için nazar-firîb zevahirden başka bir şeyle mukayyed olmak yoktur. Binaenaleyh 'yalnız adab-ı zahireye riayet şartıyla kadınların açık saçık gezmesini, erkeklerle ihtilatta bulunmasını ibâhe ediyor. İşin iç yüzüne asla ehemmiyet vermiyor. Bu ihtilatın selamet-i ahlaka tesiri yoktur.' zannında bulunanlar kendi kanaatlerinde sabit kalabilirler. Yalnız el ile tutulabilecek derecede mahsus olan bedahiyatı halkın nazarında başka bir suretle göstermeye uğraşmamalıdır.

A.E: "Kadınlar hakkında kör bir kıskançlıkla, eşe dosta karşı reva görülen su-i zann zenginleri zavallı kadınların hürriyetini gasba sevk ediyor."

F.V: "Biz kendilerinin nassa karşı gösterdikleri bu hüsnü zanna bir şey diyecek değiliz. Ancak husat-ı nefsanienin mertebe-i tesirini herkesten ziyade bilmesi icap eder kendileri gibi bir zatın bu kadar setahi nazar olmasına teessüf ederiz."⁴⁰⁶

Abdi Efendi, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde kadının tesettür etmesini, erkeklerden kaçmasını, peçe kullanması gerektiğini emreden bir ifadenin yer almadığını iddia eder. Ona göre tesettür ayetlerinin olmasının nedeni Hz. Peygamber'in eşlerinin mükellef tutulmasından ileri gelir. Dolayısıyla diğer kadınlar tesettüre mükellef değildir. Tesettür ne millet geleneği ne de din emridir. Eskiden

⁴⁰⁶ M. Ferid Vecdi, "Yine Tesettür Meselesi", **S.R.**, 12 KE 1329 (25 Aralık 1913), C.11, S.276, s.s.241-243.

beri varolagelen aristokrat tabakaya mahsus kadınlar için bir uygulamadır. Yazarımız bu savını güçlendirmek için fakir veya köylü kadınların bu şekilde tesettür etmediğini örnek olarak sunmuştur. Ayrıca kadınların tesettür ettirilmesinin din emri olmadığını yineleyerek kıskançlık ve zenginlik arasında bir bağlantı kurarak ifade etmiştir.

Buna karşılık Ferid Vecdi ise kadınların tesettürü hakkında bir takım ihtilafın olduğunu ve Müslümanlığın kadına erkekle konuşmasını izin vermediğini söylemiştir. Bu referanslarla yazarımız, Abdi Efendi'ye zinetten arî olmak kaydıyla yüzün açılmasında bir sakınca olmadığını söylemiştir. Fakat toplumsal açıdan fesatlık olmaması adına yüzün örtülmesi gibi uygulamaların da varlığını kabul etmiştir.

F. Latife ise yazısında, İctihad'ın 86.sayısındaki Server Bedii'nin makalesine karşılık vermiştir. Server Bedii'ye karşılık düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

S.B: *“Âlem-i İslam'ın büyük bir derdi vardır. Heyet-i ictimaiyenin temelini teşkil eden aile hayatımız, ahlakımıza şekl-i hazırıyla pek fena, hatta İslamiyet'i birçok sebeplerden dolayı ri'cata sevk eden tesettür meselesinin şer'e muvafık ve hayat-ı ictimaiyemizi kavî esaslara rabt edecek bir surette ıslahı zamanı gelmiştir. Rus Müslümanları bu meseleyi hemen hemen idrak ettiler. Geçenlerde Rusya'nın en meşhur İslam muharrirelerinden Fahr'ülbenat Süleymanova Hanım İstanbul'a gelmişti. Onun şekl-i tesettürünü görerek pek memnun kaldık. Bu inkılâbın bize de sirayetini temenni ettik.”*

F.L: *“Şüphesiz ki âlem-i İslam'ın en büyük derdi tesettürün muhafazasıdır. Mesturiyetimizin şekl-i hazırı adâb-ı İslamiyet'e muvafık olsa gerektir. At canbazı veya kukla kıyafetinde gezenler bi't-tab' bahsimizden hariçtir.*

Ey müteceddidîn beyler! İslamiyet'i hâşâ ri'cata sevk eden tesettürümüz değil, sizin gibi ukalâ-yı bi-insafın mesturiyeti izaleye kıyâm etmesidir. Mûmâ-ileyhâ Süleymanova hanımı göremediğim için şekli hakkında bir şey diyemem. Ancak sizin mizacınıza göre göre tesettür etmiş ise kabulü caiz değildir. Bununla beraber her kılığı bir Müslime için ne Rusyalı Ayşe, ne de Hintli, Mısırlı Fatma Hanım'ın tarz-ı telebbüs ve tesettürü numune-i imtisâl olamaz. Ancak adâb-ı İslamiye'ye muvafık surette olması şarttır. Aksi halde heyet-i ictimaiyemizi ifsâda sebep oluruz.”

S.B: *“Tatarlar tiyatroyu seviyor. İçlerinden tiyatro müellifleri, dram yazarlar... Aktörler, hatta aktivistler yetişiyor. Hayret ettiniz mi, Müslüman aktivist... Bu biraz kulaklarımızda nâ-hôş tesir bırakacak. Vakıa onların arasında da*

olduğu gibi tiyatroya bir mahal-i rezalet nazarıla bakan, sathî beyinler yok değil. Fakat yine onlar öyle hoca yetiştiriyorlar ki o hocalar sahnenin lüzum ve fevaidi hakkında dini bir emirden bahseder gibi kemal-i şiddet ve hararetle halka va'âz ve nasihat ediyor. Mesela bir imam efendi Tatar gazetesi olan Yıldız'da uzun bir makale yazıyor. Diyor ki, meseleyi pek çok yollara ayırıp şeriatın sormalıdır... Erkeklerin, kadınların sahneye çıkması, tiyatroya erkeklerin kadınların gitmesi, sahneye tarihi oyunlar, hilâf-ı edeb oyunlar vâz'etmek aşikârdır ki bunların cümlesi Şeriat için ne helâldir ne haramdır. Birinin haram olmasından diğerrinin de haram olması lazım gelmez. Hatta hepsinin haram olduğunu farz etsek her haramdan bizi men etmeye kimin hakkı vardır.”

F.L: “Dini, namusunu seven hangi müslim ebeveyn tasavvur ederseniz ki kerime veya zevcesinin yüzündeki nikab-ı hayâyı yırtarak aktristlik gibi bir meslek-i vahimeye sevk etsinde sahnelerde süründürsün. Tesettürü kaldırmak gibi bir ihanete cü'retinizden başka bir de nisvan-ı ma'sûme-i İslamiye'yi aktiristliğe, rezalete mi sevk etmek istiyorsunuz. Güya fikirlerinizde bir isabet varmış gibi imam efendinin Yıldız Gazetesi'ndeki neşriyat-ı fâsidesini numune gösteriyorsunuz. Lakin o makaleyi okuyan erbâb-ı vicdan ve iman hiçbir vakit kailine imâmet gibi bir saffet-i mukaddeseyi layık göremez. ‘Hatta hepsinin haram olduğunu farz etsek her haramdan bizi men etmeye kimin hakkı vardır’ cümlesindeki hata-yı azim ve isyanıyla kendisinin derece-i akâdesi anlaşılıyor. Şu halde gerek maddi, gerek manevi hiç bir kanunun emrine hürmet ve mutâvaat etmek istemeyen bir şahsın fikrinden selamet ummak ayn-ı hamâkattır. Yarın o imam efendi şarabın, katilin adm-ı hürmeti hakkında bir fetva ederse onu da kabul tasdik edelim mi?”⁴⁰⁷

Bir başka hanım okur, Sebil'ür-Reşad'a yazdığı mektubunda Kılıçzade Hakkı Bey'in kaleme aldığı “*Tamamen Hallolunmadıkça Bitmeyen Bir Mesele*” adıyla neşrettiği yazısındaki hanım arkadaşının⁴⁰⁸ sözlerine karşılık vermiştir.

K.H: “Travmaylarda mesture refikalarım karşı en kaba tahkirlere ibzalde beis görmeyen kondüktör efendi benim önümde ihtiramkarane rükû' ediyor.”

L.V: “Burada bir galat-ı fikr (yanılmış) olsa gerek. Acaba kondüktör efendiyi bir ihtiram-ı râki-âneye (iki büküm durmaya) mecbur eden keyfiyet, adem-i mesturiyet (tesettürsüzlük) midir? Yoksa gayr-ı mesturiyetin icabat-ı zaruriyesinden

⁴⁰⁷ F.Latife, “İctihad'taki Hezeyanlar: Muhadderat-ı Azizelerimin Enzar-ı Dikkatine”, **S.R**, 15 KS 1329 (28 Ocak 1914), C.11, S.281, s.s 329-330.

⁴⁰⁸ Hanımefendinin imzası bulunmadığından K.H (Kılıçzade Hakkı) olarak belirttik.

olan bir tuvaleti haiz ve elbette genç ve ihtimal ki güzel olan o hanımı kendilerinden zannetmesinden midir? Fazilet ve kıymet-i nisaiyyeye tevdi ettikleri ismetlerinin ziyandan tehaşi etmiyorlarmış (korkmuyorlarmış). Fazilet ve kıymet-i nisaniyye mekşufiyetle zahir, mesturiyetle kaybolur bir keyfiyet midir ki gayr-ı mesture oldukları zaman terbiyessiz delikanlılarla uslanmayan ihtiyar çapkınların taarruzlarından masun kalmışlar?

Takılan sıfatlar da gösterir ki bu heriflerin taarruzu mesturiyeliğe değil, kadına ve kadınlığadır. Öyle zannederim ki gayr-ı mekşufelere karşı ziyadece göz taarruzundan ileri gidemeyişleri de ekseriyetle lisan bilmemelerindedir. Bu hemşirelerimiz kendileri de teslim buyururlar ki fazilet ve kıymet-i nisaniye sahibinin muhafaza-ı ismeti için her kıyafette en yanılmaz ve hiç aldanmaz bir bekçidir. Tesettüre riayet edenlerden bazılarının seyyiatından bahs olunuyor. Eğer bu rezaletler mesturiyetin zaruri icabatından addetmeye ne mani kalır? Her şeyin elbette iyilikleri ve fenalıkları olacaktır. İyiliğe veya fenalığa hüküm bunları mukayese ile olur.”

Bunun haricinde İctihad'ta sözleri paylaşılan hanımın, tesettürün refi halinde husule gelecek faydaların 3 tanesine cevap veriyor. Bu cevaplar şöyledir:

K.H: “Kızlarımız, kadınlarımız serbestane tahsil ve ikmal-i tahsil ederler.”

L.V: “Bu bahis o kadar çok yorulmuş, buna dair o kadar emsal-i sabika irad edilmiştir ki ne yazılsa sözlerin tekrarından başka birşey olamaz. Ve İslamiyet'in kadınların hem de tedris iktidarını haiz olabilecek bir derece-i tahsile yükselmelerine mani olmadığı hakikatinin bir daha isbat edilmiş olmasından başka birşey hâsıl edemez. Serbestane tahsilin bizim kısa aklımızın ermediği başka bir manası varsa onu bilmem.”

K.H: “Hayat-ı umumiyyeye iştirak vazife-i milliyesini ifa etmiş olunurlar.”

L.V: “Evet, yeni düşüncüler yeni kelimelere, yeni terkiblere muhtaçtır. Bunda şüphe yok. Sonra, hayat-ı umumiye yine geniş yaşayış, vazife-i milliye ne mukaddes iş! Bu da şüphesiz. Fakat bulamıyorum. Hayat-ı umumiyyeye nasıl iştirak olunacak ve bu iştirak hangi vazife-i milliyenin ifasına sebep olacak! Kadının ve erkeğin bevcı olan vazife-i milliye o kadar çoktur ki... Burada hangisi düşünülüyor da buna da tesettür, daha doğrusu bu kelime ile setr edilen İslamiyet mani görülüyor? Elbette maskeli maskesiz balolar ve üryanlıklar daha müskir dekolte kıyafetler hayat-ı umumiyedendir. Müslüman kadınının buralarda iştirakı da vazife-i milliye midir?”

K.H: “Herkes intihab edeceği (seçeceği) bir kadın ile izdivaç eder. Mana-yı tamıyla aile teşkil eder. Herkes hanesini ever, talak azalır.”

L.V: “İşte bir iddia ki... Hakikaten söyleyeninde inandığına inanmak güç! Bilmem ki ifade sahibesi kocalı bir hanım mıdır, kocası kendini intihab etmişde mi almıştır? Rica ederim suallerimden dolayı darılmasınlar! Orta halli Müslüman aileler arasında henüz muhafaza edilen usul üzere gelin olmuştur. Sonra geçinememişler, ayrılmak acısına veya hakaretine uğramışlarda mı talakın azalmasını zevcenin evvelce intihab edilmiş olmasından arıyorlar? Burada biraz daha tevakkuf edeceğim (duracağım). Çünkü burada bir kadının gaye-i amali olan 3 mühim mesele kâmilen zevcenin intihab edilmesi esası üzerine bina ediliyor. Fakat bir serap kadar esassız. Birincisi zevce intihab edilir (seçilmesi) ise tam manasıyla aile teşkil edilir imiş! Bir kere tam manasıyla aile ne demektir?

Zannederim ki bu keyfiyet-i dine, memlekete, ihtiyaca, evvelce alışılmış olan terbiyeye, telakkiye ve hatta şahsa göre değişebilir. Mesela benim şimdi bir rüknü olduğum ailem benim için tam manasıyla bir ailedir. Zevcim beni görmüş ve intihab etmiş değildir. Maişetimiz fevkalade vasi değil ise de refahiyesiz dahi değildir. Zevcim sabahleyin işine gider ben bir taraftan kendime ait işleri yapmakla beraber diğer taraftanda kendime ait olmayanları nezaretimle yaptırırım. Ondan sonra zevcimın ‘öğrenmediği bana kardır’ felsefesiyle bizzat tedaris ettiği kızımın akşam babasına hazırlayacağı dersleri müzakere ederim. Şu iki mukannen (değişmez) ve mühim vazife günün büyük bir kısmını ve bazen bütününü geçirebilir. Çok vakit bütün günümü doldurmayan işlerim bittikten sonra mukarrir (sabit) veya mutasavver (planlanmış) bir başka işim veya ziyaretim yok ise okurum. Elişi işlerim. Hülasa evim için nafi bir meşgale bulurum. Tenezzüh (gezinti) için de zamanım kalır. Gecenin bir kısmı da zevcimın pek alışkın bir lisanla takrir ettiği (ders verdiği) kızımın dersleriyle geçer. Tam tabiriyle bir hayat-ı mesudane imrar ederiz. İşte efendim. Benim kanaatime göre, belki biraz fazlaca izah ettiğim şu ahval tam manasıyla mesud bir aile hayatıdır. Acaba şu hal muhibbe-i fazılanın dedikleri gibi hakikatten müstekreh vaziyetlerini bilmeyen mahlûkat-ı safıleye benzemek midir?”⁴⁰⁹

Kılıçzade Hakkı'nın makalesine bir başka hanımdan da karşılık gelir. Kılıçzade Hakkı'nın makalesindeki tesettürün kaldırılmasının faydalarına karşılık Maide Rıza ise zararlarını maddeler halinde sıralamıştır. Buna göre:

⁴⁰⁹ L.V, “Muhterem Sebil’ür-Reşad’a”, S.R, 6 Mart 1330 (19 Mart 1914), C.12, S.288, s.s 29-30.

1. Kızlarımız rahat tahsil yaparmış – Tesettürle yapılmaz mı?
2. İktisadi hayata katılarak vatana hizmet edermiş – Eğer maksat erkekle birlikte bir masa başında çalışmak ise bunu kendiliğinden tesettürü kaldırmış olan hanımlar yapabiliyorlar mı?
3. Herkes seveceği kadınla evlenir, herkes ailesini seçerse boşanma azalmış – Bunlar tesettürün kalkmasıyla değil, dimağlarda irfanın artmasıyla aile muhabbetinin kalplerde atmasıyla, erkek ve kadının vazifelerini bilmesiyle olur.
4. Görgü artar, çocuk yetiştirilmesinde faydalı olur – Görgüden bahsediliyor, ama çarşafın en kadın görgü olduğunu unutuyor.
5. Kadın, harbe giden zevcinin, babasının mağazasını işletebilirmiş – Fena değil. Ama bunu söyleyebilmek için bu memleketin pek yabancı olması lazım. Çünkü Osmanlı hanımlarının mağazalarda çalışabilmesi...
6. Kadınlar meclise girdikçe erkekler terbiye olur imiş – Bu memleketin hangi meclisini kurtaracaksınız? Evvela memleketinizi öğreniniz, sonra tesettür meselesini münakaşa ediniz.
7. Kadın hürriyetlerini aldıkça hastalıkları azalır – Hak almak hürriyet almak tesettürle de olur.

Maide Rıza başka bir mektubunda ise kadınların peçeleriyle uğraşılması gerektiğini söyler⁴¹⁰.

Server Bedii'nin "Haftaname"⁴¹¹ adıyla neşrettiği yazı silsilesinden birinde sarf ettiği sözler hakkında karşılık veren Mehmet Fahrettin, onu sert şekilde eleştirmiştir. Makalesinde şöyle demiştir: "*Acayip? İnanmadınız mı? Buna delil mi istiyorsunuz? İşte: 'Tesettür meselesi yavaş yavaş yevmi refiklerimizden işitmeye başladık. Ahali ile, avam ile mecmualardan ziyade alakadar olan gazetelerin tesettür meselesini mevzubahis etmelerini henüz beklemiyorduk.'* diye iki sefilenin yüzleri tamamen açık olduğu halde bindikleri otomobil ile köprü üzerinde kendilerine kemal-i hayretle bakan halka müstehzi nazarlar atfederek geçtiklerini bizzat görüp yazan, bir de 'Paris'in son modasına tatbikan giyinmiş, yüzleri açık, kadınlık haslet-i hicab ve hayâsından tamamıyla mî'râ iki soysuzun iane toplamak bahanesiyle

⁴¹⁰ Maide Rıza, Kılıçzade Hakkı Bey'e" **Rûbab**, 13 Şubat 1329 (26 Şubat 1914), S.104, s.s 57-60; "Cemal Nadir Beyefendi'ye, Hüseyin Hüsnü Bey'in Makaleleri Münasebetiyle", **Rûbab**, 27 Şubat 1329 (12 Mart 1914), s.s 83-87'den naklen: Kurnaz, a.g.t., s.s.64-65.

⁴¹¹ Yazı için bkz.: Server Bedii, "Haftaname", **İctihad**, 6 Şubat 1329 (19 Şubat 1914), C.4, S.92-3, s.2065.

Beyoğlu'nda Tokatlayan Gazinosu'na girmek rezaletinde bulduklarını, haysiyet-i İslamiye'yi...? derc sahife-i namus ve iffet eden iki Müslüman gazeteye homurdanıyor. Bunlar ne için yazılmış? Bu hanım kızları incitmek ictihat için affolunmaz cinayetlerdenmiş? Milyonlarca İslam tebasına hükümetine özendirmek için onların milli elbisesini iktisa ile huzurlarına çıkmaya kendine bir tenezzül, bir zel addetmez de buradaki yarım pabuçlu kopuklar, bu hakayık-ı siyasiyeyi bildikleri halde yine merde-i şeyatin gibi koca millet-i İslamiye'nin mukaddesat-ı diniyesini çiğneyerek paçavraya çevirmek isterler. Ada'mızla harp ettik. Sulh yaptık da birbirimizle musaliha değil, muvakkat bir mütareke yapamadık. Nasıl yapalım ki bu elem, efruz-u emel, dini, imanı, karin-i fedaya mütevakkıf! Ya tesettür kalkmalı yahud muhasama ilelebet baki! Sonra biz ittihad-ı milli, hayat-ı iktisadi, selamet-i hal, saadet-i istikbal umalım.”

Tanın'de yazıları yayınlanan Miss Alison, İslamcı yazarlardan Mehmet Fahrettin'den tepki alıyor. Miss Alison'un adı geçen gazetede neşrettiği “*Türkiye ve Türk Kadınları*” ve diğer makaleleri hakkında Server Bedii'nin sözlerine karşılık şunu söylüyor: “*İngiliz Edibelerinden Miss Alison'un yazdığı ‘Türkiye ve Türk Kadınları’ ve emsali makalelere gelince işte onlar yazılmış imiş! Bunlardan İctihad pek büyük hazz-ı nefsanî hissediyormuş! Ama bu, tesettüre Kur'an-ı Hakîme, millet-i İslamiye'nin mukaddesat-ı diniye ve imaniyesine bir hakaret olurmuş, sonra bu memleketin birkaç 31 Mart İhtilali'ne büyük bir istidad-ı ictimaiyesi varmış. Memleket kanlar içinde yüzer boğulurmuş... Hiç bunlar İctihad'ın umrunda mı? Zaten kendisi o meslek mertdanesiyle 31 Mart facia-i hûn-âşâminın en birinci müsebbiblerinden değil mi? Onun ba-husus tarih-i İslamiyet namına tercüme ve neşr ettiği, hala da mübalağalı ilannameleriyle ehl-i imana tavsiye etmekten hiç de sıkılmadığı hezeyannamesi bu şu kozmuydu ve emsali büyük kafalı mütefekkirin-i Osmaniye'ye masum, saf yürekli Müslümanları kendi saadetleri aleyhine agva ve izlal için az mı hizmet etti? İlan da az mı su-i tesir yapıyor? Az mı zehirler saçıyor?’”⁴¹² 31 Mart Hadisesi'nin müsebbibi olarak İctihad'ı öne sürüp, suçluyor.*

Düşüncelerinden ötürü Rıza Tevfik'e, Babanzade Ahmet Naim'den karşılık gelir. Öncelikle makalesinde Rıza Tevfik'in “*İslam'ın kadınlara bahşettiği bir takım hukuk vardır. Onları biz ihmal etmişiz. Bu hukuk-u mühimmeye nispetle çarşafli çarşafsız gezmek hakkı ciddi bir davadır. Bir hakk-ı hayatı bırakıp da tuvalet takımı*

⁴¹² Mehmet Fahrettin, “Ya Tesettür Kalkarmış, Yahud...”, **S.R.**, 13 Mart 1330 (26 Mart 1914), C.12, S.289, s.s 46-47.

istemek kabilinden bir hoppalıktır. Maksat bahtiyarlık ve terakki ise mutlaka çarşafsızlık onu temin etmez.” sözüne katılır. “Diyorsunuz ki fikrinizin bu hoppalığı ‘tuvalet takımı istemek kabilinden’ addetmeği istelâzım eden noktasından mâdâsına (başka) tamamıyla iştirak ederim. Hele ‘Bizde eksik olan hak değil, terbiyedir.’ cümlesi bu dava-yı azimin ta can evine basan, meselenin etrafındaki yaygaraların il-el-i esbabını bütün üryanlığıyla meydana çıkararak, nüfuz-u nazar hekimanenizi tamamıyla isbat eder bir sözdür. Buraya kadar sizinle beraberim.” diyerek destekler.

Sonra da eleştirilerine geçer. “Siz tedkikatınızı din sahasında naklediyorsunuz da bu meselenin dine hiç bir telakki olmadığını iddia ediyorsunuz ki orada sizden bi’z-zarûre ayrılıyorum ve darılmayacağınızı bildiğim için o vadide vaki olan sevhlerinizi, zühûllerinizi söylemeyi hakikat namına bir vazife addederim. Tesettürün kalkmasına taraftar olarak bunun kitapta yeri olmadığını en evvel soran Mısırlı Kasım Emin Bey’dir. Adamcağz kendi memleketinde davayı kazanamadı. Bunun kitab-ı senette pek geniş bir yeri olduğunu her taraftan bağıra bağıra ispat ettilerdi. Mesele bize intikal ettiği vakitte biz deki feministlerin imamı, rehberi, alemdarı Kasım Bey’in Tahrir el-Mer’e’si oldu. Bizimkiler meseleyi yalnız veh-i ictimaiye ve felsefiyesinden tedkik ile iktifa edeydiler belki de biraz hoşgörülebilirdi. Zira herkesin kendine göre efkârı, mütaalatı, felsefesi olabilir. Bunlar vicdaniyattır. Hatta bunlar dinde beğenmedikleri, zevk-i tefelsüflerine uyduramayacakları ahkâmda bulabilirler. Lakin böyle yapmadılar. Saha-yı tasavvurlarında kalmak lazım gelen bir mesele-i ictimaiyenin halini ta’cile çalışarak faaliyet vadisine bir an evvel dönmek için dine müracaatı en kestirme bir yol addettiler ve hazır ellerinde Kasım Bey’in kitabı var iken din ve adet babında başka türlü tetebbuâta girişmek zahmetini ihtiyar etmediler.

Hâlbuki Tahrir’ül-Mer’e ile El Mer’e el Cedide’yi okuduktan sonra onlara karşı yazılmış âsarı da araştırmak, lisan-ı Kur’an’ın asıl sahipleri olan sadr evvel ulema-yı fıkhîyası ile ilk ulema-yı luğatın gerek ayet-i kerimeyi gerek hadis-i nebeviyyeyi nasıl anladıklarını tahkik etmek vazifeleri idi. Bunların en haksız oldukları cihet işte bu noksan tetebbu’ olmuştur. Zira talep ettileri teceddüd için dinden istiâne ettiler. Tesis ve temekkün etmiş bir adeta karşı dini silah olarak istimal etmek istediler. O halde kullandıkları âlet-i harbin azm ve iradetlerine ne dereceye kadar râm olabileceğini tartmak iktiza ederdi. Sizin makalelerinizi okumaya başladığım vakit - ne yalan söyleyeyim - en ziyade bu noktalara temas edeceğinizi tahmin ediyordum. Fakat gördüm ki siz bu meseleyi sarf adeta taalluk

eder bir şey olarak telakki ediyorsunuz ve ‘onu o zeminde teebbu’ etmeli ve âdatın her yerde muhkem olduğunu unutmamalı’ diye bizi tenbih ediyorsunuz. Vaka ‘Kadın meselesi hakkında kendi fikr-i mahsusunu henüz beyan etmedim. Bu mesele her milletin kendi memnuniyetine, derece-i terbiyesine göre bir şekil hususunda tecelli eder. Kadın meselesi bir değil, birçoktur. Hepsi ayrı ayrı telakki etmeli ve cümlesini hukuk-u insaniyeye zemin meyanında tetebbu’ eylemelidir.’ dediğiniz, ben de davanızı daha nâ-temam olarak dinlediğim için sizi muâhaze edişim haksızdır. Fakat işin veche-i diniyesi hakkındaki fikrinizi izhar ettiğiniz cihetle din-i İslam ile fikrinizin ne dereceye kadar tetâbuk ettiğini araştırmakta beis görmem.” dedikten sonra Rıza Tevfik’in tesettür aleyhtarlarını düşünceleri sebebiyle şımartabileceğine vurgu yapmıştır.

Ahmet Naim, Rıza Tevfik’in makalesinde zikrettiği örtünme ayeti ve ayetten hareketle yaptığı yorum hakkında “ Rıza Tevfik Bey böyle demekle bu konu ile ilgili ayetleri birbirine karıştırıyor. Bugünkü manasıyla Osmanlı çarşafı giymesini icap etmediğini belirtiyor. Dinimizin bugünkü Osmanlı çarşafını tavsiye ettiğini iddia edenlerin arasında değiliz” demiştir.

Tesettür meselesi başlığıyla neşredilen makalelerin odak noktasının iki ayakta olduğunu vurgulayan Ahmet Naim şöyle beyanat veriyor: “Biri asıl tesettüre yani giyinmeye, örtünmeye taalluk eden mesele, diğeri ise hicaba yani harem-selamlık ittihazına, ecnebi yani mahremin maadasıyla ihtilatın, suûreler vermenin memnu’yetine aid olan mesele.” Ayrıca Kur’an da ellerin ve yüzün tesettür edilecek bölgelerin dışında olduğunu söylemiştir. Bunun nedenini ise “Ara sıra ondan dışarıya çıkmasını tecviz etmesi çalışmasına, ticaretine, havaic-i zaruriyesini tedarik etmesine mani olmamak içindir.” diyerek açıklamıştır.

Rıza Tevfik’in imanın beş şartı içinde tesettürün bulunmadığına yönelik çıkışına da Ahmet Naim’den cevap gelir. Buna göre: “Şer’in bu müsahelesi de gerek kadının gerek erkeğin edep ve terbiyelerini fevkalade sıkı bir nezahet dairesinde takınmaları, maraz-ı kalbe revac ve esâre-i fitneye meydan vermemeleri adını mertebe-i celb etmemeleri şartıyla meşruttur. Bu şartlara riayet etmemek, yalnız bir zevk-i bedî’ uğruna kadınlar erkeklerle ihtilat etme, zaruret ve ihtiyaç mess etmeksizin mahremin karıyla görüşmek, mahremin karıyla ihtila etmek (yalnız kalmak), hiç tanınmayan bir genç ile semalara dolaşmak - Hiç bir su-i niyete makrûn olmasa dahi yine - şer’en haramdır. Tesettür ve ihticabın - buyurduğunuz gibi -

Müminiye olan asıl sütteye dâhil olmaması yahud İslam'ın beş şartından birini teşkil etmemesi harametine mani değildir.”

Nur Suresi'nin 30-31. ayetlerine vurgu yapan yazar, adı geçen ayetlerdeki zinet'in iki türlü olduğunu söylemiştir: Zinet-i hufye ve zinet-i zâhire.

“Zinet lisan-ı şeriatta evvela göze çekilen sürme, allık, kına gibi boyalara; saniyen yüzük, bilezik, halhal, gerdanlık, küpe, taç gibi hulliyata; salisen, elbiseye; rabian mehasin-i bedeniye, hâsılı fitri ve arzî her türlü zinete itlâk olunur. Bundan dolayıdır ki eshab ile tabiîn bu zineti tarif ederlerken lafzları tehalüf etmiştir. Lakin cümlesi yüz ile avuçların içini izhârı mübah olan zinet olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu da kadınların bey' ve şirâ (satın alma) esnasındaki yüzlerini göstermeye, ahz ve ita esnasında ellerini çıkarmaya muhtaç olduklarından dolayıdır. Hüir olmayan kadınların esna-yı hizmette izharına muhtaç oldukları eczâ'-yı bedenleri daha çok olduğu için onlar hakkında setr-i avret babında şeriat daha ziyade tevessü etmiştir.”

Bu açıklamadan sonra birçok rivayete geçip eski Arap kadınlarının giyim tarzıyla çağdaşı olan Osmanlı kadınlarının giyim tarzını eş değer tutmuştur. Sözlerine devamla eski Arap kadınlarının başörtülerini boyunlarının arkasından bağladıklarını ve göğüs bölgesinin açık olduğundan dolayı Nur Suresi'nin adı geçen ayetinde bahsedilen tesettürün, başlarını ve göğüs bölgelerini kapatmaya yönelik bir emir olduğunu ifade etmiştir. Rıza Tevfik'in bahsettiği gibi ‘... O dönemlerde elbise olmadığından’ değil diyerek, R. Tevfik'e cevap vermiştir.

Ayrıca Kılıçzade Hakkı'nın ‘Bu mesele tamamen hallolunmadıkça bitmez’ sözüne atfen ekleme yapan yazar şunu söylemiştir. “Evet, pek doğru söylüyor. Fakat ben de şunu ilave ederim ki: Bu mesele, din-i İslam yeryüzünden kaldırılmadıkça mutlûbları vech ile halledilmez.” Bu şekilde sözlerine son vermek üzere olan yazar, fikir ayrılıklarının ne denli çirkin bir seviyeye geldiğini, tesettür aleyhtarlarının öncelikle dini öğrenmeleri gerektiği dile getirmiş, kibar bir üslupla Rıza Tevfik'in aleyhtarlara nasihat etmesini rica etmiştir⁴¹³.

5.1.3.Kadınların Tesettüre Riayetsizliği ve İslamcıların Tepkisi

Bazı kadınlar, Meşrutiyet ilan olunur olunmaz özgürlük ortamını değerlendirmiş olmalıdırlar ki, tesettüre riayet etmediklerini Şeyhülislam Musa

⁴¹³ Ahmet Naim, “Feylesof Rıza Tevfik Beyefendi'ye”, **S.R.**, 20 Mart 1330 (2 Nisan 1914), C.12, S.290, s.s.60-65.

Kazım açıklıyor. O, sözlerine başladığında hürriyet hakkında düşüncelerinden bahsetmiş ve konuyu tesettüre getirmiştir. Ona göre şeriatın kurallarından biri tesettürdür. Fakat bazı yerlerde tesettüre riayet edilmediğini ve bu durumun Müslümanlar arasında hoşnutsuz yaratacağından endişelidir. Bu hoşnutsuzluğun doğal bir sonuç olduğunu ifade ederek, nedenini açıklar: *“Çünkü yüzlerce milyon Müslümanların canlarından daha aziz, ruhlarından daha mukaddes bildikleri bir din-i alinin ahkâmından bir hük-m-i şer’îye karşı Müslüman unvanı altında bulunan bazı kimseler tarafından bu gibi mübâlâsızlık (dikkatsizlik) gösterilmek ve hatta bunu tahkire (hor görmeye) kadar vardırırmak bütün ahali-yi Müslüman’ın hukuk-u mukaddeslerine tecavüz demek olmakla böyle manasız bir işten, bir hiçten dolayı dünyanın her tarafında bulunan kâffe-i ehli-i İslam’ın (bütün İslam toplumunun) hissiyat-ı diniyeleri galeyâna geleceği bedîhiyyât-ı umurdandır (açık şeylerdir).”*

Dahası, Kanun-u Esasi’nin 4. ve 11. maddelerinde açıkça söylenen ‘Devletin dini İslam’dır’ hükmünce, Osmanlı’da bulunan her Müslüman’ın buna riayet etmesini, etmeyenlere de devletin müdahale etmesini gerekli gördüğünü belirtmiştir.

Musa Kazım Bey’e göre, ailenin mutluluğunu iki türlü vazifeye bağlıdır. Bunlar ise ev içi ve ev dışı vazifelerdir. İki vazifeyi nasıl ki tek başına zevce yapamayacaksa, sadece zevc de yapamaz. Bu yüzden ev işleri kadının, dış işler de erkeğin görevidir. Bunun aksi olamaz. Kadın, nazik yaratılışı gereği dış işlerle uğraşamaz, erkek de ev içi işleri yapamaz. *“Çünkü bu adeta kânun-u tabiatı (yaratılış kurallarını) tebdile (değiştirmeye); kadınları erkek, erkekleri kadın yapmaya kalkışmak demek olup bunun butlanında (yanlış olduğuna) ise hiç kimse tereddüt etmez.”*

O, kadının yaratılış gayesini çocuk dünyaya getirmek ve çocukları terbiye etmekten ibaret olarak görür ve sözlerine şöyle devam eder: *“Mademki, kadınların uhdelere (işlerine) terettüb eden (gerekten) vazâfi sırf umur-u beytiyeyi (ev işlerini) tesviyeden (halletmekten) ve dünyaya getirdikleri çocukları terbiyeden ibarettir, şu halde onların bütün zinetlerini takınarak açık saçık oldukları halde kendi kıymet-i nisvaniyelerini halel-dâr edecek (bozacak) olan mahallere gitmelerine ve bütün tecemmülâtlarıyla (süs eşyalarıyla) birtakım şehvetperestan ricalin (şehvet düşkününü erkeklerin) içtimâgâhı (toplanma yerleri) olan mahallerde bulunmalarına hiçbir fayda terettüb edemez. Bilakis vazife-i mükellefeleri (yapmaları gereken işleri) muhtell (ihlal edilmiş) olarak onların bu hareketinden telafisi gayr-ı kâbil (imkânsız)*

birçok mazarratlar husûle (meydana) gelir. Ve nihayet saâdet-i aile bi'l-küllîye (büsbütün) mahvolur gider.”⁴¹⁴

M. Fahrettin kadınların sadece kıyafette değil aklen de artık İslam ve Türk olmadıklarını, Frenkleştiklerini, kendi örflerini unuttuklarını iddia ederek yükleniyor: “*Bizim validelerimiz, hemşirelerimiz her vakit muhteremdir Fakat Türk-Müslüman iken Fransız adab-ı nisvaniyesiyle terbiye olmuş, omuzlarından aşağı düşmeyen peleriniyle, adeta açık bir tarz-ı mekruh tesettürle Paris'in en şık madamlarına taş çıkartacak bir tavır ve azamet-i Frenkane ile mürebbiyesi yanında giden, en baliğ bir Fransızca ile Frenglerin referanslarını kabul eden bizim hemşirelerimiz mi olur? Allah etmesin! Onların kalpleri, ruhları bütün mevcudiyetleri Fransızlaşmış, biz onları hemşireliğe kabul etsek bile onlar bizi kardeşliğe kabule hiç tenezzül ederler mi? Bir gün köprüden geçiyordum, böyle bir kadın... Yanında üç dört yaşında bir çocuk, hırçınlık ediyor. Derken mukabilinde oldukça mesture, yüzü peçeli bir hanım göründü madama demekte muzdar olduğum o kadın çocuğunu susturmak için ‘Sus! Yoksa şimdi seni şu yüzü örtülü umacıya veririm.’ demez mi? Oracıkta tepemden yıldırımla vurulmuşa döndüm. Ya birkaç Müslüman bunu işipte madameyi orada ayakları altına almış olaydılar acaba kabahat kimde olurdu? Bu İslamiyeti tahkir değil de nedir?”*

Sözlerine devam eden M.Fahrettin, bu kadının Müslümanlığını sorguluyor ve Hıristiyan hocalardan ders aldığını iddia ediyor: “*Şimdi bu kadına nasıl Mümine diyelim ki, o, bu sınıf-ı celileye istihza-amiz tahkirler fırlatıyor. Çünkü terbiye-i ibtidaiyeye bir protestan muallimesinden almış. Ayıbın Hıristiyanıyesi de öğrenmiş, sonra mürebbiyesi o terbiyeyi ikmal etmiş, Diyanetine, milliyetine kemal-i nefretle ebediyyen veda etmiş. Biz bunlarla ittihad edeceğiz değil mi?”*

Batı taklitçiliğini en son raddesine kadar eleştiren M. Fahrettin, tüm İslamcılık akımının üyeleri gibi, Japonları örnek almak gerektiğine inanır. Onlar, Japonların, teknik ve bilimsel anlamda yenileşirken Batı'nın kültürünü örnek almadıklarını sık sık dile getirmişlerdir. M. Fahrettin, bir Japon'un verdiği konferansta bu taklitçiliği eleştirdiğinden bahsettiğini “*Hacı Ömer Yamaoka Efendi İstanbul'da verdiği konferansların birinde bu babta bize pek manidar bir taarruzda bulundu. Beş yüz seneden beri mezheplerini, kavmiyetlerini Türklerin saye-i himayesinde muhafaza etmiş olan anasır-ı gayr-ı müslimenin mekteplerimize*

⁴¹⁴ Musa Kazım, “Hürriyet-Müsâvât”, S.M, 21 Ağustos 1324 (3 Eylül 1908), C.1, S.2, s.s 20-22.

*çocukların göndermemek hususunda fart-ı tehalükleri, güya Türkleşmekten şiddetle ictinab etmeleri, terbiye-i itidaliyelerini kendilerinden başka kimseye tevdi' eylememeleri nedendir? Hatta tedrisat-ı taliyeye bile razı olmuyorlar değil mi?"*⁴¹⁵ sözleriyle dile getirmiştir.

Sosyal tartışmalara zaman zaman öğrencilerin de dâhil olduğu bilinmektedir. Örneğin Hukuk Fakültesi öğrencisi Nazmi'nin Sırat-ı Müstakim'de yayınlanan yazısı dikkat çeker. Sabah Gazetesi sahibi Mehran Efendi'ye yazdığı mektupta şunları ifade etmiştir: *"Maliye Tasarruf Sandığı namına bu hafta bir tenezzüh (gezinti) icra edilecekmış. Şu kadar ki bu tenezühü tertip edenler muhadderat-ı İslamiye'nin rahatsız olmalarından hazeran (sakınarak) iştiraklerini muvafık (uygun) görmemiş, bazı kadınlar ise bundan şikâyet etmişler ve şikâyetnamelerini gazetenize göndermişler. Cerideniz bunu yazdıktan sonra muhadderat-ı milliyemizin iştirakları muvafık bulunduğuna dâir beyan-ı mütalaa ve hükmediyor. Bu öyle mesâildendir ki, doğrudan doğruya ahlak-ı islamiyemize taalluk eder (ilişkilidir). Herkesin ceffel-kalem (düşünmeksizin) mütalaa yürütmesine (görüş bildirmesine) cevaz gösterilemez (müsaade edilemez). Hamiyet-i vataniyeniz bizce müsellemdir. Ser muharririnizin makalat-ı siyasiye-i fâzılâneleri de bilumûm Osmanlılar için faide-i bahştir. Nasıl ki, kârîn-i osmaniyede (Osmanlı okurları) bu cehdi takdir ettiklerini bi'l-fi'l gösteriyorlar. Ve şu kadirşinaslıklarıyla Sabah gazetesinin vatan-ı Osmaniye'de büyük bir mevki ihraz etmesine sebep oluyorlar. Buna mukabil ahlakımıza hürmet göstermenizi talep etmek hakkımızdır. Hissiyâtımızı rencide eden bu kabil mutalaâtın adem-i tekerrürüne muttasıf bulunduğunuz ru'yet (basiret) ve dirayetten bekleriz efendim."*⁴¹⁶

Yine Sırat-ı Müstakim'de ismini gizleyen bir okur⁴¹⁷ tesettürle ilgili *"Şeriat-ı celîle-i Muhammediye muhadderat-ı İslamiye için tayin buyurduğu tesettür bugün ne hale gelmiştir. Kadınlarımız için pek büyük fahr-i şeref bahş eden işbu tesettür maddesinin hüsn-i muhafazasına dikkat ve nezaret etmek kimlerin vazifesidir? Avrupa terbiyesiyle müftehir (övünen) münevver'ül-fikr (aydın fikirli) bazı aile reislerinin kadınlarını tesettüre davet etmeyecekleri der-kâr bulunduğundan (aşikâr olduğundan) bunları hükm-ü celîl-i Şeri'ye riayete davet vecibesi hükümete ve*

⁴¹⁵ Mehmet Fahrettin, "İkinci Hata", **S.M.**, 14 Nisan 1326 (27 Nisan 1910), C.6, S.138, s. 121.

⁴¹⁶ Nazmi, "Sabah Gazetesi Sahibi Mehran Efendi'ye Açık Mektup", **S.M.**, 10 Haziran 1326 (23 Haziran 1910) C.4, S.94, s. 284.

⁴¹⁷ Bu okurun yazısı aynı zamanda Beyan'ül-Hak'ta da yayınlanmıştır ve Yazarlar "Beyan'ül-Hak" başlığıyla görüşlerini bildirmişlerdir. Bkz. İmzasız, "Avrupa'da Talebemiz, İstanbul'da Tesettür: İşret-i Aleniyye", **B.H.**, 21 Haziran 1326 (4 Temmuz 1910), C.3, S.67, s.s 1329-1331.

ulemaya terettüb etmez (gerekmez) mi?” deyip tesettür aleyhtarlarının, tesettüre riayet etmelerini sağlamak için devlet ve din görevlilerini göreve çağırıyor.

Söze devamla “Kadınlarımızın kıyafetleri hele seyir mahallerinde erkekler içerisinde düşüp kalkmaları o kadar çirkin manzara teşkil ediyor ki dinine muhabbet-i riayeti olan bir kısım ehl-i İslam eyyâm-ı tat’tiliyyede (tatil günlerinde) tenezzühe (gezintiye) çıkıp da mugayir (aykırı) maraz-ı ahvâli (kötü durumu) görüp müteessir (üzülmek) ve dil-hûn (içi kan ağlamak) olmaktan ise onda imrâr-ı vakit etmeyi (vakit geçirmeyi) tercih ediyor.

Atina valisi Cemal Beyefendi Üsküdar Mutasarrıflığı’nda buldukları sırada erkeklerle kadınlara mahsus tenezzüh (gezinti) mahallerini tefrik ederek (seçerek) Şeair-i Celile-i İslamiye’ye riayet kamilelerini bu vesile ile ispat buyurmuş idiler. Muhassenât-ı vâreste-i izah olan bu tedbirin Cemal Beyefendi’nin ahlâfi (yerine gelecekleri) tarafından takip ve hüsn-i muhafaza edildiğine şüphe etmeyiz. Üsküdar’a münhasır kalmayıp bu usulun İstanbulumuzun bi’l-cümle mesiresi için tatbik edilmesini temenni eyleriz.”⁴¹⁸ demiş ve Cemal Bey’in Üsküdar’daki kadın ve erkek gezinti yerlerinin ayırmak için yaptığı girişimleri takdir ile karşılamıştır.

Sabah Gazetesi’ne bir itiraz da başka bir okurdan gelmiştir. Öncelikle “Efendim, Maliye Tasarruf Sandığı nâmına icra edilen tenezzühe (gezintiye) muhadderat-ı İslamiye’nin de iştirakleri muvafık bulunduğu dâir Sabah Gazetesi’nin beyan-ı mütâlaa ve hüküm eylemesi tecviz edilemeyeceği (izin verilemeyeceği) ve ehli İslam’ın hissiyatını rencide edecek olan bu yoldaki mütâlaanın ba’dema tekerrür eylemesi hakkında geçen haftaki nüshada mezkûr gazete sahibine yazılan açık mektup muharririnin ahlâk-ı İslamiyemize münafi olan en küçük bir harekâtın reddine musaraat göstermesi cidden şayan-ı takdir bulunmakla, teşekkürat-ı hâlisanimin beyanına muhterem Sırât-ı Müstakîm’in vesatâtını rica eylerim.” diyerek söze başlamış ve Nazmi’yi takdir etmiştir.

Sonra kendi düşüncelerine geçmiş ve şöyle demiştir: “Şeriat-ı celile-i Muhammediye’nin ahkâm ve hakayıkına vukufu olmayan her eli kalem tutan zevâtın ahlak ve adabı muaşeret-i İslamiye’ye taalluk eden mesâilde ceff’el-kalem (düşünmeksizin) beyan-ı mütâlaa etmesine rıza gösterilemez.

Muhadderat-ı İslamiye’nin (tesettürlü hanımlar) bir kısmı erkeklerimizin tertip eyledikleri tenezzühlere (gezintilere) iştirak etmek isterler. Fakat bu arzunun

⁴¹⁸ İmzasız, “Avrupa’da Talebimiz, İstanbul’da Tesettür: İşret-i Aleniyye”, S.M, 10 Haziran 1326 (23 Haziran 1910), C.4, S.94, s.s 282-283.

adat-ı milliyemize tevafuk edip etmeyeceğini (uyup uymayacağını) takdir ve tayin merciine aittir. Saadet ve selamet-i beşeriyeyi kâfil olan diyanet-i celiley-i İslamiye kadınlarımızın da hukuk ve vezâifini tayin ve tahdid buyurmuştur. Binâenaleyh hanımlarımız tarafından bu hudut haricinde vaki' olacak metalibin (taleplerin) tervici için kimsenin beyan-ı fikir ve mütâlaasına hacet yoktur. Bu yolda derpîş edilecek (öngörülecek) mütâlaâttan beklenen tesir bittabi' hâsıl olamaz.

Hasbe'l-mevsim tertip edilmekte olan tenezzühlere muhadderât-ı İslamiye'nin de iştirakleri arzusu hissediliyor. Kadınlarımızı tenezzühten, teferrücten (dolaşmadan) men etmeyiz. Fakat izdiham içinde rahatsız olamamaları için eyyâmı (gündüzleri) sairede teferrüce çıkmalarını nefsü'l emir (işin doğrusu) daha muvafık (uygun) buluruz. Her halde adab-ı muaşeret-i İslamiye'nin hüsn-ü muhafaza ve ahkâm-ı şeriyeye muhalif ahvâl ve harekâtın meni', esbabına tevessül buyurulmasını hükümet-i meşrutamızla, ulema-yı kiram hazeratının himmet ve rü'yetlerinden intizar eyleriz efendim.”⁴¹⁹ diyerek tesettürlü kadınların erkeklerin arasında bulunmalarını, olası bazı izdihamlarda beden ve kalben incitilmeleri açısından sakıncalı görür. Okur, kadınların gündüz uygun vakitlerde dışarı çıkmasını talep eder.

Bu örnekte görülüyor ki, İslamcıların dediği gibi salt tesettürsüz hanımların sosyal hayatı karışması durumu değildir. Tesettürlü hanımlar da mesirelere rağbet ediyor.

Hikmet'in imzasız bir yazısında yazarın, düşünce olarak aşırı İslamcı ve anti feminist olduğunu şu sözlerle anlıyoruz: “Kadınları tesettüre mecbur etmek fuhuş gibi ahvâl-i zelilede (aşağılık durumlarında) kadınlara karşı çok şiddetli davranmak İslam'ın kadınları pek muhterem gördüğü içindir. Fi'l-vaki acaba bir fahişeyi taşıyan İslam mı yoksa her kadını fahişe olmaya sevk eden Feminizm mesleği mi 'kadınlığı daha ziyade tebcil ediyor (yüceltiyor)?” diyerek Feminizm'i kadınları kötü yola düşüren bir düşünce olarak tarif etmiştir.

Sözlerine devam eden yazar, Feministlerin kadınları yüceltmek yerine aşağıladıklarını iddia ediyor: “Eğer kadınları yalnız erkeklerin eğlencesi, alet-i zevk ve şeytanatı, vasıtâ-ı şîr ve sefahati ise, Feministler haklıdır. Kadınlar gayr-ı mestur değil, gayr-ı melbûs (giysisiz) gezseler, fikrini hadd-ı muntikasına götüren bir feministin daha ziyade memnun olması lazımgelir. Kadın bir çiçektir, bir kelebektir, bir zambaktır gibi zarif teşbihatlarla dil-firîb (cazibeli) tabiratlarla kadınlığı tebcil

⁴¹⁹ A.M, “Kadınların Tenezzühüne Dair”, S.M, 17 Haziran 1326 (30 Haziran1910), C.4, S.95, s.300.

etmek (yüceltmek) zannında olan feministler, tedkik ve tahlil önünde görülür ki kadınlığı tezlil ediyorlar (aşağılıyorlar).”⁴²⁰

Beyazid hocalarından Ermenekli M. Safvet ise Avrupa’ya seyahat eden Batıcı bir aydının kadınlar hakkındaki görüşlerine cevap vermek için Beyan’ül Hak’a yazısını gönderir. Aydının görüşlerine bir bir karşılık verdikten sonra konuyu “Seyyahın şu uzun makalesinin asıl nazar-ı dikkati celbetmek istediği fikra bu fikradır ki: Şark'ta İslam kadınları tesettür âleminde buldukça terakkinin hayyiz-i husûle gelemeyeceği iddiasını dermiyan etmiştir.” sözleriyle tesettüre getirmiştir.

Ona göre, “Tesettür, din-i mübin-i İslam'ın en mu'tenâ kavaidindedir ki: Bu hükmün kalkabilmesi için birçok defalarda 31 Mart gelmeli geçmeli nihayetinde neticenin ne olduğunu veya nelerde, Parislerde beklemeli de mümkün olup olmadığını sonra tasavvur etmelidir yoksa hiç bir vakit Garp'ta olduğu gibi Şark'ta kadınlar erkekleriyle karmakarışık bir âleme giremezler ve girmeyeceklerdir Hatta din-i İslam, bu usûlu fenâ görüp erkeklere karışmak erkekler içinde gezmek isteyenlerin bile – nitekim olduğu gibi – tav'ien değil kerhen, cebren o perde-i iffeti o setre-i İslamiyeti başlarında taşıyacaktı ve hiç bir ihtilâl, inkılâb bu usûlu ortadan kaldıramayacaktır. Ona da emin olmalıdır İslamiyet'in başlarına örttüğü perde-i iffeti alenen, hakikâten çıkarıp atanları da 500 milyonu mütecâviz olan kitle-i İslam hiç bir sûretle kabul etmez ve etmeyecektir.”

Karşılık verdiği yazarın yazdıklarından “Gayrimüslim inas mektepleri ihtiyâcat-ı hazıraya nisbetle geri iseler de her halde müslim İnas mekteplerine nispetle müterakkîdirler.” kesitini alarak cevap veriyor: “Haydi kızlarımızı gayrimüslim kızlarından geri bırakan tesettür idi! Ya erkeklerimizi geri koyan ne idi? Bu bir meseledir ki ne burada telehhüfle ne de Avrupa'da seyahatle ve ne de kuru kuru nasihâtla husûle gelir şeyler değildir. Acaba Avrupa ile o el-cûşen-i seyyahın hangi bir müessese-i maârife ceyb-i hâmiyetinden birkaç kuruş verdiği görülmüş, işitilmiş Avrupa'daki seyâhate sarf edeceği para zannederim bir müessese vücuda getiremezse bile ince bir yardım edebilir bunun bir ikisi bir araya gelirse haylice işler yapular biz erbâb-ı hâmiyet ve muaveneti kavliyle değil fiiliyle anlarız ve ricâ ederiz ki bu seyyahlar biraz Avrupa'ya bıraksınlar da eldeki sermâyeleriyle Anadolu, Rumeli'yi yani köylerini dolaşsınlar köy amcaları, teyzeleri ne hâlde bulunuyor

⁴²⁰ İmzasız, “İslam ve Kadınlar: Mazi, Hal ve İstikbal”, **Hikmet**, 1 Temmuz 1326 (14 Temmuz 1910), C.1, S.13, s.5.

anlasınlar. Yoksa kendini bilmeyen bir adam harici hiç anlayamaz."⁴²¹ diyerek sorunun asıl kaynağını saptamıştır. Gerçekten de diğer İslamcı fikirdaşlarından ve hatta Batıcılardan ayrı olarak, o dönemlerde kadının ilerlemesindeki en büyük engellerden biri olarak tesettürü değil, dimağlardaki gerilikte olduğunu vurgulamıştır.

Hatice adında bir hanımefendi tesettüre riayetsizliğe karşı hükümetin önlemler aldığını fakat bu sorunun önüne geçilemediğinden yakınıp asıl sorunu şu sözlerle saptamıştır: *“Esasen terbiye bozuk. Bugün feraiz-i ilahiyenin en büyüğü olan namaz kılındığını gören bu kabil-i meşreb bir kadın istihza ediyor. Tahkirden bile çekinmez, gözün önünde orucu yerde zerre kadar sakınmaz. Yüzünden hayâ kalkmış, kalbinden nur-u iman gitmiş. Bunun akibeti ne olacak? Bunu düşünmek ve buna çare olmak lazımdır. Biz aciziz, bizim hukukumuzu müdafaa, bizim iffet ve şerefimizi muhafaza erkeklere düşer. Bu hallere karşı ağlamaktan başka bizim elimizden birşey gelmez. Bizim şeref-i neseviyyetimize nakise getiren hürriyet-i mukaddesamızı su-i istimal eden bu gibi arazlı erazil-i hükümet doğru yolda gitmeye cebretmekle beraber namuslu, iffetli, hamiyetli babalar da çareler aramalı, bulmalı, tatbik etmelidir.*

Her şeyden evvel mükemmel kız mektepleri açılmalıdır. Amma tedrisatı Fransızca olarak piyano, teganni mektepleri değil. Müslüman terbiyesi verecek mektepler olmalı. Erkekler, kendilerine düşen bu vazifeyi ihmal ederlerse yarın seyyiesini çekecek yine kendileridir. Bu gidişle bir gün gelecek ki, artık büyüklerin sözü geçmez olacaktır. O vakit işin önünü almak kudret-i beşerden hariç kalır. Gayret-i ilahiyeye dokunmadan bu hale bir çare bulmalıdır. Yoksa Allah'ın ukubeti bir kere üzerimize tevcih ederse dağlar bile karşı duramaz. Allah cümleyi islah eylesin."⁴²²

Fakat Hatice Hanım, *“Bizim iffet ve şerefimizi muhafaza erkeklere düşer.”* diyerek, aslında toplumun genel düşüncesini ifade etmiştir.

İmzasız bir yazı da ise, Hatice Hanım gibi, uyarılar yapılmasına rağmen tesettüre riayetsizliğin devam ettiğinden yakınılmıştır. Hatta yazar kısa bir zaman önce şahit olduğu bir olayı okurlarla paylaşır: *“Neydi o hal, neydi o rezalet? Herkes beht ve hayret içinde kaldı. Saat beşi geçmiş, altına geliyordu. O çapkın sesli otomobil veznecilerden şühane öte öte geldiğini haber verdi. Bütün nazarlar o tarafa*

⁴²¹ M. Safvet, “Şark ve Garp Kadınları”, **B.H**, 9 Ağustos 1326 (22 Ağustos 1910), C.3, S.74, s.1440.

⁴²² Hatice, “Sırat-ı Müstakim Ceride-i İslamiyesine”, **S.M**, 26 Ağustos 1326 (8 Eylül 1910), C.5, S.105, s.s.12-13.

çevrildi. Ne görerseniz iyi! Otomobil açık, içinde iki kadın, Müslüman kadınları! Başlarında telli birer başörtüsü, direkler arasının tufan ziyası arasında parıl parıl parlayarak celb-i enzar ediyor. Şeffaf bir tül kabartma tuvaletler üstüne süs için konmuş. Göğüsleri kûşade (açık), kollar dirseklere kadar açık. Dirseklerini otomobilden harice çıkarmış, ellerini çenelerine koymuşlar. Çeşman-ı harîsleri çayhanelerin ta içlerine kadar nüfuz ediyor. Kendilerine mütehayyir ve mütehassir atfolunan nazarlarla telafi ediyor. Öndeki iki şapkalı frenkin biri otomobili idare etmekte, diğeri yanca otumuş gözleri kadınlara matuf, elleri bambart-ı şühane öttürüyor. Dudakları mütebessim, müstehzi bütün enzar-ı muhterisâne arasında bu nâzeninleri gezdiriyor, ta karakola kadar götürüyorlar. Orada bir revrans yapıyor, yine bu derya-ı nur içinden bir balık gibi süzülüp haremgah-ı ismetlerine teslim ediyor. Herkes hayret içinde. Biraz ötede olan iki arkadaş konuşuyorlar:

A — Yahu! Bu ne haldir?

B — Vallahi hayretten, teessüften başka diyecek yok.

A — Acaba kimlerdendir dersiniz?

B — Bilmem, sanâdid-i istibdat ailelerini de menfalarına almışlardı, zannederim.

A — Frenklerin müstehzi tebessümlerini görebildiniz mi?

B — Görmek ne demek? Ta yüreğime kadar işledi.

A — Geçenlerde kadınların tesettüre, adâb-ı İslamiye'ye riayet etmelerine itina olunmasına dair Emniyet-i Umumiye'ye tebligat vuku bulduğunu gazeteler yazıyordu. Acaba polisin nazar-ı dikkatine çarpmadı mı?

B — Arkadan polisin bakakaldığını görmediniz mi? Otomobille giden hanımları durdurmak kolay mı? Buna hayli cesaret ister. Ya kadınlar 'Hürriyetimize tecavüz ettin' diye yarın kocalarını yollar, başına musallat ederlerse?

Öteden bir zabıta: Ne miskin halk! Gözleri önünde hükümetin emri, dinin haysiyeti, İslamiyet'in âdâbı ayaklar altına alınır da ses çıkaran olmaz. Hicablarından yerlere girecek yahut nefretlerinden yüzlerine tükürecek yerde kimi kaşlarının çekikliğinden, gözlerinin siyahlığından, kimi de kollarının beyazlığından bahsediyor. Bu kadar kanı kurumuş millet, bu kadar esir-i şehvet olmuş bir kavim, bir memleket halkı doğrusu Bizans'tan başka yerde görülmez.

Yanındaki Kafkasyalı zat ilave ediyor: Bizim Kafkasya'da bu halde bir kadını görseler, emin olunuz, ıslıklarla, folluk yumurtalarla rezil ederler. Halbuki, bizim memleketimiz Rus idaresi altında, burası ise darü'l-hilafe olacak!...

Memurînden bir zat: Fakat azizim, mesuliyet-i mâneviyeyi o kadar teşmil etmeyiniz. Meşihat lazım gelen işâratda bulunmuş, vazifesini yapmış; Dâhiliye de Emniyet-i Umûmiye'ye tebliğ etmiş; o da merkezlere tebliğatta bulunmuş. Burada kusur olsa olsa direklerarasının tâbi olduğu merkezdedir. Bazı merkezlerde kadınların adab-ı İslamiye'ye riâyet etmelerine o derece i'tina olunuyor ki, cidden memnun olmamak kâbil değildir. Bütün merkezlere tebliğ olunan aynı emirdir. Yalnız şu var ki, merkezlerin o emr-i hükümeti tatbikte gösterecekleri kusurdan dolayı müdüriyet onları mesul tutar. Hem acaba müdüriyet bu hali haber almışsa merkez-i âidini tevbih etmemiş midir? Onun için ne müdüriyette, ne Dâhiliye'de, ne de Meşihat'ta asla bir vazifesizlik, bir mesuliyet-i mâneviye yoktur...

A — Eh öyle olsun...

Öteden çayını karıştıran sakallı bir ihtiyar: Neye lazım evlat senin bu işler? Kocasının söz geçiremediği bir kadını hükümet mi terbiye edecek? Millet ahlaklı olmalı. İnsanın cibilliyeti pek olmalı. Zorla güzellik olmaz.

A — Ama insan müteessir olur.

B — Rahat istersen evinde otur!"⁴²³

İmzasız bir şekilde tesettür konusundaki fikrini Hikmet'te beyan eden bir yazar, İstibdat Dönemi'nde Osmanlı'yı 'Hasta Adam' olarak nitelendirdikten sonra, Meşrutiyet ile beraber elde edilen hakları layıkıyla kullanmak gerektiğini, ilerleme konusunda bir an evvel adımlar atılması gerektiğini ve bunlar olurken Batı'nın ahlaksızlıklarının taklit edilmemesi gerektiğini defalarca ifade edip, konuyu moda ve tesettüre getirmiştir. "Kadınlarımızdan bir kısmının telebbüs ve moda düşkünlüğünü pek ifratta (ileri gitmede) buluyoruz. Hanımlarımızdan biraz daha fazla düşünce talep ederiz. Hürriyet-i mübeccelemizi, su-i istimalleriyle, bi-hakk hedef-i tariz etmemelerini muhadderatımızdan rica eyleriz." sözünden sonra bir hanım okurun mektubunu yayınlar. İsmi verilmeyen hanımın düşünceleri şu şekildedir:

"Şeriat-ı Garra-ı Ahmediye'nin ahkâm-ı celilesinden biri de muhadderat-ı İslamiye'nin adap ve şerait-i makbulesi vechle telebbüslerini amirdir. En büyük zinetleri hilye-i namus ve iffet, seciye-i istikamet (doğru hareket) ve sadakat olan İslam hanımlarımız birer elmaspare gibi muhafaza-ı tesettür altında tabişi-i kıymetlerini (parlak kıymetlerini) idameye şerren mecburdurlar. Muhadderat-ı

⁴²³ İmzasız, "Direklerarasında Hanımların Otomobille Gece Piyasaları", S.M, 2 Eylül 1326 (15 Eylül 1910), C.5, S.106, s.s.27-28.

İslamiye'nin dâreyinde (iki dünyada) mesud ve makbul olması zinet-i zahirelerine değil, iffet-i zatiyelerine men'ut ve vabestedir.

Şeriat-ı Mutahhara-ı İslamiye'nin ahkâm-ı celilesine tevfik-i hareket eden nisvan-ı İslam'ın nezd'ül-ilahi (Allah katında) ve risaletpenahide her zaman mahzar-ı feyz gün-a-gün (türlü türlü) olacağı hakayık-ı şeriyedendir. Sıfat-ı memduha ve makbule-i diyanetperveri ile pîrâste (düzenlenmiş) olan muhadderat-ı İslamiye'nin erkekleriyle akraba ve taallukatları arasında ihraz edecekleri mevkii-bülend hürmet ve muhabbeti nazar-ı dikkate almak lazımdır. İslamiyet kadınlarımıza tesettürü emretmiştir. Vakia tezeyyün, nisvan için başkaca bir his ise de moda itiyadına göre garip ve acayip el-şekil libasları iktisaya ne şerri-i şerif müsaidir ne de İslam hanımlarımızın iffet-i hulkiyeleriyle münasibtir.

Yüzlerini, dirseklerini, saçlarını gösterecek surette yarım pelerin çarşaflar, tül kadar ince peçeler, hiç bir vakit kadınlarımızın medar-ı zineti olamaz. Ne zevk-i selimin ne tabi-i müstakimin kabul edebileceği bir surette giyinmiş hanımlar arasında sahibe-i iffet olanları pek çoktur. Fakat bunlara mün'atıf-ı enzârda (yönelen bakışlarda) ciddiyet olamaz. Namuslu bi-terbiyessizden tefrik etmekte erkekleri hataya düşüren nokta tarz-ı telebbüstür (giyim tarzıdır). Tesettüre riayet eden hanımlar daima kibar ve sahibe-i vakar olmak üzere tanılır.

Hanımkızlarımıza, alafrangalığı değil, adab-ı mergube-i İslamiyet'i ve icabat-ı hazıraya göre ilm ve maarifeti öğretmeliyiz. Hala çocuklarının başlarına taktırılan başlıklar, validelerine Müslümanlık namına nefret ve lanet ettirecek vesait-i âdiyye-i iksâ'yedendir. Biz Müslümanız, Müslümanlığın icap ettirdiği vechle tesettür etmeliyiz.”⁴²⁴

Enderun-u Hümayun Muallimi Koçeli Abdülaziz de kadınların tesettüre olan riayetsizliğine tepki gösterenlerdendir. O, bu durumu batı taklitçiliği olarak algılamıştır. “Bugünlerde nisvanımızın tesettür hakkında göstermekte oldukları kayıtsızlık ve münevver'ül-fikr olmak davasında bulunan bazı zevatın bu hususun tervicine ait sözleri ve bazı musavver gazetelerin bu babta irae etmekte buldukları laubalilik millet-i muhtereme-i İslamiye'nin teheyyücatına ve bundan istifadeye yol bulmak ve basit fikirlilere hürriyeti ve meşrutiyeti vahim telakki ettirmek fikri irticanı beslemekte bulunan müfsidlerin ifsadatına badi' olduğu söylenmekte ve hissedilmektedir.

⁴²⁴ İmzasız, “Muhadderatımızdan Rica: Tesettür-ü Nisvan Münasebetiyle”, **Hikmet**, 25 Ağustos 1327 (16 Şubat 1911), C.2, S.54, s.2.

İhtiyacat-ı vataniye ve milliyi anlamayan bazı zevatın bir fikir taklid-i Garbî ile mazarratı, vahameti tecrübeler ile sabit ve şer'e muhalif olan Garp'ın adâd-ı nisaiyesi nisvan-ı Müslimine tatbikin tervecinde bulunmaları İslamiyet namına teessüf edilecek umurdandır. Bu emr-i esef mâlik âlem-i İslam üzerine ika etmekte olduğu tesiratın tahfifine medar olmak üzere şerrin bu husustaki ahkâm-ı münifesi atideki keyfiyet üzere basit ve beyan edilmiştir.

Malûmdur ki Kur'an-ı Kerim Cüz 27 ve Zariyat Suresi'nin 49. ayet-i kerimesinin mantuk-u manasına göre kâinatın her zerresinde ve her şeyinde cari olan hikmet-i mukaddese-i İleyhi üzerine her madde, her mevcut zevceyn olarak halak buyrulmuştur."⁴²⁵

Ona göre, insanlar dinen, hükmen, tabîyyen, vazife ve kurallara itaat etmek zorundadır. Bu yüzden kadınlar Ahzab Suresi'nin 32,33, 59; Nur Suresi'nin 32. ayetine göre örtünmeleri gerekmektedir.

Beya'ül Hak'ta yazan M. Şükrü, "*Bir milletin tekâmülü (gelişmesi) ve temeddünü (medenileşmesi) sınıf-ı nisvanının teâlî (yükselmesi) ve terakkisine (ilerlemesi) vabestedir(bağlıdır).*" diye başlayan yazar, kadının eğitilmesinden yanadır. Hatta '*fevkalade mühim olduğu inkâr edilemez*' sözleriyle açıklamıştır. Müslümanların gelişmesi ve ilerlemesinin İslamî şekillerde olması gerektiğine inanmaktadır. Batıcıların ve Müslüman kadınların gelişip ilerlerken Avrupa kadınlarını rehber edinmelerini doğru bulmamaktadır. Sözü çok uzatmadan tesettüre getirir. Tesettür ile ahlakı ve iffeti bir tutan yazar şöyle demektedir: "*Şimdiye kadar âlem-i İslam'ı ahlaksızlıktan tecrit eden, nezih, pak bir muhitte yaşayan kaide-i tesettür aleyhinde saatte pek hafif olan cereyan-ı efkâr (fikir akımları) sebebiyle safahat müstakbele-i ictimaiyemizde şimdiden keşfedemediğimiz bazı fena neticeler husule geleceğini unutmamalıyız.*"

M. Şükrü ahlaksızlıkla tesettüre riayet edilmemesini eşdeğer görmektedir. "*Bu milleti yaşatan ahlak, varta-i inhitat (uçurumdan aşağıya) ve inkıraza (tükenmeye) yuvarlatan ahlaksızlık olduğunu hatırdan çıkarmayalım. Bu âlem-i nâsût (insanlık âleminde) her türlü ihtiyacatımızı, esbâb-ı istirahatımızı temin eden Hâlik-i Müteâl (Allah) hazretleri heyet-i ictimaiyenin idame-i hayata medar olan ahlakı nisvanın muhafazası için riayet edilmesi lazım gelen tesettürü 'Ya eyyuhân*

⁴²⁵ Koçelizade Abdülaziz, "Nisvanın Tesettürü", **Hikmet**, 3 Şubat 1326 (16 Şubat 1911), C.1, S.44, s.s 5-6.

nebîyyu kul li ezvâcike ve benâtike ve nisâil mu'minîne ...'⁴²⁶ Ayet-i celilesiyle emir buyuruyorlar.

Muktezâ-yı hilkat (yaratılış icabı) ve fitrat daima tecavüzat-ı zükûra hedef olabilecek taife-i inas ancak kaide-i mesturiyete riayetle bi-hakkın (tamamıyla) muhafaza-yı iffet edebilirler. Yoksa kolunun beyazlığı ile ona daha ziyade bir letâfet bahşeden altın bileziğini âleme göstermek için fevkalade kısa bir yeldirme, yüzünü olduğu gibi gösteren gayet ince, hafif bir peçe ile tesettür edenler veya kulaklarındaki elmas küpeleriyle siyah saçları enzâr-ı âleme çarpsın diye yüzlerini hiç örtmeyenler dinin bu hususundaki evâmirini ayakaltına almaktan hayâ etmeyenlerdir ki kendimi beğendireyim derken kâffe-i kulûb-u mümininde bir hiss-i nefret uyandırıyorlar.

Gönül arzu eder ki, kadınlarımız âdab-ı İslamiye dairesinde hareket ederek etfâl-i inâe (çocuklara yardım) hüsn-ü misal olsunlar. Devr-i sabıkta derin bir cehalet içinde boğulan kadınlarımız zaman-ı hazırda niam-ı Meşuriyet'ten hakkıyla istifâza ederek (feyz alarak) İslamiyet dairesinde terakki etsinler.

Biz umum İslamlar arzu ederiz ki, kadınlarımız kalplerinde hiss-i şefkatten muhabbet-i diniye, vataniye ve zevciyeden başka şeyler yer tutmasın. Onların bütün düşünceleri çocuklarının hüsn-ü terbiyesi, din ve vatanın muhafazası zevcelerinin iyi bakılması noktasına ma'tuf olsun. Yoksa daima piyano başında oturmaktan telezzüz eden (zevk alan), her vakit tagayyür-ü ezmân ile tebdil eden modaları tahayyül eden, hergün değişen süslü, ince, uzun, dar, kısa fistanlara mâlik olabilmek için zevcini iz'âc (rahatsız) etmekten sıkılmayan kadınlardan bu millete hayır değil bilakis servet-i azîme-i milliyemizi moda sebebiyle Avrupa'ya dönmeye vesile oldukları cihetle zarar geldiğine emin olmalıyız.

*Medeniyet-i Garbiye'yi rehber itihaz ederek bu husustaki noksanlarımıza nazar-ı ehemmiyetle bakmayıp la-kayd-ane bir vaz'iyet takınmak bu ceriha-i ictimaiyemizi daha ziyade iltihaba meyyâl bir hale getirmek demektir ki daima menfaat-i vataniyeyi düşünen kimseler buna katiyyen cevaz vermezler.*⁴²⁷

Tesettüre riayetsizliğe karşı M. Muhyiddin, Şeyhülislam Efendiyi Kadıköy'de bir gezintiye davet ediyor. “Şu yazdıklarımın tamamıyla muvaffak-ı hakikat olduğunu ve Kadıköy'ün adeta bir ecnebi memleketi hal ve terbiyesinde bulunduğunu görmek üzere tensib buyuracakları herhangi bir günde olursa olsun Şeyhülislam Efendi

⁴²⁶ Ahzab, 33/59

⁴²⁷ M. Şükrü, “Kadınlarımız”, **B.H.**, 7 Şubat 1326 (20 Şubat 1911), C.4, S.98, s.s.1832-1834.

hazretlerinin bir kere Kadıköy'e teşrifleri arzu olunur. Zira müşar'ün-ileyh hazretleri gözleriyle görmedikçe yazmaktaki tesirin kuvvetsiz kalacağı derkardır (bağlıdır)." diyerek durumun vahametini anlatmak için çağrı yapmıştır.

Sözlerinin devamında Kadıköy'ün Müslüman kadınlarının, Hıristiyan hemcinslerinden daha dar mantolar giyip ince örtülerle başlarını örttüklerini ifade ettikten sonra, *"Yalnız bu kadar mı ya! Cuma ve Pazar günleri Kuşdili Çayırı piyasasında bazı delikanlılarla teati ettikleri mektupları ve müşafeheleri ve çimdik muhabbetleri pek çirkin manzara teşkil etmekte olduktan başka faytonlarda bir vech muharrir yüzleri açık ayak ayak üzerinde ve ellerinde sigaralar olduğu halde gösterdikleri evza' şu hane dahi bu manzarayı pek esef-engiz bir hale getiriyor."* demiş ve böyle davranan gençlerin, bunun hürriyet olduğunu düşündüklerini ifade etmiştir. Bu satırlardan da anlaşılacağı gibi yozlaşmadan dem vuruyor. Kadınların erkeklerle olan sokak ilişkileri yazarı çok kızdırıyor. Bu yozluğun hürriyetle bir bağlantısı olmadığını dile getiriyor.

Müslüman kadınların kıyafetlerindeki bu riayetsizliğin sebebi M.Muhyiddin'e göre, kocalar ve ebeveynlerdir. *"Bunların zevc veya velileri tarafından gösterilen müsamaha ve la-kaydı da şu hal esef-i iştimala sebebiyet veriyor. Çünkü bir kadının görülen kıyafet ve etvârı zevci ve velisi tarafından men'olunmazsa o kadın daha ziyadesini yapar."*⁴²⁸.

Beyanül Hak'ın yayınladığı, Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye Selanik Heyeti İdaresi imzalı bir yazıda tesettür aleyhtarı olanlara şu soru soruluyor: *"İtirazları tesettürün suret-i meşruasına (şerren kabul olana) mı yoksa tarz-ı mu'tâdîne (alışılmış tarza) mi?"* sonra *"Kadınların yüzlerinin avret mahalli olmadığını fakat genç kadınların yüzleri açık halde gezindiklerinde erkeklerin bakmamalarına veya baktığında şehvetten azade kalmalarını kim temin eder?"* diyerek kadınların kendi menfaatleri için yüzlerini kapatması gerektiği söylenmiştir.

Bu yazıda kadın için düşüncelerini şöyle belirtmişlerdir: *"Bir de terbiye-i insal hususunda vezaiif-i nisvanın ehemmiyetine karşı kendilerinin görgüsüzlüklerinden idare-i kelim ve hakkıyla ifade-i meram edememelerinden şikâyet edenler yegâne sebep tesettür-ü şerilerine hanel getirmemeksizin kadınların yabancı erkeklerle görüşmelerini göstermek isterler. Evet, biz de tasdik ederiz. Kadınların terbiye-i evlad hususunda ehemmiyet-i azimleri vardır."*

⁴²⁸ Mehmet Muhyittin, "Tesettür'e Dair Sırat-ı Müstakim'e Mektup", S.M, 21 Nisan 1327 (4 Mayıs 1911),C.6, S.139, s.s.138-139.

Biz de arzu ederiz ki kadınlarımız, okusunlar cahile kalmasinlar. Fakat bunların okuması, piyano çalmak, roman yazmak, adap ve adet-i milliyemize hor bakacak derecede şıklaşmalarını hiç bir vechle istemiyoruz. Ancak meşru ve makul bir surette okumalarını herhalde arzu ediyoruz. İşte bütün bunlar tahsil-i ilm ile hasıl olur. Yoksa yabancı erkeklerin ihtilatıyla bu cehalet zail olmaz. Eğer olsa idi birbirleriyle görüşmekte serbest olan erkekler arasında hiç bir cahil adam olmamak lazımgelirdi. Ancak bu ihtilattan erkekler gözleriyle istifade etmeyeceğini ve tesettüre de ne suretle halel gelmeyeceğini ayıb değil ya anlayamadık.”⁴²⁹ Heyet idaresine göre kadın okumalı, fakat çocuklarının terbiye edilmesi hususunda yetecek kadar. Piyano çalabilmek, roman yazabilmek gibi vasıflara gerek yoktur.

Yıllar ilerledikçe bazı İslamcı yazarların sözleri de ağırlaşmıştır. Bunların başında ise Mehmet Fahrettin gelir. “*Medeniyet-i İslamiye’den Bir Sahife Yahud Tesettür-ü Nisvan*” adında makale silsilesinde Batı’yı “Medeniyet-i Hayvaniye” diyerek benzetme yapmış ve örtünme ile ilgili olarak “*Hayvan utanmak bilir mi? Her fiili her hareketi gayr-ı mestur!*” hayvanların doğasıyla ilgili bir açıklama yapıp Avrupalılar hakkında şunları söylemiştir. “*Mesela, ecnebi memleketinde bir hamama gitmek istesiniz setr-i avrete muktedir olamazsınız! peştemaliniz tahkir-amiz bir tavır ile cebren alınır. Görürsünüz ki erkek-kadın bir yerde! Hepsi üryan! Hamama gittiğinize de gideceğinize de bin kere nedamet edersiniz! Peki, şimdi bunların hayvanlardan ne farkı var? Düşününüz! Belki hayvandan da bed-ter, Zira hayvan nimet-i akl ve idraktan mahrum. Sırf hiss-i hayvanisine tabi! Ona hayvan denip geçilir. Lakin buna ne demeli ki insan kıyafetinde! İnsanlık bu mudur? İnsanlık hayâsızlık mıdır? İnsanlık erkek-kadın çırıl çıplak bir yerde yıkanmak, yekdiğerini seyretmek midir? İşte Avrupa adad-ı ictimaiyesi! İşte muhit- i İslam haricinin kavaid-i medeniyesi!*

Binlerce genç kadınlar sokaklara dökülmüşler, rast geldiklerine kendilerini takdim ediyorlar, her leyl-i hayatlarını bir aguş-u safahatte geçiriyorlar. Gazinolarda, otellerde, apartmanlarda mahkûm-u hayvaniyet olanlar yine başka! Artık o tarafını siz düşününüz! Bulunuz!”

Bu açıklamayı yaptıktan sonra açıkça İslamiyet öncesi Araplarda da böylesine bir ahlakî yoksunluk olduğundan bahsetmiştir.

⁴²⁹ Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye Selanik Heyeti İdaresi, “Tesettür-ü Şer’i”, **B.H.**, 20 Haziran 1327 (3 Temmuz 1911), C.5, S.117, s.2135.

Mehmet Fahrettin, Hz. Peygamber vefat ettikten sonra halife olan Ömer b. Hattab'ın düşüncelerini şöyle anlatıyor:

“Hayat-ı medeniye namına nazar-ı dikkate celp eden nekayistan birinin de tesettür-ü nisvan olduğunu takdir ediyorlardı. Anlıyordu ki nisvan-ı İslam'ın mevki-i ictimaileri sera-perde-i ismetle enzar-ı itibardan mestur ve mahfuz bulunması derece-i vücûbda! Anlıyordu ki tesettür-ü nisvan feraiz-i ictimaiye ve levazım-ı zaruriye-i medeniyenin en mühimlerinden biri! Anlıyordu ki ki cemiyetin sükûn-u kalbi, sükûnet-i vicdani - kısmen - buna mütavakkıf!

Anlıyordu ki kadınlar erkeklerin oyunağı, tatlı birer 'et' parçası değil. Onların namus ve ismetlerinin, şeref ve haysiyetlerinin, muhafazası pederlerine, kardeşlerine, evladlarına aid bir fariza - i insaniye, bir vecibe-i medeniye!

Anlıyordu ki - kadınlar açık saçık gezdikçe ağyarın enzar-ı taarruzu altında ezilmekten, lisan-ı tariziyle hırpalanmaktan kurtulamayacaklar! Hürriyet-i nisvaniyeleri ki hayat-ı hakikileri olan namus ve ismetleridir - daima pâ-mâl-ı ecanib olup duracak! İki nevi ifradı meyanında vücudu tabii ve belki zaruri olan meyil yekdiğeri yüzünden cemiyet içinde muadatların, muhasamaların ve belki mukatelelerin önü alınamayacak! İfrad-ı cemiyet arasında ise hiss-i celil uhuvvet-i muhabbet ve muhadenet tamamıyla birleşmedikçe ve bunun mevkuf-u aleyhi olan emniyet-i ırz ve namus bi-hakk takarrür etmedikçe ittihad-ı dinayet ve hayat-ı medeniyet vücud bulamayacak.”

Kadının yetersizliği ile ilgili Mehmet Fahrettin şu düşüncesini paylaşıyor: *“Çünkü kadınlar - erkekler gibi - kendilerini, kendi hukuklarını muhafazaya muktedir değil. Erkeğin kuvve-i fitriye ve tabiyesi kadınınkine galib!”*⁴³⁰

Yazar bir dizi rivayetlerden ve dini bilgilerden örnek verdikten sonra konuyu kendi dönemine bağlar. Gittikçe artan tesettür aleyhtarlığına karşı okurlarına *“Muhadderatımızdan tesettürün - farz-ı mahall olarak - ref'i adeta İslamiyet'in bize vedası demek olur!”* diyerek durumun önemini vurgulamıştır.

Erkeklerin sünnet farzından örnek vererek kadınların da Müslüman oluşunu tesettür ile anlaşılacağını ifade ediyor: *“İslamiyet'in muhit-i medeniyeti içinde sünnetsiz bir Müslüman tasavvur olunabilir mi? Bir meydan-ı harpte şüheda-yı İslam'ı maktulin adeden seçip ayırt eden sünnet değil mi? Şayet aralarında sünnetsiz bir Müslüman bulunursa cezasını - düşman ölülerinin refakatine terk olunmak*

⁴³⁰ Mehmet Fahrettin, “Medeniyet-i İslamiye'den Bir Sahife Yahud Tesettür-ü Nisvan”, S.M, 2 Haziran 1327 (15 Haziran 1911), C.6, S.145, s.s.227-229.

suretiyle - ne kadar ağır çeker! Bir vakit bu kabilden biri evlenmişti ki zevcesi kemal-i nefretle red ederek bekâretiyle kaçıp gitmişti. Sebebi sorulunca 'Allah esirgesin! O Müslüman değilmiş ki! Sünnetsiz!' cevabını vermişti. İşte bir maktulun İslamiyetini - o dakika temyiz ve tefrikte - ne vacip ne de farz gelip ispat edebilir. Üzerindeki nişane-i sünnet 'Bu Müslümandır' diye şahadet ediyor. Şahadeti de kemal-i emniyet ve itminan ile kabul olunuyor. İşte tesettür-ü nisvanda bu hüküm ve kuvveti haizdir. Ba-husus bu, sünnette değil, farzdır. Sokakta Müslime ile gayrimüslimenin beynini tefrik eden o nikab-ı ismet, o cilbab-ı iffettir.”

Kadınların tesettürsüz sokağa çıkmasını, Mehmet Fahrettin, üryanlıkla (çıplaklık) eşdeğer tutarak şöyle diyor: “Nazar-ı Hakîm (Allah), kadının gayr-ı mesture olarak sokağa çıkmasını aynıyle bir insanın üryan olarak enzar-ı nasda görünmesiyle müsavi tutar.”

O, Avrupa’yı “Medeniyet-i Hayvaniye” diye ifade ediyor. Avrupalıların tesettürü, vahşet ve esaretle nitelendirdiklerini bahsetmektedir⁴³¹.

Mehmet Fahrettin’in sert üslubunun bir örneği de *Feminizm Meselesi* adıyla neşrettiği yazısında Batıcılara ve kılık-kıyafetten düşünce tarzına kadar onlar gibi yaşayanlara dediği ‘Misyoner Şakirdler’ sözüdür. O yazısında tesettürün ref’i için hareket edenlere karşı sert üslupla açıklama yapar. “Kadınlık hayattan muazzez olan namus ile müsavi ve belki te'vemdir (eştir). Namus iffet ve ismet demektir. Namus gizli bir şey demektir. Kadınlik da cenab-ı Hakkın envâr-ı letafetinden nefha-ı ismetinden mahlûktur. Namusun kadrini bilen erkek kadınlığın iffet ve ismetini, izzet ve hürmetini muhafaza uğrunda evlenmeyi kendine en büyük şereflerden biri addeder... Kadınlik yahud beşeriyetin kısmı-ı mesturudur. Çünkü namusudur. Binaenaleyh namusun setr ve ihfası lazımdır.”⁴³²

Sırat-ı Müstakim dergisinde neşredilen bir habere göre, Abdullah Cevdet’in yazdığı “*Tesettür Meselesi*” adındaki makaleyi red edilmiş ve Mehtap Dergisi hakkında Harbiye Nezareti’ne tezkire yazılmıştır. Haberin metni şu şekildedir:

“Haftalık Mehtap Ceridesi’nde ‘İctimaiyyat’ ser-levhası altında ve tesettür-ü nisvan aleyhinde yazılan makale muhteviyatı, Üsküip Mebusu Said Efendi tarafından Alemdar Gazetesi ile neşr edilen açık mektupla tenkid ve red edilmiş ve fi’lhakika birçok fevaid-i diniye ve ictimaiyeyi ihtiva eden tesettür-ü nisvan lâzıme-i İslamiye’si

⁴³¹ Mehmet Fahrettin, “Medeniyet-i İslamiye’den Bir Sahife Yahud Tesettür-ü Nisvan”, S.M, 21 Temmuz 1327 (3 Ağustos 1911), C.6, S.152, s.s.342-343.

⁴³² Mehmet Fahrettin, “Feminizm Meselesi: Kadınlik, Vücut-u Beşiriyetin Kısm-ı Mesturudur”, S.R, 31 Mayıs 1328 (13 Haziran 1912), C.8, S. 197, s.279.

nusus katıyye-i Kur'aniyye ve ehadis-i nebüvviye ile mevzu ve müessis-i mükemmelat-ı umurdan olup bu bapta gayet sathı muhakemata müstenid olarak yazılan müthalat-ı sahifeyenin hissiyat-ı İslamiye'yi ne derecelerde cerihadar edeceği izahtan müstagni bulunmuş olmakla ceride-i mezkure hakkında lazım gelen muamelenin ifası hakkında makam-ı meşihattan Harbiye Nezareti'ne tezkire yazılmıştır."⁴³³

Abdüllatif Nevzat da tesettür meselesi hakkında yorum yapmıştır. O makalesinde İstibdad Dönemi biter bitmez, hürriyetçilerin düşüncelerini özgürce ifade etmeye başladıklarını bu düşüncelerden birinin de tesettürü kaldırmak olduğunu söylemiştir. Batıcıların tesettürü kaldırmak konusundaki fikirleri basın dünyasında dile getirildikçe tesettüre olan riayet gittikçe azalmış ve ahlaksızlıklar başlamıştır. Örneğin “Sokakta dikkat ediyorum. Mülkiyesi, askeri, hocası, hacısı, genci, ihtiyarı... Bir kadın gördüler mi ona temas etmek için bir inhina-yı şehvî (şehvet eğilimi) ile istikamet-i hareketlerini kaybediveriyorlar. Efendim, bir milletin akli, belinden aşağı olur ondan ne hayır umulur?” diyerek mevcut durumu eleştirmiştir. Burada dikkat çeken saldırgan grubun eğitilmiş-eğitimsiz, modern-muhafazakâr her kesimden insanın kadına cismanî boyuttaki saldırıdır. Ona göre bu bu ahlaksızlıkların temel sebebi tesettüre riayetsizliktir.

Yazar sözlerine son verirken nükteli bir şekilde “Mutlaka bütün Müslüman kadınlarının kûşadelikle (açık-saçık şekilde) sokaklara dökülmesini istiyorlar ise evvela kendileri ve kendi hem-meşrebleri başlarını örtsünler. Evet, Bu en makul vakîa mutabık bir tarz-ı tavsiyedir. Kadınlarımızı açalım, fakat erkeklerimizi örtelim.”⁴³⁴ demiştir.

Bu arada Müslümanlar arasında tesettür aleyhindeki gelişmeler İslamcılarını bir hayli tedirgin etmiştir. Mısırlı M. Ferid Vecdi bu gelişmeleri eleştirmiştir. Eş-Şab Gazetesi'nde neşredilen mektupta Mısır Batıcılarından Kasım Emin'in düşüncelerini benimseyen bir kısım gençlerin tesettürü kaldırmak için Mısır'da bir cemiyet teşkil ettiğini, Sırat-ı Müstakim'deki yazısında bahsedip, gençlere ateş püskürmüştür: “Bu mektubu okuduğumuz zaman kadın meselesinde sarf edilmek istenilen şu makûs himmete şaştığımız gibi mesturiyetin gerek eski gerek yeni aleyhtarları ile biçare kadınların getirildiği hal, teessürümüzü büsbütün arttırdı. Temiz ruhlarda pek derin acılar uyandıracak halettendir ki her tabakaya mensup gençler, sokakta giden

⁴³³ İmzasız, Tesettür-ü Nisvan”, S.M, 17 TS 1327 (30 Kasım 1911), C.7, S.169, s.210.

⁴³⁴ Abdüllatif Nevzat, “Evvela Erkeklerimizi Örtelim”, S.R, 11 Nisan 1329 (24 Nisan 1913), S.10, S.241, s.s.112-113.

kadınların, kızların ahlakını ifsad için el birliğiyle uğraşmakta, kâh yalnız kâh cemaat halinde bazen yaya bazen arabaya binerek o biçareleri takip ile yollarını kesmekte, yetişebildiklerini edepsiz nazarlarıyla rezil sözleriyle bizar etmekte iken (Eğer mektubun rivayeti sahih ise) şimdi de kalkmışlar. İffetin, ahlakın küllüyen mahvolmasını, milletin de namusa karşı en mübalâtsiz milletler derekesine düşmesini temin için kadınların erkeklerle ihtilatına mani olan perde-i mesturiyeti kaldırmak maksadıyla aralarında cemiyetler vücuda getiriyorlar. Zaten Mısır gençlerinin kısm-ı azamında ahlak o kadar düşük bir haldedir ki: Namuslu bir kadın mesturiyetine, korunmasına rağmen yanına ötekinin berikinin taarruzunu ref ederek uşak almadıkça, yahud gideceği yere bir an evvel götürecektir bir arabaya binmedikçe sokakta gezemiyor. Hatta bu kayıt dâhilinde bile gelip geçenlerin tecavüzünden hemen de kurtulamıyor! Pekâlâ! Ahlakın bu düşüklüğüyle beraber okur-yazar gençlerimiz - ki herbiri mutlaka arzının selametini arzu ettiği birer aileye mensuptur - kadınlarımızı örtülerinden çıkartmak suretiyle müsibetin alabildiğine büyümesini, ahlaksız heriflerin bir kat daha cürret almasını düşünebilirler mi?”

Mısır’ın ‘ahlaksızlığını’ uzun uzun anlatan Ferid Vecdi söze devam eder: “Doğrusu böyle murdar bir memlekette kadınları tesettürsüzlüğe teşvik etmeyi akla getirmek bile gerek bizce gerek bütün erbab-ı insaf nazarında cinayat-ı ahlakiyeden maduttur. Artık rezaili tervice, muharremat-ı ibaheye müeddi olacak böyle bir esas-ı tamim için cemiyetler teşkil eylemek nerede kalır siz tasavvur ediniz. Kendilerinin kadınları açık gezmelidir. Tarzındaki kanaatlerinde sabit bulduklarını farz ettiğimiz halde, bu gençler için evli olan delikanlıları taşkınlıktan men edecek bir çare bulmak, namussuz herifleri kadınların yolunu kesmekten men etmek el-hâsıl kadınların masuniyet-i iffetini kavi zamanlar altına vaz’ için son dereceye kadar çalışmak idi.”

Ferid Vecdi, kadınlara hürriyet vermek veya tesettürü kaldırmak konusunda sözler işitince hayretler içinde kaldığını, Müslüman kadınlarının hiçbir zaman esaret altında olmadığını söylemiştir. Ona göre: “Müslüman kadınları hiç bir zaman hiç tabakadaki erkeklerin esiri olmamışlardır. Hatta en aşağı tabakada bulunan erkeklerin kadınlarca şikâyeti mucip olan yalnız ahlaklarıdır. Mesela karılarını dövüyorlar... Hâlbuki dayak atmak bunların tabiyetidir. Hem sade kadınlara değil, kendi tabakalarında bulunan erkeklere de... Kezalik karılarının üzerine evleniyorlar, yahud iddet, hıznane gibi işlerde kadınların hakkını yiyorlar. Dikkat olunursa görülür ki bunların hiç biri kadının erkeğe esir olmasından değil, ancak taaddüd-ü zevcadı

ibahe eden, zevcenin zevce karşı hukukunu kabil olan nasus-u şeriyenin tatbikindeki basiretsizlikdendir. Bu noksanın çaresini tesettürü kaldırmakta aramamalıdır. Bunun alacı bu gibi mesail ile uğraşan zevata işi maksud-u şeriat olan hukuk-u tabiyenin ruhu ile kabil-i telif olabilecek bir surette telafi ettirmektir. Türk ulemasının son zamanlarda yapmış oldukları gibi.

Orta tabakadaki kadınlara gelince bunlar aynı seviyedeki Avrupalı kadınlar tarafından kocalarının ahlaksızlığı hakkında serdedilen şikâyetin bir kısmına bile iştirak etmezler... Gözle görülen bir hakikattir ki bir taraftan adet, diğer taraftan Mısır erkeklerinin yumuşaklığı bizim orta tabakadaki kadınlarımızı ibahe-i mutlakaya karib bir hürriyet vermiştir. Hatta ahval-i ictimaiyemizi ıslah etmek isteyenler, erkeklerimize kadınlara karşı gerek kendilerinin gerek bütün Mısırlıların haysiyetini mahvedecek derecede müsamahakâr davrandıklarından, onların bütün hevesatına bu kadar hürmet ettiklerinden dolayı muvahezede muztarr kalırlar.

Yüksek tabakadaki kadınlarımıza gelince onlar öyle bir hürriyetten, daha doğrusu öyle mutlak bir ibaheden mütenaim bulunuyorlar ki dünyanın hiç bir tarafındaki kadınlara nasip olmamıştır. Bu ise öyle bir felakettir ki Avrupalıları dehşet içinde bırakmıştır da kendilerine bizim kati bir mecburiyet görmedikçe kabil değil, ağzımıza alamayacağımız sözleri söylemiştir. Acaba kadınlarımıza hürriyet vermek isteyenler bu müşahedata karşı ne söyleyecekler? Acaba esas diye ortaya sürdükleri çürük nazariyelerin bu hacalet-aver mezahir-i huzurunda ne kıymeti olabilecek?”⁴³⁵ Sonra da Rusya Müslümanları arasındaki tesettüre karşı olan gelişmeler tedirginlik ve kızgınlık yaratmıştır. Tatarlar arasında görülen tesettür aleyhtarlığının nedeni olarak, Rusya etkisi ortaya atılmıştır⁴³⁶.

Ferid Vecdi “Kadınlara Hürriyet-i Mutlaka Vermek İsteyenlerin Elinden Vay O Biçarelerin Başına” adlı makalesinin devamında namuslu kadınların sokağa çıktıklarında, yakınındaki erkeklerin sözlü tacizlerine uğradıklarını ve böyle olmadan evlerine giremediklerini anlatmıştır. Ona göre, bunlardan kurtulmanın tek yolu tesettürdür⁴³⁷.

İslamcı yazar Mahmut Esad, kendisine gönderilen Ali Rafet imzalı mektuba cevaben tesettür hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir O, tesettür meselesinin, dini

⁴³⁵ M.Ferid Vecdi, “Kadınlara Hürriyet-i Mutlaka Vermek İsteyenlerin Elinden Vay O Biçarelerin Başına I”, **S.R.**, 10 Teşrin-i Evvel 1329 (23 Ekim 1913), C.11, S.267, s.s.103-104.

⁴³⁶ F.Latife, “İctihad’taki Hezeyanlar: Muhadderat-ı Azizelerimin Enzar-ı Dikkatine”, **S.R.**, 15 KS 1329 (28 Ocak 1914), C.11, S.281, s.s.329-330.

⁴³⁷ M.Ferid Vecdi, “Kadınlara Hürriyet-i Mutlaka Vermek İsteyenlerin Elinden Vay O Biçarelerin Başına II”, **S.R.**, 17 Teşrin-i Evvel 1329 (30 Ekim 1913), C.11, S.268, s.s.114-115.

bir mesele olduğunu, eğer bu meseleyi ‘*muhakeme-i akliye*’ yoluyla çözmeye kalkılırsa asıl o zaman meselenin çıkmaza gireceğini kesin bir dille ifade etmiştir. Ona göre bu mesele ile uğraşmak hiçbir şey kazandırmayacaktır. Meseleyle uğraşanlara atfen “*Biz acayip adamları. Esası bırakır, şekil ile uğraşırız dururuz.*” demiştir. Ona göre asıl önemli olan konu kadınların talim ve terbiyesidir.

Mahmut Esad tesettür ile uğraşanlara şöyle seslenmiştir: “*Ey beş seneden beri tesettür-ü nisvân meselesi hakkında icâle-i kalem eden muharrir-i kiram! Sizin İstanbulunuzda kadınların şöyle dursun, erkeklerinizin içinde okur-yazar kaç kişiniz vardır? Meşrutiyet’ten beri talim ve terbiye-i nisvân hususunda ne kadar terakki husule getirdiniz? Kadınlarımızı Atina’da tahsil görmüş, ne idüğü belirsiz bir takım hekim bozuntularının dest-i tahribkârîsine teslim ediyorsunuz. Onları tedavi edecek bir tabibe-i Müslime yetiştirdiniz mi yahut yetiştirmeye teşebbüs ettiniz mi? Kadınlara dair böyle halledilecek binlerle mesail durup dururken şekle ait bir meselenin etrafında dolaşıp duruyorsunuz. Bu öyle bir mesele ki, hallinde bir fayda olmadıktan başka idamesinde zarar vardır. Tarafeyn beynine adavet ve husumet ilka etmekten, tefrika husule getirmekten başka faide-i müfid değildir. Selamet-i memleket namına bu meseleyi artık mevzubahis etmekten vazgeçiniz.*” diyerek asıl önemli olan soruna vurgu yapmıştır.

Fakat hürriyet konusunda Mahmut Esad da diğer İslamcılar gibi aynı şeyi düşünüyor: “*Erkekleri bile henüz hür olmayan bir memlekette kadınlara hürriyet vermekten bahsediliyor. Biz, kadınlarımız için Şeriat-ı İslâmiye’nin bahşettiği hukuku temin edelim, ondan ziyadesine ihtiyaçları yoktur.*”⁴³⁸ diyerek hürriyetten anladığını açıkça ifade etmiştir.

Bakü’de yayın yapan Şelale ve İkbâl gazeteleri de sık sık fikrî olarak birbirleriyle çatışan iki gazetedir. Buna bir örnek de Sebil’ür- Reşad’a yansımıştır. Dergide yayınlanan “*Tesettür Muarızlarına Meydan Okunuyor*” adlı makaledir. Bu makalede İkbâl Gazetesi’nin 543. sayısında neşredilen Muallim Mehmet Emin Efendizade’nin mektubuna karşılık Şelale Gazetesi karşılık vermiştir. Şelale Gazetesi öncelikle o ana kadar olan atışmalarını kısaca belirtmiştir. “*Biz Şelale’de ‘Tesettür-ü nisvan mutabık şeriat-ı methuredir ve men-i terakki değildir’ diye yazdık. Siz ve hemfikirleriniz ‘Kur’an-ı şerifte yahu başka hadis-i kuddiside avratların açık gezmeleri men edilen kelimelere tesadüf olunmamıştır.’ diye bize itiraz ettiniz. Biz*

⁴³⁸ Mahmut Esad, “Tesettür-ü Nisvan Meselesi Hakkında Son Söz: Ali Rafet İmzalı Mektup Sahibine”, **S.R.**, 2 KS 1329 (15 Ocak 1914), C.11, S.279, s.s. 289-290.

Kur'an'dan ayet-i celileyi şahid getirdik. Siz ise 'Bu ayetleri öz hayalinize muvafık (uygun) mana ettiniz (anlam yüklediniz).' diye bize cevap verdiniz. Sizin de bizim de bu hususta yazdığımız makaleler kâğıt üzerinde sebit deviriyor. Ayet-i celilenin manaları mezahib-i mevcudenin tevasür mateberesinde muayyendir."

Bundan başka Şelale Gazetesi, meselenin çözüm yollarını şu şekilde açıklamıştır:

1. *"Tesettürü nisvan hakkında Kur'an-ı şerifte olan ayet-i celileyi ve onların tefasir-i mutebereye muvaffak manalarını ve bu babta eimme-i ithardan yetişen ehadis-i sahihayı nazar-ı dikkate alarak âlem-i İslam'ın bilâd-i mühimmesindeki müctehidin ve ulemadan istifade etmeli.*
2. *Küre-i arz üzerinde umum-u milel ve edyan arasında daima merai olan bir âdet olduğu üzere ulema-yı kiramdan üç hüküm siz üç hüküm biz intihab ederiz. O altı zat ise mütefikan yedincisini intihab ederler ve her iki taraf öz yazdığı makaleleri onlara takdim eder. Onlar da meseleyi halleder ve bize haber verirler. Hükümetten izn-i istihsalini biz tehd ediyoruz. Eğer muvaffakat ederseniz bu suretle bir meclis tertip ederiz ve Bakü'de sakin ulema-yı örfiye, eshab-ı kalemi, erbab-ı akl-ı danışı ve bütün bu meseleyi itinası olan kiram'un-nassı ortaya davet ederiz. Mahkeme-i şeri sadr-ı meclis de karar tutar. Davet olunan eşhas anlaşılır ve biz de o mecliste hazır olup herkes öz delilini söyler ve gazete sütunlarında yazdığı matlubları şeriate muvafık isbat etmeye var kuvvesiyle say' eder. Ondan sonra mahkeme-i şeriye öz kat' namesine ehl-i meclise ilan eyler."*⁴³⁹

Sebil'ür-Reşad'ın hanım okuyucularından Ayşe Meliha ise tesettürü kaldırmak isteyenlere şöyle sesleniyordu: *"Tesettürü kaldırmak, namus-u dini ve millimiz ile uyanmak isteyen bu gürûh-u sefileye soruyorum: İsimleri nedir, babaları kimdir, cediti nedir, dini nasıldır, Allah'ı nasıl tanır, peygamberi nasıl bilirler? Sonra dinin ahkâmından olan tesettürü niçin kaldırmak istiyorlar. Bunun neresinde fenalık görmüşler? İşte tesettüre riayet etmeyen Avrupalıları da görüyoruz. Rezalet ta ailelerine kadar sirayet etmiştir. Yoksa da bizden istenilen bu mudur? Belki tesettürü istemeyen birkaç kimse olabilir. Fakat mahdud birkaç kimsenin hatırı için bir mesele umumileştirilemez. Hem de kadınlık kadınlarındır.*

⁴³⁹ İmzasız, "Tesettür Muarızlarına Meydan Okunuyor", S.R, 23 KS 1329 (5 Şubat 1914), C.11, S.282, s.346.

Müslüman kadını mesuttur... Kadın o harîm-i ismette bir kuş kadar mesud, bir çiçek kadar nâzende, bir kelebek kadar şuh, fakat bir gül kadar da lekesizdir. Bizim gayr-i mesud ve esir olduğumuzu iddia edenler bizim lâne-i ismetimize kadar dühûl edebilmişler midir? 'Kadınlar esirdir, gayr-ı mesuttur!' diye atîde oynanılmak istenen bir rolün çizilmiş programı dâhilinde feryad edenler kadınların yüzünden nur-u ismeti yırtmak, kaldırmak, çarşaflarını çıkarıp attırmak ve sonra kendileriyle beraber kahve ve gazinolarda el ele, diz dize oturmalarını isteyen serserilerden başkaları değildirler. Onlar kendi karılarını çırıl-çıplak çıkarmak, hemşirelerini teşhir etmek isterlerse ona kimse mani olamaz. Yalnız onlar da kimsenin namusuna müdahale, ismetine tecavüz etmesinler. Biz peçelerimizi ancak kendi zevçlerimiz için açar, çarşaflarımızı ancak kendi kocalarımız için atarız. Müslüman kadını birkaç sefil için, birkaç sütü bozuk için namusundan bir zerresini feda edemez. Müslüman kadını yalnız kocası için kadındır.”⁴⁴⁰

Tesettür aleyhtarları hakkında sert düşünceli hanımlardan bir tanesi de Fatma Zehra'dır. “Terbiyessiz herifler, erbâb-ı iffete iftira da ediyorlar. Kara kalpleri dalâlet içinde çırpınıp durmakta olduğu için herkesi kendileri gibi hapis ve esaret içinde sanıyorlar. Ne büyük hüsrân, ne azm-i dalâlet! Bütün dünya bilsin ki, biz Müslüman kadınları esaret altında değil, hakiki bir saadet içindeyiz. Ali-şariatımızın vaz' ettiği bir takım kuyûd-u insaniye ve ahlakiye, bu kabil-i ahlak ve namus düşmanlarına karşı, bizim için birer hısn-ı hasîn-i iffet ve ismettir. Biz öz Müslümanlar, Müslümanlığımız ile iftihar ederiz.”⁴⁴¹ F. Latife ise aleyhtarlara karşı “Müslüman mahallesinde salyangoz sattırmayalım”⁴⁴² diyerek duygularını ifade etmiştir.

Ebul Hamid adlı bir okur L.Fatife Hanım'a teşekkür mektubu yazmış ve tesettürle ilgili görüşlerini anlatmaya koyulmuştur: “Acaba, İslamiyet'ten, İslamiyet'in vaz' etmiş olduğu (koyduğu) tesettür-ü nisvan emr-i celilinden - tıynetî, sütü bozuk bir takım iffetsizlerden başka - kim zarar görmüştür ki bugün açık gezmeyi tercihe, Rusya'daki Tatarlar'ın hân-nâ-hâh (ister istemez) mutlakiyetin icap ettiği haber ve tazyik neticesiyle Rus eser ve ananatına ihtiyar edildikleri tarz-ı telebbüsü takdime bir hâhiş (istek) göstereyim! Acaba hangi İslam'dır ki kendi

⁴⁴⁰ Ayşe Meliha, “Müslüman Kadını Hürdür, Mesuttur”, **S.R.**, 23 KS 1329 (5 Şubat 1914), C.11, S.282, s.s.345-346.

⁴⁴¹ Fatma Zehra, “Muhterem Sebil'ür-Reşad Ceride-i İslamiyesi Heyet-i Tahriyeyesi Erkan-ı Kiramına” **S.R.**, 26 KE 1329 (8 Ocak 1914), C.11, S. 278, s.278.

⁴⁴² F. Latife, “Refika-i Mücahidemiz Fatma Zehra Hanımefendi'ye”, **S.R.**, 30 KS 1329 (12 Şubat 1914), C.11, S. 283, s.365.

müteallikatından (akrabalarından) sarf-ı nazar (vazgeçme), la-ale't-tayin (ayırt etmeksizin) bir Müslüman kadını tiyatronun sahne-i temaşa-yı sefilinde görsünde izzet-i nefesine hayâ-ı imanisine karşı intiharı cana minnet bilmesin? Meğer kalplerinden izzet-i nefsleri, alınlarından Müslümanlık hayâları silinsin de kendi taallukatını veya refik-i hayatını tiyatrolarda aktiris mevki-i zilletinde görmeye katlanabilsin!”⁴⁴³ Ebul Hamid yazısından da anlayacağımız üzere alenen tesettür karşıtlarına ağır hakaretler etmiştir. Ayrıca tesettür etmeyen hanımlara ‘bir takım iffetsiz’ diyerek tesettür ile namus ilişkisi kurmuştur.

İslamcıların, Batıcılığın önder isimlerinden Abdullah Cevdet’e ne denli yüklendiklerini gösteren başka bir örnek Mehmet Fahrettin’dir. “*Ya Tesettür Kalkarmış, Yahud...*” adlı makalesinde Abdullah Cevdet’e ağır hakaretler etmektedir. Yazar yazısına şu şekilde başlamıştır: “*Hürriyetten anlamayan, hürriyeti namütenahi bir feza-yı bi-şuuri sanan cahil, iman ve ahlak düşmanlarına hürriyet vermek aynıyle tumarhane kapısını açıp mecnunları salıvermektir. Artık siz evvelinizde öyle zincirden boşanmış, rastgelene saldıran, ısırın, deviren, ezen, parçalayan çılgınlara bütün şümul manasıyla ahrarane cevelan-geh hürriyet olmuş bir memlekette sükûn-u cemiyet, huzur-ı emniyet umunuz!*”

Hürriyetin, akli, mantığı, edebi, ahlaki, ictimai hiç bir kaydı ve şartı yok mudur? Hürriyet-i lisan, gözlerini yumarak, kulaklarını tıkayarak ağızına geleni savurmak mıdır? Hürriyet-i beyan, milyonlarca insanların vicdanını kanatmak, ruhunu ağlatmak, hayatından bizar etmek midir? Cihan-ı medeniyetin en hür memleketi sayılan Fransa’da bir gazete, bir risale-i mevkuta tasavvur olunabilir mi ki milletin - hem de tabakat-ı âliye-i ictimaiye ve siyasiyesinin hemen denilebilir ki hepsi hissiyat-i mezhebiyeden azade iken! - mukaddesat-ı diniye ve an’anat-ı milliyeleri aleyhinde bizdeki nevi şahsına mahsus, İslamiyet’in hasm-ı canı olan İctihad’ın hatta yüzde biri nispetinde tecavüzat-ı kalemiyede bulunsun, vicdan-i milliyeye - öyle zehirli hançer sokmak, kıvrım kıvrım kıvrandırmak değil - bir toplu iğnesinin ucunu değdirsin de derhal hayat-ı intişarına hatime, hem ebedi hatime çekilmesin?

Ne müsibet, ne müsibet-i uzemadır ki bu bedbaht muhid-i islam içinde, hususiyle üç yüz elli milyonluk koca bir âlem-i Muhammediye (Aleyhissalatu Vesselam) Dar’ül-Hilafesinde İctihad kemal-i serbesti ile yaşıyor. Bugün İctihad,

⁴⁴³ Ebul Hamid, “F. Latife Hanım Hazretlerine”, **S.R.**, 6 Mart 1330 (19 Mart 1914), C.12, S.288, s.30.

yarın Cehd, öbür gün İştihat namlarıyla muttasıl ümmet-i İslamiye'nin mukaddesat-ı şeriye ve karaniyesi üzerine tükürüyor! Vicdan-ı tevhidinde zehirli hançerler batırıp duruyor! Sonra - adeta yalvarırcasına - ihtaratı hayr hahanede bulunanlara, savurmakta olduğu fitne ve fesad kıvılcımlarını söndürmeye çalışanlara karşı köpürüyor, küplere biliniyor! Etmediği hezeyanlar, avuç avuç atmadığı çirk-ab kalmıyor!

İslam tebasına hükümetine özendirmek için onların milli elbisesini iktisa ile huzurlarına çıkmaya kendine bir tenezzül, bir zel addetmez de buradaki yarım pabuçlu kopuklar, bu hakayık-ı siyasiyeyi bildikleri halde yine merde-i şeyatin gibi koca millet-i İslamiye'nin mukaddesat-ı diniyesini çiğneyerek paçavraya çevirmek isterler.”

Mehmet Fahrettin, yazısının ilerleyen bölümlerinde İctihatçılara daha çok köpürüyor ve beddualar etmeye başlıyor: “İctihad din hak ile mütedeyyin değilmiş, İslamiyet’le zerre kadar bile münasebeti yokmuş, ona kim ne diyor? Onun Hürriyet-i vicdaniyesine kim taarruz ediyor? Fakat insaf olunsun insaf. Koca bir heyet-i ictimaiye-i İslamiye'nin hürriyet-i diniye ve milliyesi, hatta hürriyet-i vicaniyesi mukaddesat-ı ruhiyesi, harim-i namus ve ismeti nasıl oluyor da İctihat’ın esir-i keyfi, oyuncuğu oluyor? İctihad ne akıl ve mantıkla ne hak ve salahiyetle bu kadar vicdansız bir cinayet-i ictimaiye ve medeniyeye cü’ret edebiliyor? İctihad dairesi Cengiz saray-ı saltanat mıdır? Hülagu karargâhı mıdır? Papa Vatikanı mıdır? Nedir?... Muhadderat-ı İslamiye tesettürü atmalıymış? Mutlaka atmalıymış!? Çünkü İctihatçıların keyifleri böyle istiyormuş! İctihad göklere çıksın, yerlere geçsin, değil okur şeytan kılıcıyla, hatta ne kadar ervah-ı habise varsa hepsini toplasın, ordular teşkil ile hücum etsin... Bakalım ne yapabilir? Elinden ne gelebilir?”

M. Fahrettin savaşın en kızıştığı dönemlerde İctihad’ın ve diğer matbuatların Batı hayranlığını çok tezat buluyor. Diyor ki: “Ne gayb, ne hayret-engiz tezattır: İtalya, Trablusgarp’ta, Adalar’da, Balkanlılar, Rumeli’nde Muhadderat-ı İslamiye’nin peçelerini, çarşafalarını parçalıyor da çırıl çıplak sokaklarda çarşılarda teşhir ettikleri, kiliselere götürüp cebren tenasür ettirdikleri hengâm-ı felakette İstanbul matbuatının birkaçı yirminci asır insaniyetin bu vahşiyane e’fal-i medeniyesine ateşin bir lisan-ı teemmülle yazdılar: ‘Vahşet! Vahşet! Dinimizi, namusumuzu tahkir ediyorlar! Kadınlarımızın, hemşirelerimizin peçelerini, çarşaflarını yırtıp parçalıyorlar. Zavallı muhadderat-ı İslamiye’yi çırılçıplak

sokaklarda çarşılarda gezdirdikten sonra kiliselere!’ diye bağırıyorlar. Feryad ettiler, ağladılar? Ateşler püskürdüler.”⁴⁴⁴

Kısacası değerlendirildiğinde toplumun dimağlarında tesettürsüzlüğe karşı büyük bir tahammülsüzlük vardır. Osmanlı İslamcı yazarların tesettürden anladıkları vücut hatlarını belli etmeyecek şekilde kıyafetler başörtüsü ve peçedir. Yayın organlarında sıklıkla dile getirdikleri tesettüre riayetsizlik, döneme göre aşırılıklar olsa da, genellikle kadınların peçesiz sokağa çıkma eğilimleridir.

5.1.4.Tesettür Riayetsizliğine İhtarlar ve Tacizler

Tanın Gazetesi’nde yazan Hüseyin Cahid Bey’in tesettür aleyhinde yazdığı bir yazısından rahatsız olan Mehmet Fahrettin, son dönemlerde artan kadın cinayetleri veya tacizlerinin tek nedeni olarak tesettürsüzlüğü görmüştür. Konuyla ilgili düşüncelerini de şu şekilde dile getiriyor: “*İşte tesettüre riâyetsizliğin cezaları: Harf-endazlıklar, çimdikler, takipler, cinayetler! Hâlbuki kadın tezyin ve tecemmül ederek sokaklara düşmese, mecami-i ricale dalmasa ne söz işitir, ne çimdik yer, ne takip olunur, ne de makabini yahut zevcini alakanlara bulanmış na’ş-ı bîruh görür. Vuku bulan talakların, kapanan hanelerin, pederinin ağıuş-u muhabbetinden mahrum kalan ciğerparelerin yüzde doksan dokuzu hep kadınların hürriyet-i nisvaniye namına gzmeleri başlarına pek bela, büyük felaketi davet etmeleri neticesidir. Senelerce baba evinde dul kalır, nevbahar-ı hayatında validelik çağında bir kısmı hebay-ı mensur olur. Niçin? Sürtüklükten vazgeçmediği için!”⁴⁴⁵*

Görülüyor ki Mehmet Fahrettin, kadınların yaşadığı bu müşkülâtı dahi, kadınların suçu dolayısıyla olduğunu düşünüyor. Dahası kadınlara hakaretler edecek kadar söylemlerini ileri götürüyor.

Sırat-ı Müstakim, Emniyet Genel Müdürlüğü’nden alınan bir haberi yayınlamıştır. Buna göre, “*Geçende bir iki gün fasıla ile İslam kıyafetine girmiş iki Hıristiyan kadını Beyoğlu caddelerinde ve fena bir hal ve harekette görülmüş ve haklarında tahkikat icrasına başlanmıştır. Bunun ne gibi bir maksada müsteniden olduğu aşikâr bulunduğu badezin çarşaf giyinmiş olduğu halde bu gibi ahvâl ve harekete tasaddi edenlerin memurin-i inzibatiye tarafından takip ve dûçar-ı ceza*

⁴⁴⁴ Mehmet Fahrettin, “Ya Tesettür Kalkarmış, Yahud...”, **S.R.**, 13 Mart 1330 (26 Mart 1914), C.12, S.289, s.s 45-46.

⁴⁴⁵ Mehmet Fahrettin, “İkinci Hata”, **S.M.**, 14 Nisan 1326 (27 Nisan 1910), C.6, S.138, s.120.

*edilecekleri ilan olunur.*⁴⁴⁶ denilmekte ve ülkede toplumsal karışıklık olduğu bir dönemde provake amaçlı çarşafaların kullanıldığı belirtilmektedir. Çarşaf giyip yanlış hareketlerde bulunanların da ceza alacakları belirtilip bu tarz durumların önüne geçmeye çalışılmıştır.

1912 Balkan Savaşları'nın yaşandığı zamanlarda Şeyhülislam Abdurrahman Nesib Efendi, Müslüman kadınlarının, moda uymak adına çarşafı şeklen değiştirmesini eleştirmiş ve Japonya örneğinde geleneklere sahip çıkarak gelişebileceğini dile getirmiştir. Aynı zamanda tesettüre riayet etmeyenlerin de cezalandırılacaklarını söylemiştir⁴⁴⁷.

Ferid Vecdi “*Kadınlara Hürriyet-i Mutlaka Vermek İsteyenlerin Elinden Vay O Biçarelerin Başına*” adlı makalesinin devamında namuslu kadınların sokağa çıktıklarında, yakınındaki erkeklerin sözlü tacizlerine uğradıklarını ve böyle olmadan evlerine giremediklerini anlatmıştır. Ona göre, bunlardan kurtulmanın tek yolu tesettürdür⁴⁴⁸.

Sebil'ür-Reşad'ın 26 Ağustos 1915 tarihli nüshasında “Meşihat-ı Celile-i İslamiye Taraf-ı Alyâsından Dahiliye Nezaret-i Aleyhisine Yazılan Tezkire-i Sâmiye-i Hazret-i Meşihatpenahi Suretidir” şeklinde neşredilen “...*bir müddetten beri tarz-ı tesettür-ü nisvan cidden teessüfe şayan bir hal-i iktisab etmiş ve bazı ecnebi mekteplerinde İslam kızlarının erkekler arasında gayr-i mestur gezdikleri ve bazı mahallerde açık saçık bir takım eğlencelere iştirak ettikleri kemal-i teessüfle haber alınmaya başlamış olup nezd-i âlilerinde müstagni-i beyan olduğu (beyana gerek olmadığı) üzere beka-yı cemiyat i'tilâ-i ahlakiyat (ahlaki yükselme) ile hâsıl ve bir kavimde cevher-i ahlak tatarruk-ı fesattan (kötü yoldan) ne derece mahfuz olursa...*”⁴⁴⁹ şeklinde devam eden yazıda İslam kurallarına uygun giyim ve davranışlarda bulunmayan kadınlar ve bu kadınların velileri için sert muamelelerde bulunulacağı bildirilmişti.

Yazın dünyasında tesettür tartışmaları sürerken tesettüre riayet edilmesi yönünde iktidarın onayıyla bir ihtarname daha çıkarılır. Bu da Sırat-ı Müstakim'de yayınlanır. İhtarname sureti şudur:

⁴⁴⁶ Şuûn, “Devlet-i Osmaniye, Sahte Çarşafılar”, **S.M.**, 26 Ağustos 1326 (8 Eylül 1910), C.5, S.105, s. 15.

⁴⁴⁷ Meral Altındal, “Şeyhülislam Abdurrahman Nesib Efendi'nin Tesettüre Dair Beyannamesi”, **Toplumsal Tarih**, C. 15, S. 87, (2001), s. 24.

⁴⁴⁸ M.Ferid Vecdi, “Kadınlara Hürriyet-i Mutlaka Vermek İsteyenlerin Elinden Vay O Biçarelerin Başına II”, **S.R.**, 17 Teşrin-i Evvel 1329 (30 Ekim 1913), C.11, S.268, s.s.114-115.

⁴⁴⁹ Ceride-i İlmiye, “Tesettür Mesele-i MühimmesiHakkında”, **S.R.**, 13 Ağustos 1331 (26 Ağustos 1915), C.14,S.346, s.64.

“Şeâir-i celîle-i İslamiye ve âdet-i müstahsene-i diniyeden olan kâide-i tesettüre bazı nisvan-ı İslamiye tarafından hakkıyla riayet olunmadığı görülüp işitilmekte olduğuna ve şer’i şerif ahkâmına mugayir bulunan bu gibi mübalâtsizliklerin hususuyla mütekarrübü'l-hulûl (yaklaşan) olan şehr-i ramazan mağfiret-i nişanda vukua asla tecavüz olunamayacağını binaen muhadderat-ı İslamiye’nin kaide-i tesettür ve mahfuziyete itina ile çarşı ve pazarda açık saçık geşt-ü güzâr (gezme) ittika (sakınmaları) eylemeleri lazım geleceği ve aksi halde velileri hakkında takibat-ı kanuniye icrası mukarrir bulunduğunu Dâhiliye Nezaret-i celilesinden işâr olunmasıyla bu babta muamelat-ı lâzimedede bulunmak üzere cihet-i zabıtaya tebligat ifa kılınmış olduğunun ilânına ibtidar edildi.”⁴⁵⁰

5.1.5. Tesettür ve Özgürlük Bağlantısı

İslamcı yazarların tesettürün yararlarını anlatırken en çok başvurdukları söylem tesettür ve özgürlük bağlantısıdır. Batıcıların ‘Tesettür, kadını esir eder’ iddiasına karşı gelinerek tesettürün özgürlüğü sağlayan en önemli unsur olduğunu iddia ettiler. Kadının tesettür ederek edep dairesinde çeşitli yerlere gidebileceklerini veya ticaret yapabileceklerini dile getirdiler. Tüm bunları yaparken de kadınlar, erkeklerin saldırılarından tesettür sayesinde korunacaklardı.

Tesettürün, kadınları erkeklerin saldırılarından koruduğunu iddia edenlerden Ferid Vecdi düşüncelerini şöyle ifade ediyor: “*Tesettür istiklâl-i nisvanın zâmin-i yegânesidir (tek kefilidir). Erkeklerin tahakkümünden (zorbalığından) masuniyetleri (korunmaları) için kâfil-i münferittir (tek başına yeterlidir).*”⁴⁵¹

O dönem bazı matbuatta yer bulan Müslüman olmayan ve ekonomik hayatta yer edinmiş olan Boranes Von Rosen adlı bir hanımın İslam gazetelerine mektup göndermiştir. Gönderdiği mektuba cevap Hikmet’ten gelmiştir. İlk olarak Von Rosen’in Tasvir-i Efkâr Gazetesinin 367. sayısına gönderdiği mektubu okunduğu ve tesettür konusundaki endişelerine cevap vermek maksadıyla yazıldığı ifade edilmiştir.

Yazar, Von Rosen’nin mektubundan alıntı yapmıştır: “*İslamiyet’e meyil ve muhabbet ve din-i İslam ile teşrife azm-i niyet ettiğim halde tesettür maddesinin*

⁴⁵⁰ “Tesettüre Riayet”, **S.M.**, 3 Eylül 1325 (16 Eylül 1909), C.3, S.54, s.32.

⁴⁵¹ M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Tesettür Kadınların Nişane-i Esareti midir, Yoksa Zamin-i Hürriyeti midir?”, **S.M.**, 23 TE 1324 (5 Kasım 1908), C.1, S.11, s.173.

tereddüüm oldu. Çünkü müraacaat ettiğim adamlar ilan-ı İslam ettiğim gün yüzümü perdeleyip dünyadan çekilmeliğim lazım olduğunu beyan ettiler. Mülkiümü ve büyük fabrikada hissemi bizzat idare edegeldiğim halde şimdi yüzüme yaşamak veya perde çekmek ve işlerimi başla ellere teslim etmek bana güç gelecek. Resmen İslamiyet'i kabulden beni durduran bu maddedir. Kalben kabul ettiğim bu din-i Mübin fitr-i âdil ve en mantıkî bir din olduğu için bu derdime derman bulunur ümidindeyim. Çünkü Hıristiyanlığımu resmen muhafaza ettiğim halde hürriyetim, iffetim kendi elimdedir. İslam'ı resmen kabul ettiğim halde hukuk ve hürriyetim tenakus edeceğine aklım kail vicdanım razı olamıyor”

Bundan sonra bahsi geçen gazete Von Rosen'e atfen şunları ifade etmiştir: “İslamiyet'e meyil ve muhabbetiniz olduğu yukarıdaki ifadatınızdan anlaşılıyor. Biz de bu meseleyi min-gayri haddin ta'mik ve hakikati tayin ve izah ile hasb'el-vazife size arz edeceğiz. Zannederim ki bu mesele sizin düşündüğünüz gibi müşkül olmadığını anlayacak ve beyanat-ı vaktimizi kabulde tereddüd etmeyeceksiniz. Bu ümit ile işte biz de bu meseleyi muhakemât-ı akliye ile tahkik ve ta'mik için hakikate ictisar eyledik.

Malumunuzdur ki İslamiyet adem-i tesettürü (tesettürsüzlüğe) manidir. Çünkü İslamiyet'te tesettür ferâiz-i diniyemizin en mühim kısmından bulunmakla adem-i tesettüre şerren cevaz yoktur. Bununla beraber mademki el-yevm kalbinizde iman mütecellidir.

Sizin de adem-i tesettürünüz zırde tasrîh olunacağı vechle dinden hurûcunuzu iktiza etmez tabir-i ahirle dini musaddık buldukça adem-i tesettür İslamiyetinizi mani değildir.

Şimdi meseleyi tahkik ve ispat edelim. Herkesin malum olduğu üzere Şerait-i diniyemizin rüknü altıdır. Onlar da Allah'a, melakelerine, kitaplarına, peygamberlerine, yevm-i ahirete ba's bad'el-meve inanmaktır. İşte din-i İslam'ı kabul etmek ikrar ve kalben bu atiyi tasdik ile olacağından bunlardan birini inkâr din-i İslam'dan hurucu muciptir. Bu hikmeten istiharac olunan manâya göre sizin 'tedkikat ve tatbiat neticesinde din-i mübini kalben kabul ettim.' demeniz ikrar ve tasdik mütezammin olduğu zarurette hakikaten şerif-i İslam ile müşerref olmuş ve adem-i tesettürünüz sebebiyle din-i İslam'dan çıkmış olmadığınızı tayin eder ve İslamiyet, zannolunduğu gibi yarım arşın bez parçasıyla örtünmekten ibaret olmadığı da tahakkuk etti.

Bunlar da kelime-i şahadet ve beş vakit de namaz, Ramazan'da oruç vakti maada olursa hacca gitmek dinimizin ikdam-ı ferâizinden ve ibadet kısmındandır. Kezalik daha birçok feraiz-i diniyemiz vardır. Bunlar da âdab ve adetlerimizin ve yekdiğerimiz beyninde tekevvün eden mamulâta taalluk eder. Mesail-i mühimmedendir tesettür bu feraiz-i meyanında dâhil bulunuyor. Bir Müslümanın bunlardan bir veya bir kaçı terk veya tehir eylemesiyle dinden hurûcu lazım gelir. Gayet mâ-fi'l-bâb şerren âsim olur. Mamañih âsim olmakla beraber mutlaka muatab olması da lazım gelmez. Çünkü Cenab-ı Hak insanların amal-ı zahiresinden ziyade alî ve pek alî olan ef'al-i kalbiye ve vicdanilerine nazaran mamûle buyuracağından bir fasıkın bile ahval-i zahiresine nazaran şekavetine bir zahidin zühd-ü takvasına nazaran saadetine hüküm caiz olduğundan Kitab-ı Şeriye edille-i katiye ile beyan buyurmuş ve ehl-i İslam dahi mutlaka mücazat ve emr-i şeriye yerine getirmek için daima bu edilleye müsteniden çalışan bir adamın mutlaka mükafaat görmesi lazım gelmeyeceğine itikad etmiştir. İtikadımız bu esas üzerine mebni olduğundan ulema-yı dinimizde kimsenin umur-u kalbiyesine taalluk eden umurda bir hüküm-ü kati vermeye mezun değildir.

Tesettür sizin anladığınız gibi yüzüne perde çekip de dünyadan çekilmek değildir. Burasını güzelce izah ve beyan edersek iş layığı vechle anlaşılır. O zaman bunda katiyyen bir meşakkat olmadığı ve belki nezd-i ismetanenizde daha makul ve mergup olduğunu derk ve teyakkun ederek kabulde hiç tereddüd etmezseniz, buna katiyyen ümit varım.

Biz İslamlarda tesettür keyfiyeti şerrin tarif ve beyanı esas itibar olunarak muhtelif mahallerde muhtelif tarzda kabul edilmiştir. Şimdi esas mesele şerren kadının yüzü ile avucunun örtüsünden ve ayaklarından maada mahalleri haramdır. Bu malum olunca artık herkes kendi setresinin ne tarzda olması lazım geleceğini kendisi tayin edebilir.”⁴⁵² diyerek İslam dinine davet ediyor. Tesettürün herhangi bir engele maruz bırakmadığını, tesettürlü bir şekilde ticaret vs. işlerini yapabileceğini ifade etmiştir.

Madam Von Rosen'e atfen bir yazı da Ebüzziya Tevfik'ten gelir. O, tesettürün dinî boyutlarından bahsettikten sonra yöreden yöreye değiştiğini ifade ediyor.

⁴⁵² İmzasız, “Madam Von Rosen ve Tesettür”, **Hikmet**, 30 Eylül 1326 (13 Ekim 1910), C.1, S.26, s.10.

“Memâlik-i Osmâniyye’den dört beş yer gördüm. Saraybosna’da nisvân ahdi bekâretinde umumen açık gezerler, süslenirler, düzgünlenirler küpelerini takınırlar, hatta cumaları hoçaşlımeni denilen muâşakada bulunmak üzere Milaska suyunun iki tarafında tecemmü’ ederler, bu muâşaka umumen izdivâc ile neticelenir. Ondan sonra o kızı âhir ömrüne kadar zevcinden ve muhariminden maada bir erkek göremez. Çünkü sokakta kalın bir yaşmak, gözleri görebilecek kadar bir aralık ile vechini setretmiştir.

Konya’da ise kadınlar burkâ yahut şelleme denilen yünden mamul bir başörtüsü tutarlar, sokakta öyle gezerler. Bir erkeğe tesadüflerinde şellemenin ucu ile gerdenlerini kaparlar ve car yerine de yektene dedikleri siyah kamıştan mamul fistan gibi dolama iktisâ ederler.

Meşhûdum olan şu hâllere nazaran tesettür bir asıl olup fakat her memlekette tarzını değiştirmiştir.” diyerek tesettürün birçok şeklinin olduğunu, ama İslamiyet’in emrettiği biçimlerde tesettür etmesini söylüyor.

Von Rosen’in “Ben şimdiye kadar açık gezerek muhafaza eylediğim iffet ve namusumu bundan sonra yarım arşın bez parçasına mı müftedir göreceğim?” sözüne karşılık şunları ifade ediyor:

“Evet! İffet ve namus yarım arşın bez parçasıyla değil, demirden kafes içine girmekle de muhafaza olunamaz. Şeriat onu muhâfiz-i iffet addetmiyor, hakkı olmayan ricâlin enzâr-ı ta’rizinden masûn kalmak için muhassanât-ı nisvânın bir lâzime-i setriyyesi olmak üzere tayin eyliyor. Alış verişte bulunmak, kâr-gâh-ı sinâat ve ticaret idâre etmek gibi hâlâtta ve erkeklerle alış verişte, musâhabette bulunmak mecburiyyetinde olanlar, saçlarını ve gerdenlerini setretmekle iktifâ edebiliyorlar.”⁴⁵³ diyerek tesettür ettiği sürece ticaret yapabileceğini söylüyor.

5.2.BATICILARIN GÖZÜNDEN GİYİM VE TESETTÜR

II.Meşrutiyet Dönemi’nde görece özgürlük ortamından en çok sebeplenen Batıcılar olmuştur. Zira kadın konusunu ilk ortaya atan, giyim özelinde ilk söz söyleyen Batıcılardır. Abdullah Cevdet, Cenevre’de İctihad Dergisi’nde yaptığı bir

⁴⁵³ Ebüzziya Tevfik, “Tesettür Meselesi”, **Mecmua-i Ebüzziya**, C.11, S.112, 8 Eylül 1911, s.s 1075-1079.

anketin sonucu olarak parolasını “Hem Kur’an’ı Hem Kadını Aç” olarak açıklamıştır⁴⁵⁴.

Batıcılar geri kalmışlığın türlü sebeplerinden birinin de kadının mevcut durumu olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Onlara göre, kadının okutulması, hukukî olarak erkeklerle eşit haklara sahip olması, çalışma hayatında ve bilimde yer edinebilmeleri gerekir. Fakat kadın meselesinde bir konu var ki Batıcıları ikiye bölmüştür: Tesettür!

Dönemine göre aşırılar diyebileceğimiz bir kısım aydın, kadının geri kalmışlığının tek müsebbibi olarak tesettürü görmektedir. İlimliler olarak tarif edebileceğimiz bir kısım Batıcı aydın ise geri kalmışlığın sebebini, tesettür değil, batıl inanışlar ve hurafeler olarak görmüşlerdir. İkiye bölünmeler yaşansa da Batıcılar, İctihad dergisi etrafında toplanıp görüşlerini belirtmişlerdir.

Abdullah Cevdet tarafından hazırlanan soru-cevap şeklindeki bir ankette, kendisinin tesettür ile alakalı düşüncelerini açıklamıştır.

S: Tesettürün İslamiyetle ne gibi bir alakası vardır?

C: Tesettürün İslamiyetle alakası hastalığın bedenle, sertanın uzviyetle alakası gibidir.

S: Birden ziyade kadın almak hususunda ne düşünüyorsunuz?

C: Bunun tesettür ile meş’um bir alakası vardır. Tesettür vasıtasıyla kadın bir defa nesne menzisine indirildikten sonra bunların taaddüdüne yol kendiliğinden açılır. Bizde kuvvetli aile rabıtasının bulunmaması bu yıllanmış ve bize yabancı örfün ırkımıza sâri olmasındadır...⁴⁵⁵

5.2.1. Tesettürün Toplumsal Zararları

Kılıçzade Hakkı “*Kadın meselesi bizim için bir tesettür meselesidir. Şark Meselesi’nin bir idare meselesi olduğu gibi. Çünkü tesettür bizim içtimai yaralarımızdan birinin üzerindeki iğrenç bir sargı bezidir. Onu açmadıkça yaranın cinsini teşhis ve binaenaleyh tedavi mümkün değildir. Bu yarayı korkmadan açalım.*

⁴⁵⁴ Berkes, a.g.e., s.444.

⁴⁵⁵ Şükrü Hanioglu, **Bir Siyasi Düşünür Olarak Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1981, s.309.

Varsın bedayette kokusuyla biraz burnumuzu taciz etsin. Fakat kendisini tathir ve teşfiye ettikten sonra artık rahat edebiliriz."⁴⁵⁶ demiştir.

Görüldüğü üzere tesettürü, kadınların sosyal hayata dâhil olmasındaki en büyük engel olarak görmektedir. "*Tesettür, bizim içtimai yaralarımızdan birinin üzerindeki iğrenç bir sargı bezidir*" benzetmesiyle tesettür hakkındaki düşüncelerini ifade etmiştir. Eğer bu unsur ortadan kalkmazsa kadının ve toplumun kurtuluşu asla gerçekleşmeyecektir⁴⁵⁷.

Ayrıca İtikâdât-ı Bâtıla'ya İlân-ı Harb adlı eserinin içinde yer alan "*Kadın ve Tesettür Meselesi*" başlıklı makalesinde yaratılıştan bahsedip kadın ile erkeğin birbirlerini tamamlayan yaratıklar olduğunu, birbirlerine bir üstünlükleri olmadığından bahsetmiştir. Sonra konu tesettüre gelir. Yazar şöyle başlar: "*Tesettürden matlûb olan netice kadının her tarafını sıkı sıkı örtüp kendisini bir ucubeye çevirmek değildir. Maksat kendisinin muhafaza-i iffetidir.*"

Kılıçzade'ye göre tesettür, tek başına iffeti korumaya yeterli değildir. Bunun haricinde tesettürün yararından çok zararı vardır. "*Evvela kadınlarımızın hayat ve sıhhati tebâh olmaktadır, saniyen cahil kalmışlardır, salisen ahlaken suver-i müteaddine tereddidi etmişlerdir (yozlaşmışlardır). Şu üç esaslı kusur ise bir milleti kökünden devirmeye kâfidir.*" demiş ve cehaletin ahlaki ve toplumsal neticeleri olduğu gibi siyasi neticeleri de olduğuna dikkat çekmiştir:

"Kadınlarımız usul-i maişetleri ve tarz-ı içtimaileri muktezası olmak üzere o kadar cahil kalmışlardı ki, bu cehaletin derecesini tarif etmek için kelime bulunamaz. Eğer bu fenalık yalnız nefislerine münhasır kalmış olsaydı yine bunu en büyük felaket-i milliye addededik. Bu fenaliğin bir de çocuklarımıza sirayet ettiğini nazar-ı dikkate alırsak felaketin bir o kadar daha büyüdüğünü görmüş oluruz. Bugün inkıraz halinde bulunuyorken, yüzde doksan dokuz kadınlarımızın sözleri fikirleri budur: 'Canım ne olmuş, Allâh'ın takdiri böyle, peygamberimiz bile muhacir olmuş. Bu şeref bizim için az mıdır? Rumeli gittiyse Anadolu var, o da giderse Arabistan var. Zaten evveli Şam âhiri Şam değil midir?' Kadınlardan hemen umumi bir surette düşünen bir milletten ne hayır beklenir. Fi'l-hakika bu kadar koyu bir cehaletin sebebi yalnız tesettür değildir, fakat esbâb-ı mühimme meyanında dâhildir. Zaten bir netice-i fikriye veya içtimaiye yalnız bir sebepten ileri gelmez. Bunlar daima muhtelif esbâb

⁴⁵⁶ Kılıçzade Hakkı, "Tamamen Hal Olunmadıkça Bitmeyen Bir Mesele", *İctihad*, 6 Şubat 1329 (19 Şubat 1914), C.4, S.92-3, s.2068.

⁴⁵⁷ Kurnaz, a.g.t, s.57.

tahtında vücuda gelirler ve bi't-tabî bu amillerin en büyüğü esbâbın en büyüğü olur... Tesettür kadınlarımızı mahvettiği gibi ahlaki ve siyasi diğer iki büyük fenalığı da mevcut olmuştur ki bu sonuncusu şimdiye kadar hiç kimsenin nazar-ı dikkatini celbetmemiştir... İşte kadınlarımızın bu durumunun en büyük sebebi tesettürdür.”⁴⁵⁸

Selahattin Asım ise “... Mademki tesettür kadını erkekten, yani cemiyetten ictimai ve medeni hayattan ayırıyor, onu ailede yalnız tenasül ve teneffüslü varlıklar için hıfz ediyor, umumi faaliyet ve vazifelerden uzak bulunduruyor o halde kadını cemiyete karıştırmak için tesettürü kaldırmaktan başka çare yoktur.” diye Kılıçzade Hakkı’ya destek veriyor.

Sözlerine devamla: “...Kadını cemiyete sokmadan, ona ictimai hayatın, medeni ve iktisadi faaliyetlerin ameli olarak vereceği intibalara maddeten maruz bulundurmadan o terbiye ve maneviyatı temin etmek kabil olmaz. Çünkü cemiyet hayatının tesir ve intibaları içinde yaşamadan ictimai müessir ve amillerin icap ettirdiği mukavemet ve müdafaa kabiliyeti iktisab edilemez. Aynı zamanda bir muhitin ihtiyaç ve muktezalarını temin için her şeyden evvel o muhite maddeten ve manen tevafuk ve tatabuk etmek şart olduğu cihetle kadını ictimai muhitte yaşatmadan o muhitin zaruretleriyle ülfet ettirilemez. Erkeklerin kadını bir insandan, medeni bir fertten, bir hayat arkadaşından ziyade yalnız bir dişi addettikleri ibtidai devirlerde, tesettürün tatbiki kabil idi. Çünkü ancak bu, kadını bir dişi olarak düşünüp de onun şehvet ve tenasülden başka bir hizmet ifa edemeyeceği kabul edilen cemiyetlerdir ki ictimai vicdan, bu ruh-i haletin ve bu ictimai maneviyetin ve tekâmülsüzlüğün tevlid ettiği hadise dolayısıyla manevi yani hakiki tesettürü tesis edemeyerek maddi tesettüre müracaatta muztarr kalıyor.

Hâlbuki şimdi medeniyette tekâmül ve insanlığın doğru ve yüksek humuliyetini iktisab edebilmek ve milletten, cemiyetten bu zihniyeti silmek için tesettürü ref'etmek zaruridir. Çünkü bu kadını dişi addetmek keyfiyeti o zihniyetin hem validi hem de mevlududur. Zira o zihniyetin cemiyette tesis ettiği ihtiyaçtır ki tesettürü doğurmuştur ve yine bu tesettürdür ki, o zihniyeti, maddi ve manevi tesirleriyle tenmiye ve idame edip yaşatıyor. Nesiller ve batınlar arasında uzatıyor...

Binaenaleyh gerek kadın ve erkekte bu hakiki ve insani maneviyatı temin etmek, gerek kadını cemiyete ithal ederek millet ve vatanın ailenin haricindeki hizmet ve faaliyetlerine vazifelerine fiilen iştirak ettirmek ve gerek o humuliyetsizlik

⁴⁵⁸ Tuncer, a.g.m., s.s. 34-36.

zihniyetini ictimai vicdandan izale eylemek ancak ve ancak tesettürün kaldırılmasına yani onun ictimai müessese olmaktan çıkarıp harici bir kisve, bir libas haline getirilmesine menut ve vabestedir. İşte tesettürün ilimde ve sosyolojideki hakiki mevki', işte bizim medeniyet ve tekâmül ihtiyacımız ve vazifemiz."⁴⁵⁹ diyerek kadının sosyal, ekonomik, eğitim alanındaki en büyük engelinin tesettür olduğunu ve bunun kaldırılmasının şart olduğunu belirtmiştir.

İctihad'ın 86. sayısında Server Bedii de kaleme aldığı yazısında İslam âleminin büyük derdi olarak tesettüre işaret etmiş, bu dertten tamamıyla kurtulmak yerine yüzeysel işlerle uğraşıldığını ifade etmiştir. Ayrıca yazısında İstanbul'un yanı sıra Kazan, Hindistan, Kafkasya ve Mısır'da da tesettürün tartışılmaya başlandığını söylemiştir.

*"Âlem-i İslam'ın büyük bir derdi vardır. Öyle bir dert ki İslamiyet'te ta senelerden beri hayat-ı ictimaiyemizin hususuyla hayat-ı ailenin, ahlakın iyi bir surette İslamiyet'in terakki ve tekâmülünü temin eder bir tarzda vücud olmasına mani olmuştur. Bu derdin kalb-i İslam'a irâs eylediği zararlar şimdiye kadar görülemedi. Diğer dertlerimiz gibi tedavisine çalışılmadı. Hayat-ı aileyi, ahlaki ıslah için pek sathî (yüzeysel) şeylerle uğraştık. Bir türlü en büyük mâni'a görülemedi. Son zamanlarda terakkinin en büyük mâni' olan bu maraz görülmeye başlandı. Her tarafta, İstanbul'da, Kazan'da Kafkasya'da Mısır'da, Hindistan'da nur-u marifetin girdiği miktarla mütenasib bir tarzda ondan bahsolunmaya başlandı. İslamiyet'in o derdi kadınlarımızın setreleridir. Haysiyet-i ictimaiyenin temelini teşkil eden aile hayatımız, ahlakımız, şekl-i hazır ile pek fena hatta İslamiyet'i birçok sebeplerden dolayı ri'cata sevk eden tesettür meselesinin şer'e muvafık ve hayat-ı ictimaiyemizi kavî esaslara rabt edecek bir surette ıslahı zamanı gelmiştir."*⁴⁶⁰

Server Bedii tesettür meselesinin diğer günlük gazetelerde de neşredildiğini duymaya başladığını, Sabah Gazetesi'nin İngiliz Miss Alison'un Türk kadınlarının tesettürü ile ilgili görüşlerini alıntılararak kendi makalesinde yayınlıyor.

Miss Alison, "Tesettür meselesi hakkında birçok münevver fikirli Türk hanımları ile görüştim. Tesettür bir himaye midir, değil midir? Bir hanım, tesettürün her iki cins arasına bir set çektiğini ve beşeriyet gibi bir maksat-ı müşterek için beraberce çalışmalarına mani olduğunu söylüyor. Kapalı bulunmak kadını derhal

⁴⁵⁹ Selahattin Asım, "Tesettür ve Mahiyeti", *İctihad*, 3 Nisan 1330 (16 Nisan 1914), C.4, S.100, s.s 2257-2258.

⁴⁶⁰ Server Bedii, "Haftanama", *İctihad*, 19 KS 1329 (1 Şubat 1914), C.4, S.86, s.1913.

'memnu meyve' haline getiriyor. Onu gerek sıhhat nokta-i nazarından ve gerek esbab-ı saireden dolayı herhalde arzu edilmeyecek esrarengiz bir şekilde sokuyor. Peçe ne kadar kalın olursa erkeklerde gözlerini o derece kadınlardan ayırmıyorlar. Kadın yüzünü ne kadar örterse erkek de onu görmek hevesi o derece artıyor. Hâlbuki yüzü açık olsa bir kere gördükten sonra erkeğin o kadına bakmaktan sarf-ı nazar edeceğine şüphe yoktur.

Ben bizzat peçeden hiçbir himaye görmüyorum. Başımda şapka olduğu halde Beyoğlu Caddesinde bir aşağı bir yukarı geziyorum. Hiç kimse bana laf atmıyor ve kimsenin nazar-ı dikkatını celbetmiyorum. Bununla beraber aynaya baktığım zaman kendimi çirkin bulmuyorum. Fakat çarşafı olarak parkta dolaştığım zaman gördüğüm tecrübe büsbütün başkadır. Hatta o barid İngiliz gördüğü gölgeleri selamlayacak kadar kendisinde cesaret görüyor ve Türkçe'ye vakıf bulunuyor.

Peçenin diğer fena bir ciheti de kadınları can ve hareketlerinden mesul olmaktan azade kılmasıdır. İffet ve namustan ayrılmak isterse bu siyah peçeli kadının hareketini kim tedkik edebilir? Devr-i Hamid de ihtilale hizmet eden en ziyade kadınlar idi. Kapı kapı dolaşıp kadınlara mektup tevzi ediyorlardı..."⁴⁶¹ diyerek aydın fikirli kadınların görüşlerini aldığını, tesettürün kadını sosyal hayattan engellediğini ifade ediyor.

Server Bedii'nin bu görüşleri yayınlamasındaki maksat, bizzat bu şekilde düşünmesidir. O halde Server Bedii'ye göre tesettür kadını korumaz, asıl mühim olan ahlaktır. Bunun haricinde tesettürün sağlığı tehdit etmesi gibi birçok zararı da vardır.

Rıza Tevfik de tesettür meselesini toplumsal bir mesele olarak görenlerden. O, yazısında "...Tesettür meselesi de ictimai bir meseledir. Buna dair kitab-ı Kerim'de ben birşey görmedim. Bu adet-ı faslında tetebbu edilmelidir. Tedkikat-ı tarihiyye gösteriyor ki Bedevi Araplar'da, Kırgız Müslümanlarında ve daha birçok ahvam-ı İslamiye'de bu adet-i el'ân (henüz) yoktur. Hâlbuki bu zikrettiğim milel müslime adeta mutaassıbtırlar. Yine tahkikat ispat ediyor ki: Biz bunu - zannederim tül ve yaşmak olarak - Bizanstan almışız. Nitekim nihrîr (âlim) meşhur Emir Ali'nin fikri de budur. Kezalik kurûn-u vasıtada kibar Hristiyan dinleri tesettür ederlerdi. Çinliler de kibar kadınlarını hala yabancılar göremez."⁴⁶²

⁴⁶¹ Server Bedii, "Haftaname", **İctihad**, 6 Şubat 1329 (19 Şubat 1914), C.4, S.92-3, s.s 2066-2067.

⁴⁶² Rıza Tevfik, "Muhasebe-i İctihad: Kadın Meselesi Etrafında", **İctihad**, 20 Şubat 1329 (5 Mart 1914), C.4, S.94, s.2101.

Tesettür tartışmalarının, gündemi en çok meşgul eden meselesi olarak görülmesi konusunda Selahattin Asım aynen şöyle demektedir: “Öyle anlaşılıyor ki bugün bizim haline en had ve hummalı bir faaliyette çalıştığımız bir mesele varsa o da ancak tesettür meselesidir. Bu hal, şimdi o dereceye gelmiştir ki cemiyetimizin bir inkılâp ve tekâmül-ü buhranını yaşadığı bu dakikalarda bütün içtimai ve medeni ihtiyaçlarımızın hep bu cidden mu'dil ve mu'azzam hadiseye merbut ve muallâk kaldığını farz ve kabul edebiliriz... Türk ve İslam içtimai vicdanının, atîde tesis edileceğini ümit ettiği mütekâmil ve şaşaalı hayat ve medeniyetin ancak tesettürün tabii ve sosyolojik olarak haline mütevakkıf olduğunu velev zimnen olsun, tasdik etmesi, terakkimiz için büyük bir muvaffakiyettir. Tesettürün gerek lehinde ve gerek aleyhinde bulunan mütefekkirlerin hemen hepsinin bugünkü mesele diye tesettürle meşgul olması bu muvaffakiyeti tezauf ettiriyor. Çünkü ancak bu sayededir ki herkesin tesettür hakkında istinad ettiği esaslar mekşuf olarak ilmi tetebbular ve hakikatler meydana çıkabiliyor.”

Selahattin Asım, Kılıçzade Hakkı gibi tesettürü kadınların sosyal hayata dâhil olmasını engelleyen bir unsur olarak görür. Ona göre “Kadınları cemiyetten hariç tutan, umumi, milli ve vatani hizmetlerden, iktisadi ve medeni faaliyetlerden, müşterek yaşayıştan, alî ve müşterek tahsilden, Darülfununlardan öteden beri lisanımızda dar'ül-edep diye söylenen edebi ve milli tiyatroların, yani temaşa-i müesseselerin bi-nassından ve en nihayet milli ve müşterek muaşeretten men eden en büyük amel tesettürdür.”⁴⁶³

5.2.2. Tesettürün Kaldırılmasının Faydaları

Kılıçzade Hakkı, tesettürün kalkmasındaki faydaları en kapsamlı şekilde gazete sütunlarına taşıyan yazardır. Ona göre, tesettür kalktığında şu faydalar sağlanacaktır.

- 1 - Kızlarımız, kadınlarımız serbestane tahsil ve ikmal-i tahsil ederler.
- 2 - Hayat-ı umumiyeye iştirak vazife-i milliyesini ifa etmiş olunurlar.
- 3 - Herkes inticab edeceği bir kadın ile izdivaç eder. Mana-yı tamıyla aile teşkil eder. Herkes hanesini sever, talak azalır.

⁴⁶³ Selahattin Asım, “Tesettür ve Mahiyeti”, *İctihad*, 3 Nisan 1330 (16 Nisan 1914), C.4, S.100, s.s 2255-2256.

4 - Görgü ziyade olur, evlat ve ahfadın terbiyesine yardım eder. Çünkü terbiyeyi vücuda getirecek en büyük amel görgüdür.

5 - Kadın, harbe iştirak eden zevcinin veya biraderinin dükkânını, mağazasını idare eder. Zevcine pederine işinde yardım eder. Mecruh vatandaşlarına müdavatta bulunur.

6 - Kadınlar, mecalise devam etmekle erkeklere calib-i itina olur. Onları terbiyeli ve fedakâr kılar.

7 - Kadınlar, hakk-ı teneffüs ve tefrice imkân ve hürriyetine malik olmakla hastalıklar azalır.⁴⁶⁴

Kılıçzade Hakkı Bey ayrıca “İtikâdât-ı Bâtıla’ya İlân-ı Harb” adlı eserinin içinde yer alan “Kadın ve Tesettür Meselesi” başlıklı makalesinde tesettürün kaldırılması sonrasında milletin kazançlarını şöyle sıralamıştır. “Evvela, delikanlılarımızın birçoğunu kadınlık vazifesi ifa etmekten kurtaracağız. Saniyen memlekette tezayüd edecek birkaç bin fahişeye mukabil milyonlarca namuslu ve namusuyla beraber âlim ve fazıl bir vatanperver valide, aile muhibbi ve müdiresi bir refika kazanacağız. Haydi, softa efendiler, biraz cesur olunuz. Mesele sizi korkuttuğu kadar mahûz değildir!”⁴⁶⁵

Server Bedii de yazısında tesettür meselesinin, Rus Müslümanlarınca idrak edildiğini, dolayısıyla kadınların sosyal hayata dâhil olduğunu ifade ediyordu: “Rus Müslümanları bu meseleyi hemen hemen idrak ettiler. Rusya'nın bazı taraflarında kadınlar her şeye salih ve hayat-ı ailenin kavî bir surette tekâmülüne bâdî olacak tarzda giyinmeye başlıyorlar. Geçenlerde Rusya'nın en meşhur İslam muharrirelerinden Fahr'ülbenat Süleymanova Hanım İstanbul'a gelmişti. Onun şekli tesettürünü görerek pek memnun kaldık. Bu inkılâbın bize de sirayetini temenni ettik.”⁴⁶⁶

Hürriyet-i Fikriye yazarlarından Mehmet Şeref de toplumsal hayatta kadının esir olduğundan ve kendini geliştiremeyen kadının çocuklarına ve kendine bir faydası dokunamayacağından bahsetmiş ve yazısının ilerleyen kısımlarında Türk kadınının iffeti ve namusunu bir bez parçasından ibaret olmadığını ve bu bez parçalarının kadını koruyamayacağını anlatmıştır. Yazarın sözleri şu şekildedir: “Bizden sonraki nesiller bizden daha imanlı birer Müslüman olarak dünyayı

⁴⁶⁴ Kılıçzade Hakkı, “Tamamen Hal Olunmadıkça Bitmeyen Bir Mesele”, *İctihad*, 6 Şubat 1329 (19 Şubat 1914), C.4, S.92-3, s. 2069.

⁴⁶⁵ Tuncer, a.g.m., s.36.

⁴⁶⁶ Server Bedii, “Haftanama”, *İctihad*, 19 KS 1329 (1 Şubat 1914), C.4, S.86, s.1913.

şenlendirdikleri zaman bugün kadının tesettürünü ve örtüsünü hayat ve iffet sermayesi sayarak bağırانlarımızın zavallılığına o kadar acıyacaklardır ki 'Babalarımız içerisinde ne kadar tuhaf adamlar varmış' derken, ticarethanesinde, kasaya bakan bir Müslüman kıızıyla beraber bu sefil inanca bir türlü akıl erdiremeyeceklerdir ve aynı zamanda müşterilerin hesabını latif-i ruh okşayıcı bir kadınlık inceliği ile düzenleyen kasacı hanım, kafesler arkasında, kalın peçeler, geniş çarşaf altında tuttuğumuz bugünkü kadından her halde daha masum ve daha kuvvetli olacaktır...

Eğer kalın peçe sık kafes, yüksek duvar, mühürlü uçkur, iffetin koruyucusu ise dünyada iffetin bir fazilet olduğunu takdir etmek ihtimali kalmadığına inanmak zaruretindeyiz. Ve eğer bu engeller iffeti muhafaza etmiş olsaydı İstanbul'daki resmi kayıtlar iffetsizliklerin çetelesini tutmaz, hükümet İstanbul dışına latif bir sürüyü çıkarmak zorunda kalmazdı."⁴⁶⁷ diyerek kadının içtimai ve iktisadi hayatta var olmasıyla güçleneceğini ve yaptığı işlerde gayet incelik ve zerafet olacağını, iffet ve namusu koruyan şeyin bez parçası olmadığını eklemiştir.

Tesettürün ıslahı için görüş bildiren yazarlardan bir tanesi de İctihad'çı Kaya Nuri'dir. O, tesettür ve çarşafın ahlaka aykırı davranışların üzerini örttüğünü bu nedenle edepli ve ahlaklı kadınlarında kötü görüldüğünden yakınmıştır. Yazar şöyle ifade etmiştir: "Bu güne kadar âlimlerimiz, muharrirlerimiz, ediplerimiz tesettür lehinde ya da aleyhinde çok şey yazdılar. Fakat meselenin esası ekseriya (çoğunlukla) değiştirildi. Maksat anlaşılmadan netice elde edilmeden mesele kapatıldı. Tesettürün ıslahı, siyasetimiz kadar mühim bir mesele olduğu bilinemedi. Çarşaf altında daha kolay yapılan gayri meşru hareketler görülemedi. Tesettür namı verilen kisveye bürünmüş bazı ahlak laubalilerine meydan boş bırakıldı. Bu hususta ulemamız hüccesine kapandı. Ediplerimiz köşesine çekildi. Birçok fenalıkları ekseriya teshîl eden (kolaylaştıran) tesettür unutuldu. Nihayet Rum fahişeleri, çarşaf giyerek 'Müslüman kadını' namıyla ecânibe (yabancılara) arz-ı hüsn-ü vücud etmek (beden güzelliğini arz etmek) yolunu istifadeli buldu. Fuhuş yoluna sapmış ve Müslüman ismini taşır bazı sokak mesturelerinin adediyle beraber hacâletlerimiz (utançlarımız) de arttı. Fuhuşu bir sanat olarak kabul etmiş bedbaht Müslüman kadınlar Rum kadınlarının pansiyonlarında, sermaye olmak felaketine düştü.

⁴⁶⁷ Mehmet Şeref, "Türk ve Kadın", **Hürriyet-i Fikriye**, 20 Mart 1330 (2 Nisan 1914), C.1, S.7, s.47.

Neticede aynı örtü altında namuslu Müslüman ailesiyle aşufterler tefrik (ayırt) edilmez bir hale geldi.”

Ayrıca bu kötü durumdan, milleti kurtaracak reçeteyi ise şöyle ifade etmiştir: *“Kuru sözlerden, boş iddialardan bir fayda hâsıl olamayacağı anlaşılırsa tesettürün ıslah edilmesi için, elden geldiği kadar, çalışılacağına şüphe kalmaz. Biz öyle zannediyoruz ki bu tesettür meselesi milletimizin ulemasını da, edebasını da meşgul etmesi lazım gelen en rûhlu (önemli) bir meseledir. Şayet bu, el birliğiyle halledilmezse pek yakında içtimai fenalıkların daha ziyade baş göstereceği muhakkaktır. Fuhuş yoluna süluk etmiş (sapmış) kadınları namuslu Müslüman kadınlardan tefrik (ayırt) edecek şîâr (işaret) bulunmalı. Bizim fikrimizce fuhuş yolunda gezen müslimeler, hakiki tövbekâr oluncaya kadar, tesettür ettirilmemelidir.*

Tesettür meselesi yukarıda da söylediğimiz gibi mühim bir meseledir. Meselenin en rûhlu (en önemli) noktası şudur: Tesettür cisimlerde değil, ruhlarda olmalı ve o zaman ahlak-ı hamidenin istediği mesturiyet makbule hâsıl olmuş bulunur. Biz bu mana ile birçok mestureler içinde gayr-ı mestureler ve gayr-ı mestureler arasında muhterem ve ismetpenah mestureler görmekteyiz. Millet mesturiyetin bu mana-yı bülendi ile mesture olan muhterem ve nefsinde ve ailesine hürmetkâr validelerin evladından müteşekkil olunca ailenin kıvamı tesis eder. O vakit fetih ve zaferlerin en büyüğü olan içtimai fetih ve zaferlerde fatih ve muzafferî oluruz.”⁴⁶⁸

5.2.3. Batıcıların İslamcılara Tepkileri

Abdullah Cevdet, bir yazısında İslamcılarının Meşrutiyet ilan edildiğinden beri yaptıkları yayınlar için irticaya davet çıkardıklarını öne sürüyor. Sözleri şöyledir:

“Bizde bu memleketi kemirecek, yıkacak, yakacak, çürütecek bir illet var: Bu illet... ahad - i nasın hoşuna gitmek merak-ı sefilidir. Söylenen söz akla mantığa ister uysun ister uymasın ortaya atılan davayı ister halkı izlal etsin ister agva. El verir ki hüvam-ı avamın zevk ve idrakına uyan söz söylensin. Bu illetle malul olanlardan bir efendi inkışafına muvaffak-ı zemin olan bir mecmua-i üsbuiyyede (Sırat-ı Müstakim) de tesettür-ü nisvandandan dem vurmaktadır. Biz böylelerle münakaşaya girişmeyi arzu

⁴⁶⁸ Kaya Nuri, “Tesettür”, **İctihad**, 1 Haziran 1923, C.18, S.154, s.3176.

edecek tab'da değiliz. Fakat bu adam bilerek ya da bilmeyerek hakikati tahkir ediyor ve bizim ictihadımıza göre sefil ve mülevves bir irtica oyuncuğuyla oynuyor.”⁴⁶⁹

Server Bedii ise İslamcıların kıyafet konusunda, düşüncelerinin ve sözlerinin çok çirkinleştiğine vurgu yapıp şöyle beyanatta bulunmuştur: “*Matbuat-ı yevmiye, umumi cereyandan, ekseriyetin efkârından pek müteessirdir. Böyle olduğu için yevmi gazete sütunlarında ekseriya, bir muharririn kalemi, fakat bir halkın dimağı vardır. Bir taraftan havası, diğer taraftan - ve daha ziyade - avamı düşünen muharrir efendi çok defa kendi düşüncesini kaybeder ve ortaya bir Cambridge mezunundan yahud meşhur bir doktordan ümit edilmeyecek bir bend çıkar: ‘Dün pek çirkin ve adab-ı İslamiye’ye mugayir bir manzaranın şahidi olduk. İki hanım, yüzleri tamamıyla açık olduğu halde rakip oldukları otomobil ile köprü üzerinde kendilerine kemal-i hayretle bakan halka müstehzi nazarlar atfederek geçtiler...*’ Bir başkası ‘Dün akşam iki rezil, iki , iki kadın, Paris’in son modasına tatbikan giyinmiş oldukları ve yüzleri açık olduğu halde iane toplamak üzere Tokatlıyan kahvesine girmek rezaletinde bulunmuşlardır. Hissiyat-ı İslamiye’yi...’ dediğimiz gibi muharrirlerinin düşündüğünden büsbütün başka olan bu satırları ve buna benzeyenleri yevmi arkadaşlarımızda çok gördük. Artık böyle taarruzlara hükümet müsaade etmemelidir.”⁴⁷⁰ Server Bedii, İslamcı yayınların kadınlara ağza alınmayacak hakaretler ettiğini, bu durumdan son derece esef duyduğunu artık bu tarz saldırılara hükümetin müsaade etmemesini istemiştir.

Kılıçzade Hakkı ‘*Tamamen Hallolunmadıkça Bitmeyen Bir Mesele*’ adlı makalesinde, hanım arkadaşının düşüncelerine yer vermiştir.

Hanım arkadaşı: “*Pekâlâ biliyorsunuz ki tesettür aleyhinde bulunanlarla beraberim ve bunu fiilen dahi tatbik cesaret etmiş olanlardanım. Bundan istediğim ilk istifade memleketimizin terbiyessiz delikanlılarıyla hiç bir vakit uslanmayan ihtiyar çapkınlarının taarruzatından kurtulmak olmuştur. Travmaylarda mesture refikalarım karşı en kaba tahkirlere ibzalde bes görmeyen kondüktör efendi benim önümde ihtiramkarane rükû’ ediyor.*

İsmetimden tamamen emin olduğum ve ismetimin muhafazasını, yüze konulan 20 kuruşluk bir bez parçasına da keyl fakat fazilet ve kıymet-i nisaiyesi tevdi ettiğim için, onun ziyandan ve bir dost erkekle konuşmaktan asla tehaşi etmiyorum. 2

⁴⁶⁹ İmzasız (Abdullah Cevdet), “Tesettür Meselesi”, *İctihad*, 15 Ağustos 1327 (28 Ağustos 1911), C.3, S.29, s.809.

⁴⁷⁰ Server Bedii, “Haftaname”, *İctihad*, 6 Şubat 1329 (19 Şubat 1914), C.4, S.92-3, s.s 2065-2067.

seneden beri bilfiil riayet etmediğim tesettür yüzünden hiç bir fenalık görmedim ve ben fenalığı bizzat davet etmedikçe onun benim üzerime gelmesine ihtimal yoktur. Fazilet-i ahlakiyeye malik olmayanlara ipekten birer çarşafı peçe değil, çelikten birer zırh geçerseniz yine nafiledir. Tesettüre riayet eder görünenlerimizden bazılarının dışçilerde, fotoğrafçılarda, modistelerde neler yaptıklarını siz pekâlâ bilirsiniz...

Sarıklı efendilere göre bütün fazilet-i ahlakiye kadınların iffetlerini muhafaza etmelerinden ibarettir. Evet, bir kadının iffeti en büyük bir şeydir. Fakat bizim iddiamıza göre dünyada kadınları bizimkilerden daha namuslu bir millet yoktur değil mi? Acaba biz niçin böyle sefiliz? Neden namussuz telakki ettiğimiz Avrupa bizi önüne katmış da la-yenkati sürüyor? Bizim Avrupa'yı istila ettiğimiz zamanlarda şüphesiz orada fuhuş daha azdı. Neden kadınlarımızın kuru iffetleri bizi terakkiye sevk etmiyor?” demiştir.

Bu Hanımefendi, 2 yıldır tesettür etmediğini ve asla bu konuda iffetinden ödün vermediğini, bunun haricinde tesettürlü hemcinslerinin kamuya açık alanlarda yaşlı-genç erkeklerin türlü tacizlerine maruz kaldıklarını, kendinin hiç fenalık görmediğini anlatmıştır. Fenalık görmemesinin nedenini de davetkâr olmamasına bağlamıştır. Ahlaktan yoksun hanımları, tesettürün koruyamayacağını belirtmiştir. Bazı tesettür eden hanımların fotoğrafçılarda moda evlerinde türlü fenalıklar yaptıklarını iddia etmiştir. Ayrıca “*Yalanı, dolanı, hırsızlığı, müfsidliği, vatana hıyaneti, cehaleti, tembelliği, murdarlığı, dilenciliği, ahlaksızlık addetmiyorlar da şeriatın tayin etmiş olduğu derecede muhadderatın hürriyet ve hukuk-u içtimaiyeye malik ve sahip olmasını ahlaksızlık sayıyorlar. Ah ey cehalet! O kör taassub! Bakalım bizi neralere kadar sürükleyeceksin.*”⁴⁷¹ diyerek İslamcılarını eleştirmiştir.

Aynı hanımefendi Meliha Nigar⁴⁷² ve F. Latife⁴⁷³ adlı hemcinslerine de şöyle tepki göstermiştir: “*Kadın imzalarıyla Sebil'ür-Reşad'ta görülen makaleleri cevaptan müstagni görüyorum. Çünkü fînunu inkâra kadar varıyorlar. Yalnız tesettürün kendileri için pek muvafık olduğunu iddia etmelerine mukabil diye hüküm ki, bir*

⁴⁷¹ Kılıçzade Hakkı, “Tamamen Hal Olunmadıkça Bitmeyen Bir Mesele”, **İctihad**, 6 Şubat 1329 (19 Şubat 1914), C.4, S.92-3, s.s.2067-2070.

⁴⁷² Yazısı için bkz. Meliha Nigar, “Muhterem Sebil'ür-Reşad Ceride-i İslamiyesi Heyet-i Tahririyesi Erkan-ı Kiramına”, **S.R.**, 2 KS 1329, C.9, S.279, s.s.291-292.

⁴⁷³ Yazısı için bkz. F.Latife, “Sebil'ür-Reşad Ceride-i İslamiyesi Vasıtasıyla Mısırlı Fazl-ı Muhterem Ferid Vecdi Efendi Hazretlerine”, **S.R.**, 2 KS 1329, C.9, S.279, s.s. 292-293.

cifede tevekkün eden mahlûkat-ı safîle müstekreh vaziyetlerini bilmiş olsalar hiç de hallerinden hoşnut olmazlardı."⁴⁷⁴

İctihad Dergisi'nin sütunlarına ismi öğrenilemeyen bir hoca efendinin ise bilhassa kadın meselesine dair İctihad sahibiyle görüşmek ve bu meseleye karşı edilen hücumlara dini bir nazarla müdafaada bulunmak için girişimde bulunduğu yansıdı. Aynı yazıda Kazan, Orenburg ve diğer şehirlerde Tatar kadınlarının umumi yerlere girebildikleri hatta bir Şark gecesinde Tatar kadınlarının milli veya batılı tarzda kıyafet giydikleri bildirilmiştir⁴⁷⁵.

Server Bedii, yazısında dergiye bir mektup gönderildiğini iddia eder. Olayı şöyle izah etmiştir: *"Bu zat, İctihad'ın, tesettür meselesindeki ictihadına karşı fevk'al-hadd gazub bir vaziyet alarak ağzına geleni yazmak küstahlığında bulunmuştur. Bu efendiyi böyle tehevvue sevk eden, 350 milyonluk bir âlem-i Muhammediye'nin dar'ül-hilafesinde İctihad'ın -hoca efendinin işine gelmeyen - ictihadını müdafaa ederek kemal-i serbesti ile yaşayabilmesidir. Eminiz ki bu efendi İctihad'ın ictihad-ı feyyaz ve münevverini kemal-i serbesti ile müdafaa edebilmesine hiddetlendiği kadar, bahsettiği 350 milyonluk âlem-i Muhammediye'nin istiklali elinden alınmış, sefil, fakir ve cahil bir halde kalmasına hiddetlenmemiştir.*

Hiddetlenmek, asabileşmek nerede... O, bu sefaletin, bu fakirin, bu körlüğün sebebini biraz düşünmüş olsa idi, yumruğunu kendi kafasına savururdu. Fazile-i kısıaiyyeden bulunan resinin kısm-ı alyasına kadar gariğim. Delâl olan bu Efendinin dimağı için biraz ictihattan nur yapmak etmek isterdik. Sarı yapraklı kitaplardan başka kitap yüzü görmeyen vukuflu beyinlerin mümessili olan bu kafayı nar ictihadı tabii evvela bir az yakacaktır. Fakat hoca efendiye tevsie ederiz.

Asırların hiç değişmemiş bir meta' mütefessih olan resini Bu nar pür-nur arz etsin, bir kaç ay, İctihad'ı her hafta muntazamman takip etsin, o ilk acılara biraz tahammül eylemelidir. Ben elektrikli tramvaylara bila-sebep izhar-ı hiddet edenleri gördüm. Nitekim mezkûr Efendi lagar hayvanlar tarafından çekilen tramvayların yerine elektrikli tramvayların kelimesine de evvela hiddetlenmiş olsa gerektir. Fakat tabii bu çok devam etmez, elektriğin kudret ve azameti önünde çar-na-çar dizleri bükülür. Bu böyle olduğu gibi kara kuvvetin bedbaht İslamların kaniyla mülemma elleri kırıldıktan, tesettürün ref ve definden sonra da merkum ve onun seviye-i

⁴⁷⁴ Kılıçzade Hakkı, "Tamamen Hal Olunmadıkça Bitmeyen Bir Mesele", **İctihad**, 6 Şubat 1329 (19 Şubat 1914), C.4, S.92-3, s. 2070.

⁴⁷⁵ Server Bedii, "Haftaname", **İctihad**, 16 KS 1329 (29 Ocak 1914),C.4, S.89, s.1995.

idrakında bulunanlar ilk zamanlarda fevk'al-hadd gazablanacaklardır. Fakat bu gazabında öyle uzun müddet devam etmesi imkânı mevcut değildir.

Hoca Efendinin şimdi, her şeyden evvel aklına gelen celilesinin yüzü gözü açık sokağa çıkması, binaenaleyh herkesin onu görebilmesidir. Bu kafa ile vaktiyle şalvar yerine pantolon giyilmesine izhar gayz eden kafa arasında hiç bir fark yoktur.” diyerek mektubu yazan kişiyi şiddetle eleştirmiştir.

O, İslamcı yazar hakkında şu iddia da bulunuyor: “Bu hoca efendi, mahvolan İslam hükümetlerinin hocaları gibi atıl, batıl bugün ruhunu semaya vakfetmiş bir halde kalmasını istemiyoruz. Onlar ‘Dünya onların, ahiret bizim’ diyerek İslamlara ne acıklı bir dünya hazırladıklarını görüyoruz. Fakat bu asrın ne yaman bir asır olduğunu artık anlamak gerektir. Bu asırda ‘Bir kere kadının bütünü avret’ denemez. Hala kadınların hiç tanımayan bir genç ile semalarda dolaşmasının haram olduğundan bahsediliyor.

Medeni milletler bugünkü derece-i terakkilerine hazırlanmak için, değil bu asırda bundan evvelki asırlarda bile böyle sözlerin söylenmesine ve yazılmasına mani olmuşlardı. Selamete bakınız: Teyyareye binerek İstanbul'umuzun üzerinde duran ettiğinden Belkıs Hanım'a ta'riz olunuyor. Bu Belkıs Hanım ki bu suretle İslam hanımları arasında ilk defa olarak gönderdiği şecâat-ı medeniye hükümetimiz tarafından mazhar-ı takdir olarak resmin müzeye talikine karar verilmiştir.”⁴⁷⁶

İslamcıların tutumunu değiştirmesini istiyor. Nitekim İngiliz yazar Alison'un Tanin gazetesinde “Türkiye ve Türk Kadınları” adlı makaleler silsilesinde Nafia Nazırı Cemal Paşa'ya Türkiye'de kadınların daima mahzar-ı himaye olup olmadığı hakkındaki sorunun cevabı olarak Cemal Paşa şöyle yanıtlamıştı: “ Hiç şüphe yok. Zaten bütün Şark Meselesi, kadınlar meselesi demek değil midir? Evvelce kadınların hiçbir yere gitmelerine müsaade edilmezken şimdi Hamidiye Kruvazörünü ziyaret etmelerine müsaade olunuyor, Belkıs Şevket Hanım'ın teyyare ile uçmasına muvaffakiyet edilmekle kalmayıp resmi, Askeri müzesinde Türk kahramanları arasına talik ediliyor, Hazine-i Humayun'un ziyaret edilmesine izin veriliyor”⁴⁷⁷ Yani mevcut hükümetlerin kadınlara kısmen destek verilmesinden bahsedilmiştir.

Abdullah Cevdet, sanki kadınların gece yatarkenki kıyafetleriyle sokağa çıkarmak isteyen bir grubun olduğunu ya da kadınların tesettür kalkar kalkmaz,

⁴⁷⁶ Server Bedii, “Haftanâme”, **İctihad**, 27 Mart 1330 (9 Nisan 1914), C.4, S.99, s.s 2240-2241.

⁴⁷⁷ Miss Alison, “Türkiye ve Türk Kadınları: Feministlerin Bir İctimâî”, **Tanin**, 5 Şubat 1329 (18 Şubat 1914), S.1851, s.3.

başlarına buyruk yaşayıp eşlerini terk edecek tarzda durumlar olacakmış gibi İslamcıların tesettür ile ilgili bu kadar yayın yapmalarına ve görüş bildirmelerine anlam verememiştir. Ayrıca Müslümanlığın kalpte olduğunu, iyi niyet ve fiilde olduğunu ifade etmiştir. Sırat-ı Müstakim yazarlarının tesettür meselesini bu denli uzatmalarının nedenini ise Müslümanlığın çoktan yok olduğu üzerinde görüş bildirmiştir. “*Evvela bu satırları okuyan bir adamın ‘Galiba bu memlekette kadınlarımızın apaçık, istirahat odalarında buldukları hal ve kıyafetleriyle sokağa çıkmalarını isteyen bir fırka var’ diye mülâhazaya düşmesi tabidir. Saniyen aynı zamanda aynı karinin ‘Ne garip şey, İslamiyet kadınlarımızın çarşaflarının içinde vahşi bir kuş mudur ki çarşaf açılır açılmaz hemen pır pır diye uçarak bize veda etsin.’ manasında bir ibtisam-ı izhar etmesi muhakkaktır. Kuzum efendi, Müslümanlık ne çarşaf içindedir ne serpuş altındadır. Müslümanlık amel ve efalededir ve başka hiçbir şeyde değildir. Hatta kalpte olan Müslümanlık bile muhtac-ı isbât ve maruz-ı şüphedir. Zavallı adam sinn-i zan eder misin ki asıl Müslümanlık bizlere çoktan veda etmemiştir? O Müslümanlığın bize çoktan veda etmiş olduğuna en feci delil, Sırat-ı Müstakim’de o yazılara yer bulunması ve bu memlekette o sözleri dinleyenlerin pek çok olmasıdır.*”⁴⁷⁸

Server Bedii değişimin şart olduğunu Osmanlı’nın düşüncede ve diğer alanlarda çağın yakalanması gerektiğini şu sözlerle ifade ediyor: “*Her vakit söylediğimizi yine söyleyelim: Artık başlar, sözler, itikadlar değişmeli. Yerine hep yeniler 20. asır mamulâtı, 20. asır itikadâtı gelmelidir. Zamana da her şeyi yeni bir şekilde görüyoruz. Her şey muttasıl değişiyor. Tebdil-i şekil ediyor. İnsanlar da her an mutlaka bir hatve-i tekâmül var, hele insanların kafatası ne büyük bir numune-i tekemmül arz ediyor! Bunlardan ibret-i beyin olmak lazımdır. Omuzlarımızın arasında taşıdığımız başlarımızın evvelki asırlarla iyi olmayan münasebetlerini kesmeli, müstakillen tefekkür etmesi imkânını onlara bahşetmelidir.*”⁴⁷⁹

Server Bedii, bundan sonra Kafkaslarda da bir takım düşüncelerin başladığını fakat tesettür aleyhtarlarının, ulemanın girişimleriyle ayaklandırılan insanlar yüzünden seslerinin çıkamadığına vurgu yapmıştır. “*Rusya’nın Kafkas’a muhitine henüz envâr-ı maarif yukarıları kadar girmemiştir. İşte bundan dolayı daha onlar idrak edemiyorlar. Hatta kendi aralarında teceddüdperverane hareket edenlere veya*

⁴⁷⁸ İmzasız (Abdullah Cevdet), “Tesettür Meselesi”, **İctihad**, 15 Ağustos 1327 (28 Ağustos 1911), C.3, S.29, s. 809.

⁴⁷⁹ Server Bedii, “Haftaname”, **İctihad**, 27 Mart 1330 (9 Nisan 1914), C.4, S.99, s. 2241.

etmek isteyenlere karşı Kafkas eshâb-ı ruhaniyesi cahilleri ayaklandırmak teşebbüsünde bulunuyorlar.” Kafkas milyonerlerinin, aydınlarının Müslüman kızlarla evlenmek yerine Müslüman olmayan milletlerin kızlarıyla evlendikleri hakkında iddiasını Tatar Fatih Emirhan Bey’den naklettiği sözlerle açıklamıştır. Bu durumun birçok zararı olduğunu Fatih Emirhan Bey şöyle anlatmıştır: “Bu hal evvela İslam muhadderatının, marazlarının bu suretle teşdidiyle müthiş surette ahlaksızlıklarına bâdî oluyor.

Sanisen Müslüman erkeklerin ecnebi kızlarla teşkil ettiği aileler milliyetten, kavmiyetten, dinden ayırıyor. Ne azim felakettir ki Kafkas ulema-yı ruhaniyesi bu halleri görmüyorlar. Bu suretle mevcudiyetimizi baltalıyoruz.”⁴⁸⁰

Rıza Tevfik bir öğrencinin kendisinden tesettür meselesine bir açıklama getirmesi için mektup yazması üzerine, O da tesettür tartışmalarına dâhil olmuş ve görüşlerini bildirmiştir. Ona göre Osmanlı’da eksik olan hak değil, terbiyedir. Tesettür meselesinde ise çarşafı savunmasa da Avrupaî elbiseleri de hoppalık olarak değerlendirmiştir.

Ona göre; Hicab ayeti⁴⁸¹ olarak bilinen ayetteki “ ‘Adam akıllı giyiniz! Gözlerinizle şeytanat etmeyiniz. Gizli kalması lazım gelen tezyînât ve huliyyâtınızı yabancıya göstermeyiniz. Sokakta yürürken topuklarınızı yekdiğerine çarpıp da halhallarınızı şıkırdatmayınız. Erkekler ile görüştüğünüz zaman kavl-i maruf üzere söz söyleyiniz. Yani ehamlı ve çapkınca şeyler söyleyip de erkeklerin kalbinde gizli duran şeytani şehveti uyandırmayınız. Hülasa kurtizanlık, aşuftelik etmeyiniz!’ demek çarşaf giyin demek değildir.” diyerek örtünmenin bugünkü şekli, İslam dinince yeri olmadığını belirtiyor. “Ondan sonra ‘Müminata söyle... En gizli yerlerini muhafaza etsinler’ emri de vardır ki setr-i avret içindir.” demiş ve bunun eski Araplar için elzem olduğunu çünkü o dönemlerde elbise olmadığını, bir bez parçasıyla kendilerini örttüğünü vurgulamıştır.

Ayrıca Kur’an-ı Kerim’de kadınlarla erkeklerin ayrı yaşamaları için bir uyarı olmadığını, beraber terbiyeli ve insanca görüşebilmeleri için bazı tembihlerde bulunduğunu iddia eder. Bu konuda Kur’an’da bahsi geçen ayeti örnek gösterir: “Hücre-i peygamberiye girmek istediğiniz zaman, kapıyı vurun, müsaade alın, ondan sonra girin, zevcat-ı tahirat ike görüştüğünüz zaman terbiyeli görüşün, edeple oturun! Peygamber bunu sizin yüzünüze karşı söylemekten belki çekinir. Lakin Allah

⁴⁸⁰ Server Bedii, “Haftanama”, *İctihad*, 19 KS 1329 (1 Şubat 1914), C.4, S.86, s.1913.

⁴⁸¹ Nur, 24/31

*hakikati söylemekten hayâ etmez!*⁴⁸² mealinde bir ayet-i celile var ki mühimdir. Hem söylediklerimi isbat eder hem de Hz. Peygamberin odasına girip kendisi ve haremi ile beraber oturup konuşmak o zamanlar bir adet-i cariye ettiğini ispat eder. Yalnız terbiyeli ve edep dairesinde hareket etmek üzere tenbih ve emir var. Bir de, Hz. Peygamber'in giyabında, zevcat-ı tahirattan birisi ile görüşmek isteyen bir Müslümanın perde arkasından görüşmesi ve terk-i edep edip hayvan gibi içeri dalmaması tembih olunmuştur. Yoksa kadınlar, büsbütün ayrı, erkekler büsbütün ayrı yaşayacaklardır diye bir emir yoktur.” diyerek bunun aksinin olduğu herhangi bir ayete de rast gelmediğini belirtmiştir.

Yazar ispat edebilmek için başka örneklere de başvurur. “Buhari'de Hz. Aişe'ye isnaden nakl olunuyor ki: Sefere gidecekleri zaman cenab-ı peygamber zevcat-ı tahiratin birisini bi'l-istishâb beraber götürür ve herhangi birini iltizâmen tercih buyurdıklarına zehâb hâsıl olmasın diye tesadüfün hükmüne iş bırakır, piyango atarmış. Hangisinin ismini tayin ederse kendilerine refakat eden o olurmuş. Mamafih yine bizzat Hz. Aişe - vaka-yı malûme münasebetiyle - uzun uzadıya o sebep kıl-ü kalı rivayet ettikten sonra (Yüz örtüsü emrolunmazdan evvel idi) diyor ve Kur'an-ı Azim'in birinde de sarâhaten geçiyor.” Yazarın emin olduğu konu ise kadın ve erkeklerin konuşup görüştüğü yönündedir. Ayrıca kaç-göçün olmadığını daha sonra gelenekleşen tesettürün ve türevinin İslam'ın kaidelerinden ve imanın şartlarından olmadığını belirtmiştir.

Yazar aynı zamanda tesettürden önce ahlaka ve iffete vurgu yapar. Çarşaf olsa bile ahlaksız olmak dinen büyük bir günahdır. Bu açıklamayı yaptıktan sonra meseleyi diğerleri gibi görmeyerek şöyle açıklamıştır: “İslamiyet'in kadınlarımıza te'min ettiği hukuk-u insaniye, terbiyessizlik ve sefalet-i maneviye yüzünden külliyyen pâ-y-mâl-i ihmal olmuş bulunduğu halde, aile hissini, aile maişetinin kudsiyeti anlaşılmaz, his olunmaz derecede hayat-ı maneviyemiz tereddî etmiş bulunduğu halde, her yerde kolay kolay nikâh ve tâlâk vuku'undan nâşî zavallı İslam çocuklarının pek büyük bir kısmı hiss-i şefkatten bi-nasib, himayetden mahrum sefil ve zelîl yaşamaya mahkûm kaldığı halde, nokta-yı davası ile kapı kapı sürünen bi-hadd ve bi-hesab valideler mahkeme koridorlarında ifnâ'yı ömr ettikleri halde, kimse bu sefalet-i maneviyye ve maddiyenin ahlakımıza, ailemizin temeline, nüfusumuza, muvvetimize ne kadar büyük iras etmekte olduğunu nazar-ı dikkate almıyor da, en

⁴⁸² Ahzab, 33/53.

mühim bir hak davası imiş gibi çarşafın şekliyle uğraşiyor. Maksad maişet-i müşterekeden hisse-mend olmak ise, aileler arasında beraber oturmak, görüşmek ve konuşmak bugün tamamıyla mümkündür ve vak'idir. Demin arz ettiğim vechle İslamiyet'in kavaid-i muaşeretine mugayir bir harekette değildir. Çünkü cenab-ı Peygamberi kendi hanesine herkesi kabul edermiş, hatta yemeğe kabul edermiş. Misafir olan zat dahi zevce-i peygamberi huzuruyla sefere de bulunurmuş.” diyerek günün koşullarında asıl meselelerden uzaklaşıp çarşafın şekliyle uğraşmalarını eleştirmiştir.

Sözlerine devam ederek “... Bütüin şu mahiyetine nazaran bunu âdet ve isterseniz bir âdet-i İslamiye meselesi olarak telakki etmek ve çarşafın şekli ve rengi ile uğraşmazdan evvel, ihmal olunan, cehalet ve fıkdan-ı terbiye sebebiyle pâl-mâl olan hukuk-u nisvanı, kadınların insani olan hukukunu dava etmek ve te'sis eylemek daha mühim, daha doğru ve daha hamiyetperverane bir hareket olurdu. Bizim cemiyetimize muzmahill eden birçok emrâz-ı maneviyye vardır ki onların yanında, çarşafın olup olmaması, yahud şu şekilde olup olmaması zerre kadar ehemmiyeti haiz bir mesele değildir. Bu sefalet-i maneviyyeye çâre-sâz olmadıkça çarşafın lağvedilmesi veya başka şekle girmesi cemiyetimizin halini hiç değiştiremez. Bunu iddia ediyorum!..” demiş ve tesettür meselesinden önce birçok meselenin halledilmesi gerektiğini yinelemiştir. Önemle düzeltilmesi gereken şey ahlaktır, maneviyattır.

Avrupalı kadınlar ve moda konusunda da şu görüşlerde bulunmuştur: “Frenklerde her önüne geleni alıp da evine götürmez. Ona çoluğunu çocuğunu tanıtmaz. Bilakis pekiyi tanıdığınız bir adamın ailesini de tanımak için birçok şartlar daha lazımdır. Hem kanunen bir kayıt yoksa da kabunun mütemennî olan âdata tabî' bulunan bir takım kuyûd-u ictimaiye vardır ki, terbiyeli aileler efradının istedikleri gibi keyfi hareketine katiyyen manidir. Hürriyet manasını yanlış anlamamalı. Değil muamelât-ı ictimaiyyede elbisenin, şapkanın şekli, el çantasının kordonu gibi en ehemmiyetsiz görünen adî şeylerde bile sıkı sıkıya riayeti vacib şartlar vardır. Bazı şapkalar, bazı çantalar, bazı tavırlar bile vardır ki onları aile kadınları taklid edemezler, memnû'dur. Heves ederlerse öyle bir kıyafet takınırlarsa rezalet olur. Hâlbuki hadd-ı zatında her ne şekilde olursa olsun bir elbise giymek bir çanta taşımak hiç rezalet-i mucib bir şey değildir. Fakat iş itibardadır. Bir Demie-mondaine'nin tavrını bir aile kızı takınamaz. Bir sokak kızına benzemeyi de bir Demie-mondaine mahal-i haysiyet görür. İş oradadır. Kadınlar Avrupa'da hürdür.

Fakat terbiyeli bir kadın, bir aile kızı yalnız başına tiyatroya gidemez. Her kıyafetle her zaman herkesi kabul edemez. Bu mecburiyetler kanunda yazılı değildir. Fakat milletin elvâh-ı âdatında hatta dimağında kazılıdır. Dinine karşı riayetsizlik etmek, bu kaideleri ihmal etmekten çok ehvendir.” Müslüman düşüncesinde Avrupa modasının, İslam kadınlarına geçmesi infiale neden olsa da aslında gayet önemsiz bir konu olduğunu, Avrupalıların kaç-göç durumunun olmadığını yine de toplum kurallarına uyduklarını dile getirir.

Ayrıca yazar modernleşmenin sokaktan değil, evlerden başlaması gerektiğini şu ifadelerle dile getirmiştir: “Eğer iddia olunduğu üzere dava beraber yaşayabilmek, dost ailelerle bir cemiyet teşkil edip, oturup, görüşmek ve konuşmak ise buna hiç bir mani yok ve böyle yaşayan Müslüman aileleri Rusya’da vesair yerlerde milyonlarca var. Burada da artmaktadır. Zaman-ı saadette dahi hayat-ı ictimaiye başka türlü değil imiş. Fakat ilk makalemde dediğim gibi sokaktan başlamamalı ve maksad-ı hakiki, kafeşantanlara gitmek, her istediğini yapmak değilse bu maişet, edep dairesinde aileden başlar ve tevessü ederek gider. Sokaktan aileye girmez. Ondan sonra unutmamalı ki aile hayatı, her vechle mukayyid, hukuk-u mütakabileye riayet ve bazı edebe ve vesaiğın icabına mutâvaat ile mukayyidtir. Frenkler kadınlarına çarşaf giydirmiyorlar diye zannedilmemelidir ki her Frenk kadını kafeşantana ve her tiyatroya gidebilir. Her oyunu, her istediği adamla oynayabilir. Gecelik kıyafeti ile bir doktoru kabul edebilir. Hayır! Hayır! Tango dedikleri dansın taammüm üzerine bütün Avrupa’da aile hissini protestoları isbat ediyor ki, Hayır!”

Rıza Tevfik makalesinin sonunda görüşlerini kısaca toparlıyor: “Tesettür meselesi imanın şartından değil. İslam’ın şartından değil. Ondan sonra adam akıllı telebbüs ediniz emri çarşaf giyiniz demek değil! Başınızı örtün, göğüslerinizi göstermeyin demek, kadınlar ayrı erkekler ayrı otursun, hiç erkeklerle beraber bulunmasın demek değil!”⁴⁸³

Bu dönemlerde erkeklerin önderliğinde başlayan tesettür tartışmaları çok geçmeden kadınların da söz söylediği tam bir sorunsala dönüşmüş ve kadınlar korkmadan düşüncelerini belirtmiştir. Örneğin Bir yazar, yazısında “Halbuki kadınların bugünkü esareti, onların sokağa çıkarken bile tamamıyla bir umacı gibi örtünmeleri devam ettikçe saadet ve selamet-i atiyemizi kafil olacak bu gibi

⁴⁸³ Rıza Tevfik, “Muhasebe-i İctihad: Muhasebemizde Su-i Tefehhüme Meydan Vermeyelim”, **İctihad**, 6 Mart 1330 (19 Mart 1914), C.4, S.96, s.s. 2145-2149.

temenniyat ne kadar beyhudedir! Niçin bu tesettür gayr-ı meşru? Ale'l-husus bunu Müslümanlıkla, saf Müslümanlıkla telif etmek de müşkildir. Çünkü şehadet-i tarihiyye ile sabit ki saadet-i peygamberimizin zamanında böyle çarşafklar yoktu. Ve kadınlar serbest bir hayat yaşıyorlardı. İşte o devrin feyziyledir ki kadınlardan birçok meşhur yetişmiştir. O halde niçin bu tesettür? Kadınlar, evlerinde güneş göremez, hayat göremez. Dört duvar arasında mezarda gibi yaşıyorlarken bari sokağa çıkınca biraz hayat görseler ne olur? Acaba lezaiz-i hayatiye yalnız erkeklere mi? Tabiyat, bütün evladına tebessüm ediyorken niçin biz hala kadınlarımızı hayattan, güneşten mahrum bir hayata mahkum etmekle ona karşı asi oluyoruz, bu neden?”⁴⁸⁴ diyerek Hz. Peygamber döneminde çarşafın olmadığını, kadınların gayet serbest bir şekilde hayat yaşadığını belirttikten sonra mevcut durumu haykırırcasına eleştirmiştir. Kadınların ev içindeki hayatına ve sınırlandırılmasına ışık tutan yazar, adeta İslamcı kanatta yer alan yazarlara cevap vermiştir.

5.2.4.İslamcıların İddiaları ve Karşı Cevaplar

İctihad yazarlarının zaman zaman diğer dergilere özellikle İslamcılarının yayın organı olan Sırat-ı Müstakim yazarlarına cevap verildiği görülüyor. Örneğin “*Tesettür Meselesi*”⁴⁸⁵ adlı bir yazıda, Abdullah Cevdet, Mehmet Fahrettin’in tesettür ve kadın hakkındaki düşüncelerine karşılık cevaplar veriliyor:

M.F: “*Muhadderatımızdan tesettürün, farzı mahal olarak, refi adeta İslamiyet’in bize vedai demek olur!*”

A.C: “*Evvela bu satırları okuyan bir adamın ‘Galiba bu memlekette kadınlarımızın apaçık, istirahat odalarında buldukları hal ve kıyafetleriyle sokağa çıkmalarını isteyen bir fırka var’ diye mülhazaya düşmesi tabidir. Saniyen aynı zamanda aynı karinin ‘Ne garip şey, İslamiyet kadınlarımızın çarşafklarının içinde vahşi bir kuş mudur ki çarşaf açılır açılmaz hemen pır pır diye uçarak bize veda etsin.’ manasında bir ibtisam-ı izhar etmesi muhakkaktır. Kuzum efendi, Müslümanlık ne çarşaf içindedir ne serpuş altındadır. Müslümanlık amel ve ef’aldir ve başka hiçbir şeyde değildir. Hatta kalpte olan Müslümanlık bile muhtac-ı isbât ve maruz-ı şüphedir. Zavallı adam sinn-i zan eder misin ki asıl*

⁴⁸⁴ A.L, “İzdivaç Meselesi”, **İctihad**, 21 Mart 1329 (3 Nisan 1913), C.4, S.59, s.1295.

⁴⁸⁵ Ayrıca bu makale Mehtab’ta da yayınlanmıştır. Mehtab için bkz. Abdullah Cevdet, “Tesettür Meselesi”, **Mehtab**, 1 Ağustos 1327 (14 Ağustos 1911), S.4, s.s 29-31.

Müslümanlık bizlere çoktan veda etmemiştir? O Müslümanlığın bize çoktan veda etmiş olduğuna en feci delil, Sırat-ı Müstakim'de o yazılara yer bulunması ve bu memlekette o sözleri dinleyenlerin pek çok olmasıdır.”

M.F: “İslamiyet'in muhit-i medeniyeti içinde sünnetsiz bir Müslüman tasavvur olunabilir mi? Bir meydan-ı harpte şüheda-yı İslam'ı maktulin adeden seçip ayırt eden sünnet değil mi? Şayet aralarında sünnetsiz bir Müslüman bulunursa cezasını - düşman ölülerinin refakatine terk olunmak suretiyle - ne kadar ağır çeker! Bir vakit bu kabilden biri evlenmişti ki zevcesi kemal-i nefretle red ederek bekâretiyle kaçıp gitmişti. Sebebi sorulunca ‘Allah esirgesin! O Müslüman değilmiş ki! Sünnetsiz!’ cevabını vermişti.”

A.C: “Görüyoruz ki Müslümanlık Sırat-ı Müstakim muharririnin kavlı ve reyince kâh kadınların carı altında bir merg-i vahşi gibi saklanmış bulunuyor kâh alet-i tenasül-ü zükur üzerinde gulfe denilen cild-i mustatîlin maktû'îyyet veya mahfuziyeti ile tayinpezir vücud oluyor! Cânım Osmanlı Devleti'nin payitahtında Asakir-i Osmaniye'nin efrad-ı müslime ve gayrimüslimeden mürekkip bulunduğu şu Meşrutiyet-i Osmaniye ahd-ı mesudunda böyle çocuklukları nasıl söylenir? Nasıl yazılır ve fesad-amiz olan bu neşriyata Harbiye Nazırı, Adliye ve Mezahip Nazırı ve Matbuat-ı münevvere mensupları nasıl susar? Hakiki Müslümanlar ve hakiki İslam-ı muhabbileri nasıl olurda ses çıkarmaz?”

M.F: “Şayet aralarında sünnetsiz bir Müslüman bulunursa cezasını - düşman ölülerinin refakatine terk olunmak ile - ne kadar ağır çeker!”

A.C: “Bu Efendi ne olur bilse ki bugün Bulgarya ile Rusya ile muharebe etsek düşman safları içinde Bulgar veya Rusya ordusu efrad ve zabitanı olarak binlerce Müslüman ve Yahudi bulacağız ve Fransa, Cezayir Müslümanları elleriyle istila ediyor. Bunlar hep bir taraf, Müslümanların başka derdi kalmamış mıdır ki çarşaf ile gulfe ile uğraşılıyor? Kör müdür Müslümanların gözleri ki İran ve İran'ın hüsrânını görmüyor? Görmedi mi yumruk kadar Karadağ'ın Osmanlı İmparatorluğu üzerine galebe-i maneviyesini? Evet, Neden korkmalı ve niçin hakikati ketmetmek günah kehairini irtikâp etmeli? Malisör meselesinde Karadağ'a karşı bizim hükümetimiz – mânen - mağlup vaziyetinde kaldı. Bir haldeki harp ilan etseydik İşkodra'yı Karadağlılar işgal ve zabt etselerdi bizim mağlubiyetimiz ve zaiyetinde belki bu kadar büyük bir hasar, bu kadar çirkin bir şenar olmazdı. Mağlup olduk ve bu kafada kalmakta ısrar edersek yevm-i kıyamete kadar mağlup olacağız. Mağlup olacağız. Mağlup olacağız!”

M.F: “Avrupa medeniyet-i hayvaniyesi İslamiyet'te tesettür-ü nisvani vahşetle, zillet ve esaretle telakki ederse mazurdur. Biz, insanız hayvan değiliz. İnsan başka... Hayvan başka!”

A.C: “Ah ey bu satırların 20.asırda Avrupa'da (Afrika'nın vasat-ı vahşetzarında değil) Türkiye'nin payitahtında yazdığına inanmak ve akıl erdirmek mecburiyeti! Ey büyük musibet! Avrupa bir medeniyet-i hayvaniye ile mütemeddin imiş Avrupa hayvan imiş! Müslümanlar insan imiş! Kuzum hoca efendi, başındaki o beyaz sarığın ipliğini yapan, tülbendini dokuyan, Avrupa medeniyet-i hayvaniyesidir. Avrupa medeniyet-i hayvaniyesi olmasa çamaşırını dikmek için çuvaldız kullanmaya mecbur olursun. Belki elindeki kalem, her halde üzerine delalet döktüğün kâğıt, medeniyet-i hayvaniye dediğin Avrupa medeniyetinin sayesinde vücud bulmuştur.”

M.F: “Mesela, ecnebi memleketinde bir hamama gitmek isteseniz setr-i avrete muktedir olamazsınız! peştemaliniz tahkir-amiz bir tavır ile cebren alınır. Görürsünüz ki erkek-kadın bir yerde! Hepsi üryan! Hamama gittiğinize de gideceğinize de bin kere nedamet edersiniz! Peki, şimdi bunların hayvanlardan ne farkı var? Düşününüz!”

A.C: “Tesettür içinde kulağına bir söz söyleyeyim: Mesturiyetin suret-i meşruasıyla Avrupa nisvani, nisvan-ı İslam'dan ekseriyet ve umumiyet itibarıyla daha ziyade mesturdur. Mesturiyetten murad validemizi, hemşiremizi, kızımızı, zevcemizi bir çuvala koyup ağzını bağlamak ve onları hayvanlaştırmak hiç değildir. Muallim Zihni Efendi'nin Meşahiru'n-Nisa'sını okuyunuz. Ulemaya icazet vermiş. Muharibeyn-i İslam'a irad-natik etmiş, cenge gitmiş, mecruhunu tedavi etmiş ulemaya, rical-i ulemaya konferanslar vermiş Müslüman hanımları göreceksiniz. Anlayacaksınız ki hakiki Müslümanlığın murad ettiği mesturiyet başka, Müslümanlığı ma-la-ya'niyyatta (faydasız) ve ma-la-yukalatta arayan ham ervahların (ruhların) zu'm ettiği (odaklandığı) mesturiyet yine başkadır. Türkiye'nin bekasını, İslam'ın muhafaza-i haysiyetini canı gönülden arzu edenlerin yayacağı birşey varsa o da hoşça gidip gitmeyeceğini düşünmeyerek, tel'in (lanetleneneğini) veya takdir edileceğini hatıra bile getirmeyerek hakikati ilân ve ila etmektir. Hakikati talim etmek hakikati zaferyab etmek zamanı gelmiştir. Ve belki bu zaman geçmektedir. Bugün gelen bir telgraf Alman'ın, Fransız'ın, İngiliz'in, İspanyol'un pençelerinde bir kurbağa yavrusu gibi kalan Fas Sultanı Mevla-yı Hafız'ın çıldırdığını haber veriyor. Müslümanlar akıllarını başlarına serien ve acilen toplamaz ve Sırat-ı Müstakim muharriri efendinin medeniyet-i hayvaniye diye tavsif ettiği medeniyet ile mütemeddin olmazlar

ise çıldırmaklar na-mütenahi devam ve tevessü edecektir ve o medeniyet-i hayvaniyenin tarsini için kullanılan hayvanat-ı insaniye olduğumuz -heyhat- iş işten geçtikten sonra anlaşılacaktır.”⁴⁸⁶

Kılıçzade Hakkı Bey, “*Tamamen Hallolunmadıkça Bitmeyen Bir Mesele*” adlı makalesinde Sebil’ür-Reşad’ın 279.sayısındaki tesettür taraftarlarının sözlerine karşılık cevap vereceği sırada bir hanım arkadaşının sözleri onun düşüncelerine tercüman olmuş ve arkadaşının düşüncelerini yazısında yayınlamıştır. Her ne kadar bir hanım arkadaşının görüşlerine yer verse de, bu görüşleri yayınladığı için dahi kendi de bizzat tasdiklemiştir. O, tesettürü salt bir örtünme olarak görmemiş, kadınların sosyal hayata dâhil olmasını engelleyen bir unsur olduğunu düşünmüştür. Ki bu unsur ortadan kalmazsa, kadının ilelebet kurtulamayacaktır. İslamcı yazarların bir takım görüşlerine karşı şu cevapları vermiştir.

M.E: “*Bunun bir mesele-i şer’iye olmasına nazaran bu bâbda muhakeme-i akliye tarikine gitmek meseleyi çıkmaz yola sokmak demektir.”*

K.H: “*Evvela şu cümledeki mantıka karşı hayretimi beyan ederim. Sanisen biz biliyor idik ki şeriat bi muhakeme-i akliyeden başka bir şey değildir. Çünkü aklın fevkinde bir şey yoktur. Eğer bizim şeriatimiz bir muhakeme-i âliye ve mantikiyeye tahammül edemeyecek kadar çorak temeller üzerine mevzu ise biz işgal ediliyoruz, demektir. Halbu ki hakikat hiç de öyle değildir ve böyle basit melesede defaaten hükmümüzü verebiliriz. Efendi hazretlerine âcizane arz ederim ki şeriat-ı mutahharamız her türlü muhakemata göğüs gerecek kadar esaslı ve metanetlidir. Bunun aksi bir iddiayı Efendi hazretlerinin değil hatta çömezlerinin lisanından bile duymamalı idik.”*

M.E: “*Alelhusus şeran hallolunmuş bir şeyi yeniden hal ile uğraşmak tahsîlü’l-hâsıl kabilinden değil midir?”*

K.H: “*Elbette değil. Fi’l-hakika mesele mevcud değildir ki halledilebilsin. Şerren mevzubahis olan mesele e-yevm hâl-i bedavette yaşayanların o pek açık saçık olan hallerine göre idi. Yoksa bugün hanelerimizdeki şu kıyafetlerimizle tamamen mestureyiz. Bizim halletmek istediğimiz mesele kıskanç cehelenin taktıkları fuzuli örtü meselesidir.”*

⁴⁸⁶ İmzasız (Abdullah Cevdet), “Tesettür Meselesi”, **İctihad**, 15 Ağustos 1327 (28 Ağustos 1911), C.3, S.29, s.s. 809-811.

M.E: “*Tarafeyn beynine adavet ve husumet ilka etmekten, tefrika husule getirmekten başka faide-i müfid değildir. Selâmet-i memleket namına bu meseleyi artık mevzubahis etmekten vazgeçiniz.*”

K.H: “*Ne tuhaftır ki bu efendiler sıkışınca selamet-i memleketi mevzubahis eder, fakat selamet-i memleket için hiç bir teşebbüs fülinde de bulunmazlar. Bu gibi mübahis geçen muharebeden sonra ilk defa olmak üzere mevzubahis edildi. Hâlbuki 2 asırdan beri selamet-i memleketi tehlikeye koyan anasır meyanında kadın meselesi, tesettür meselesi mevcut değildi. Azgınların amalini tervicen padişahlar hal' eden, idam eden, memleketi yağma ve herc-i merc eden yeniçeri haydukları zamanında kadınlar en ziyade tesettür ediyorlardı. Memleket selamet buldu mu? Ben iddia ediyorum ki Hazret-i Kur'an, hocaların dediği gibi demiyor, demediğini ve demeyeceğini bilfiil ispat ediyor. Hakkından emin olanlar gibi izhar-ı metanet edip duruyorum. Onlar da davalarında haklı iseler bizi mantiken iskata çalışsınlar. Yoksa kuru inananlardan değiliz. Rusya'da tesettür meselesi halledildi. Ama Musa Bigiyef gibi ulema-yı hakikiye yetiştirdi. Zavallı memleketim...*”

M.E: “*O had dâhilindeki hukuku ise Şeriatımız temin eylemiş.*”

K.H: “*Âlâ, fakat işte siz şeriat namına bizim hukukumuzu gasb ediyorsunuz. Avrupalılarda bizim tamamiyet-i mülkiye ve hukukiyemizi her vakit tasdik ettiklerini söylüyorlar ama biz de kuvvetli oldukları için o tamamiyete hiç bir zaman riayet etmiyorlar, medrese ulemasının Avrupa siyasiyunundan ne farkları var.*”

Yine Sebil'ür-Reşad yazarlarından Abdürreşid İbrahim Bey'e ise cevabı şöyledir:

A.İ: “*Bu son zamanlarda Rusya Tatarlarından bazı nisvan - ı İslam mekatibi aliyeyi ikmal ederek kesb-i imtiyaz etmişler ise bunun yekûnu da 30 milyon Müslüman içinde ancak 200-300 kadından ibarettir. Bunların da bir kaç tanesi tanassur birkaç tanesi de su-i ahlak ile medeniyetine hitam vermiştir.*”⁴⁸⁷

K.H: “*Nazar-ı imanı şu noktaya atfedelim: Rusya Müslümanları bugün Darülfünundan mezun 300 hanıma malik bulunuyor ki bunun herhalde bizim hazine-i hümayundaki mücevherattan daha kıymetli olduğuna şüphe yoktur. Bu 300 kadın içinde 8'i 10'u - ne suretle olursa olsun - çürük çıkmış fakat mütebakisi millete kalmış ya. Bunlar milleti daha ileriye götürecekler ya. İşte bu kadarı kâfidir. Bu sözleri bu köhne İsrailiyyatı reşidlerden duyarsak gayr-ı reşidlerden herşeyi işitmeye*

⁴⁸⁷ Yazısı için bkz. Abdürreşid İbrahim, “Kanun-i Tabiat Tebdil Olunmaz”, S.R, 2 KS 1329 (15 Ocak 1914), C.9, S.279, s.s. 290-291.

hazırlanmalıyız. Keşke memleketimizin Müslümanları da Rusya Müslümanları gibi olsa. Fakat heyhat!”⁴⁸⁸

İslamcıların “Tesettürün lüzumu, faydası ve hizmeti, içtimai zarureti hakkında bize deniliyor ki, ‘Mademki cemiyette kadın ve erkeğin birbirine karşı ahlak ve namus-u fesadına temayülleri fuhuş ve zina icrasına meyelanları vardır. O halde bu tehlikeyi men etmek için tesettür lazımdır. Çünkü ancak tesettürdür ki kadın ve erkeği yekdiğerinden ayırarak ve uzaklaştırarak fuhuşun, ahlak-i fesadının önünü alabilir.’” düşüncesine Selahattin Asım şöyle cevap veriyor: “Tesettüre maddeten, mânen, hakkıyla riayet eden, fuhuş ve zinadan masun kalır. Fi’l-hakika, bu esas itibariyle gayet doğru ve musibtir. Fakat işi biraz daha ta’mik edersek netice büsbütün başka olur. Tesettüre riayet eden fuhuştan muhafaza olunabilir ise de bu riayeti emniyet altına alacak vasıta ki davanın üssü’l-esasını teşkil eder. Bu vasıta hiç şüphesiz, bu riayet kabiliyetini tevlid ve tenmiye edecek olan his ve fikr-i terbiye, yani maneviyettir.

Bu maneviyet hâsıl edilirse tesettüre riayet, yani fuhuştan mücanebet temin olunur. Bunun haricinde tesettür hiç bir şeye muvaffak olamaz. Bu sebeple tesettüre riayeti temin edecek maneviyeti haiz olana, fuhuştan tahaffuz için tesettür ihtiyacı yoktur. Çünkü bu terbiye ve maneviyete malik bulunmayanlarda tesettür, fuhuşu irtikâp edenlerin cemiyet dâhilinde ve hatta aile haremünde hüviyetlerini gayet muvaffakiyyetle gizlemeye muvaffak olduğundan fuhuşa bir vasıta bile oluyor.

Bilhassa bu zamanda İslam kadınlarının hususi veya nim-hususi olarak birçokları kolayca fuhuş icra ettiklerinden bunun böyle olduğu muhakkaktır. Herkesin bildiği ve hiç olmazsa yalnız vicdanına karşı itirafa mecbur kaldığı bu hakikat ispat ediyor ki maneviyet olmadan tesettürün hiçbir kıymet ve ehemmiyeti mevcut değildir. Hâlbuki bu maneviyet iktisab edilince fuhuşun menâ için tesettüre hacet kalmaz. Nitekim cemiyette fuhuş ve zina korkusu zail olduktan, yani insanlar bu yüksek maneviyete sahip bulunduktan sonra tesettüre lüzum görülmeyeceğide teslim ediliyor. O halde asıl mesele tesettürde değil, o maneviyet ne terbiyededir... Şimdi burada bu maneviyetin tesettür mevcut olduğu halde temin edilip edilmeyeceği meselesi kalır. Bir kere mademki maneviyat temin edilmiş iken tesettüre

⁴⁸⁸ Kılıçzade Hakkı, “Tamamen Hal Olunmadıkça Bitmeyen Bir Mesele”, *İctihad*, 6 Şubat 1329 (19 Şubat 1914), C.4, S.92-3, s.s.2068-2070.

hacet olmadığı müsbettir. O halde lüzumsuz, fazla bir şeyin idamesi faydasız ve iktiraya muzırdır.”⁴⁸⁹

Tesettürün fuhuş gibi davranışlara engel olduğunu iddia eden İslamcılara karşı, Selahattin Asım asıl olanın kalplerdeki maneviyat olduğunu ifade etmiştir. Ona göre eğer kalplerde maneviyat güçlü olursa, tesettüre gerek kalmaz, tesettürsüz de insanlar doğru yolda ilerler.

5.2.5.Kadınlara Yapılan Taciz ve Tecavüzler

Yazısından hanım olduğunu bildiğimiz A.L adlı kişi, İctihad Dergisi’ne şahit olduğu bir olayı anlatmak için bir mektup göndermiştir. Olayın bizzat onun başına gelmediği biliniyorsa da dönemin olaylarına ışık tutması açısından önemlidir.

“O gün çıkan bir havadis bütün mahalleyi sevindirmişti. Artık kadınlar öyle eskisi gibi açık saçık sokağa çıkmayacaklarmış!

Mahalle beylerinin, mahalle eşrafının toplandığı kahvehanede herkes kemal-i tehâlükle birkaç gazetenin üzerine yığılmışlar. Bir ağzın acele acele okumakta olduğu satırları gözleriyle takip ediyorlardı. Satırların hitam kıraatında gazete yine elden ele dolaşmaya başladığı bir sırada ‘Kahraman’ denmekle meşhur bir mahalle beyi yüksek sesle:

- *‘Bundan sonra hadleri varsa o karılar yine öyle sokağa çıksın! Alimallah evvelkisine köprübaşında yaptığımı yine yaparım!’ diye haykırdı.*

Kahve-nişinleri bir merak istila etti. Sordular:

- *Ne yaptın be Kahraman?*

Kahraman bu suale, istigrabını (şaşkınlığını) işrâb eder bir nazarla (gizleyerek) bakındıktan sonra, cevap verdi:

- *Ne tuhafısınız! Demek ki unuttunuz. Yahu o zaman gazeteler yazmadı mıydı? (Göğsünü gererek) Ben bir kadının çarşafını yırttım be!*

Bu cevap üzerine oradakiler takdir ve hayraniyetle kahramanı süzdüler.

Kahraman ilave etti:

- *Dursun ile beraber köprübaşından geçiyorduk. Birden bire ne görsek? Uzaktan dar çarşafli, eldivenli, yüzü gözü açık bir karı geliyor.*

Dursun bana dedi ki:

⁴⁸⁹ Selahattin Asım, “Tesettür ve Mahiyeti”, *İctihad*, 3 Nisan 1330 (16 Nisan 1914), C.4, S.100, s.s 2255-2257.

- *Geleni görüyor musun? Ne şeker şey beh! Doğrusu ya karı çok güzeldi. Kim bilir o mashara çarşafın içinde ne tatlı birşey vardı!*

Derken Dursun'a dedim ki:

- *Ne demekmiş? Yahu Frenkistan'da mıyız? Gözümüzün önünde böyle rezaletlere katlanmak olmaz. Ben bu karının çarşafını yırtacağım. Haydi, Dursun göreyim senin kabadayılığını! Bu işte kaçmak yok ha! Neme lazım Dursun sahih kabadayı, mert çocuktur. Hiç böyle şeyden kaçır mı? Bir iki demeye kalmadı, Dursun bir 'Ya Allah' dedi. Nasıl anlatayım canım! Biz, kariya bir saldırdık. (Kahkaha ile gülererek) Haspa baştan bir kere şaşaladı. Derken akli başına geldi. Başladı 'İmdat! İmdat!' diye haykırmaya. Kimin ne haddi imdada koşmak? Hem herkes cesaret edemez. Hem de yaptığımızı herkes beğendi. Derken o cânım ipekli çarşafın parçaları ellerimizde kaldı, karı bayıldı. Etrafımızı bir kalabalık sardı. Şimdi kaçacak yer de yok... Derken bize bir gayret geldi. Polisler gelmeden bir 'Ya Allah' diyerek hızlandık. Kalabalık ayrıldı. Biz yolumuza düzeldik. Fakat geç kalmışız. Yakalandık.*

Herkes merakla:

- *'Aman Kahraman polisler mi tuttu?' diye sordu.*

Kahraman gülererek:

- *'Sanki ne oldu? Biraz karakolda kaldık. O kadar. Be canım Allah'ın emrini yerine getirmeye çalışanlara kim ne yapabilir? Benim gibi Allah yolunda, bir haspanın çarşafını parçalayana hükümet ne yapabilmemiş?' dedi.*

Etraftan sesler çoğaldı:

- *Aferin be Kahraman! Doğrusu senin bu kadar kabadayı olduğunu bilmezdik...*

Şimdi herkes Kahraman'a kahve ısmarlıyor, tabakasını vererek sigara yapmasını adeta istirham ediyordu. Hala mahallenin müezzini büsbütün âsâr-ı iltifat gösteriyordu. Şimdiye kadar yalnız bayramdan bayrama camiye geldiği için onun hakkında iyi bir fikir beslemeyen müezzinin nazarında Kahraman, berâet kazanmıştı (aklanmıştı). Binaenaleyh müezzin:

- *'Allah sa'yını (gayretini) meşkûr etsin Kahraman'im!' diye dua etti.*

O esnada mahallenin imamı efendi, arkasında mahallenin bekçisi olduğu halde kahveden içeri girdi:

- *'Selamün Aleyküm!' diye imamın verdiği selama herkes*

- 'Aleyküm Selam' diye mukabele etti.

İmam derhal arkasındaki bekçiye:

- Hasan! Haydi oğlum! Git de dediğimi yap. Her evin kapısını çal. De ki 'Gazetede yeni bir emir var. Herhangi kadındaki - hamdolsun mahallemizde yok ya - o dar, fena, gâvur işi çarşıaflardan varsa bundan sonra onun ile sokağa çıkılmayacaktır. Çıkan olursa ceza görecektir. Kocalarının aylığı kesilecektir' Anladın mı? Böyle söyle.

Bekçi aldığı emirlerin hüsn-ü ifası için lazım gelen talâkatını toplamak için düşünce düşünce kahveden çıktı.

Yine o sabah muhasebecinin Hacer Hanım'ın evinde mahallenin bütün kibar hanımları toplanmıştı. Hepsi kahvelerini içmişler. O sırada lakırdı geçen gün saçlı hocanın mahalle mescidinde kadınlara verdiği vaaza intikal etmişti. İmam efendinin zevcesi ihtiyar Zehra Hanım gözlüğünü kullanarak yaşlarını siliyormuş gibi mendiliyle gözlerini ovuşturuyordu ve:

- 'Ah hanımlar... Kıyamet yaklaşmış. Dün Şeyh, kürsüde kıyamet alametlerini saydı da onlardan biri de yeryüzünde Allah'ın emirleri tutulmayacak, kadınlar hep açık saçık gezeceklermiş. Başımıza taş yağacak hanımlar taş!' diyordu. Hanım, bunların olacağını hep o kara kaplı kitapta yazıyormuş. Geçen gün çarşıya kadar inmiştik. Ben öyle çarşı pazar bilmem ha! Sağolsun teyzenin kızı Fatma gelmişti de çocuklarına birkaç arşın yünlü almak için beni de oraya kadar sürüklemişti. Neyse uzatmayayım. Gittik bir de ne görelim? O kör olası çarşıaflar ne kadar çoğalmış, görseniz o haspalar seke seke yürüyorlar. O kadar dar ki... Hamdolsun onları giymek bana nasip olmadı. İnşallah giymeden Allah emanetini alır da ben de bu fani dünyadan çıkarım.

O sırada evin küçük hanımı Nebile Hanım ile Firdevs Hanım'ın kızı Nigar Hanım kendi aralarında yavaşça konuşuyorlardı:

- Sana verdiğim kitabı beğendin değil mi Nigar Hanım?
- Ah! Ne diyorsun kardeş ne tatlı bir roman. Daha başka varsa ver.
- Var. 'İzdivacın İlk Geceleri' adında. Okusan ne kadar beğeneceksin.

Bu sözler genç kızların ikisini de güldürdü. Onların gülmeleri diğer hanımların nazar-ı dikkatlerini celp etti:

- Ne gülüyorsunuz?

Genç kızlar ne cevap versinler? Biraz düşündükten sonra Nigar Hanım:

- A... Şey... Hanım teyze hani ya geçen sene mahallemize gâvur gibi bir oğlan gelmişti de sonra Frenkistan'a gitmişti. Giderken de kız kardeşini, o maymun suratlı kızı beraber götürmüştü. İşte aklımıza o geldi de ona gülüyoruz.

Hep bir ağızdan:

- Allah cezalarını versin! Zaten hep onlar değil mi başımıza bu belaları getirenler? Kim bilir ama o kız Frenkistan'da mutlaka açığ gezer.

Sözleri dolaştı. İmamın Zehra Hanım ilave etti:

- A... Elbet... Zaten onlar buradan niye gittiler? Orada serbest serbest gezebilmek için.
- Bana merak oluyor. Diyorlar ki o pis hayvanın etinden yiyenler hiç kıskançlık nedir bilmezlermiş. Acaba doğru mu?

Bir hanım da.

- A... Bari bizim komşu Binnaz Hanım biraz bulup yese de beyini o kadar kıskanmasa!

Deyince herkes hafiften yüksekte kahkahalarını koparttular. Lakin İmamın

Zehra Hanım:

- Tövbeden gel kardeş, o nasıl lakırdı öyle?

O sırada sokak kapısı çalındı. Evin küçük hanımı Nigar Hanım kapıya bakmak için aşağıya koştu. Bir kaç saniye için odada sesler kesilmişti. Biraz sonra Nebile Hanım'ın tekrar odaya vürudu üzerine validesi sordu:

- Kim o Nebile?
- Aman hiç bir şey değil. Bekçi gelmiş sanki bilmiyormuş gibi o alafranga çarşaplardan bizde de varsa onlarla sokağa çıkmamamızı, hem de o çarşapları yırtarak süprüntüyü çöp tenekesine atmamızı tembih ediyor. Yeni bir emir çıkmış.

Bütün kadınlarda bir memnuniyet belirdi. Hanımların gözleri parladı.

İmamın Zehra Hanım:

- Gördünüz mü kardeşler! Allah ulema efendilerimize ömürler versin. Dedim ya Allahın emrini yerine getirecek adamlar varmış. Beyhude telaş etmeyelim kardeş. Eğer kıyamet yakında kopacak olsa idi Allahın emirlerini böyle yerine getirecek ulema kalır mıydı?⁴⁹⁰

⁴⁹⁰ A.L, “Küçük Hikâye: Mestureler Arasında, Kılıçzade Hakkı Bey’e”, *İctihad*, 3 Mayıs 1329 (16 Mayıs 1913), C.4, S.67, s.s 1473-1473.

Bu anlatılar dönemin muhafazakârlarının tesettüre riayet göstermeyen kadınlara karşı düşüncelerini veya fiillerini göstermesi açısından önemlidir. Kahraman ve Dursun adlı kişiler, “... *dar çarşafli, eldivenli, yüzü gözü açık...*” bir kadının çarşafını yırtmışlar ve bunu “*Allah'ın emrini yerine getirmeye çalışanlara kim ne yapabilir? Benim gibi Allah yolunda, bir haspanın çarşafını parçalayana hükümet ne yapabilirmiş?*” sözleriyle kendilerini müdafaa etmişlerdir. Gerçekten de dönemin İslamcı yazarları da vatandaşlara “Dinin yasakladığı şeyleri yaptırmama” hadisinden yola çıkarak telkinlerde bulunuyorlardı. Bu açıdan değerlendirdiğimizde Modernleşme Dönemi'nin toplumda bir infiale yol açacağı muhakkaktır. Dikkate değer bir durum da Kahraman ve Dursun'un saldırdığı kadının kıyafetidir. Çarşafli olmasının yanında eldivenli ve yüzü açık olan kadın muhafazakâr çevrede hoş karşılanmamıştır. Yine ‘Allah yolunda olan’ bu iki kişinin karşıdan gelen kadın hakkında “*Ne şeker şey beh! Doğrusu ya karı çok güzeldi. Kim bilir o mashara çarşafın içinde ne tatlı birşey vardı!*” şeklindeki düşünceleridir. Bu konuda iki örnek düşünce vardır. Bunlardan ilki İslamcıların, ‘*Tesettür, zina, fuhuş ve kötü düşünce gibi tutumları men eder*’ görüşüdür. Bir diğeri ise Batıcıların karşıt görüşüdür. Onlara göre bu tür düşüncelerin önüne geçmek için tesettür değil maneviyat ve eğitim gerekmektedir.

Bir başka hadise Gülcemal Vapuru'nun Erzurum'dan hareket edip İstanbul'a demirlediği sırada yaşanmıştır. İctihad olayı şöyle anlatmıştır:

“Sinop idadisi muallimlerinden ve ilmiyeden Ethem Efendi muhadderat hakkında tathîrat-ı feniyyenin tatbiki şeria menafî olduğunu bi'l-iddia karada bulunan yolcuları teşvik etmiş ve hepsi toplayabildikleri kadar taşı kadınları hâmilen o esnada iskeleye takarrüb eden istimbota atarak buna katıyyen müsaade etmeyeceklerini bir suret-i nümayışkaranede tahaffuz-hane tabibine bildirmişlerdir. Doktor bey muhadderatın kadın müstahdemîn tarafından tebhîre sevk edildiklerini ve erkeklerin de bu mesele ile hiç alakadar olmadıklarını söylemiş ve iknaya uğraşmış ise de müfîd olmayıp yolcular tehdidlerinde ısrar etmişlerdir.

Bunun üzerine Doktor Esad'ın hal-i tehevürde olan ve mütemadiyen icrayı tehdidatla fikirlerinde ısrar eden ahaliye yaklaşıp kadınların tebhîrine mani oldukları takdirde vapura peratike vermeyeceğini ve bi't-tabi vapurun da hareket edemeyeceğini söylemiş ve tehdiye nihayet vermemekte ısrar edenlerse ayrıca kuvve-i zabitanın müdahalesine mecburiyet hasıl olacağını suret-i şedidede ihzar eylemiştir. Bu tarz ihtar mütecâsirler üzerinde tesirini göstermiş, neden sonra

muhadderatın tahaffuz-haneyeye sevki mümkün olabilmiştir. Hoca Ethem Efendi ile mütecâsirîn-i saire hakkında Kavak Polis memuru tahkikat-ı kanuniyede bulunmuş ve vakada alakadar olanların isticvâbı icra edilmiştir."⁴⁹¹

Müslüman kadınlara karşı bu tarz kaba muamelelerin gittikçe artması sonucu İstanbul Merkez Kumandanlığı bir beyanname neşretmek zorunda kalmıştır. Beyanname sureti şudur:

*"Nisvan ve zukurdan her kim olursa olsun vazifesi olmadığı halde kadınlara lisanen ve fiilen na-caize cüret eden en şiddetli takibatı duçar olacağını bilmelidir."*⁴⁹²

Server Bedii yazısında bir Türk hanımının Şeyhülislam'a yazdığı mektuba da yer veriyor. Kadın, mektubunda, *"Kıymettar vaktinizi bir İslam kadını olmak salahiyetiyle biraz işgal edeceğim. Bu kusurumun affını istirham ederek ilminden, faziletinden, kemalinden emin olduğum birçok tanıdıklarımın fikrini sormakta idim. Bununla beraber hiç birinden beni ikna edecek kati bir cevap alamadığım bir mesele hakkında sizin nazar-ı dikkatinizi celbedeceğim. Bu gibi hususlarda bizi tenvir edecek ima-ı tefekküratımızı ikaz edecek sizensiz Şeyhülislam Efendi. Çünkü herhangi hoca efendiye küçük bir müşkülümüz olduğunu söylesek şüphemizde ne derece haklı olduğumuzu düşünmeden bize 'Zaten siz dinden imandan çıkmışsınız. Size ne söylesek su üzerinde yazı' diyecekler. Bir Müslime 'Sen dinsizsin' demek kadar büyük tahkir tasavvur etmediğim için doğrudan doğruya size, sizin faziletinize, adaletinize müracaat ediyorum."* diyerek semtlerinde yaşayan din hocalarından ve erkeklerin tutumlarından çok çektiklerini ve son çare olarak Şehülislam'dan yardım istediğini dile getiriyor.

Yapılan tacizleri ve kötülükleri şöyle anlatıyor ve sorguluyor: *"Biz İslam kadınlarının gerek vapurlara gerek tünele vesaireye binip inerken erkeklerin arasında nasıl itildiğimiz, nasıl ezildiğimiz ne kadar çirkin hallere maruz kaldığımız katiyyen nazar-ı itibare alınmıyor da niçin bütün bu adi akvale nispetle pek tabii olan bazı şeylere karşı hürriyetimiz celp ediliyor? Mesela bir kadının hukukunu herkesten ziyade muhafaza edebilecek yagane hamisi, zevciyle, pederiyle, biraderiyle niçin her yere birlikte gidemiyor? Niçin bizi vapurlarda, şimendiferlerde, tramvaylarda erkeklerin nazar-ı tecessümünü celp etmekten başka hiç bir fayda*

⁴⁹¹ "Kavak'ta Gül Cemal Vapuru Hadisesi", **İctihad**, 15 Ağustos 1327 (28 Ağustos 1911), C.3, S.29, s.811.

⁴⁹² Server Bedii, "Haftanama", **İctihad**, 6 Şubat 1329 (19 Şubat 1914), C.4, S.92-3, s.2065.

*temin etmeyen bir perde ile gizliyorlar ve sanki: 'İşte kadınlar buradadır!' diye zevçlerimizden ayırıyorlar? Doğrusu bir erkeğe zevcesinden, bir kadın zevcinden ayrı bulundurmamak kadar onların serbesti-i hareketlerini teshil ve teşvik edecek hiç bir şey yoktur. Sonra bir kadın geç vakit vapurla evine avdet mecburiyetinde bulunduğu zaman zevc veya biraderinden ayrı تنها kamaralarda yalnız başına kalmaya niçin mecbur ediliyor?"*⁴⁹³ diyerek mektubuna son veriyor.

Şişli'den bir hanım okuyucu İctihad Dergisi'ne mektup yazarak mevcut duruma tepki göstermiştir. İstanbul'da kadınlara karşı yapılan saldırıları eleştirmiş, medeni milletlerin kadınlara saygı duyduğunu ama İstanbul'daki kadınlara kötü davranıldığını, bu davranışı yapanların ileride kendi ailelerine de aynı muameleler yapılırsa nasıl tahammül edeceklerini dile getirmiştir. Sözlerine “*Bugün İstanbul'da kadınlara karşı edilen tecavüzat cidden eshab-ı namus ve vicdanı (namus ve vicdan sahiplerini) ağırlatacak derecede çirkindir ve bunun günden güne arttığı da kemal-i esefle görülüyor. Milel mütemeddinenin (medeni milletlerin) kadınlarına karşı olan hürmetine mukabil zavallı bizim vatan-ı azizimizde ecânibe karşı kendi dindaşlarımızdan hergün dûçar-ı tecavüz olduğumuzu (tecavüze uğradığımızı) görmek kadar elim birşey olamaz. Acaba sokakta namuslu bir kadına harf-endâzlık etmekten (onur kırıcı laf söylemekten), hürmetsizlik göstermekten erkeklerimiz için ne gibi bir haz vardır, bunu anlamak mümkün müdür?"* şeklinde başlamıştır.

Sonrasında “*Bugün başkasına yaptıkları bir muamelenin kendi ailesine karşı yapılmasına tahammül edecek kadar vicdansız bir erkek zannetmem ki bulunsun. Fezail-i insaniyenin en güzidelerinden biri de kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi insanın başkasına yapmamasıdır. İşte bu yüzden ailesiyle sokağa çıkmak mecburiyetinde bulunan erkekler feci bir vaziyette kalıyorlar. Eğer erkeklerimiz hürriyeti kadınlara tecavüzden ibaret sanıyorlarsa pek yanlışlık ediyorlar... Bugün bir kadın tecavüze uğramadan evine gidemiyor. Bunu en adî tabakadan en yüksek tabakada yaşayanlara kadar herkes yapıyor.”*

Bu örnek mektuptan, bir yandan kalem savaşı yapılırken öbür taraftan fiili saldırılara girişen İslamcı zümrenin ahlaklı kadınlara saldırdığı, hatta yanlarında ailesi bulunduğu halde saldırıya devam edildiğini anlıyoruz.

Bu hanım okuyucu, “*Bu hal böyle devam ederse tekmil (bütün) kadınlarımız birleşerek bu rezalete bir nihayet vermeyi kararlaştırmak lazım. Matbuatta bu*

⁴⁹³ Server Bedii, “Haftaname”, *İctihad*, 27 Mart 1330 (9 Nisan 1914), C.4, S.99, s. 2241.

hususla bize yardım eder ise kardeşinaslık etmiş olur. Belki bu suretle de cahil ahalimiz namusa tecaviüz etmenin ne kadar müstehcen bir şey olduğunu idrak ederler."⁴⁹⁴ diyerek kadınları birleşmeye davet ediyor.

Buna benzer bir örnek de Mustafa Haluk'tan gelir. O, yazısında dönemin toplumsal ilişkilerini iyice tahlil etmiş ve dönemin en önemli sorununun kaynağını cehalet olarak yorumlamıştır. Ona göre, bu cehalet yüzünden kadınların hukuku tanınmıyor, kadınlara hürmet gösterilmeyip sokaklarda tartaklanıyor.

Yazarın sözlerinden örnek vermek gerekirse: "*İstanbul'da kadınlarda her gün yalnız veya erkekleriyle bile geçseler, her köşede, her sınıf halkın kaba ve iğrenç davranışlarına maruz kalırlar.*" Yazarın ayrıca üzerinde durduğu bir durum da Hıristiyan kadınları ve Müslüman kadınları hakkında toplumun genel tutumudur. Buna göre: "*Tünelde genç ihtiyar Hıristiyan kadınlarına yerini verecek kadar nazikleşen bir İslam genci, kapısından çıkarken, yine ötekilerin önünde İslam kadınına iterek geçiyor, vapurda onlar yine böyle eziliyorlar.*"⁴⁹⁵

Bu örneklerden anlaşılacağı gibi mevcut hükümetlerin yaptıkları tüm ihtarlara rağmen kadınlara yapılan taciz ve tecavüzat uzun yıllar devam etmiştir. Dönemin düşünce yapısı, tesettür öznesinde devam etse de aslında kadının bir problem olarak görülmesinden ileri gelmiştir.

Meşrutiyet Dönemi içerisindeki bazı adımlarla toplumda görünür olmak isteyen kadınlarımızın yaşadığı saldırıları sadece Batıcı yayın organlarından değil, aynı zamanda İslamcı yayın organlarında da saptadık. Devlet otoritelerinin bu konuda önlem almaya çalışmaları da önemli bir adımdır.

5.2.6. Tesettür Meselesinin Çözüm Yolları

Kılıçzade Hakkı kadınların içinde bulunduğu durumdan kurtulmasının reçetesini şu sözleriyle açıklamıştır: "*İşi tatlısına bağlamak için muvafık surette içtihad edilsin. Makam-ı meşihat (Şeyhülislamlık makamı) için içine burnunu sokmasın. Mesele kendi kendine, asla hissedilmeden hallolur gider. Bu surette bizde de hayat-ı tabii başlamış olur. Birkere şu vaziyet-i ictimaiye hâsıl olsun, anasır ve*

⁴⁹⁴ E. F. Ş, "Haysiyet-i Nisvan Münasebetiyle", **İctihad**, 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), C.4, S.80, s. 1778.

⁴⁹⁵ Mustafa Haluk, "Hissiyat-ı Nisvan", **İctihad**, 5 Eylül 1329 (18 Eylül 1913), C.4, S.79, s.s 1753-1754.

akvam-ı saire ile ülsiyet ve ülfet arttırılsın, kadınlar ta'lim ve terbiye edilsin, İslam 'ın ne kadar sür'atle intişâr ve terakki edeceği derhal tezahür edecektir.”⁴⁹⁶

Selahattin Asım, tesettür meselesinin genellikle şahsi olarak, sade bir örtünme olarak değerlendirildiğini, birkaç kişi istisna olmak üzere Sosyolojik olarak değerlendirilmediğini ifade etmiştir. Düşüncesindeki çözümü şu şekilde açıklamıştır: *“Halbu ki nice, tesettürü şahsi veya bir setre olarak değil ancak onun, Türk ve İslam cemiyetinden ictimai hayatın bir nazım ve müdürü medeni faaliyette iktisadi varlıkta, 'kadın ve erkek hayatları' diye esasta be-heme-hal yekdiğerini itmam ve ikmal eyleyen iki mevcudu gayr-ı tabî bir surette tasnif ve ikiye ayıran bir amel mahiyetiyle tetebbu etmelidir. Bu meselede, bu düstur terk edilince bütün maksad, bütün fayda ve ilmi hakikat ortadan kaybolur. İş safsataya düşer. Tesettür ictimai hayatın tesisinde, iktisadi ve medeni faaliyetin tanziminde, kadın ve erkeğin aileden hariç olarak, cemiyet dâhilindeki umumi ve müşterek hizmetlerinin tasnifinde bir amil olmayıp da sırf bir kisve, bir libas hüviyetinde bulunsa mesele tamamen değişir ve bin basitleşir. Bu hale gelen tesettür artık ‘ictimai müessese’ olmak ehemmiyetinden çıkar ve kadın modistelerine, terzilerine aid bir keyfiyet olur. Tesettürün kıymetini bu dereceye getirdikten sonra o tek Sosyoloji ile bir alakası kalmaz ve böylece ictimai ve ailevi hayatlarda bir müessir olamaz. Yani kadınları cemiyetten hariç bir mevkiden bulunduramaz kadınlarda aynıyla erkekler gibi cemiyetin ictimai, iktisadi ve medeni büyüün varlıklarına vazife ve haklarına, faaliyet ve hizmetlerine fülen iştirak edince, tesettür artık harici bir libas haline alacağından bizce her türlü ehemmiyetten arîdir.”⁴⁹⁷*

İmzasız yayınlanan ‘Pek Uyanık Bir Uyku’⁴⁹⁸ adlı makalede maddeler halinde ülkenin kurtuluş reçetesi sunulmuştur. Bu maddelerin içinde önemli olan bir çözüm de tesettür meselesi çözümüdür. Buna göre ismini vermeyen yazar kadın ve tesettür meselesini şu şekilde çözmeyi amaçlamıştır: *“Kadınlar diledikleri tarz ve biçimde telebbüs edip yalnız israf etmeyeceklerdir. Polisler, softalar ve suret-i mahsusada arabacı ma'kûlesi (takımı) kesan ile evbaşanın kadınların telebbüslerine çarşaf ve peçelerine katiyyen müdahaleye hak ve salahiyetleri olamayacağı gibi ba'dema Şeyhülislam efendiler hazeratı dahi çarşafalara dair beyannameler imlâ ve*

⁴⁹⁶ Tuncer, a.g.m., s.s.34-36.

⁴⁹⁷ Selahattin Asım, “Tesettür ve Mahiyeti”, **İctihad**, 3 Nisan 1330 (16 Nisan 1914), C.4, S.100, s. 2256.

⁴⁹⁸ “Pek Uyanık Bir Uyku” adlı makalenin sahibinin kim olduğu hakkında Abdullah Cevdet ve Kılıçzade Hakkı arasında, farklı görüş ayrılıkları vardır.

imza etmeyeceklerdir. Polis, kadınlar işine, ancak ve ancak münasebetsiz ve adab-ı umumiye'yi muhill-i ahvalde (genel adabı bozan durumlarda) müdahale ve fakat işbu vazife-i kanuniyelerini kemal-i nezaketle ifa edeceklerdir. Erkekler kadınların ehemmiyetini takdir edip onlara hürmet ve riayet edecek ve hele hiç kimse, dünyanın memleketimizden maada (başka) hiç bir yerinde mevcut olmayan kadınlara karşı harf-endazlık (kötü söz) ve taşkınlık rezailine devama cüret edemeyip yollarda ve vapurlarda, tramvay vesair merakib-i berriye ve bahriyede (kara ve deniz vasıtalarında) hanımlara kemal-i ihtiramla (hürmet ve saygıyla) yol verecekleri gibi şayet bir kadın ayakta kalmış ise derhal ona yerlerini vermeye müsaraat edip (girişip) bu suretle vazife-i insaniyet ve hissiyat aciz-nevazilerini athar edeceklerdir.

Kadınlar vatanın en büyük velinimetini addedilip kendilerine o yolda muamele edilecek ise de kadınlarımız dahi bunlardan şımarıp kabarmayacaklar ve bilakis bu gibi muamelat-ı insaniyetkaraneye layık mütemeddin (görgülü) ve zarif-i mahlûkat olduklarını ispat edeceklerdir.

Kızlar tahsilleri ve bekârlıkları müddetince, Müslüman Boşnak ve Çerkeslerde cari olan adet-i müstahsene üzere asla tesettür etmeyecekleri gibi velileri refakatinde oldukları halde gerek yaşlı ve âlim erkekler ve gerek hem sinn-i küfyeleri olan namuslu ve terbiyeli delikanlılar ile edibane görüşüp hayat-ı umumiye karışacaklar ve bu suretle say' ü amel-i milli ve vatani hususunda hisselerine isabet eden kısmını icra edeceklerdir. İşte bu suretle herkes gördüğü, tedkik ettiği, beğendiği ve intihab ettiği kız ile tehhül etmek fırsat ve suhuleti vücuda gelmiş olacağından geçimsizlik ve hane dirliksizliği ortadan kalkarak şariat-ı Muhammediye'nin bahş ve ihsan buyurduğu hakk-ı talakın ibtizalen istimaline mahall kalıp ancak elzem olduğu zaman istimal edilecektir. Hanım kızlarımız için azab olan o mahud görücülük âdeti gayr-ı mergubesine dahi hitam verilmiş olacaktır. Kızlar için diğer mekatipten maada bir de Tıbbiye Mektebi kûşad edilerek (açılarak) arzu eden kızlarımız orada tababet-i tahsil edecekleri gibi diğer kızları ve kadınlar dahi orada Hilal-i Ahmer hizmeti için hasta bakıcılığı ve hususat saire taallüm ve tedris edebileceklerdir.”⁴⁹⁹

Tahsin Nihat ise kadınların durumunu düzeltmenin reçetesini şöyle açıklamıştır: “Biz harem ve selamlık usulüne muhalifiz. Yoksa bazı bi-idrâk ve garazkâr muarrızlarımızın tevehhüm ettikleri gibi kadınlar, çırıl çıplak mecma’

⁴⁹⁹ İmzasız, “Pek Uyanık Bir Uyku”, *İctihad*, 21 Şubat 1328 (6 Mart 1913), C.4, S.55, s.s.1227-1228.

erâzile çıksın demiyoruz. Biz diyoruz ki Allah-u teala kadını erkeğe bir refik-i şefik (şefkatli bir arkadaş) olsun diye yaratmıştır. Binaenaleyh kadınlarımız her nevi ilmi, edebi ictimailerde, konferanslarda, edebi, tarihi ve ahlaki piyesler mevki-ı temaşaya konulan temaşa-gâhlarda bize refakat edebilsinler. Evlenmeyen kızlarımıza gelince, onlar da Kılıçzade Hakkı Bey'in dediği gibi 'Asla tesettür etmesinler ve velileri refakatinde oldukları halde gerek yaşlı ve âlim erkekler ve gerek hem sinn-i küfverleri (akranları) olan delikanlılar ile edibane görüşüp hayat-ı umumiye karışsınlar' ve bu suretle gayr-ı malumlarla izdivacın önü alınsın."⁵⁰⁰

Böylece "Pek Uyanık Bir Uyku" adlı imzasız yazının sahibinin de Kılıçzade Hakkı Bey olduğunu öğreniyoruz.

Görülüyor ki Batıcılar, kadın ve erkeklerin toplumun içinde var olması gerektiğine inanmışlardır. Toplumsal birlikteliğin önündeki en büyük engeli ise tesettür olarak görmüşlerdir. Tahsin Nihat'ın dediği gibi kadınların çırıl çıplak dolaşmasını değil sosyal, ekonomik, eğitim alanlarından yoksun kalmayacak şekilde giyinmelilerdir. Bunu yaparken de meseleye karışılmadan kendi kendine halledilmelidir.

5.2.7. Batıcı Kadın Dergilerinin Tesettür Meselesine Genel Yorumları

Batıcı aydınlar kadının, topluma dâhil olmasının en büyük engeli olarak gördükleri tesettürden arınması için mücadele verirken, Batıcı kadın dergilerinden Mehasin, İnci, Şehbal gibi dergiler de Avrupa'nın son modalarını sayfalarına taşımışlar ve adeta Batıcıların davasında yardımcı rol oynamışlardır. Örneğin Batıcı dergilerden Zekâ, hanımları giyim kuşam ve davranış biçimi olarak tam bir Batılı kadın gibi eğitmeye çalışırken; Şehbal, belin inceltilmesi, bedenlerin şekillendirilip güzelleştirilmesi için jimlastik hareketleri konusunda bilgi vermekteydi⁵⁰¹.

Kadın dergi ve gazetelerinde sadece moda konuları değil, aynı zamanda toplumdaki tesettür meselesine de yer verilmiştir. Örneğin Kadınlar Dünyası Dergisi'nin yazarları, Avrupa modasına karşı olup, giyimde millileşmeyi ve yerli malı kullanımına teşvik ediyorlardı. Ayrıca dini ve milliyetçi görüşlüler Osmanlı zenginlerinin gösterişli yaşamlarını eleştirmekte birleşiyorlardı. Kadınlar

⁵⁰⁰ Tahsin Nihat, "Tenkid-i Asar: Celal Nuri Bey'in Kadınlarımız Adlı Eseri Münasebetiyle", **İctihad**, 4 Temmuz 1329 (17 Temmuz 1913), C.4, S.70, s.1538.

⁵⁰¹ Kurnaz, a.g.t., s. 59.

Dünyası'nın yazarları kadın giyiminin reformu hususunu daha da ileriye taşıyarak ulusal modalar yaratmak yolunda bir Milli Moda Cemiyeti kurulması fikrini ortaya attılar⁵⁰². Moda tutkusu konusunda Hediye İzzet ve Behice Mehmet Hanımlar, kadınların modayı takip etme sevdası yüzünden Avrupa malı elbiselerin alınması ve dolayısıyla Osmanlı'ya silah olarak geri dönüp Türk askerinin ölmesine neden olması yönünde fikir beyan etmişlerdir⁵⁰³. Bir başka eleştiri de H.C imzalı yazıdan gelmiştir. Batı modasını eleştirerek “*Neden biz bir milli kıyafet sahibi olamıyoruz?*” demiş ve giysinin millileştirilmesi talep edilmiştir⁵⁰⁴.

Yazı kadrosu daha sonra Osmanlı Müdafai Hukuk-u Nisvan Cemiyeti'ni teşkil etmiştir. “*Kadınlar Dünyası*” imzasıyla yayınlanan bir yazıda cemiyetin amaçları sıralanmıştır. Bu amaçların ilki sokakta giyilecek kıyafetlerin ıslahı yönündedir. Cemiyetin düşüncesi, uzun süredir Türk milletinin üzerinde kök salmış cahil ve yanlış ananeler ve adetleri yavaş yavaş yok ederek kadınların durumları ıslahlaştırmaktı. Kıyafet konusunda da bir zamanlar yaygın olarak kullanılan “*Ferace, yaşmak bugün nasıl metruk kalmış (terkedilmiş) ise çarşaf da öyle metruk kalacaktır.*” denilip millete uygun bir milli kıyafet tasarlanmıştır. Bu tasarlanacak kıyafet şeklinin de birçok yararı olacağı görüşü hâkimdir. Buna göre, “*Kıyafet-i hariciye-i nisvanımızı ıslah etmekle beraber, hayat-ı mesainin dahi esasat-ı mühimmesini temin ediyor, erkeklerle teşrik-i faaliyet mani'alarını kaldırıyor. Hayat-ı mesai sayesinde halet-i ruhiyemiz ananat ve adat-ı cahilemiz üzerinde büyük bir inkılab-ı ictimaiye vücuda getiriyor. Hayat-ı mesai, hayat-ı ictimaiyemizi başka bir şekl-i müstahsene kalbedince şikâyet etmekte olduğumuz aile facialarına hitam verilmiş olacaktır.*”⁵⁰⁵

Kadınlar Dünyası'nın yazarları, tesettür unsurlarının gelip geçici olduğu veya bölgeden bölgeye değiştiği yönündedir⁵⁰⁶. Bu konuda Seniha Hanım tesettür ve çarşaf meselesinin uzun uzadıya tartışılmasına rağmen bir netice alınmadığını yazısında anlatmıştır. Tesettür tartışmaları yaşandığı bir dönemde, tesettürün sabit

⁵⁰² Mert, a.g.m., s.s. 17-19.: İlyasoğlu, a.g.e., s. 72.: Çakır, a.g.e.,s. 249.

⁵⁰³ Hediye İzzet, “Moda Sevdasını Bırakalım”, **K.D**, 13 Mayıs 1329 (26 Mayıs 1913) S.40, s.4.; Buna benzer başka bir yazı için bkz. Behice Mehmet, “Osmanlı Hanımlarını İntibaha Davet”, **K.D**, 8 Mayıs 1329 (21 Mayıs 1913), S.35, s.3.

⁵⁰⁴ H.C, “Milli Moda”, **K.D**, 29 Nisan 1329 (12 Mayıs 1913), S.26, s.4.

⁵⁰⁵ Kadınlar Dünyası, “Kuvvet-i Mevcudiyetimizle Müzaheret Edelim”, **K.D**, 15 Haziran 1329 (28 Haziran 1913), S. 73, s.s. 1-2.

⁵⁰⁶ Örneğin, Aliye, “Kıyafet-i Nisvan Hakkında”, **K.D**, 2 Haziran 1329 (15 Haziran 1913), S.60, s.2.; F.Şerafettin, “Modacılık”, **K.D**, 31 Mayıs 1329 (13 Haziran 1913), S.58, s.4.

olup olmadığı konusunda fikir beyan etme gereği duyan yazar, çeşitli yerleşim yerlerinden örnekler vererek tesettür ve çarşafın sabit olmadığına vurgu yapmıştır:

“Mesela Trabzon Vilayeti’nde kadınların sokağa çıkarken giymiş oldukları çarşaf, yatak çarşaflarından pek az farklı olduğu gibi, eller ayaklar yüz tamamıyla bu çarşafın içine gömülüp yalnız göz, evet bir göz, açık teşhis ediliyor ve sanki yabancı ve vahşi bir takım hayvanatın içine düşmüş bir biçare gibi erkeklerden tevahhuş (korkma) edilir. Bu kadının çarşıya çıkıp bir şey alması en büyük muayyebât (ayıp) sayılır.

Daha yakına gelelim. Mesela Bursa’yı gözden geçirelim. Burada oldukça başka bir tertib gözükecektir. Kadınların erkeklerden o derece tehavvuş etmediğini ve rahatça gezebildikleri, yüzlerini açabildikleri müşâhede edildiği (gözlemlendiği) gibi çarşaflar daha derli toplu daha pratiktir.

İstanbul’u ele alalım. İstanbul der demez gözünüzün önüne muhtelif mahal geliyor. Boğaziçi bilhassa Moda tarafları, Kadıköy, Nişantaşı tarafları, Bayezid ve Fatih ve Çemberli Koyu cihetleri. Oraları nazar-ı tedkikten geçirilecek olursa taban tabana zıt karakterler seçilir. Moda taraflarında tahsil ve terbiye görmüş, oldukça büyük ailelere mensup kibar hanımefendiler mezbûldur (çoktur). Buralarda tesettür ve çarşaf tamamıyla istihale etmiştir (değişime uğramıştır). Bir manto ve bir başörtüsü ile hanımlar pekâlâ istedikleri yerlere gidebiliyorlar ve hiç bir kimseden ne bir fena söz ve ne de tahkir görüyorlar. Kadıköy daha aşağı bir seviye-i irfânda olduğu halde kıyafet itibarıyla Moda’ya yakındır.

Sonra Nişantaşı; Burada bambaşka bir nazara çarpar. Çarşaf değişmemiş fakat islah edilmiş. Toplu bir hale konulmuş ve mümkün merteye ihtiyaca muvafık bir kisve hali iktisab ettirilmiştir. Hâlbuki Fatih ve arka cihetleri aksi olarak mabhus oldukları çarşafların şekillerini, şekl-i kadınlarını muhafaza ettikleri gibi diğer müterakkî mütemeddin hanımlarımız aleyhinde büyük bir garaz ve husumet beslerler. Onların muhitleri hala dar ve bol çarşaf münakaşatıyla meşbûdur. Yani demek istiyorum ki memleketimizde tesettür nisbi bir şeydir. Sabit değildir. Çarşaf terakki ve temeddün ile tahsil ve terbiye ile istihale ediyor ve edecektir.”⁵⁰⁷

Kadınlar Dünyası’nda sık tekrarlanan bir başka görüş ise peçenin kaldırılması ve Batı modasının aşırılığı yönündedir. Ünlü simalardan Mükerrerem Belkıs, bu konuda emsaldir. Peçe ile ilgili şöyle görüşleri vardır: “ Bir faydası olmayan bu

⁵⁰⁷ Seniha, “Kıyafet-i Nisvanın Hayat-ı Faalaneye Tesiri, **K.D**, 7 Haziran 1329 (20 Haziran 1913), S.65, s.3.

peçenin nazar-ı itibara alınarak kaldırılacağını ümid ederim. Buna mecburuz. Çünkü biz de erkekler gibi muhit-i harici ile münasebet-dar olacağız. Mesela iş evlerinde, mağazalarda ve ileride dâhil olacağımız mevkilerde peçe bize bir engel olacaktır.”⁵⁰⁸ demektedir.

Bunun yanında yazarımız başka bir yazısında peçenin ne denli kadınları aşağıladığından bahsediyordu. Evlilik teşebbüslerinde kadın, erkeği gördüğü halde erkek kadını göremiyordu. Buna mani olan da peçeydi. “Peçe, kızlarda zerre kadar haysiyet, iffet, safiyyet bırakmayan o yırtılmaya layık olan” dır. Ayrıca yazar başından geçen bir olayı şu şekilde ifade etmiştir: “Bir gün pencerenin önünde oturuyordum. Karşımızda bir arsa var. Bir kadın ile bir kız geldi ve bunları iki erkek takip ediyordu. Durdular, kız peçesini kaldırdı. Erkeğe göründü. Ah bilseniz o zaman kıza ne lanetler yağdırdım. Bundan daha adilik olur mu? Hem lanetler yağdırdım hem de acıdım. Ne kadar aşağı bir dereceye sükûttur. Tasavvur ediniz. Ben yerlere geçtim. İşte bu gibi sefillikleri yaptırmaya sebep hep peçedir. Zerre kadar aklımız yok mu ki onu yüzümüze ayıplı, kabahatli gibi örtüyoruz!”⁵⁰⁹ diyerek peçe takan kızın yapmak zorunda kaldığı hareketi eleştiriyordu. İşte bunu yapmasının en önemli sebebi peçe takmasıydı.

Belkıs Şevket ise tesettür meselesinin bu hale gelmesinin nedeni olarak İstibdat Dönemi’ni görmüştür. Kıyafet meselesinin düzeltilmesi için Amerika’da olan kıyafet kanunlarını ortaya atıp, Osmanlı kıyafet sorununun çözülebileceğine inanmaktadır⁵¹⁰.

Derginin “Su-i Telakki” başlığıyla neşredilen yazıda tesettür etmeye taraftar kadınların da aslında dini bir tesettüre bürünmedikleri eleştirilmiştir. “Bugün tesettür namına İstanbul’da görmekte olduğumuz kıyafetler aleyhindeyiz. Bu tarz-ı tesettür, acaba dini midir? Hangi cesaret sahibi buna 'Evet!' diyebilir.”⁵¹¹ diyerek tepki gösterilmiştir.

Sıdika Ali Rıza da “...Sokaklarda İslam kadınlarına yakışmayacak bir şekil ve surette görüyor ve birçok istihza ve tahkirlere maruz kaldıklarından dolayı müteessir oluyoruz. Hatta gariptir ki bu yoldaki taarruzların birçoğu yine kadınlar, fakat tabii kaba kadınlar, tarafından yapılıyor. Geçenlerde ziyaret için haneme

⁵⁰⁸ Mükerrerrem Belkıs, “Kıyafet-i Hariciye-i Nisvan”, **K.D**, 12 Haziran 1329 (25 Haziran 1913), S.70, s.1.

⁵⁰⁹ Mükerrerrem Belkıs, “İzdivaç ve Usul-u İzdivaç”, **K.D**, 5 TE 1329 (8 Ekim 1913), S.112, s.s 4-5.

⁵¹⁰ Belkıs Şevket, “Kıyafet-i Milliyemizi Nasıl Düzeltmeli?”, **K.D**, 25 Mayıs 1329 (7 Haziran 1913), S.52, s.4.

⁵¹¹ Kadınlar Dünyası, “Su-i Telakki”, **K.D**, 28 Nisan 1329 (11 Mayıs 1913), S.25, s.1.

gelmiş olan namuslu bir hanım, sokakta geçerken bir kocakarının pencereden en çirkin ve müstekreh şetm (küfür) ve tahkirlerde bulunduğunu kemal-i tesirle hikaye ediyordu.”⁵¹² diyerek bir yandan moda düşkününü Müslüman kadınları eleştirmiş bir yandan da aşırılığa kaçmamış olan hanımların da bazı hemcinsleri tarafından sözlü tacizlere uğradığını dile getirmiştir. Sözlerine devam eden Sıdika Ali Rıza, evine misafir gelen hanım arkadaşının çarşafında abes bir durumun olmadığını ve buna rağmen sözlü saldırıya uğramasına bir anlam veremediğini dile getirmiştir.

Kadınlar Dünyası Dergisi genellikle tesettürün kaldırılmasına taraftar olan yazılar yayınlasa da bazı tesettür taraftarı hanımların da yazılarına yer vermiştir. Örneğin Memnune Hanım yazısında “*Muhadderat-ı İslamiye için tesettür şart ve ahkâm-ı diniyedir. Esasen terakki ve tealî ahkâm-ı şeri'yeyi icra ve âdat-ı milliyeye riayet edilmekle olur. Makalenizin biraz aşağısında 'Şimdi benim bu fikrime itiraz edecek bazı hemşirelerimiz bulunur' buyuruluyor. Fi'l-vâki bazı moda-perestan ihtimal itiraz edeceklerdir. Fakat bende o mu'teriz hanımefendilere İstanbul'un bir mahallesi sayılacak derecede yakın olan Eskişehir hanımlarını irâe eylerim. Vakı'a bu radde moda-perest yok değil. Var fakat içeride, dışarıdaki çarşafı sade ve âdat-ı milliye muvafık bir şekildedir. Bugün emin olsunlar İstanbul hanımları Eskişehir, Kütahya, Bilecik, Karahisar'daki Hıristiyan familyaları kadar tesettüre riayet etmiyorlar. Ben İstanbul'a ilk geldiğim zaman haftalarca sokaklarda tesadüf ettiğim birçok kadınların İslam veya Hıristiyan oldukları tefrikte güçlük çekiyordum. Çünkü taşralı olduğum bir cihetle bu muhtelif şekil ve kıyafetlerde kadınlar görmediğimden bazıları müstesna olmak üzere diğerlerini Hıristiyan madamları zannedyordum. Bilâhare böyle şekil ve kıyafetlerin moda olduklarını öğrendim ve şaştım! Bunun için tavsiye buyurduğunuz üzere İstanbullu hanımefendi hemşirelerimiz ahkâm-ı şeriattan bulunan tesettüre riayet buyursalar hem muhadderat-ı İslamiye'nin şeref ve haysiyetini muhafaza etmiş hem de vuku bulan istihzalardan kurtulmuş olurlar zannındayım.*”⁵¹³ demiş ve aşırı moda-perestliğin İstanbul hanımlarına özgü olduğunu taşrada bu denli boyutlara ulaşmadığına vurgu yapmıştır.

Kadın dergileri yazarlarımızın genellikle tesettür lehinde düşünceleri yoktur. Fakat bazı abartı kıyafet seçimleri için milli bir moda yaratılması fikrini ortaya

⁵¹² Sıdika Ali Rıza, “ Ben de Aynı Fikirdeyim”, **K.D**, 27 Nisan 1329 (10 Mayıs 1913), S.24, s.3.

⁵¹³ Memnune bint Hasan, “Nebile Kamuran Hanımefendi Hemşiremize”, **K.D**, 29 Nisan 1329 (12 Mayıs 1913), S.26, s.3.

atmaları ise sorunun her iki açıdan da (İslamcılık-Batıcılık) büyümesi ve nihayete ermesi içindir. Bu açıdan bakıldığında Kadınlar Dünyası Dergisi'nin Batıcı-Türkçü bir çizgide olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca derginin tesettür yanlısı hanımların görüşlerine de yer vermesi, o zamanlarda pek de alışılmış bir tutum değildir.

5.3.TÜRKÇÜLERİN GÖZÜNDEN GİYİM VE TESETTÜR

Türkçüler tesettür konusunda İslamcılar ve Batıcılar kadar çok fazla yazı yazmamışlardır. Onların en fazla mesai yaptıkları konular genellikle kadın-erkek eşitliği, kadınların sosyal hayata dâhil olması gibi konulardır. Onların amacı genellikle sosyal hayatın içine sokmak için gerekli unsur olarak tesettürü görürler. Yine de bu tesettür ile ilgili aleyhte düşünenler de vardır ki onların başında Ziya Gökalp gelir. Ona göre, örtünme Türk kadını için bir hakaretti⁵¹⁴.

Rıza Tevfik ise, tesettürü dini değil, sosyal bir mesele olarak görenlerdendir. Ona göre tarihi araştırmalar, Bedevi Araplarda, Kırgızlarda daha birçok İslam kavimlerinde örtünme âdetinin olmadığını göstermiştir. Tül ve yaşmak âdetinin Bizans'tan alındığını ifade etmiştir. Yine ona göre, Sefaletin örtünmesi de örtünmemesi de berbattır. Fakat yine de kökleşmiş adetlerin birden bire karşı gelip kaldırmaya çalışmak sosyal dengeyi bozar. Çünkü ıslahat sokaklardan değil, ailelerden başlar⁵¹⁵.

Halide Edip, tesettür tartışmalarına pek dâhil olmak istememiştir. Tesettür ile ilgili görüşlerini genellikle romanlarındaki kadın karakterlerde belirtmiştir. Örneğin Yeni Turan adlı romanında kadın, çarşaf ve peçesini atmış, başörtülü ve mantoludur⁵¹⁶.

Türkçü dergilerden Yeni Felsefe Mecmuası'nda tesettüre uymayanlara karşı çıkan uyarılara eleştiri gelmiştir. Buna göre “*Maksadımız, kadınlarımızın dinin emirlerine, hükümlerine itaat etmemelerini talep ve temenni eylemek değildir. Dine riayet olsun, hem de tamamen riayet olunsun. Fakat dine isnad ederek böyle beyannamelerle İslam hanımlarına tazyik edilmesin*”⁵¹⁷ diyerek toplumun

⁵¹⁴ Cihan Aktaş, **Tanzimat'tan Günümüze Kılık Kıyafet ve İktidar**, 2.b., Nehir Yay., Ankara, 1991, s.101.

⁵¹⁵ Rıza Tevfik, “Muhasebe-i İctihad”, S.94, s.2101. Ayrıca bkz. Ülken, a.g.e., s. 379.: Murat Aksoy, **Başörtüsü-Türban, Batılılaşma-Modernleşme, Laiklik-Örtünme**, Kitap Yay., İstanbul, 2005, s.83.

⁵¹⁶ Aksoy, a.g.e., s.84: Kurnaz, a.g.t., s.68.

⁵¹⁷ İmzasız, “Kara Kuvvet Karşısında Türk Kadınları”, **Yeni Felsefe Mecmuası**, 15 Nisan 1328 (28 Nisan 1912), S.17, s.21'den naklen Kurnaz, a.g.t., s. 69.

huzursuzluğunu körüklemekle itham etmiştir. Yine de Yeni Felsefe Mecmuası kadının tesettürlü olmasına olumlu bakmıştır.

Türk-İslamcı kimliğiyle bilinen İslam Mecmuası, tesettür lehinde düşünenlerdendir. Nitekim, İslam Mecmuası'ndan bir hanım okur, tesettür aleyhtarlarına karşı tepkisini sunmuş ve Müslüman kadınlarının asıl sorunlarını şöyle dile getirmiştir: *“İşte biz de bu gün kadınlık, analık âlemine mahsus dertlerimizi ortalığa vaz' etsek, bugünün bu devrin efendilerine söylesek fena mı etmiş oluruz. Fakat ben belki bütün hemşire hanımlarda hiç bir vakit düşünmüyoruz. Hiç bir vakit çarşaflarımızı yırtıp, başlarımıza şapkalar geçirerek sokaklara dökülmek, balolara iştirak etmek, açılmak, saçılmak istediğimiz yok. Bunlar hatırlarımızdan bile geçmiyor. Biz bundan Allahu azim-üş-şan'a sığınırız. Bizim, biz Osmanlı Müslüman kadınlarının bu istenilmeyen vadilere dökülmeden pek ve pek çok dertlerimiz vardır. Mesele çarşaf, peçe meselesi değil, belki asıl kadınlık meselesi olmalıdır. Asıl kadınlık âlemine aid yüz yüsti bırakılan mühim meseleler önünde öyle kılığa, kıyafete aid sözlerin hiç bir kıymeti olmasa gerek.*

Bugün erkekler âleminde erkekler hayatında pek mühim inkılablar husule geldiği gibi dinler hayatı da bundan müteessir olmadı değil. Dün, evvelleri okuyup yazmayan erkekler hayat sahnesinde herkes gibi geçinip gittikleri hatta zengin oldukları, büyük memuriyetlere kadar yükseldikleri halde zamanımızda artık kabul olamıyor. Ticaret içinde ecnebilere rekabet edebilecek sanat içinde belki ilim lazım. Küçük memuriyetler için bile büyük mekteplerin şهادetnameleri isteniliyor. Dün, evvelleri bir gün çalışıp kendisini ailesini iki gün geçindirebilen bir erkek, şimdiki zamanda hergün sabahtan akşama kadar çalıştığı halde kendisini, aileini mesud edemiyor. Bu hal yalnız şehirlerimizde değil, köylerimizde de böyle. Hayatlar her tarafta yavaş yavaş değişiyor. Maişetler yavaş yavaş güçleşiyor. Artık bu hakikate inanmaktığımız lazımdır.

Sair milletler, hatta kuvvetli komşularımız bu hale karşı bize 2-3 hatta 10 kazanmayı temin eden ilim, fen, sanat ile mücehhez olmak lüzumunu hissettirdikleri gibi, kendi âlemlerinin yarısını teşkil eden kadınlarından dahi istidad etmek lüzumuna çoktan kanaat getirmişlerdir. Şu halde bizim birimize karşı onlar iki çalışıyorlar, demektir. Amerika'daki kemiyet farkı böyle bire bir olduğu gibi, keyfiyet farkı da pek azımdır. Onlar ilimlerinin, fennlerinin yardımıyla bizim bir kaçımızın yapamadığını bir işi tek başlarına yapıyorlar. İşte bunun için işleri,

dünyaları ilerliyor. Aynı zamanda hayatın günden güne artmakta olan ağırlıklarına karşı da bizim gibi zebun kalmıyorlar.

İşte biz karşımızdakilerin şu faaliyeti neticesi olarak husule gelen hayat ağırlığı ile zaten bunlar ile aramızda ezelden beri mevcut olan rekabet hislerinin fiili, madi eserleri önünde ister istemez boyun eymek mecburiyetinde bulunuyoruz. Müslümanlık âlemi de bizim ile beraber eğiliyor, mağlup oluyor.

İşte gerek bu rekabete karşı gelmek, gerek hayat ve maişetteki muvazeneyi bulabilmek için herhalde biz kadınların da erkeklere yardımcı olmaklığımıza ihtiyaç vardır. Hele erkekleri bulunmayan zavallı aileler göz önüne getirilince bu ihtiyaç büsbütün canlanıyor. Erkeklerin bile hakkıyla geçinemedikleri bu hayat içine kendi yağlarıyla kavrulmaya, mutlaka kendi başlarına kendi kendilerine geçinmeye mecbur olan kadınlar acaba ne yapacaklar? Elbette böyle zavallı kadınların bulunduğu inkâr olunamaz. Muharebeler daha birçok sebeplerle binlerce kadınların dul kalarak kendi başlarına geçinmek mecburiyetinde buldukları gözlerimizin önündedir. Hele geçinmenin ağırlığı yüzünden evlenemeyen erkeklerin de sayıları tahminimizin fevkinde olsa gerek. Demek oluyor ki bu surette birçok hanımlar açıkta kalıyorlar. İşte bütün bunlar, biz Müslüman kadınlarının da hayata karşı büsbütün yabancı kalmamaklığımız lazım geldiğini gösterir. Bu derterin çareleri taharri edilmez ise, ileride şimdikinden pekçok ziyade ictimai, ahlaki felaketlere maruz kalacağımızdan emin olmalıyız. İctimaî, ahlakî hayatımızı tehdidi altında bulunduran bu halin çaresini arayıp bulmak yalnız kadınların değil, akli başında olan bütün erkeklerin de vazifeleri dâhilinde olsa gerek. Erkekler ile kadınlar arasındaki samimi merbutiyet bu vazifeyi her iki taraf için müsavi kılar.

Biz Şark Müslüman kadınları her hususta ananelerimize sadakati adet edinmiş olduğumuzdan herhalde bu meseleyi de mümkün merteye yabancılara benzemeye yeltenmeyerek sırf milletimizin çizdiği hudud dâhilinde halletmekliğimiz lazımdır. Meseleyi bu hudud dâhilinde düşünür isek bile biz kadınların hayat ve maişette karışabilmeleri için güzel çığırklar hazırlanabilir, fikrindeyim. Hakikaten hayatta kendi şerait-i ictimaiyemiz dâhilinde olarak dahi Müslüman kadınlarının yapabilecekleri birçok işler vardır.”⁵¹⁸

Türkçü yazarlardan bir diğeri Ahmet Ağaoğlu ise Türk kadınlarının giyim kuşamı hakkında Alman kadınlarıyla ilgili bir hiciv yapar. “Alman kadınının sakın ve

⁵¹⁸ F.N, “İslam Kadını Müracaat Ediyorum”, **İslam Mecmuası**, 13 Şubat 1329 (26 Şubat 1914), C.1, S.2, s.s.59-61.

pür-huzur tavrı, ciddiyeti, sadeliği beni hayretlere sevk etti. İstanbul'un en ücra sokaklarında bile tesadüf ettiğiniz o gülünç, dar, meşy-i tabiye garip bir siyak veren eteklere, o yüksek tabanlı potinlere burada asla tesadüf etmezsiniz. Alman kadınının zahiri libası da Batı kadar sade, ciddi, temiz, güzel ve zevk-i selime muvaffaktır. Ya rabbi nasıl oluyor da biz, kadınlık meselesinde bile – Avrupa'nın o müsbet, pür-feyz-i bereket taraflarını görmüyoruz da – hemen bulvarlarının çıkarmış olduğu ve Avrupa'nın orta göbeğinde sakin olanlarca bile kabul olunmayan menfi ve gülünç modalarını alıyoruz?” diye bu durumun Batı taklitçiliğinden başka bir şey olmadığını ifade ettikten sonra, “Osmanlı'nın kendi içinden bir gelişme söz konusu olsaydı taklitçiliğe gerek kalmazdı” diyerek, kıyafetteki durumun tamamen taklitçiliğin bir neticesi olduğu yönünde görüş belirtmiştir⁵¹⁹.

İslam Mecmuası'ndan yine bir hanım okur I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru bazı ‘Müslüman hanımların halleri hakkında’ şu bilgileri veriyor: “Tütün dumanlarına boğulmuş süslü bir odada, üzerinde konyak, şampanya şeyleri bulunan masanın etrafında suni nezaketler ibraz eden birkaç erkekle beraber, erkek kılıklı erkekleşen bir kadın söylüyor, gülüyor, güldürüyor, anlıyor, anlattırıyor. Yahud süsler içinde çirkin bir hanımefendi, muhakemeden arî onu bir tehlikeli herhangi bir hayalin netice-i tesiri altında kalmaya hazır, bunun için kadınlık, validelik vazifeleri fazla bir kaydolduğundan hürriyet ile kabil olduğundan telif değildir. Bunun ağızında da hürriyet kelimesi dolaşır durur. Vakadan vakaya atılır. Nihayet feci vakaların kurbanı olup gider. Yahud yüzü gözü düzgünlerle taravet-i tabiyesini kaybetmiş bütün efkârı kendi güzellik ve tuvaletine matuf olduğu halde hiçbir şey de bilmeyerek anlamayarak bir takım büyük meselelerden bahseder, söylenir, durur. Güya hür, âlim bir kadın imiş...” toplumun gittikçe yozlaştığından dem vuruyor.

Sözlerine şöyle devam ediyor: “Beşerin nısf-ı diğerini boğmakta olan bu ictimâî hastalığı daha yakından tedkik edecek olursak, göreceğimiz şey, azgın kalpleriyle nasıl edebileceklerini kestiremeyen süslü zengin kadınların, bu mesele hakkındaki behimî tasavvurlarından ziyade fakir kadınların zaruretten sararmış yüzleriyle, zahmetler, endişeler içerisinde zayıflamakta olan metanet-i ahlakiyeleri, vakar neseviyyetleri olacaktır. Yoksa bunun önüne o bayağı levhalarla semir yürekliğin temennisinden ibaret olan hürriyet pek geride olup ötekilerin fecaatı karşısında unutulur gider. Zannedersen kadınların hürriyeti ancak böyle zaruret ve

⁵¹⁹ Ağaoğlu Ahmet, Almanya Seyahati İntibaatından: Alman Kadınlığı”, T.Y, 21 Mayıs 1331 (3 Haziran 1915), C.8, S.6 (84), s.s. 2614-2615.

felaket önünü almaya hizmet edecek bir hürriyet olmalıdır. Onun için her türlü mahzurlarına rağmen mantıki ve makul bir hürriyetin kabulüyle Müslüman-Türk kadınları üzerindeki boyunduruğu kaldırmak herhalde şayan-ı temennidir.

Heyet-i ictimaiyenin müsbet zulmünden şikâyetle Müslüman-Türk kadının hiç de haklı değildir. Bilakis heyet-i ictimaiye onları pek fazla şımartıyor. Lüzmundan fazla bahşolunan imtiyazlar kadınları yalnız mutazarrır ediyor. Onları göklere çıkardığı halde toprakta yürümelerini öğretmiyor. Sırf adi güzelliğe olan prestijte insanlığı alçaltıyor. Kadınlardaki metanet-i ahlakiye ile neseviyyetlerini muhafaza edebilecek vakardan ibaret olan asıl insanlık hassasını öldürüyor. İşte onun kadınlara olan zulmü buradadır. İşte kadınlık meselesinden ibaret olan bilmecenin de anahatları bu hakikati anlamaktan ibaret olsa gerek.

Bugün kadınlar erkeklerin mevhum hükümetlerini, ya hakikatte manevi bir menba-yı saadet olan aile vazifelerini, çarşaf, peçe, tesettür bilmem ne meseleleri dillerimize dolayacağımıza asıl kadınlık meselesiyle uğraşmaklığımız icap eder. Fikrimize göre kadınlık meselesi bunları hal, belkide kadınların asırlardan beri gördüğü fena terbiye neticesi olarak onları sırf dişi ve oyuncak tellakki ettiren efkâr-ı umumiyedeki kanaatin tebdili meselesi olsa gerek, İşte kadınlar kendi kendilerini bu düşmüş oldukları küreyveden çıkarır ve erkeklere de bunu kabul ettirebilirlerse kadınlık meselesi halledilmiş olur, zannındayım.”⁵²⁰

Türkçü kadın dergilerinden olan Kadınlık'ın, ana programı Türk kadınına cahillikten kurtarmak, çağdaş hale getirmektir. Türk kadını öncelikle hukuksal olarak sahip olması gereken hakları elde etmelidir⁵²¹.

Hacı Cemal ise bir erkek olarak, hemen hemen eş zamanlarda, İslamcıların kadın tanımının karşısında “*Biz erkekler, kadınlardan büyük hangi meziyete malikiz? Para kazanıyor isek onlara müsaade ettik mi? Teşkil-i aile ediyoruz, onlara bu hususta imtiyaz-ı mahsus bahsettik mi? Meşak ve mezâhim veya zevk-ü sefamıza, onları teşrik (ortak) ettik mi? Velhasıl kadınlara ne verdik ki, ne istiyoruz?*” diyerek dikiliyor. Sözlerine devamla “*Hakk'ül-insaf şöyle bir düşünürsek asıl biz erkekler idaresizliğimiz neticesi, kadınlığın bu tereddisine âmil-i yegâne olduk*” diyerek

⁵²⁰ Fevziye Abdürreşid, “Kadın Meselesi”, **İslam Mecmuası**, 15 Mayıs 1333 (15 Mayıs 1917), C.5, S.53, s.s.1055-1058.

⁵²¹ Kurnaz, a.g.t., s.210.

kadınların terakkisi ve hakları için onların yanında olduğunu açık şekilde ifade etmiştir⁵²².

Çoğu gazete ve dergide bahsedildiği gibi adı geçen dergide de kadın kıyafeti konusuna değinilmiş ve Kadınlık yazarları konu hakkında fikir beyan etmişlerdir. Onlar, kıyafet konusunda muhafazakâr olmayıp, aşırı bir Avrupaîliğe karşıdırlar. Dergide imtiyaz sahibi Hacı Cemal konu hakkında görüşlerini şöyle açıklamıştır: *“Hürriyet-i matbuat ve serbesiyet-i kelama malik olduğumuz dakikadan itibaren kadınlık inhitatı hakkında ileri sürülen birçok efkâr ve mütaalât bazı kadınlarımızca su-i tefsire uğratarak kadınlığın meziyet ve kaderi elbisenin la-parizyen ve çarşafının adab-ı umumiyeye tamamıyla muhalif bir surette olması lazım geleceği zan ve zehâbı hâsıl ettiği görülüyor. Şu halde kadınlardan beklediğimiz terakki ve teali ma'kûsen mütenasib tecelli ediyor demektir. Çünkü hemen ekseriyet derecesine varan tahsil görmüş hanımefendilerimiz memlekete müfid ve atıye tam manasıyla birer vatanperver yetiştirebilecek bir kudrete malik oldukları halde bunu su-i istimal ederek tahsil-i medeniye modaya muvafık melbûsata hazır ile izhar-ı tekemmül ediyorlar. Hâlbuki bugün gözümüzün önünde binlerce ecnebi kadınlarının bulunduğu bir taraf-ı medeniyetin mehd-i zuhuru ve pek vâsi' derecede mahal-i tatbiki olan Paris'te bile bizim bazı Türk hanımlarımızın telebbüs ettikleri çarşafa mümâsil orada bir elbise göremezsiniz. Moda namı tahtındaki bu gibi çirkin kıyafetlere orada ancak artistler, şantözler (kadın şarkıcılar), ve hayat-ı ictimaiyede bir mevki bulunmayan kadınlar girmektedirler. Açık ve serbest gezmekte olan kadınların bile girmeye te'dîb ettikleri bu karnaval kıyafetlerini Türk hanımlarından bazılarının nasıl kabul etmekte olduklarına hayret ediyorum.”*⁵²³ Aynı yazar makul olan giyim tarzını ise şu şekilde açıklamıştır. *“Kadınlar şimdiki şantöz (kadın şarkıcı) ve artist kıyafetleri - ki medeniye makûsen mütenasibtir - kurtarılarak suret-i telebbüs ve tesettürü bir hadd-ı makûle ifrâğ etmelidirler. Mesela bu gibi çarşafın yerine kollu yeldirme ve bir başörtüsü ile serbest gezebilmelidirler.”*⁵²⁴

Kadınlık'ta yazan başka bir yazar olan B. Advıye Sıdkı ise kendini muhafazakâr olarak görmese de moda perestliğe ve israfı karşıdır. *“Rica ederim, bu edebi bir hikâye değildir, meseleyi ehemmiyetle düşünelim... Artık aklımızı başımıza toplayacak devrelerdeyiz. Avrupa ressamlarının muğfil (aldatıcı) fırçalarıyla tersîm*

⁵²² H.C, “Serbesiyet-i Nisvan”, **Kadınlık**, 26 Nisan 1330 (9 Mayıs 1914), S.8, s.s.2-3.

⁵²³ H.C, “Kadınların Mevki”, **Kadınlık**, 3 Nisan 1330 (16 Nisan 1914), S.5, s.s.2-3.

⁵²⁴ H.C, “Serbesiyet-i Nisvan”, **Kadınlık**, 26 Nisan 1330 (9 Mayıs 1914), S.8, s.s.2-3.

*edilen (resmedilen) bir takım modaları taklid ve tatbik etmekle güzelleşeceğim, terakki eyleyeceğim gibi budalalıklardan vazgeçmek zamanı gelmiştir.”*⁵²⁵ diyerek durumun vahametine vurgu yapmıştır.

Türkçülük akımından etkilenen Şelale Mecmuası, İkbal ile sürekli atışmasıyla bilinen bir dergidir. Kısa yayın hayatı olmasına rağmen toplumu ilgilendiren hemen her konuda fikir beyan etmiştir. Bunlardan biri de tesettür meselesidir ki, geçen bölümde bahsedildiği gibi, Sebil’ür-Reşad’ın sütunlarında da bir makalesi yayınlanmıştır. Türkçü olmasının yanı sıra, tesettür konusunda İslamcılar ile aynı tarafta yer alan Şelale, 44. sayısında görüşünü şöyle ifade etmiştir. “*Okuyucuların malumu olduğu üzere son iki üç hafta içinde tesettür-ü nisvan ile yeniden iştiğal edenler çoğaldı. İkbal Gazetesi’nde yazı yazarlar ‘Şeriat müsaittir!’ teranesiyle kadınlarımızın Avrupa kadınları gibi sellemehü’s-selam (aldırış etmeden) açık, saçık gezmelerine taraftar çıktı. Şelale ise bunun aksini iltizam ve isbat etti. Her şeyde olduğu gibi İkbalciler ile aramızda bu meselede dahi büyük bir ihtilâf türedi. Ne yapalım? Şelaleciler âlem-i İslam’ın saadeti ve tealisini din-i İslam’ın ahkâmında görüyorlar. Tesettür-ü nisvan ise şeriat-ı muhattaramızın en zaruri ve en mühim mesailinden biridir.”*⁵²⁶ Ayrıca Lion Ticaret Enstitüsü’nde öğrenci olan A.Feridun Efendiyof, Şelale Mecmuası’nda “*Tesettür-ü nisvan meselesi biz Müslümanlar için büyük hatta pek büyük ve ehemmiyetli bir mesele olduğundan bu hususta pek çok mübahasata iştirak ettim. Ekseriyeti, açıklık taraftarı olanlarda gördüm. Fakat fikr-i acizanemce bu yanlış bir fikirdir.”* diyerek tesettür lehine sözler sarfetmiştir. Yazısının devamında ise Türk hanımlarının eğitim düzeylerinin düşük olması gibi sorun olduğundan öncelikle bu sorunun halledilmesi gerektiğini vurgulamıştır⁵²⁷.

Kadınların moda ve süs düşkünlüğü Şükufe Nihal’in de dikkatini çekmiş ve bu konuda fikir beyan etmeye kendini mecbur hissetmiştir. Türk Kadını sütunlarındaki ifadelerine göre “*Mektebe giden bir genç hanımın yüzündeki pudralar, dudağındaki boyalar, gözlerindeki sürmeler, kendisini ciddi bir gaye takip eden bir hanıma benzemekten katıyyen uzaklaştırırdığı gibi hakikatte doğru olmasa bile, kendisinden beklenen bütün ümitleri ihlal eder.”*⁵²⁸ diyerek toplumdaki bir takım yozlaşmanın okula giden kızlara kadar düştüğünü göstermek istemiştir.

⁵²⁵ B. Advıye Sıdkı, “Telebbüs ve Tezeyyün-ü Nisvan”, **Kadınlık**, 10 Mayıs 1330 (23 Mayıs 1914), S.10, s.s.3-4.

⁵²⁶ İmzasız, “Tesettür-ü Nisvan”, **Şelale**, 7 KE 1329 (20 Aralık 1913), S.44, s.5.

⁵²⁷ A.Feridun Efendiyof “Tesettür-ü Nisvan ve Terakki”, **Şelale**, 7 KE 1329 (20 Aralık 1913), S.44, s.s.4-5.

⁵²⁸ Şükufe Nihal, “Mekteplerde Kıyafet” **T.K.**, 15 Ağustos 1334 (15 Ağustos 1918), S.7, s.99.

Mehmet Arif makalesinde, kadının tuvalet giymesine karşı olmadığı gibi hakkı olduğunu da düşünmesine rağmen adabınca giyilmesi taraftarıdır. “*İtidâl ve edep dairesinde bir beis görülemez... Kadınların eşkâl-i hariciyelerinden, vücutlarına iyi bakıp bakmadıklarına, hüsn-ü tabi'yet sahibi olup olmadıklarına, hüsn-ü zevk-i bedî'ye malik bulunup bulunmadıklarına pek güzel hükmetmek mümkün olabileceği gibi ahvâl ve etvâr-ı zahireleri de, ismet ve iffetleri için bir mi'yâr olarak telakki edilebileceğinden tezeyyün ve tuvalet hususunda haricen olsun ifrât (aşırı) dereceye vardırıp kendilerini şaibedar etmemelidirler. Zevclerinin celb ve muhafaza-ı muhabbetleri için kadınların terbiye-i ahlakiye ve fikriye sahibi olmaları şart-ı a'zam olmakla beraber cismen de onlara güzel görünmek için suret-i daimede tuvaletlerine itinaya, vücutlarına iyi bakmaya ve sıhhat ve tarâvetlerini muhafaza ve idameye mecburdurlar.*”⁵²⁹ Özellikle sokakta özen gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bu alıntılardan anlaşılacağı gibi Türkçülerin de tesettür konusunda ayrıldığı görüyoruz. Muhafazakâr ve modernist ayrımında ağır basan Türk-İslamcı gelenekten dolayı muhafazakâr Türkçülerdir. Genellikle onlar, İslamcılar ve Batıcılardan farklı olarak, öz kültüre dönme taraftarı olmuşlar ve Rıza Tevfik’in de dediği gibi dönemde insanların bu tarz durumlara alışık olmadıkları, yumuşak bir geçiş olması gerektiğinin üzerinde durmuşlardır. Peçe, yaşmak, çarşaf gibi tesettür unsurlarının Bizans ve İran kültüründen alındığı çoğunlukça tekrar edilmiştir.

Türkçü kadın dergilerinden Kadınlık ise Batı’nın abartı kostümlerinin giyilmemesi gerektiğini, onların Avrupa’da bile şarkıcı ve artistlerin giydiğini ifade ediyorlardı. İmtiyaz Sahibi Hacı Cemal makul kadın giyimini “Edep dairesinde kıyafetler ve başa da bir başörtüsü” olarak tarif etmişti.

5.4.İŞGAL İSTANBUL’UNDA TESETTÜR MESELESİ

Tesettür Meselesi, Tanzimat Dönemi’nde Osmanlı kadın kimliğine yönelik tartışmalarla dile getirilmiş, II. Meşrutiyet’in getirdiği, görece, özgürlük ortamında da mesele, daha çok tartışılmıştır.

Bir yandan Osmanlı’da bir takım dönüşümler yaşanırken, bir yandan da siyasi ve askeri çıkmazlar devletin belini büküyordu. Bilindiği gibi 1914-18 arasında dünya

⁵²⁹ Mehmet Arif, “Tuvalet Yahud Kadınların Tuvaleti Hakkında Umumi Mütalaat”, **T.K.**, 15 Ağustos 1334 (15 Ağustos 1918), S.7, s.110.

tarihinde ilk kez küresel bir savaş baş göstermiş ve Osmanlı, bu savaşta yenilmişti. İşte bu buhranlı süreçte, erkekler askere alınınca ve savaşta şehit düşünce, toplumda bir takım toplumsal ve ekonomik buhranlar yaşanmıştı. Erkek nüfusun azalmasıyla üretim oranı düşmüş ve erkeklerden kalan işlere de kadınlar bakmaya başlamıştır. Böylesi bir olağanüstü süreçte, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde tartışıldığı gibi, kadınların çalışması tartışılmamış ve kadın yapabildiği oranda devlet ve millet için çalışmıştır. Kadının sosyal ve ekonomik alanda var oluşuyla, bir zamanlar tartışma konusu olan çoğu durum artık olağan görülmeye başlanmıştır. Bu normalliklere rağmen, bir konu vardı: Tesettür Meselesi.

Mondros Ateşkesi'nden sonra uzun tartışmalara sebep olan tesettür sorunu, devam etmiştir. Başkent İstanbul'un işgal edilmesiyle ve şehirli kadınlar yabancı kadınlar gibi giyinmeye başlamasıyla tesettür meselesinin bir kez daha ateşi yakılmıştır. İşgal İstanbul'unda, olağanüstü bir süreçte, daha ciddi konular tartışılmıyken ya da çözüm için düşünülmesi gerekirken neden kıyafet konusunda tartışmalar yaşandığı sorusu akla gelebilir. Bunu da şu şekilde izah edebiliriz: Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde zaten hafızalarda yer edinen tesettür tartışmaları süreci çok önemlidir. Fakat bu bakış açısına bir de yenilmişliğin bir travmasını ekleyebiliriz. Çünkü kıyafet kimlik göstergesidir. Yani bir milletin kültürüdür, var olabilmek için pek ehemmiyetli bir olgudur. Dolayısıyla Müttefik devletlerin kadınları gibi giyinmeye başlayan İstanbullu kadınlara tepki gösterilmesi doğal bir reaksiyondur⁵³⁰.

İşgal Dönemi'nde yaşanan tesettür tartışmaları, diğerlerine oranla tansiyonu daha da yükseltmiştir. Öyle ki Sebil'ür-Reşad'ta imzasız olan bir yazıda tesettür aleyhtarları 'Sahte Müslümanlar' olarak ifade edilmiştir. Bahsi geçen yazıda "*Bu sahte Müslümanlar Türk kadınlarını izlâl ettiler. Ellerine kuvvet geçince muhiti müsait bulunca tesettürü kaldırmak için türlü türlü şekillerle, modalarla ortaya çıktılar. Her türlü fenalıklara ön ayak oldular. Diğer taraftan tesettür aleyhinde kucak kucak neşriyatta bulundular. Bu surette birçok saf kadınları baştan çıkardılar. Nihayet devlet müşkil bir vaziyete düşünce bu münafıklar işi büsbütün aleniyyete döktüler. Çarşafı çıkararak garip şekil ve kıyafetlere girdiler. Bir takım mağazalara reklam için endamlarını teşhîr ettiler. Bu suretle İslam'ın mecruh (yaralı) kalbine hançerler sapladılar. Artık mevcudiyet-i İslamiye namına bunların*

⁵³⁰ Safiye Kıranlar, "Değişen Kadın Kimliği Üzerine Bir İnceleme: İşgal İstanbul'unda Tesettür", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.2, S.1, (2007), s.315.

*mahiyetlerini (iç yüzlerini) ortaya koymak farz olmuştur. Sahte Müslümanlarla hakiki Müslümanlar ayrılmalıdır.”*⁵³¹ diyerek tepkiler dile getiriliyordu. İslamcı Hanım okurlar ise sadece karşılığında söz söylemekle yetinmezler ve bu tesettür aleyhtarlarına karşı hükümetin tedbir almalarını isterler⁵³².

Babanzade Ahmet Naim ile Necmettin Sadık Beylerin tesettür meselesi dini mi ahlak icabı mı olduğu hakkında bir tartışma yaptıkları sırada, Türkçü aydın Ahmet Cevad’ın karışması sebebiyle, Babanzade Ahmet Naim Bey, Ahmet Cevad’a cevap verme gereği duymuştur.

Buna göre Ahmet Cevad, tesettür meselesi hakkında dört soru sormuştur.

- 1- *Tesettür-ü nisvan bir mesele-i diniye mi, ahlakiye mi?*
- 2- *Tesettür-ü nisvan dini muhabbette olunca efsâl-i mükellefenden hangisine tevafuk eder?*
- 3- *Ferâiz ve vacibât-ı mazhar rivayet etmek için hükümet ne dereceye kadar müdahale edebilir?*
- 4- *Bu müdahale her zaman her yere mebni şekilde mi vaki olur?*

Bu soruların karşılığında Ahmet Naim Bey şöyle cevap veriyor:

- 1- *Tesettür-ü nisvan bize göre hem dini hem ahlakidir ve ahlaki olması dini olmasından neşet eder.*
- 2- *Tesettür ve ihticab-ı nisvan bütün müslimiyyenin ittifakıyla farzdır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de mansus-u aleyhtir. Sünnet-i Resul ile asr-ı eshabtan beri amel-i ümmette hep onu teyid etmiştir. Nass-ı kitap defaat ile matbuatta mevzubahs edildiği halde tesettür aleyhtarını, halkı ve ba-husus hanımları iğfal için “Kur'an'da böyle bir şey yoktur. Eskiden kalma bir âdeti hocalar, âleme dini diye yediriyorlar” propagandasından hali olmadılar. Bu gibi neşriyat o kadar müessir bir dereceyi bulmuş ki bu kadar vâsi’-i malûmat ile beraber zatuâlilerini bile buna adanmış gibi görüyorum.*
- 3- *Şer’-i İslami’de her Müslüman kendi halince emr-i bi'l-maruf ve nehy ani'l-münker (Şeriatın yasak ettiği şeyleri yaptırmama) ile memurdur. “Sizden her kim bir emr-i münker görürse müdahale-i faaliye ile elinden gelmezse dili ile ona da kâdir değilse kalbi ile tagyir etsin.” mealindeki hadis-i şerif hiçbir Müslüman’a bu mühim vazifeden kaçınmaya mecal bırakmamıştır. Adem-i*

⁵³¹ İmzasız, “Sahte Müslümanlar Ayrılmalı, Aramızdan Çıkmalıdır”, **S.R.**, 5 Şubat 1335 (5 Şubat 1919), C.15, S.390, s.455.

⁵³² Şükriye ve Aysel Hanımlar, “Sebil’ür-Reşad Ceride-i İslamiyesine”, **S.R.**, C.13, S. 390, s.s 455-456.

tesettürde münkerattan olduğu için onu her ne suretle olursa olsun izale etmek hükümetin vazifesidir. Bu hususta müsamaha ve ihmali caiz gören hükümet vazife-i şeriyesini bilmiyor demektir.

- 4- *Maksad-ı münkeri tagyir ve izale olduğuna göre şekl-i tagyir ve izaleyi tayinde fayda yoktur... Devletin eğer nasihat-âmiz kuru bir beyanname ile muvaffak olabileceğini aklı keserse o kadarla iktifa eder. Tehdid lazım ise tehdide kadar ileri gider. İka-yı tehdide ihtiyaç varsa onu da yapar. Hatta tesettür aleyhindeki konferanslarla matbuattaki neşriyatın şüyu' münkere bais olduğunu görürse onu da men etmek vazifesidir.*

Sonra Ahmet Cevad şu sözleri söylüyor: “*Tesettür-ü nisvan bizde bir örftür. Bu örf-i nass ile müeyyeddir. Fakat nassta tecdid edilen örf takriben 13 buçuk asır ikdam-ı Medine'de cari olan bir örf idi. Bugün cihanın kâffe-i ektâr ve ekâlimine yapılmış bulunan din-i İslam sâlikelerine tabi asr-ı saadete, Medine-i nisvanının tarz-ı tesettürüne riayete mecbur olduğunu kim iddia edebilir? Kim iddia edebilir ki nassda müstâ'mel-i islahatın manası müfesserince de tayin olunamamıştır? Celâbîb nedir? Hamr (Hımâr olsa gerektir) nedir? Bunları kim biliyor?*”

Ahmet Naim, bu sözlerin sahibinin yanıldığını ifade ettikten sonra Hicap ayeti nazil olmadan önce Araplar'da örtünme ve haremlik-selamlık uygulamalarının olmadığını, Hicap ayetiyle beraber bu uygulamaların başladığını beyan etmiştir. “*Hatta daha ilerisine giderek derim ki, şerrin tanımadığı örfler bizim için örf değildir ve örfün lisan-ı Şeriatta bir manası da 'maruf' yani hakkın rızasına mukarin olan e'fal ve ibadet olduğuna göre şeri olmayan örfler hep münkerdir. Münker ise hiç bir zaman şayan-ı etba' değildir.*”

Yazar devirden devire, coğrafyadan coğrafyaya tesettür etme usullerinin değiştiğini kabul etse de ortak payda da kadınların vücutlarını bol bir örtüyle örtmeye mükellef olduğunu; güzel koku sürmelerinin, ince kumaşlardan yapılan giysilerle dışarıya çıkmalarının haram olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda tesettüre riayet etmek kaydıyla modayı da takip edebileceklerini söylemiştir⁵³³.

Babanzade Ahmet Naim'in bir de Ebüzziya Tevfik'in oğlu Velid Bey'in yazısında vuku bulan bir görüş farklılığına cevap vermiştir.

“*Siz 'Tesettür yalnız bizde dini değil, ahlaki mahiyeti de haizdir.' diyorsunuz. Refikiniz ise 'Tesettür olsa olsa dini bir meseledir. Ahlak ile alakası yoktur.' diyor.*

⁵³³ Babanzade Ahmet Naim, “Yine Tesettür Meselesi: Ahmet Cevad Beyefendi'ye”, **S.R.**, 27 Şubat 1335 (27 Şubat 1919), C.16, S.393, s.s.37-39.

Kezalik siz 'Hükümet ahlaksızlığa karşı tedabir mânia ittihaz edebilir' diyorsunuz. O, bilakis 'Ahlak bir terbiye meselesidir, hükümet ahlaksızlığa karışmaz' diyor. Tabir-i diğerle bugünkü mübâdî-i idareyeye göre milleti terbiye ile mükellef olan hükümet bir edepsizin terbiyesini vermek hakkına haiz değildir demek istiyor.'

Velid Bey'in arkadaşına cevaben, *"Bunların sahaları ayrı değildir. Hukuk saha-yı ahlak ile ahlak da saha-yı din ile muhat olmak üzere üç daire-i müdahale vardır. Hatta din ile ahlak sahaları o kadar mütakaribtir ki ikisini bir addetmekte de mahzur yoktur. Ve dinsizlik, halkın zatına ve evamir ve nevasisine karşı hüremtsizlik, ahlaksızlıktır derim. Daire-i hukukun daha dar olması o sahada vicdan ile itikad müeyyidelerine müdahale-i hükümet müeyyidesinin inzımam neşet eder. Hâkimler cerasim-i ahlakiyenin kefesine el-evzâne bilseler saha-yı ahlak ile saha-yı hukukta birleşmiş olurdu."* demiştir.

Zabitanın, tesettüre müdahalesine gelince yazar görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir: *"Tesettür herşeyden evvel bir emr-i dinidir. Hem de ikamesi ülû'l-emre olan bir emr-i dinidir. O halde muârizınıza sorarım: Bu memlekette ahlaksızlığa karşı lakayid olmasını arzu ettiği hükümetin dine karşı da lakayid olmasını da mı tavsiye ediyoruz? Yoksa Kanun-u Esasi'nin, devletin dini din-i İslam olduğuna dair olan mevaddın-ı icradan hükümeti men etmek mi istiyor? Zabitanın umur-u ahlakiye ye müdahale edebileceğine dair Avrupa ve Amerika'dan getirdiğiniz misaller pek mukanna idi. Hem de o kadar mukanna idi ki muarızınız bile tesettürü şahsi ahlak meselesi addederek hükümet buna da din gibi - karışamayacağını söyledikten sonra: 'Avrupa'da, Amerika'da vaki olan müdahaleler, ahlak-ı umumiye ye pek çirkin görünen hadiseler içindir. Bizde de ahlak-ı umumiye ye bu kadar çirkin görünecek şeyleri zabıta men edebilir.' demekte muztarr kalarak kendi düsturunu, kaidesini nakz ve cerh etmiştir.*

Demekki hükümet ahlak-ı umumiye nazarında pek çirkin görünen şeyleri mânia salahiyetdar imiş. Öyle ise hanımların açık saçık sokağa çıkmaları onun gözüne pek şirin görünüyorsa kendine haber verelim ki diyar-ı İslam kâffesine göre bu gibi etvar lâübâli - yâne su-i zannın haklı veya haksız olması bir taraf - sahibinin iffetinden şübhe ettirecek kadar çirkindir. Bir de 'çirkin' tabirine mâ-sadak olan ahlakın miyarını, hududunu latifen tayin etselerdi bizi pek ziyade minnetdar ederlerdi. Mesela üryan olarak fotoğraflarını çıkarsan kadınlardan birine vazi ve kıyafetle sokağa fırlasa da birçok kimselere çirkin görünmese bu vazi ve tavrıyla arz ettim etmeye mehasin-i ahlaktan addedebilecekler midir?

Muarızınızın eski zamanlarda kadınlar daima erkeklerin taarruzuna uğrarken şimdiki kadınların her biri de hürmet görerek, çirkin bir nazara bile uğramadan erkekler içinde dolaştıklarını yine öyle yaptığı mukayesede vaki hale mutabık değildir. Va'ka, dediği gibi, kadınları yükseltmek için erkeklere, kadınlara daha fazla hürmet etmeyi öğretmek lazımdır. Fakat her halde bazı matbuatımızın yaptığı gibi onlara 'Yükseliniz, hürriyetinizi istirdad ediniz' diye adab-ı milliyeye mugayir etvar ve reftarı tavsiye etmek hürmet değil, mel'abe-i şehvet olmalarına hizmettir. Kadına hürmet - adı üstünde - 'harem' namıyla vaz'edilen kayd-ı diniyi adama ile onu kimi nazarlardan saklamaktır. Kadına hürmet ona iyi bakmak ve hiç bir din-i kanunda emsali henüz tekrar etmeyen hukuk-u şeriyyesinden kendisini mahrum etmemektir.

Sahib-i makalesinin gayet güzel sözü var: 'Din ve ahlakımızı kadınlara en nihayet polisler öğrenecekse, her işimiz bitti de polis müdürü mecburi kadın modaları tanzim edecekse vay halimize!' diyor. Evet, iş budur ki ya inerse felakettir, müsibettir. Fakat fesat-ı ahlak, adab ve ahlaka riayetsizlik onların müdahalesine yol açacak raddeyi buldu ise bilmem ki ayıb, kime racidir? Fesad-ı ahlaki hazmetmek istemeyen Müslümanlarla hükümete mi? Yoksa adaba riayet etmeyen hanımlarla velilerine mi? Daha açıkçası propagandalarla bazı hanımları sürur-u heva eden mütefekkirine mi?

Bizce hükümet bu işte karışmaya cidden karar vermiş ise iki tarafa başlı iki vazife tayin eder: Nisvan ile evliya-yı nisvan polisin müdahalesini istizam edecek kıyafetle arzu ve etvara katiyyen meydan vermemek, hükümette polislerin bazı taşkınlıklarını men edecek tedabiri ihmal etmemek.”⁵³⁴ diyerek tepkisini göstermiştir.

Kadınlar tüm yasaklamalara veya toplumun baskısına aldıriş etmeden sokağa İslam'a uygun giyinmeden çıkıyorlardı. Bu da polis müdahalesini beraberinde getiriyordu. Örneğin, 4 Mayıs 1919 günü şapka giyen bir kadın polis tarafından gözaltına alınmıştı⁵³⁵.

Kadın dergilerinden İnci Dergisi ise tesettür tartışmalarına zaman zaman katılmıştır. Derginin yazarlarından Zeliha Hakkı Hanım “Yeni hayatın telakkilerimizde ika ettiğimiz tebeddüller, kıyafetlerimizi tesirden hali kalmıyor. Bugün Türk kadını sokakta, çarşıda, mektepte, resmi dairelerde hatta uzun seyahatlerde görüyoruz.

⁵³⁴ Babanzade Ahmet Naim, “Tesettür Meselesine Zabıta Karışmasın mı?”, **S.R.**, 13 Şubat 1335 (13 Şubat 1919), C.16, S.391, s.s.13-14.

⁵³⁵ Sarıhan, a.g.e., s. 42.

İslam hanımını haremde yani umumi hayatın dairesi haricinde, tamamıyla mutekif bir ömür geçirirken nadir tesadüfle sokağa çıktığı zaman, gözünün içine kadar her tarafını sıkı sıkı örtebilirdi. Hâlbuki hayat şeraiti büsbütün değişmiştir.” diyerek günün durumunu özetlemiştir.

Aynı yazar kıyafette eskiye dönülemeyeceğini şu sözlerle ifade etmiştir: “...Mademki kadınlar umumi hayatta erkeklerin yanında mevki almaya cebredilmişlerdir, o halde bunlar gibi onlar da fikren olduğu gibi kıyafet cihetiyle de asrileşmeye mecbur bulunuyorlar. Binaenaleyh kadınlara ‘Eski kıyafetlerinizi muhafaza edeceksiniz!’ denemez. Nasıl ki erkeklerin pantolonundan şalvara dönmek ellerinde değildir. Çünkü kanunları hayat ve ahlak yapar, hayat ve ahlakı kanunlar değil!...”

Kıyafetlerimizin değişmesini zaruri görmekle beraber Türk kadınının doğrudan doğruya Garp modasına teeccüh etmesini tabi addetmiyorum ve kendi kendime soruyorum: ‘Acaba biz Almanların, Fransız modasına yaptıkları gibi bütün Garp modasına karşı milli bir Türk modası hareketi çıkartamaz mıyız?’ Erkeklerimiz kavuklarından pabuçlarına kadar bütün giydiklerini ecnebiyelerinkilerle değiştiriyorlarken, aldıkları şeylere terk ettiklerinden bir şeyler katmak yani eski telebüsün milli hususiyetini yenilerle ibka etmek kaygısına düşmediler, fakat biz Türk kadınları aynı yolu takip etmemeliyiz ve eğer iyi düşünür, mütefekkirlerimizin, muharrirlerimizin, müreyhilerimizin, ressamlarımızın muavenetlerini de temin edebilirsek zannediyorum ki milli bir moda vücuda getirmekte herhalde Almanlardan daha ziyade muvaffak oluruz...

İran ve Bizans medeniyetlerinden bize geçen tesettürü önceleri sarayda ayan ve paşa konaklarında yaşmak ve ferace; şehirli halk tabakasında da çarşaf şeklinde görüyoruz. Hâlbuki adetleri henüz öz menbalarındaki saffeti pek yakın duran Türk göçebelerinde, Türkmenderde ne feraceye ne de çarşafa tesadüf ediyoruz...

Filhakika karilerimizin büyük ekseriyetiyle menafî olduğuma şüphe etmeyerek diyeceğim ki çarşaf ne Türk kadınının asrileşen hayatına, ne tasvir ettiğim milli modaya, ne tesettüre, hiçbir şeye, hiçbir tarafa yarar şey değildir.”⁵³⁶ diyerek milli bir moda yaratma fikrini ortaya atmıştır.

İnci Dergisi aynı zamanda yaşmağın düzenlemesi hususunda bir müsabaka yapmak istediğini şu sözleriyle okuyucularına duyuruyordu: “*Bu nüshamızda*

⁵³⁶ Zeliha Hakkı, “Milli Moda”, **İnci**, 1 Şubat 1335 (1 Şubat 1919), S.1, s.s.4-5.

modaya aid bir müsabaka yapmak istiyoruz. Bilhassa yaşmak meselesi hakkında. Yeni baştan tadilen ihyâsı hususunu mevzubahis edeceğimiz yaşmak modası hal-i hazırda çarşaf biçimlerinin hepsine faik ve mümtaz, latif bir şekil irae eyleyebilir mütalâasındayız.”⁵³⁷

İnci’de imzasız yayınlanan bir başka yazı ise, kıyafet ve çarşafların düzenlenmesi gerektiğini duyuruyordu. “*Son zamanlarda kadınlarımızın tarz-ı telebbüsünde bir tekâmül meşhud olmakta ve Avrupa modaları nazar-ı itibara alınarak ve bizim tarz-ı hayatımıza göre ta’dil olunarak yeni çarşafklar kullanılmaktadır. Bu modellerin bazılarında taklitçilikten tamamıyla uzaklaşmadığı da müşa’de edilmekte ve çarşafklar muhtelif modellere tevfikân izhar edildiği cihetle çarşaf modasında da adeta bir buhran geçirildiği zannolunmaktadır. Modanın tahallüfü tabii olmakla beraber Müslüman kadınlarının tarz-ı telebbüslerine göre çarşafklarında esas itibarıyla mustakarr bir şekil alması ve her vakit, hatta her ay zarfında yeni yeni tahavvüller düçar olmaması lazımdır.”⁵³⁸*

İstanbul Hükümeti de tesettür üzerine tartışmalara ve gelişmelere daha fazla kayıtsız kalamadı ve İslami değerlere uygun bir takım girişimlerde bulundu. Haziran’da İslam kadınlarının dış kıyafetiyle ilgili tedbir alınması yönünde irade beyan edilmiştir. 21 Haziran 1922 tarihinde Takvim-i Vakayi’de yayımlanan karara göre, İslam kadınlarının dışarıda açık saçık giyindikleri tespit edildiğinden, dış kıyafetleriyle ilgili tedbir alınması için Meşihat ve Maarif Nezâreti görevlendirilmiştir. Adı geçen kararın sureti şudur:

“Nisvan-ı İslâmiye’den bazıları eyyam-ı ahirede kıyafet-i hariciyece pek laubaliyane durmakta ve seri’en vacib’ür-riaye olan mesturiyete menâfi eşkal ile kesb-ü güzâr eylemekte olup gerçi muhadderat hane-i derununde iktisa edecekleri elbisenin eşkali libaslerinin intihablanna tabi olmak lazım gelir ise de harici telbis ve istîmâl edilecek satırların herhalde şer-i şerife ve adab-ı İslâmiye’ye muvafik bir şekil müstahsende ve diyaneten ve edeben inkişâfi memnu’ ve medhûl cevahirihî kapadacak suretle bulunması elzem olduğu ve menafi-i şeriat ve diyanet ve mebayin-i edeb ve iffeti ziyî ve kıyafeti hariciyenin hususuyla makarr-ı hilafetde revaç bulabilmesi pek muzırr nate’ic-i tevlid eyleyeceği bedihi bulunduğu halde bu babda vacibül ittihaz olan tedabirin tatbikatında tekasül ve ihmal gösterilmesi nezdi ali-i cenab-ı hilafetpenahide tecviz buyurulmakla beraber elyevm kısmı azamı mugayir

⁵³⁷ İmzasız, “Yaşmak Modası”, **İnci**, 1 Mayıs 1335 (1 Mayıs 1919), S.4, s.13.

⁵³⁸ İmzasız, “Moda: Kışlık Mantolar”, **İnci**, 1 KE 1335 (1 Aralık 1919), S.11, s.19.

diyanet ve edeb açık saçıklıktan mütehaşi bulunan ve iffet ve ismetini muhafazada dikkat-i mütemadiyyesi meşhud olan İstanbul Sekine-i İslâmiyesince dahi tesirat-ı elem-engizi bedihi olarak İkdâm Gazetesi'nin 9069 numaralı nüshasında (Bizde Kıyafet ve Zevk-i Selim Meselesi) sernamesi tahtında muharer bendde nisvan-ı İslâmiye'nin kıyafetlerini tayin için Biçki Yurdu'nda bir heyet-i mahsusa teşkil edeceğinin ve hatta kız mektepleri talebatı çarşafı ne şekilde olmak lazım gelir ise onun da bu heyetçe kararlaştırılması Maarif Nezaretince tensib edilip nezareti müşarünileyhadan bir murahhasın azami mev'ud bulunduğunun gösterilmesi nisvanı İslâmiye'den bazılarının kıyafet laubilyanelerindeki redaitin izalesi lüzum-u mübremenin bu suretle de tebarüzüne delil olmasıyla ve teşebbüs vaki' nezd-i âlide rehin takdir ve istihsan görünmesiyle bunun hükümetçe sehabet ve himayeye mazhariyet-i iktizai maslahat olduğundan salifüz-zikr heyete bab-ı fetvadan vesair icab eden devairden en münasib memurinden lüzumu kadari iştirak ettirilecek bade-i izin nisvan-ı İslâmiye'ye şer'i ve edebe mutabık ve zevk-i selimin kabul edebileceği şekil ve surete muvafık bir setre-i hariciyenin tayin ve tesbitine elbirliği ile çalışılması ve verilecek kararın şer'iyen hak-pay-ı aliye arzıyla şayan buyurulacak irade-i seniye üzerinde dustur-u amel tutulması şeref-sunuh eden emr'ü ferman isabet-i beyan-ı cenab-ı hilafetpenahi mantuk-ı münifinden bulunmuş ve keyfiyet-i makam-ı sami-i sedaretpenahiden taraf ve alay-ı meşihatpenahi ile Maarif Nezareti celilesine tebliğ kılınmıştır.”⁵³⁹

Türk Bedayiini Koruma Cemiyeti, tesettür tartışmalarına çözüm bulabilmek için, çarşafa belli bir standart getirmek için kolları sıvamış ve bir kısım çalışmalar yapmıştır. Cemiyetin üyeleri, bu düzenlemeyi, “Kadının dış kıyafetlerini milli bir şekle sokmak ve bu amaç doğrultusunda gereken düzenlemeleri yapmak” olarak açıklamıştır. Böylece Batı taklidi ürünlere ihtiyaç kalmayacak, Türk tarzı tekrar ihya edilecektir⁵⁴⁰.

Hükümet ile ortak çalışan Türk Bedayiini Koruma Cemiyeti'nin üyeleri beyanatlar vermeye başlamıştır. Kurucu üyelerden Miralay İsmail Hakkı Bey “Bize bu cemiyet fikrini veren ve bu cemiyeti doğuran şey kadınlarımızın bu günkü gayr-ı münasib kıyafetleridir. Biz bu teşebbüslerimizle eskiyi rüçû etmek istemiyoruz. Yalnız adab-ı İslamiyete menâfi olan şekli daha muvafık bir şekle ifrâğ etmek istiyoruz.

⁵³⁹ Başlıksız, **Takvim-i Vakayi**, 21 Haziran 1338 (21 Haziran 1922), S.4496, s.1. : Ayrıca, “Tesettür Hakkında İrade-i Seniyye-i Hazret-i Hilafetpenahi”, **Mahfil**, ZK 1340 (Haziran 1922), C.3, S.25, s.3.

⁵⁴⁰ Bizde Kıyafet ve Zevk Meselesi”, **İkdâm**, 16 Haziran 1338 (16 Haziran 1922), S. 9069, s.3.

*Ümit ederim ki memlekette pek yüksek ve muhterem mevki işgal eden zevâtın bu cemiyetle son derece alakadar olması maksat ve gayeye daha sehl bir tarzda vasıl olmamızı intâc edecektir.”*⁵⁴¹ diyordu.

Devletin emir buyurduğu üzere çalışmalara başlayan cemiyet ilk toplantısını yapmıştır. Toplantıda ağırlıklı konu, gündemi meşgul eden uygun çarşaf modelini saptamak olmuştur⁵⁴².

Türk Bedayiini Koruma Cemiyeti bu işle, dikkatleri üzerine çekti ve bir takım eleştiriler aldı. Suat Derviş Hanım’a göre, İstanbullu kadınlar aslında Avrupa’yı taklit etmiyor, İstanbul’un kendisini temsil ediyordu⁵⁴³.

25 Haziran’da Türk Bedayiini Koruma Cemiyeti Yönetim Kurulu, Şeyhülislamlık’tan ve Maarif Nezareti Ortaöğretim Şubesi’nden birer görevlinin katıldığı bir toplantı düzenleyip, padişahın bu konudaki iradesini okuyarak asrı giyimden uzaklaşılmasına, ancak herhangi bir giyim tarzı için kadınların zorlanamayacağına karar vermiştir.

Cemiyetin üyeleri, Meclis-i Maarif üyelerinden Mehmet Ziya, Mehmet Ali Tevfik, Sanayi Nefise Müdürü Ressam Adil, Ressam Hikmet, Erkan-ı Harbiye Miralay Mütেকaidi İsmail Hakkı, Miralay Hafız Reşit, Miralay Halit, Yakup Kadri, Yahya Kemal, Mustafa Şekib, Enis Behiç, Falih Rıfkı, Hakkı Süha beylerle; Saime, Hamiyet, Naciye Fiham, Refika, Refia, Aliye Esat, Nüzhet Abdurrahman, Saadet Şemsettin, Münevver, Zeki, Sabiha, Nezihe Muhiddin ve Behire Hakkı hanımlardır. Modernleşme sürecinin aydın isimlerinin grupta yer alması dikkat çekicidir⁵⁴⁴.

Fakat çok geçmeden bu girişim tepkiyle karşılandı. Örneğin İkdâm Gazetesi’nde çıkan bir yazıya göre tek tip çarşaf belirlenmesi dayatmadan başka bir şey değildi. Ayrıca okullarda öğretmenler ve öğrenciler üniforma şeklinde belirlenen çarşaf modelini giyerlerse, diğer kadınların da daha kolay benimseneceği düşünülmüştür⁵⁴⁵.

Nitekim hükümetin bu girişimi çok kısa süre de olsa muhafazakâr kesimin içine su serpse de etkili bir girişim olmamış ve tekrar tesettür sorunu basın dünyasında yer almaya devam etmiştir.

⁵⁴¹ İsmail Hakkı Bey, “Kadınların Kıyafeti Bir Cemiyet Tarafından Tespit Edilebilir Zannolunuyor”, **İkdâm**, 26 Haziran 1338, (26 Haziran 1922) S. 9079, s.3.

⁵⁴² Türk Bedayiini Koruma Cemiyeti, **İkdâm**, 26 Haziran 1338 (26 Ağustos 1922), S.9079, s.4.

⁵⁴³ Suat Derviş Hanım, “Kadınlık ve Kadınlarımız”, **İkdâm**, 12 Ağustos 1338 (12 Ağustos 1922), s.4.

⁵⁴⁴ Türk Bedayiini Koruma Cemiyeti, **İkdâm**, 26 Haziran 1338 (26 Ağustos 1922), S.9079, s.4.

⁵⁴⁵ “Kadınların Kıyafeti”, **İkdâm**, 26 Haziran 1338 (26 Haziran 1922), S.9079, s.3.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında adı irticaya karışan İskilipli Mehmet Atıf da tesettür meselesi üzerine söz söylemekten geri durmamıştır. O, diğer İslamcı yazarlarımızı tekrar tesettürün dinen emredildiğini ayetler, hadisler ve rivayetler eşliğinde ispat etmek istemiştir. Bunun yanında “*Kadınların birer gözlerinden başka hiç bir uzuvlarını açmalarına mesâg-ı şeri’ yoktur... Beyan olduğu tarz üzere tesettür-ü şeri’ye riayet etmeyen kadınlar da günahkâr olup fiillerine göre akibet ve azab-ı ilahiye müstahak olurlar.*”⁵⁴⁶ diyerek kadınların bir gözü dışında bedeninin her yerinin tesettür dahilinde olduğunu ve belirtilen tesettüre riayet etmeyen kadınların Allah’ın gazabına uğrayacağını ifade ediyor. Yazısının devamında ise “*Tesettür-ü şeri’ye riayet edilmeli, fitne ve fesattan emin olmak şartıyla kadınların nehirlerde çamaşır yıkamalarında, kuyudan, çeşmeden, nehirden su getirmelerinde hayvanlarını meraya sevk etmelerinde, merada hayvanları sağmalarında, bağ, bağçe, bostanlarını imar ve onlara nezaret etmelerinde beis yoktur. Çünkü bu gibi muamelet dinen memnu değildir. Şunu arz edeyim ki, gayr-ı mahremle ihtilât etmemek şartıyla genç kadınların kendilerine mahsus olan mahallerde kendileri gibi kadınlardan veya mahremleri bulunan erkeklerden veya şevhetten kesilmiş ihtiyar ve innın kimselerden ilim, sanat taallüm etmelerinde ve kendilerine mahsus olan imalathanelerinde icra-yı sanat eylemelerinde memnu’ niyet-i şeri’ye yoktur.*”⁵⁴⁷

Mehmet Atıf, ‘tesettürün hikmetinin’ en büyük yararı olarak fuhuşu azaltması şeklinde açıklıyor. “*İrtikab-ı fuhuş cezası olmak üzere şeri-i şerif tarafından hudud, taarruzat vaz olunduğu gibi vesail fuhuş tarafını kapatmak üzerine tesettür vaz olunmuştur ki ahkâm-ı mezkure tamamen tatbik edilmek şartıyla efrad-ı Müslimin arasından fuhuşun mümkün mertebe ref ve izalesi temin edilmiş olur. ‘Efrad-ı beşeriye arasından izale-i fuhuş, hudud, taarruzat ve tesettür ile değildir. Ancak ilm, terbiye ve tasfiye-i ahlak ile olabilir’ diye vukubulan itiraza cevap olmak üzere deriz ki vesail-i fuhuş olan şeyleri mütemmemat-ı medeniyet namı vererek tervic eyleyen medeniyet-i hazıranın telkih eylemiş olduğu ahlak ve terbiye-i umumiye-i hazıra esasen efrad-ı beşeriye arasından fuhuşun ref ve izalesini değil, neşr ve tamimini iktiza eder ve ediyor.*”⁵⁴⁸

⁵⁴⁶ İskilipli Mehmet Atıf, “İhticab ve Tesettür-ü Şer’i”, **Mahfil**, Safer 1341 (Eylül 1922), C.3, S.28, s.72.

⁵⁴⁷ İskilipli Mehmet Atıf, “Tesettür ve Kadınların Erkeklerle İhtilati”, **Mahfil**, RE 1341 (Ekim 1922), C.3, S.29, s. 95.

⁵⁴⁸ İskilipli Mehmet Atıf, “Tesettürün Hikmet-i Şer’iyesi”, **Mahfil**, RA 1341 (Ocak 1922), C.3, S.30, s.118.

Mahfil'in Fikri isimli bir yazarı ise "Tesettür Meselesi Nasıl Halledilir?" sorusuna cevap aramış ve kendince çözümü şu şekilde bulmuştur: "Dininin emrini, ailesinin namusunu, nisvanîyetin haysiyetini takdir eden ve kadınlığının hakikatten pek yüksek bulunan kıymetini bilen hanımlarımız, bu fıkrayı destur-u hareket ittihaz ederler ve kendini bilen bir kadının evinde bile gezemeyeceği bir kıyafetle sokağa atılan kûşâde meşreblerin tarz-ı iktisası hilafına giyinirlerse tesettür meselesi kendi kendine ve müstahsen bir surette halledilmiş olur."⁵⁴⁹

Meşrutiyet Dönemi'nde artarak devam eden tesettür tartışmalarındaki tansiyon, Cumhuriyet Dönemi'nde azalmıştır. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk, kadının giysisine karışmamış, kendi doğal akışına bırakmayı tercih etmiştir⁵⁵⁰.

Yine de Atatürk'ün tesettür hakkındaki görüşleri tesettür aleyhi yönünde bilinse de, asıl karşı olduğu tesettür unsuru peçedir. O, İnebolu'da yaptığı konuşmada hanımlara ve beylere şöyle sesleniyordu:

"Hanım ve Bey arkadaşlarım,

İçtimai hayatın mebdei, aile hayatıdır. Aile izaha hacet yoktur ki, kadın ve erkekten mürekkeptir. Kadınlarımız hakkında, erkekler hakkında söz söylediğim kadar fazla izahatla bulunmayacağım. Bu mevcudiyeti ulviyeyi bilhassa huzurlarında müsamaha ile geçemem. Müsaade buyurulursa bir iki kelime söyleyeceğim ve siz söylemek istediğimi suhuletle anlıyacaksınız.

Esnayı seyahatimde köylerde değil bilhassa kasaba ve şehirlerde kadın arkadaşlarımızın yüzlerini ve gözlerini çok kesif ve itina ile kapatmakta olduklarını gördüm. Bilhassa bu sıcak mevsimde bu tarz kendileri için mutlaka mucibi azap ve ıstırap olduğunu tahmin ediyorum.

Erkek arkadaşlar, bu biraz bizim hodbinliğimiz eseridir. Çok afif ve dikkatli olduğumuzun icabıdır. Fakat muhterem arkadaşlar, kadınlarımız da, bizim gibi müdrük ve mütefekkir insanlardır. Onlara mukaddesatı ahlâkiyeyi telkin etmek, millî ahlâkımızı anlatmak ve onların dimağını nur ile, nezahetle teşhiz etmek esası üzerinde bulunduktan sonra fazla hodbinliğe lüzum kalmaz. Onlar yüzlerini cihana gösterebilirler ve gözleriyle cihanı dikkatle görebilirler. Bunda korkulacak bir şey yoktur..."⁵⁵¹ diyerek aslında başörtüsü ile ilgili bir sorunu olmayıp, kadınların peçe

⁵⁴⁹ Fikri, "Tesettür Meselesi Nasıl Halledilir?", **Mahfil**, RE 1341 (Ekim 1922), C.3, S.29, s.100.

⁵⁵⁰ Bige Yavuz, "Atatürk Devrimi ile Sosyal Yaşamın Çağdaştırılmasına İlişkin Fransız Bir Değerlendirme", **Atatürk Yolu**, C.4, S.15, (1995), s.326.

⁵⁵¹ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 1906-1938 (Açıklamalı Dizin İle)**, C.II., 5.b., TİTE Yay., Ankara, 2006, s.217.

altında rahat olamadıklarını ve bu durumun onlar için bunaltıcı olduğunu vurgulamıştır.



SONUÇ

Dünya tarihi kadar eski olan insanlığın, ötelenen tarafı kadınlar olmuştur. İnsanlığın tarım faaliyetlerine başlaması ve yerleşik hayata geçip mülkiyet anlayışı geliştirmesi kadının mevcut durumunda değişime neden olmuş ve onu geri plana atmıştır. Türk topluluklarında ise yerleşik hayata geç geçilmiş, dolayısıyla ataerkil düzenin başlanması zaman almıştır. Bu nedenle Eski Türklerde kadın, diğer milletlere göre daha fazla toplumsal önem taşımıştır.

Kadının toplumsal statüsündeki değişme giyim kuşam şekillerini de etkilemiş ve tek tanrılı dinlerden önce kabul edilen tesettür unsurları dinlerin gelişiyle beraber kural haline gelmiştir. Doğal yaşam şekilleri ve İslamiyet'in, diğer dinlere kıyasla, geç gelmesinden dolayı eski Türk kadınları tesettür unsurlarını kullanmamışlardır. İslamiyet'e geçişle beraber ataerkil olan Arap ve İranîler ile etkileşime geçen Türklerin, yıllar ilerledikçe eski yaşayışları değişmeye başlamış ve İslam kültürünün etkileriyle Türk kadının statüsünde değişim meydana gelmiştir.

Osmanlı Kuruluş Dönemi'nde toplumsal hayatta var olan Türk kadınları, Klasik Dönem ile beraber yüzyıllar içerisinde toplumsal hayattan soyutlanmış ve yüz örtüsü de dâhil olmak üzere tesettür unsurlarını tam olarak kullanmışlardır. Bu süreç Lale Devri'ne kadar devam etmiş, bu dönemde Batı modası Osmanlı topraklarına girmeye başlamıştır. Avrupa hayatının, Osmanlı topraklarına sirayet etmeye başlamasıyla, önceleri genellikle gayrimüslim kadın ve erkeklerin giyimleriyle ilgili ferman ve düzenlemeler çıkarılmasına rağmen, bu dönemden itibaren Müslüman kadınlarının tesettüre riayetsizliği gündeme gelmiştir. Çıkarılan ferman ve ihtarnamelerle tesettüre riayet sağlanmaya çalışılmışsa da bunun önüne geçilememiştir.

Batı'da gerçekleşen Sanayi ve Fransız Devrimleri ile Feminizm Akımı, Osmanlı ve diğer doğu toplumlarını da etkisi altına almış ve kısa sürede Osmanlı'da bazı gelişmeler meydana gelmiştir. 1839 tarihinde çıkarılan Tanzimat Fermanı ile bir takım kapılar açılmış, böylece kadınların toplumsal ve hukuksal hakları tartışılmaya başlanmıştır. Böylece aynı dönemde Türk kadınına hukukî açıdan bazı haklar verilmiştir. Artık kadınlar yavaş yavaş

dışarı çıkıp sosyalleşmeye başlamışlar, eğitim alanında bir takım haklar elde etmişlerdir. Tanzimat Dönemi'ni bu açıdan değerlendirdiğimizde, Doğu-Batı arasında bir bocalama yaşanmıştır, diyebiliriz. Tanzimat Dönemi'nde Modern eğitim alan kadınlar, entelektüel kadın tipini yaratmış, Avrupa'yı örnek almaya başlamışlardır. Özellikle mesire alanları kadınların uğrak noktaları olmuştur. Dönemin muhafazakâr kesimleri, kadınların bu gibi yerlere gitmelerini eleştirmişler ve devlet tarafından bazı sınırlar getirilmiştir. Kıyafet biçimlerini değiştirmeye başlaması, dönemin gündemine oturmuş, ferace ve yaşmaklar değişikliğe uğramıştır.

II. Meşrutiyet'in ilânıyla beraber, Osmanlı'da yaşanan hürriyet ortamı birçok fikir akımını harekete geçirmiştir. Bu gruplardan Türkçülük, Batıcılık ve İslamcılık akımlarının üyeleri olan aydınlar, düşüncelerini duyurmak ve geniş bir kitleye hitap etmek için basını etkili şekilde kullanmışlardır. Basın o denli kullanıldığı için dönemin ruhunu analiz etmek için vazgeçilmez bir kaynak hüviyetine kavuşmuştur. Bu dönemde kadınlar sorunların merkezine çekilmiş ve her açıdan tartışılmıştır. Kadınlar da büyük beklenti içine girmişlerdir. Özellikle eğitim alanında kadınlar imkânları son raddeye kadar zorlamışlar, ilk kez 1914 yılında Darülfünûn'a kabul edilmişler, 1915'te de İnas Darülfünunu kurularak yükseköğrenim görmek konusunda büyük bir adım atmışlardır.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde kadınlarla ilgili tartışmalar, genellikle evlenme ve boşanmada eşit haklar tanınması, peçe ve çarşafın kaldırılması, tesettürde çağdaşlaşma, karma eğitim, çalışma hayatına atılma, toplu taşıma araçları ve umumi alanlarda serbest olabilmek yönünde olmuştur.

Türkçüler ülkenin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulmasının yolu olarak, unutulmuş öz Türk medeniyetini tekrar anımsamak, milli bir bilince sahip olmak, olarak açıklamışlardır. Türkçüler kadının sorunlarına bu perspektiften bakmışlar, İslamiyet'ten önceki Türk kadınının, erkekle eşit haklara sahip olduğuna dikkat çekerek, Feminist düşüncenin Avrupa'ya eski Türklerden miras kaldığını vurgulamışlardır. Bu yüzden de öz Türk kültürüne dönüldüğü takdirde toplumsal sorunlar ortadan kalkmış olacaktır.

Türkçüler, İslamiyet'in kabulü ile kadının toplumsal hayattaki statü kaybını, İslamiyet'in yanlış yorumlanması ile Arap, İran ve Yunan kültürlerinin etkisi altında kalmasına bağlamışlardır.

Batıcılar kadın sorunlarına eğilimli olmuş, kadını sorunlarından kurtarabilmenin yolunu Avrupa'dan alınacak bir medeni kanun ile açıklamışlardır.

Baticılara göre kadın, en başta nesilleri yetiştirendir. Bu yüzden yükseköğrenim de dâhil olmak üzere kadın eğitim almalı ve bilgili, görgülü bir anne olarak çocuğunu terbiye etmeli ve devleti için çalışmalıydı.

İslamcılar ise devletin içinde bulunduğu durumu diğer fikir akımları gibi sorgulamışlar ve çareyi Batı'da değil, İslamiyet'in köklerinde ve Japonya örneğinde bulmuşlardır. Ayrıca toplumun temel direği olan kadının durumunu reformize etmek düşüncesine de sıcak bakmışlardır. Bu reformize hareketini, yine İslam'ın köklerinde aramışlardır.

II. Meşrutiyet Dönemi düşünce akımlarının çıkardıkları dergi ve gazetelerde, Baticılar ve Türkçüler kadını toplumun her alanında aktif görmek isterken; İslamcılar, kadının sosyal hayata dâhil olması fikrine taklitçiliğin bir uzantısı olarak görmüştür.

Üç fikir akımının ortak noktası kadın konusunda bir takım reformların yapılması yönünde olmasına rağmen çatıştıkları en önemli sorunsallardan biri tesettür meselesi olmuştur. Tesettür ve giyim konusu dönemin basınına özellikle Sırat-ı Müstakim, Sebil'ür-Reşad ve İctihad'a sıkça yansımıştır.

Tesettür konusunda en ateşli tartışmaları yapan fikir akımlarının başında İslamcılar gelmektedir. Genellikle tesettür tartışmalarında kullandıkları başlıca metot, dini kıstaslardır. Kur'an-ı Kerim, hadis, fıkıh ve rivayetlerden örnek vererek soruna çözüm bulmaya çalışmışlardır. Ayrıca fitraten de kadınların tesettüre uygun olduklarını vurgulamışlardır.

İslamcıların tesettür görüşü çoğunlukla ellerin açıkta kalmasında bir sakınca olmayıp, yüz dâhil tüm vücudun bol giysilerle örtünmesiydi. Az bir kısmı ise peçeye sıcak bakmıyordu. Bunların başında Fatma Aliye gelmektedir.

Özellikle II. Meşrutiyet Dönemi'nin verdiği özgürlük ortamından yararlanan tesettüre tam anlamıyla riayet etmeyen modernist Müslüman kadınlar ve Baticılık akımı üyeleri, İslamcılar tarafından eleştirilmiştir. İslamcıların genel görüşü, tesettürün kadınlar için kötülükten koruyan bir zırh olduğu yönündedir. Ayrıca tesettür, kadınları sosyal hayattan engellememle birlikte toplumsal hayata katılmalarında en önemli yardımı sağlamaktadır. Dahası aile huzuru ve toplumsal ahlakın sağlanmasında önemli bir işlevi vardı.

Baticılar ise, tesettür meselesine genellikle toplumsal yönden açıklık getirmeye çalışmışlardır. Özellikle çarşaf ve peçe gibi tesettür unsurlarının, Kur'an-ı Kerim'de yer almadığı ve dolayısıyla bu uygulamaların din ile bağlantısının olmadığı

yönünde görüş belirtmişlerdir. Yozlaşmış örf ve gelenekler sebebiyle oluştuğu konusunda neredeyse hemfikirlidir. Bu yüzden tesettür, ataerkilliğin bir sonucu olarak o günkü şekline bürünmüştür. Ayrıca onlar, tesettürü kadınları sosyal hayattan alıkoyan, hayat tecrübesi kazanmasını hatta nefes almasını engelleyen unsur olarak görürler. Bu yüzden toplumsal sorunların bir nedeni olarak gördükleri tesettürün kalkmaması halinde Osmanlı Devleti çağı yakalayamayacaktır. Batıcılar Türk dünyası ve Mısır aydınlarının kadın konusundaki görüşlerini de yakından takip ediyorlardı. Özellikle Kazan'dan Musa Carullah Bigiyef ve Mısır'dan Kasım Emin'in tesettür hakkındaki görüşlerini takdirle karşılıyorlardı.

Türkçüler de kadının her alanda yer edinmesini desteklemesine rağmen tesettür konusunda çok söz söyleme gereği hissetmemişlerdir. Yine de Türkçü aydınlarımızdan Ziya Gökalp, eski Türklerde tesettür olmadığını, yazdığı eserlerde sıklıkla dile getirmiştir. Muhafazakâr Türkçüler ise ne İslamcılar gibi tesettürü savunmuşlar ne de Batıcılar gibi Avrupa modasını savunmuşlardır. Onların genel olarak üzerinde durdukları şekil, uygun kıyafetler ve başörtüsünden ibarettir.

Tesettür tartışmalarının devam ettiği işgal sürecinde konuyla ilgili olarak hükümet eliyle bir takım girişimler olmuştur. Fakat bu adımlar, tartışmaları çözememiş daha çok bir dayatma olarak anlaşılmasına neden olmuştur.

Türk kadınının bu günkü seviyeye gelmesi çok sancılı bir sürecin yaşanmasına mal olmuştur. Bu süreçte kadının tesettüre riayetsizliğinin faturası ağır olmuştur. Çünkü her ne kadar erkeklerin dış görünüşü uzun yıllardır değişmiş olsa da dimağlar aynı kalmıştır. Kur'an-ı Kerim'deki ilgili ayetlerin varlığından dolayı tesettür, yüzyıllarca dini bir emir olarak kabul edilmiştir. Bunun yanında tesettürün kadınlar için bir 'ahlaklılık, iffetlilik, namusluluk' simgesi olması hasebiyle bu dönemde, kadınların tam olarak tesettüre riayet etmemesi 'ahlaksız, iffetsiz, namussuz' söylemlerinin muhafazakâr çevrece sık sık kullanılmasına neden olmuştur. Babanzade Ahmet Naim gibi bazı İslamcı yazarlarımızın Müslümanlara, "*Şeriatın yasak ettiği şeyleri yaptırmama*" hadisinden yola çıkarak telkinlerde bulunmaları, muhafazakâr vatandaşlar tarafından kadınların dövülüp tartaklanmasının, taşlanarak hayatlarına kastedilmesinin gerekçesi olmuştur.

II. Meşrutiyet fikir akımlarının basın aracılığıyla ideolojilerini paylaşmanın yanı sıra, Cumhuriyet'in düşünsel altyapısını oluşturduğu yadsınamaz bir gerçektir. Türkçüler ve Batıcıların fikrî öğretileri, biraz sonra hayat bulmuş son dönemin en önemli sosyal kararı kabul edilen 1917 Aile Hukuku Kararnamesi, Cumhuriyet

Dönemi'nin Medeni Kanunu'na zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin Modernleşme Çağ'ındaki yaşanan sosyal tartışmaları incelemeden Cumhuriyet Dönemi'nde tesettür konusunda yargıda bulunmak gerçekçi olmayacaktır. Kadınlar hakkındaki gelişmeler I.Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan İstiklal Harbi'nde kesintiye uğramakla kalmamış, hatta İstanbul Hükümeti Aile Hukuku Kararnamesi'ni geri çekmiştir. Savaş sonunda kurulan yeni devletin devrimci bir bakış açısıyla inşası sürecinde Mustafa Kemal Atatürk ve kurucu kadro tarafından 1934 yılına dek kadınlara aşama aşama hukuksal, siyasi, sosyal kısacası erkekle eşit haklar tanınmıştır. Ancak kadınların giyimi konusunda tarihten alınan dersle toplumun hassasiyeti göz önünde tutularak radikal tedbirlere başvurulmamıştır. Tesettür ve giyim konusunda gelişim, kadınların eğitime verilen önem, toplumun sosyo-ekonomik dönüşümü ve feminizmin etkisiyle sağlanmıştır.

EKLER

۸۱۰ ۸۰۹

اجتهاد

نامنصور به پور و مدنیت اسلامیہ تابتہ سوبہ دیکھتہ دلیل اولیٰ اوزرہ آیات قرآنیہ، مناسبتی مناسبتیں، یکدیگری آرقسی صرہ درزیور .

ہانسی عصرہ پشادینی، کرۃ ارضک نرمندہ بولوند۔
پنی، متبوعی اولان دولتک ناسل یر دولت اولدینی دوشو۔
نہین و یادوشو نہمین محرر دینی اقدی :

« غنڈراتنزدن تترک - فرض محال اولاراق - رفی
جادتا اسلامیک بزہ وداعی دیک اولور ! » دیور .

اولا بوسطرلری اوقویان یر آدمک « ظاہا بو مملکتہ
قادینلرمزک آل آجیق استراحت اولہ لوندہ بولوندقلری

حل و قیافتلریہ سواقاھہ چقمہلری ایتمین یر فرقہ واریہ
دیہ ملاحظہ دوشمہسی طبی در . نایا، عینی زماندہ عینی

قارنگ دغریبشی اسلامیت قادیلرمزک چارشافلریک
ایندہ و حتی یر قوشی در، کہ چارشاف آجیلر آجیلماز

ہمان « یریر » دیہ اولاراق بزہ وداع ایسین » مناسندہ
یر ایشام اظہار اتمہسی محقق در . قوزوم اقدی، مسلمانلق

نہ چارشاف ایچندہ در، نہسروش آتندہ در . مسلمانلق اعمال
واقمالہ در و باشقا هیچ یر شیدہ دکلدہر . حتی قلبہ اولان

مسلمانلق بیہ محتاج اثبات و معروض شہ در . زوالی آدم!
سن ظن ایدرمیسین، کہ اصل مسلمانلق بزہ چوقدن وداع

ایچمہ شدہ؟ او مسلمانلق بزہ چوقدن وداع ایتمش اولدینہ
اک قاجع دلیل، صراط مستقیمہ او یازیلرہ یر بولونماسی

و بو مملکتہ اوسوزلری دیکلہینلرک پک چوق اولماسی در؟
صراط مستقیم (مدنیت اسلامیہ دن برحیقہ) عنوانی

و تترہ متحصر مقالہسی اوقوماہ دوام ایدم :

« اسلامیک محیط مدنیتی ایچندہ سنتز یر مسلمان
تصور اولنہ یلیرمی؟ یر میدان خریدہ شہدای اسلامی
مقولین اعدادن سچوب آرد ایدن سنت دکلی؟ شاید

ضریہ بخت ایہ اولان مقور
اولاسین آدم دیہ مغور .

ایدر عطالت فکرہ آدمی احق
خصیصہ حقادر بطی فعال اولق .

انسانلرک ایچندہ شو پک آنکاردر
خودنایرست قادر و روزگاردر .

عبدالحق حامد



تترہ مسئلہسی

بزہ .. بو مملکتی کیرمچک، بیقاجاق یا قاجاق، چوروتہ چک
یر علت وار : بو علت .. آخاد نلسک خوشہ کیمک مراق
سفیلدر . سوبہنن سوز، عقلہ، منطقہ ایتر او یسون ایتر
اولماسین، اورتہ بہ آیلان دعوی ایتر خلقی اضلال ایسین ایتر
اغوا . آل و یریرکہ ہوام عوامک ذوق و ادراکنا او یسون سوز
سویلمسین . بو علتہ معلول اولان لردن یر اقدی ، آنکشافہ
موافق زمین اولان بر مجموعہ اسبوعیہ ، (صراط مستقیم)
دہ (تترہ نسوان) دن دم و وور ماقندہ در . بزوبیلرلہ مناقشہ بہ
کریشمہنی آرزو ایدمچک طبعہ دکلز فقط بوادم، بیہرک یا خود
یلمیہرک حقیقتی محقیر ایدیسور و بزہ اجتهاد مزہ کورہ
سفیل و ملوث بر ارتجاع او بو نجاغیہ او ینا پور . (مدنیت اسلامیہ)

EK 1, 15 Ağustos 1327 tarihli 29. sayılı İctihad'ta neşredilen "Tesettür Meselesi" adlı makale.

و احوال و عیال و نه نادانان و اولاد و امامه موجودیت ایشان متلازم است
و تیارین خارج همی درین احوال و نه غرضه قوی هیچ برهان گفته اند و
والکنز آخیرین یافته بر شی و این استوار است .

عمر جنابری اضافه شو قس باقلاشورده (طریقی بر روسیه
اعمالی اسلامیه تنگ قرون وسطی حالتی چیدمق عالم مدینه داخل
اولقرنی آرزواید مرز) دور .

اما متاقفا شو شرطی البری سوربورکه : اخلاق خریستیایی .
اروپا مدینه و روسیه دولتک اساساتی . بوشرطون ایکینه حله
بر شی و مدینه .

برنجیسی یعنی اخلاق خریستیایی مسلمانی قبول ایشانند
عمده مسلمانی که مسلمانیانند . بک صریح برمدارند باشده ندر
بیهام ۲

ایشته الحفاقت ان یوحسی و !!!

سوالند - سلم الفقهیاده

مصطلق قی

نست مسئله سنه جواب

متزجی بولندینی هولادمل دوزنیک (تزیج اسلامیت) از
مهورینه اعلان جهاد ایلمری کوهن بری (صراط مستقیم) سنک
انداز تعریض اولوق حسنی بر دلو بگمان دوکتور میدله جودنیک
کیچن هفت بیقان مهتاب غزانه سنه اعطاس فقط کندیسنه خاص
املا ایلمطرز (استرمنستی) عنوان بریند لشر ایش و بومقاله .
سنه و ساله سنه ارا سیرا الحاف آثار ایسان بر ذات محرم چاپندن
مرسول و نسخ سابقه سنک زنده منسج (مدینت اسلامیه) بتدیک
مروضی تجاوز بر اقیان قتلانندن اشلار فرسته رساله به قاری
بسدیکی حییات کن و غرضی اظهار ایلدند . محرم دوکتورک اخذکار
بولنده بودرکاره سقوطه متأ اولفله رابر طریقه اشتغال ایدن
بر فاک مستلکی خارج همی موضوعه دائر یزمنه رغبت ایده همی
آنراک درین برتیج محسولی اوله چنده شبه ایخدیکنندن بیوک بر
دقت و احتیاط ای مقاله قی تدقیق ایندک . فقط ذات سنه کمنه مدینه
قدر بلذقان سولتان سوزلری تکراردن و خارج از حد دیکدیگری
ناقص افکار و معالجات شخصی خلیفه مسندن بشقه برشی بولمدق .
غریبدرکه محرم مقاله « بولمکنشی بیقاجق » باقاجق - چورو و جنک
برعلت وار : بوعلت آسازانسنه خوشنه کینتک مرایق سفیلیدر .
سولتان سوز غلله . منطقه ایست اویسون ایست اویساین اورنیه
آتیان دعوا ایست خلق اضلال ایست انقرا ایستین الوردورکه
هوام عوامک نون و ادرا کله اویفون سوز سولتسون « دیه شکایت
و لشخیص ایندی مرشکله سر آمدان « ایچندن بولدیقی کومتری
سورنده نظر مزده هوام عوامکدن فرقی ملز برتیه قرنگاه ایلم پرور
عیب اوله قی حسیات نجیه ملیدن یلیغیب قلقندن عیارت بولتان

ایشی شتر بجزه خوش کورنگ مقصدینکده مقاله ستمندج بولندی
کوردک ایته بومقددورکه محرم مقاله قی عدم ایضاحندن مستدل اولدی
وجه ماهیت شرعیه و وضیعت جنوقیه مسندن تأییه یخبر بولندی
بر مسئله . استرمنستی قورچالانه سوق ایش و ربط و ایس
مدعیات ایله یسروین مطالعه . سقاسی بالدهه آکلاشیور مقاله
وسعت جریان و بر دهرک نتیجه اخذکار احتراسانیه مشوع آلوده
خریض و با مقاله معهوده و بوجه کلندز .

هوینی ساقلایمق پاک و زیه قلدنک ابولاشیا ایده همی صورتند
معتسر اسلامیه تزییه قوییلان شو متعزضک بندینی . تحلیق اسلامک
مخالفت حیثیتی جان و کولندن اوزواید اوله قی اسانلندن اکیک
ایشیان بو قیل ذواتک طاقیق ایستکاری ماسکاری بوزلندن
دوشوره همی جهته قلمدن حال قلمدن .

نست مسئله سنه ندمیه مهتابک دردیجی نسخه سنک سر سوتی
تشکیل ایدن مقاله آئیده برنسانیه عیناً نقل اولان ایض پارچه لردن
اندالال اوله جینی وجهه انی اسانه ارجاع اوله بیلور :

۱ - هرام قریبه شریک و خطایر درده شایک تمییزه بر
حسبان . ایله عیناً منسج شو حسیحال نظر همی شدک قانجه سنه
تشکیل ایلیور و صراط مستقیم . مدینت اسلامیه مقاله قی یازان مجوز
بو وسیله ایله بر چوق شتوم و تحقیر و حتی سنین اخیرده استقلال
افکاری عاقله ایدن احباب ناموسه میدولان اسناد اوله کلان ثبوت
ارجاع ایله تیار . لایق کوریلور بونکه بو قریه ویلای برنسانیه
شو جله و مصادف اولیور :

- بومله سول اولان بر اقصی « و » بر بولورله مقاله قی کوریه
ارور ایده سنک خلیفه « کار » « فقط بو آدم بیهک باخود بیلیم
حلیق نظیر ایلیور و بزم ایضاده کوه سنه سول و ملون بر اجتماع
اورومق ایله ایلیور و مدینت اسلامیه تله سوله دیکنه . ایل اولوق اولنده
آیات فراییدی مناسبی سانسینز یکدیگری آرقسی صره دیزیرود « و
• مانکی عصره یضادینی کرا ارنک لوسسنه بولندی مینوی اولان
دولک نعل بر دوات اوله قی دوشونین و ایدوشونین محرومینی اقصی «
• و فودج خوجه اقصی باسنکسنکی او بیاض سادیکه اینکون یازان «
بولدیقی خولوقون اوردو سیت حیوانیه سید اوردو مدینت حیوانیه سولنه
چاققوریکه « بکله ایچون بولالوق قانلایه بیور اولورین بلکالسنکی
ایله هر حاله اوردیه شکایت دوکتورک مدینت حیوانیه دیککن اوردو
مدینتک ساجسنده وجود بولندز . »

تطبیقات قارشدور ایسنزین . مخاطبه بر چوق تحقیر و تزییلر
فریاد قلمدن سنک سنکسنده تشدید مقاله قی یازان ایلیور دییاتر و حتی
تاریخ اسلامیه قاری یازیلان ردین بو غلله منج کورنر فیلسوف
قاریک . منتقزینک و جودار باقار ایلمکری کزیده منورالسنکر
بیولرینک سابقه تقدری کلوب کورسوتلر ندر مسئله سنستی تدقیق
ایده هکت . صراط مستقیمده مخالف حق و حقیقت دیه قی ایندیکی
مقاله قی تقید ایلمسک قانکذات مسئله قی خاص اینکسنزین محرمینک
چاکلرین « وارنجیه قدر تطبیقات غرضاندینی نهایت بر قاج معظمانه
میکنانه جهته کویله حل سنه اولنشت کی مقاله تقیدیه نهایت

EK 2, 18 Ağustos 1327 tarihli, 156. sayılı Sırat-ı Müstakim'in neşrettiği "Tesettür Meselesine Cevap" adlı makale.



بازار ايرتسى كونلرى نشر اولتور دينى ، ادبى ، سياسى و فنى هفته لىق عىرتهدر

ردانده بولور وناجزلرئىك بولدت ايله ملاقتم ايلك
 دهه اولهرق واقع اوليوردي . سوز زاپونلره انتقان
 ايندى . بروقتىرى ايشيدله كلدىكى وجهله بوقومك
 شايان اتحاد ردين بحرى ايجكده اولدقلى روابى ينه
 تكرر ايندى . اودات بوروابته رازدها صحت وجدريت
 رلكى ويرهك :

• بولك ايجون زاپونلده برعجس تشكىل ايندى
 ومان همان دين اسلامى قبول ايدييورديلر . . . يلكوز
 رمنته خافع اولدى : [تسرتسوان] مسلكسى : بو .
 اونلرجه يلك مشكىل كورينيوردي . . قاديئىرى سوكرهدين
 بوبله برعجس تقيدء صوفق ايسته بوزوردي . امان نه اين
 اولوردي ؟ علم اسلام فرق اللى ميابونلق برهات مترقيئى
 قزائش اوله ايندى . بزم علم مزه مرادا كلائىمار كه . .
 پكا سورولسه بوخصوصده قولاي قولاي مساعده ايدر
 وحاصل اوله حق كهاى بوغه آييم . فقط عدم تسرت
 بزم بزم مور . زه [بوكلهين كئيدى طيرت لىقى ايله

بازار ايرتسى كونلرى نشر اولتور دينى ، ادبى ، سياسى و فنى هفته لىق عىرتهدر

دين اسلامده هدف مناقشه ايرلان . . . ئلدى
 تسرتسوان

[حده ترجمه . رقى]

[۱] كسادى اينسم اكر بركدر كهكده سكا
 او آندء چيلدردم نادئا سورئجمدن
 اخط بوزكده بجهك وارمى بوقى . . والسنا
 اولفرصتى ايجمه زهر ايدر . نهايت سن
 آجوب كيدركى اوكدن وين هنوز ناندء
 اومارءوجشم اسن روزكاردن امدك . . .
 [جامع الحروف]

درت يش سه مقدم برعجسده بولدم . حاضرور
 نيانده اوروا السه سنه واداب معاشرته خيلى وقت
 [۱] كتاب سالار مشقورمسن

EK 3, 2 Nisan 1327 tarihli 110. sayılı Beyan'ül-Hak Dergisi'nin Mustafa Sabri'nin "Din-i İslam'da Hedef-i Münakaşa olan Mesailden: Tesettür-ü Nisvan" adlı makalesi

مدنیت اسلامیه دن بر صحیفه

پانوه
لستر سرام

حقیقت نه علوی بر وجود منویدر ا ایشته کوریلور ، که هرکس ، عاقل ، هرده عقل سلیم ساحی اولوق امانا-سنده بولونور ، فقط حقیقت یته مستور . جلالدن دفع قلاب ایدرک آتی بونون آرایش حسنیله کورمک ، آتی دراقوش ایدمک هر عاقله میسر اولهسور . اوله ایسه عاقل ، فقط سلامتندن محروم !

اندراک حقیقت اولقدر قولای برشی اولادی انسانیه مسعوده انسانری بخیر ایشکنن باشقه براند بسله یین ، وظیفه مقدسمسی صرف بومطلب لاهوتیکتک تمحیبه منحصر بولان بیامبران عظام (علی نبینا وعلیم الصلواتوالسلام) حضرتای رهکفارسی واجبهادارنده هیچ بر مشکانه دوجار اولتزل . معیوت اولقدری امتلاردن مسیح قبولدن ، حرمت وقدر شاتسلقن باشقهرشی کورمنلردی حال بودک امر بالمش ، اولقدر که انسان مشاوالیم حضرتانک امتلاردن کوردکاری شدت خصوصتلری ، تهور عداوتلری ، او فاعلر دایمانز اشخهجالری ، عقوبتلری ، خرد سوز سوه قصدری کورغ انسانیده اولقدرلیجه حیجانندن آریک ، برک دینه کیمک درجهسنده متأثر ، متالم اولور . بوعدابار نچین ، بوعلوتلر حقیقتی ادراک ایدمه نامکنن ا یوقسه عاقلی عقل سلیم ساحی تصور اوله بیلیر ، که برحقیقتی قانیسه ادراک ایدرکی سالد به عدم قبولده اصرار ایشین ؟

یرکون سلطان سریرولاک (علیه الصلواتوالسلام) اقدیمتر حضرتلری اوجوجل اینه قارشیلاشیر . اوجوجل یردن برقاچ طاشی بولوروسی آتیر . آوچنده ساقلار ، وئاکه تلافی قوعولور . آرالاند مشوبولور عاورماشلار : سییقمه یرم دیبوز اسرار و حیدن دم اولور یورسک ، شو آو وجدده کیلر ندره بیل .

— سونرک ناولدین می سوبایم ؟ یوقسه اونلر نهم سگ آکلاپه چناک اولدان وضوح اینه . صدق دهرانی صدیق ایشینار ؟

— سنک دیریکتک ده ایدم ؟

از میان مشت او هر پاره سنک
در شهادت کفین آمدنی درنگ
لا اله حکتک و الا اله کفت
کوهرا احد رسول الله سفت

آوچندمک طشارک هریری وحدانیت الربی ورسالت جلیله محمدیه بر آورده لسان تصدیق ایدنجه اوجوجل حدنه طاشلری اولرلایم آکر ، وقوروی می اسانیله :

کفت نبود مثل تو ساحر درگ
ساحران رلستوقی و تاج سر

ایسته بوده عقل ، لکن عقل سلیم . بیکلرجه عقلا بوعلوی معجز

شئون حیاتیسنده اعتداله رجوعه جانشسی لازم کلیر بوده اولان صحیفی بیلیر ، علوم طیبی محیط ، حاذق برطریک وسایلند . مراجعتدن ینقصورنه اوله یاز . علیه الصلواتوالسلام اقدمن « نیاور ایاهلله قال الله لیقول داوالا ازلله دوا » باعباده کنده یکره بقدر زرا جناب حق هیچ بر خسته لوق ویرمه شد کاونک چاره نی برمش اولسونه بولور یور . آکر یوقلریده علوم طیبی محیط بر حاذق طیب دیشدک . اوت چونکه دین بزی قبه وقوف اولسان طولاندیر پیلرک نچیمسه دوشکندن تخذیر ایدنجه کی اوسری قریده عظیم بر مشولینه تمهید ایدیلور : « طایفه وقوف کایت اولیان بر آدم حکیملک قالیته جن اولورسه ایقاع ایدمکی ذلی غسلسندر . حدیث « صکره » شاید بر خسته مبتلا اولدینی عالی تدوی ایتیمرک ایسون آلدن کانی دروغ ایتیمرک حذائقده معروف اطباءک حینت مراجعتده بوانور لکن هیچ بر ندن فائده کورمزه او زمان دین کنده سنه - برندن طولای آخر نه اند بونک مکالماتی نیشیر ایدر .

تساجت ا بزم دین مینمز وجودک ضعیفی . قولندن محرومی انسانق اخرتده درجالت نالیه احرارندن ایلویه جنی اصراف جلمستندن عد ایدر . زرا بو ضعف . بوقل لزلک چوق ز ارامور حیالیته تک افرط کیمجسی اولهرق ظهوره کلدیکی کی و طسالف دینی ایضایه قارش برقوروده تولید ایدر . بو حکنده مینعل الصلواتوالسلام اقدمن « قوی بر مؤمن نه حیف بر مؤمندن ایدر » بولور یور . مسالمتلی الله قارش مبادت خشوع ، خشوع ده داخل اولدینی حالده هر نه قریبه مینی اولورسه اولسون هیچ بر سنامه . مسحت قارش لایق بولدنی تجویز ایتز . اسساجلین عیداه بن محرو بن الناس ، حضور سعادتده بولوروش . علی الصلواتوالسلام اقدمن عبدالهک کوندوزلری ساش ، کجهلری قائم کیردیکی بکنده برن « بویا یایه ام اوروج طوت » هم قطار ایتهم ناز قیل هم اویو زرا سنک وجودیکه کوزیکک ، زوچکنک سنی زیارت ککنرک . هیسنک سنک اوزرنده حق وارد ، آید اوج کون اوروج اولوق اوزر . زرا ایشله چکن هر حسته مقابلاوننن ثواب قرانه چکن ایچون هر کون اوروج طوتوش اولورسک بولوروشلر . عیداه دیور که بن اسرار ایدنجه حضرت پیغمبرده اسرار ایدنی نهایت ، ارسول الله بن کنده مدقوت کور یورده ریخته اویه ایهلری داوود علیه السلام کی ساش اول « بیوردیلر - سلیم داوودی سورده » کون کتیری ساش اولقدر « دیدیلر .

عیداه احتیالده قندن سکوه کاشکی جناب پیغمبرک مساعدهستی قبول ایش اولدیم ؟ « دیرمش . شیه بو قدرکه بونون بوقواعد مسلمانلری صحت بدنیله قارش نایت اختتالی دوراندیر جن ماهیته درلر ، بویسه نطافه ه صحه سونک درجهده اعتمام اولوقی صورتیه اسرارنک آزالسی سرایتن طیفه نالمسی ایچون صدر حاضر حکمنی طرفندن خلقک انحصارنه قش اولوقی ایسته نیان مقصد مهمدر .

محمد عاکف

EK 4, Sırat-ı Müstakim'in 141. sayısında neşredilmeye başlanan Mehmet Fahrettin'in "Memleket-i İslamiye'den Bir Sahife Yahud Tesettür-ü Nisvan" adlı makalesinden bir örnek.

برجمله تخسه نك حقمزده كوسترديكى شو تراكت
رفقا تو ازي به او مندرجاني تدقيق وتلخيص ايله ين
محترم موسيو لوسيه ن پو وابه عرض لشكر ايده رز .

صادق وجداني بك اقدى طرفدن (طومار
طرق عله) عنوان عموميسي ايله بازلقنده اولان
وعلاميلكه ، قادريلكه عايد اقسامى انتشار ايله مش
بولونان اثر مهمك (خلوتيه) طرفت عليه سندن
باحث قسميه ده بوكره نشر ايديلمشدر .

خلوتيك مؤسس محترمي ايله طرفت جلبه سي
واو طرفتك كافة شعباني حقمده تدقيقات ومعلومات
وافيه يي محتوي اولان بو قسمك مطالعه سي ده
ادباب دين وطرفته توصيه ايله رز .

بدلي ۲۰ فروردردر .

مخمل ديني وطني :

تستر شرعيك فرامى

تستر شرعي فوائد و منافع كثيره يي متضمن
ارلوب اك مهملى بروجه آتى بيان اولتور :

(۱) قاديترى و ظائف اساسيه لرى جمله سندن
بولان او ايشلرله ، تربيه اطفال ايله اشتغاله مجبور
ولدى .

(۲) زوج ايله زوجيه يي تقسيم اعماله و معيشتده
اقتصاد و تصرفه اجبار ايلك .

(۳) عفيف و ناموسلى ير اركاك ، عايله نك
يبانجى كيمسهر ايله تماس و محبتى كوردكجه متاذى
و وهم و ريبه دوچار اولوب بو بوزدن آره لرئده خرت
حصولى كچي سعادت عايله يي اخلال ايله جك
احوالك وقوعه مانع اولقى .

(۴) اخلاق سزلق و فحشيانك تككز و شيوعى
منع ايله عفت و ناموس دائره سنده سعادت عايله يي
تامين ايلك .

ايشته فوائد و محسناني تضمن ايلديكي ايچون
اولكي مقاله لرده بيان اولتان ايكي نوع تستر فرائض
قطعيه دينيه و شعائر اسلاميه جمله سندن قيلمشدر .
آنك ايچون افراد امتدن تستر شرعي به رعيت
ايتيانلر ايله قوللا ، قلما ، فعلا ، اخلاصه - سي ايدنلرى
منع و تجزيه ايتك ولايت عامه يي حائر اولان اولياي
امور و وكلائي ملتك و ظائف اساسيه دينيه لرى
جمله سندر .

بو خصوصده مسامحه ايدوب اهل ايتيانلر وظيفه
شرعيه لرى اضا ايتدكلرى ايچون تزه الهى ده
مسئول اولوب عقوبت و عذاب الهى به كسب
استحقاق ايتش اولورلر .

اركان و شعائر اسلاميه دن بريك رفع و ازالسه
سى ايدنلره مقابله و مدافعه ده بولنه رق امر معروف

و نهى منكر وظيفه دينيه سنى اضا ايتك حاله
كوره هر مسلمانه واجيدر . بو ندر بشقه پدر ، والده

زوج كچي ولايت خاصه لرى بولتان عايله رئيسلرى
قيلرينك ، زوجهر لرينك و سائر افراد عايله لر ينك

طور و حر كترلر يي نظارت متباديه آلتنده بولنديروب
سوء حاللر يه باعث اوله جق احوالدهن ، از جمله

اجنبي كيمسهر ايله اختلاطدن و حتى فحش ايله ،
اخلاق سزلق ايله ، آلوف حيا سز و ناموس سز قاديتر

ايله كوردوشوب قونوشمقدن و يبانجى كيمسهر
مواجهه سنده تستر سزلكدن منع ايتك فرشددر .

بناء عليه (الا كلكم راع وكلكم مسئول عن
رعيتك) حديث شريف يي مقتضاسنجه اولاد و ازواجنه

سوء تربيه و برون و بايو باهده اهل كوسترن هر شخص ،
افراد عايله نك ارثك ايله ايكي بتون قسالقندن

مسئولدر . علاوه اولقى اوزره سونى ده عرض
ايدم كه : تستر شرعي اساساً مدنيت سفليه و ترقيات

سفياهنه يي عدم و منع ايتك اوزره وضع اولنديقندن
آنكه غير قابل اجتماع ايسده مدنيت فاضله و ترقيات

وار احتياجي كوزل قيزلك بوسامانه ،
اولوردى بوقسه بوحرمان ايجنده هبسى تباہ .
بو ابتلا ايله اونلر قوشار ملاقاته .

طربلس غيب - مدد ۱۳۱۱

ذمب زاده مسن نهمى

تستر وماهيتى

اويله آكلاشيلپورده، بوكونيزم حله اك حادوحالى
برفعاليتله چالشيديغيمز برسته وارسه اوده انجق تستر
مستله سيدر . بوسال ، شيمدى اودرجه به كشمدركه ،
جميتمزك بر انقلاب وتكامل بجراتى ياشادىنى بوديقه لرده
بوتون اجتاهى ومدنى احتياجلرئزك هب بوجدا معضل
ومعظم حادته به مربوط ومعلق قالدېنى فرض وقبول
ايدم بيليرز .. توك واسلام اجتاهى وجدانك ، آتيدم
تأسيس ايديله چكى اميد ايتديكى متكامل وشعشعلى حيات
ومدنيك آنجق تستر ك طيبي وسوسبولوزيك اوله رق
حله متوقف اولدېنى ولو ضنأ اولسون ، تصديق
ايتسى ، ترقمز ايجين بويوك برموقفيتدر .. تستر كرك
لنده وكرك علمنده بولونان متفكرلر ك همان هبسنك
« بوكونى مسئله » ديه تسترله مشغول اولسى بوموقفيتى
تضاعف ايتد بريور .. چونكه ، انجق بوسايدمدركه
هر كك تستر حقتده استاد ايتديكى اساسز مكشوف
اوله رق علمى تبدلر وحقيقتلر ميدانه چيقا بيلور . .
ايشته بنده بوفرستدن استفاده ايدمرك شيمدى به قدر
سرد ايديلن فكرلر ك محصلته نظرأ بوخصوصه علمى
برجرئلك تأسسه چلالا ياجم ..
هرشيدن اول شوق عرض ايدم ك ، تستر حقتده
اوتدن برى يازيلان يازيلر ك همان هبسنده بو مهم
مسئله ي اجتاهى مناسبه قاوور ابارق صرف سوسبولوزيك
بر صورتده تدقيق وتبص ايديلديكى كوردمدم . اويله
ديه بيليم ك ، برقاچ كيشى مستنا اولق اوزره ، بوخصوص
ايجين مطالعه بيان ايدنلر ك كافى سببى هم شخصى

حجله ابتكار

« كوزل قيز » دن مفرز

تصور ايلكيز بر زمين سيزن كه
بر آسمان تزيه ومعطر آتنده
بوتون شيكه الفاقى ، بيشيل وسرين ،
باواشجه اوسته چكبين خيال ايجنده كى .

زمان زمان كوشك تار زود بارىكى
بو آسمان كزين ومسخر آتنده
بولجبه فرصت وامكانى شعله دار ايتين
ظلال سيزى كه لرزيدم قلب زنده كى

كهى قيرداسين اوستده بيك يشيل بايراق
كه بر زمان اينانيلسين يشيل قانادرله
بو بزمكاه دلاوزر ناكهان اوچه جق .

اوپي ثبات وكريزان طيور شوق انكيز
آلاى آلاى اوچوشوب هر آغاجده باشقه داله
حضور مشجرى ايتينلر آنآن نهرز .

تصور ايلكيز صوكره بر كوزل قيز كه
باواش باواش كزيبور بويله بر خيالنده ...
لنده ياقق ايجون بر شراره بوسه ،
آلنده ورمك آماده دوشه بيوش .

« اوت كزيغيم بويله ، فرق ايدر بلكه
« ييايچينك برى ، ديرم زده قالدى لكن اوده ؟
« ديمك كه گلجه جك ... آه شيمدى برطسه ...
بر آناجك آتله كيزلر وجودى خاموش .

بو انتظار مديك ايجنده ديدم لرى
كورر نديم شتابان عشقى ناكاه ،
اوقور ايجندن او دم اك كوزل نشيدم لرى .

KAYNAKÇA

İSÜRELİ YAYINLAR

Beyan'ül-Hak

Hikmet

Hayal

Hukuk-u Umumiye

Hürriyet-İ Fikriye

İctihad

İkdam

İnci

İslam Mecmuası

Kadınlar Dünyası

Kadınlık

Mahfil

Mecmua-i Ebüzziya

Mehasin

Sebil'ür-Reşad

Sırat-ı Müstakim

Şelale

Takvim-i Vakayi

Tanin

Tasvir-i Efkar

Türk Kadını

Türk Yurdu

Volkan

II.KİTAPLAR

AHMET Refik, **On İkinci Asır Hicride İstanbul Hayatı: 1689-1785**, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1988.

AKŞİN, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1987.

_____, **Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

AKTAŞ, Cihan, **Tanzimat'tan Günümüze Kılık Kıyafet ve İktidar**, 2.b., Nehir Yay., Ankara, 1991.

AKSOY, Murat, **Başörtüsü-Türban, Batılılaşma-Modernleşme, Laiklik-Örtünme**, Kitap Yay., İstanbul, 2005.

ALKAN, Ahmet Turan, **Ordu ve Siyaset**, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001.

ALBAYRAK, Sadık, **Meşrutiyet İstanbul'unda Kadın ve Sosyal Değişim**, Yeditepe Yay., İstanbul, 2002.

ALTINDAL, Aytunç, **Türkiye'de Kadın**, Süreç Yay., İstanbul, 1985.

ANDERSON, Matthew Smith, **Doğu Sorunu 1774-1923**, (Çev.: İdil Eser), YKY, İstanbul, 2001.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 1906-1938 (Açıklamalı Dizin İle), C.II, 5.b., TİTE Yay., Ankara, 2006.

AYDA, Adile, **Etrüskler Türk mü idi?**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1974.

BAHADIR, İbrahim, **Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler**, Su Yay., İstanbul, 2005.

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, **Bir Zamanlar İstanbul**, (Haz.: Niyazi Ahmet Banoğlu), Tercüman Yay., tarihsiz.

BAYDAR, Mustafa, **31 Mart Vakası**, Milli Tesanüt Birliği Yay., İstanbul, 1955.

BAYKARA, Tuncer, **Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, I.Q Yay., İstanbul, 2004.

BAYRAM, Mikail, **Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum(Anadolu Bacıları Teşkilatı)**, Nüve Kültür Merkezi Yay., Konya, 2008.

BEBEL, August, **Kadın ve Sosyalizm**, (Çev.: Sabiha Zekeriya Sertel), Toplum Yay., Ankara, 1977.

BEDİRHAN, Yaşar, **İslam öncesi Türk Tarihi ve Kültürü**, 2.b., Eğitim Yay., Konya, 2009.

BENDASON, Ney, **Başlangıçtan Günümüze Kadın Hakları**, (Çev.: Şirin Tekeli), İletişim Yay., İstanbul, 1994.

BERKES, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, (Haz.: Ahmet Kuyaş), YKY., İstanbul 2003.

BLUNDELL, Sue, **Women in Ancient Greece**, Harvard University Press, 1995.

CAN, Sevim, **Selçuklular Döneminde Kadın 1040-1308**, Ufuk Ötesi Yay., İstanbul, 2008.

BOCK, Gisela, **Avrupa Tarihinde Kadınlar**, (Çev. Zehra Aksu Yılmaz), Literatür Yay., İstanbul, 2004.

CAPORAL, Bernand, **Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, İş Bankası Yay., Ankara, 1982.

CELAL Nuri, Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye Mukadderat-ı Tarihiyye, 2.b., Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul, 1331.

ÇAĞATAY, Neşet, **Türkiye’de Gerici Eylemler (1923’ten Bu yana)**, A.Ü İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1972.

ÇAKIR, Serpil, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yay., İstanbul, 2013.

ÇALIŞLAR, Oral, **İslam’da Kadın ve Cinsellik**, Cumhuriyet Yay., İstanbul, 1999.

ÇIĞ, Muazzez İlmiye, **Kur’an, İncil ve Tevrat’ın Sümer’deki Kökeni**, Kaynak Yay., İstanbul, 2005.

_____, **Ortadoğu Uygarlık Mirası**, C.1., Kaynak Yay., İstanbul, 2006.

_____, **Ortadoğu Uygarlık Mirası**, C.2, Kaynak Yay., İstanbul, 2007.

DALGIN, Nihat, **İslam Hukukuna Göre Müslüman Gayrimüslim Evliliği**, Etüt Yay., Samsun, 2005.

DAVIS, Fanny, **Osmanlı Hanımı**, (Çev.: Bahar Tırnakçı), YKY, İstanbul, 2006.

DEVELLİOĞLU, Ferid, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**,29.b., Aydın Kitapevi, Ankara, 2012.

DİKMEN, Mehmet, **İslam’da Kadın Hakları**, Cihan Yay., İstanbul, 1983.

DJEVAB, Ahmet, **Yabancılar Göre Eski Türkler**, Bedir Yay., İstanbul, 1969.

DOĞRAMACI, Emel, **Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü**, İş Bankası Yay., Ankara, 1989.

DURAKBAŞA, Ayşe, **Halide Edip, Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, 6.b., İletişim Yay., İstanbul, 2014.

EBERHARD, Wolfram, **Çin Tarihi**, TTK Yay, Ankara, 1987.

EBÜZZİYA, Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, C.1, Hürriyet Yay. İstanbul, 1973.

ELİAÇIK, R. İhsan, **Adalet Devleti: Ortak İyinin İktidarı**, İnşa Yay., İstanbul, 2011.

ERGİN, Muharrem, **Dede Korkut Kitabı**, TTK Yay., Ankara, 1958.

EVREN-CAN, Burçak-Dilek Girgin **Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını**, Milliyet Yay., İstanbul, 1997.

FROMKIN, David, **Barışa Son Veren Barış**, (Çev.: Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul, 1989.

GÖKALP, Ziya, **Makaleler IX**, (Haz.: Şevket Beysanoğlu), Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1980.

_____, **Türk Ahlâkı**, (Haz.: Yalçın Toker), Toker Yay., İstanbul, 1992.

_____, **Türkçülüğün Esasları**, Varlık Yay., İstanbul, 1968.

_____, **Türk Uygarlığı Tarihi**, (Haz.: Yusuf Çotuksöken), İnkılâp Kitapevi., İstanbul, 1991.

GÜRKAN, Salime Leyla, **Yahudilik**, TDV Yay., Ankara, 2009.

HANİOĞLU, Şükrü, **Bir Siyasi Düşünür olarak Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1981, s.309.

_____, **Osmanlı'dan Cumhuriyete: Zihniyet, Siyaset ve Tarih**, Bağlam Yay., İstanbul, 2006.

HOMEROS, **İlliada**, (Çev.: Azra Erhat, A. Kadir), Sander Yay., İstanbul, 1975.

_____, **Odysseia**, (Çev: Azra Erhat, A.Kadir), Can Yay., İstanbul, 2008.

İbn-i Battuta Seyahatnamesi, C.1., (Çev: A.Sait Aykut), YKY, İstanbul, 2000.

İBN-İ BİBİ, **El-Evamirü'l-Ala'iyeye Fi'l-Umuri'l Ala'iyeye (Selçukname)**, (Haz. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996.

İLYASOĞLU, Aynur, **Örtülü Kimlik, İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Ögeleri**, Metis Yay., İstanbul, 2013.

İNAN, Afet, **Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti**, TTK Yay., Ankara, 1987.

_____, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Halk ve Görevleri**, MEB Yay., İstanbul, 1982.

İncil, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, b.t.y.

KAPLAN, Leyla, **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, ATAM Yay., Ankara, 1998.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.5, TTK Yay., Ankara, 1983.

KARAMAN, Hayrettin, **İslam'da Kadın ve Aile**, Ensar Yay., İstanbul, 1995.

KARAMAN, Hayrettin, ve d., **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, D.İ.B. Yay., Ankara, 2004.

KARDİYOTİ, Deniz, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, Metis Yay., İstanbul, 2013.

KILIÇ, Hüseyin, **Kölebeylikten Derebeyliğe Tarih ve Kadın**, Art Yay., Ankara, 1998.

KIZILTAN, Mübeccel, **Fatma Aliye Hanım Yaşamı, Sanatı, Yapıtları ve Nisvan-ı İslam**, Mutlu Yay., İstanbul, 1993.

KOÇU, Reşat Ekrem, **Tarihimizde Garip Vakalar**, 3.b., Varlık yay., İstanbul, 1971.

_____, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Yay., 1969.

KOLOĞLU, Orhan, **İslam'da Başlık**, TTK Yay., Ankara, 1973.

KOSCHAKER, Paul, **Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukuku'nun Ana Hatları**, (Çev.: Kudret Ayiter), A.Ü Hukuk Fakültesi Yay., Ankara, 1977.

KÖYMEN, Mehmet Altay, **Alp Arslan ve Zamanı**, C.2., A.Ü-DTCF Yay., Ankara, 1983.

Kur'an-ı Kerim Meâli, (Haz.: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), 12.b., DİB Yay., Ankara, 2011.

KURNAZ, Şefika, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını 1839-1923**, T.C Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yay.,Ankara, 1991.

LEWIS, Bernand, **Ortadoğu: İkibinyıllık Ortadoğu Tarihi**, (Çev.: Selen Y. Kölay), Arkadaş Yay., Ankara, 2006.

_____, **Ortadoğu'da Irk ve Kölelik**, (Çev. Enver Günsel), Truva Yay., İstanbul, 2006.

LINDHOLM, Charles, **İslami Ortadoğu, Tarihsel Antropoloji**, (Çev.: Balkı Şafak), İmge Kitapevi, Ankara, 2004.

MARDİN, Şerif , **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İletişim Yay., İstanbul, 2003

MEHMED Zihni, **Nimet-i İslam**, Salah Bilici Kitapevi, İstanbul, 2008.

MORGAN, Lewis Henry, **Eski Toplum**, C.1, (Çev.: Ünsal Oskay), Payel Yay., İstanbul, 1986.

NURSİ, Said, **Lem'alar**, Sözleryay., İstanbul, 1976.

Onuncu Asırda Türkistan'da Bir İslam Seyyahı: İbni Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi, (Haz.: Ramazan Şeşen), Bedir Yay., İstanbul, 1975.

ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 2.b. , Hil Yay., İstanbul, 1987.

ÖGEL, Bahattin, **İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi**, 3.b., TTK Yay., Ankara, 1988.

_____, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, 1.b., MEB Yay., İstanbul, 1971.

_____, **Türk Mitolojisi I**, TTK Yay., Ankara, 1993

_____, **Türk Mitolojisi II**, TTK Yay., Ankara, 1995.

ÖZKAYA, Günseli, **Tarih İçinde Kadın Hakları**, TTK Yay., Ankara, 1985.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, **İslam Nasıl Yozlaştırıldı?**, 8.b., Yeni Boyut Yay., İstanbul, 2000.

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. I, MEB Yay., İstanbul, 1983.

_____, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. II, MEB Yay., İstanbul, 1993.

_____, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. III, MEB Yay., İstanbul, 1993.

PLATON, **Devlet**, (Çev.: Cenk Saraçoğlu, Veysel Atayman), Bordo Siyah Yay., İstanbul, 2005.

PONTING, Clive, **Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi**, (Çev.: Eşref Bengi Özbilen), Alfa Yay., İstanbul, 2011.

ROLLER, Lynn E., **Ana Tanrıça'nın İzinde, Anadolu'da Kybele Kültü**, (Çev. Betül Avunç), Homer Kitabevi, İstanbul, 2004.

RUSSEL, Bertrand, **Batı Felsefe Tarihi (Antik Çağ)**, (Çev.: Muammer Sencer), Say Yay. İstanbul, 1969.

_____, **Evlilik ve Ahlak**, (Çev.: Vasıf Eranus) Say Yay., İstanbul, 1983.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Kadınları**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2007.

SEVİN, Nurettin, **On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay., İstanbul, 1973.

SHAW, Stanford J.-Ezel Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C.2, (Çev. Mehmet Harmancı), E Yay., İstanbul, 2010.

SÜSLÜ, Özden, **Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri**, AKM Yay., Ankara, 1989.

ŞEHSUVAROĞLU, Haluk, **İstanbul'dan Sesler ve Renkler**, Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası Yay., İstanbul, 1999.

TAŞKIRAN, Tezer, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay., Ankara, 1973.

TINAYRE, Marcelle, **Bir Kadın Gezgin Tinayre'nin Günlüğü**, (Çev.: Engin Sunar), Aksoy Yay., İstanbul, 1998.

TOSUN-YALVAÇ, Mebrure-Kadriye **Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı**, TTK Yay., Ankara, 1989.

TUĞLACI, Pars, **Osmanlı Dönemi'nde İstanbul Kadınları**, Cem Yay., İstanbul, 1984.

TULUNAY, Elif Tül, **Etrüsk Sanatı**, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 1992.

TURAN, Osman, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar: Metin, Tercüme, Araştırmalar**, TTK Yay., Ankara, 1958.

TURHAN, Mümtaz, **Kültür Değişimleri: Sosyal Psikolojik Bakımdan Bir Tetkik**, MEB Yay., İstanbul, 1969.

TÜMER-KÜÇÜK, Günay-Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Ocak Yay., Ankara, 1993.

UNAT, Faik Reşit, **İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi: II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi**, TTK Yay., Ankara, 1985.

ÜÇÖK, Bahriye, **İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar**, TTK Yay., Ankara, 1965.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, 12.b., İş Bankası Yay., İstanbul, 2013.

VAKKASOĞLU, Vehbi, **Bilinmeyen Kadın**, 2.b., Yeni Asya Yay., İstanbul, 1979.

YARAMAN, Ayşegül, **Resmi Tarihten Kadın Tarihine**, Bağlam Yay., İstanbul, 2001.

YASDIMAN, Hakkı Şah, **Yahudilik`te Tesettür, Arka Planı, Diğer Kültürlerin Etkisi, Geçmişteki ve Günümüzdeki Durumu**, İlkem Yay., İzmir, 2002.

YILMAZ, Bedriye, **Tarihten Günümüze Örtünmenin Anlamları**, İz Yay., İstanbul, 2008.

YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri, Şamanizm**, (Haz.: Turhan Yörükhan), Ötüken Yay., İstanbul, 2014.

YUSUF Has Hacib, **Kutadgu Bilig**, (Çev.: Reşit Rahmeti Arat), 2.b., TTK Yay., Ankara, 1974.

III.MAKALELER

AHMET Cevad, “*Bizde Kadın*”, (Haz.: Hayrünnisa Köni), Tarih ve Toplum Kitaplığı, (Tarih ve Toplum Dergisi eki), Mart 1988.

AKALIN, Ayşe Gül, “*Eskiçağ`da Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı*”, **A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.21, S. 33, (2003), s.s.17-47.

ALTINDAL, Meral, “*Şeyhülislam Abdurrahman Nesib Efendi`nin Tesettüre Dair Beyannamesi*”, **Toplumsal Tarih**, C. 15, S. 87, (2001), s. 24.

ALTINTAŞ, Ramazan, “*Cahiliye Arap Toplumunda Kadın*”, **Diyanet İlmi Dergisi**, C.37, S.1, (2001) , s.s 61-83.

AYBET, Gülgün Üçel, “*XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyal İlişkiler*”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.10, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.s 359-364.

BOTTÉRO, Jean, “*Babilli Kadınların Hakları*”, **Eski Yakındoğu Sümer`den Kutsal Kitap`a**, (Der.:Jean Bottéro), (Çev.: Adnan Kahiloğulları, Pınar Güzelyürek, Lale Arslan Özcan), Dost Yay., Ankara, 2005, s.s 127-138.

BULUT, Rukiye “*İstanbul Kadınlarının Kıyafetleri ve II: Abdülhamid’in Çarşafı Yasaklaması*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S.8, (1968), s.s. 34-36.

ÇİÇEK, Kemal, “*20. Yüzyılın Başlarında İstanbul Hayatı*”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S.55, (1991), s. 60.

ÇOLAK, Melek, “*Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Muğla’da Kadın Giyiminin Evrimi*”, **Toplumsal Tarih**, C. 15, S. 90, (2001), s. 32-37

DOĞAN, İsmail, “*Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi*”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C.1, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1992, s.s. 162-176.

ERARSLAN, Cezmi, “*İşgal İstanbul’unda Gündelik Hayat*”, **Türk Sosyologları ve Eserleri, Genel Eğilimler ve Kurumsallaşma**,(Ed. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan) C.2, Kitapevi Yay., İstanbul, 2010, s.s 347-362.

ERCAN, Yavuz, “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku*”, **OTAM Dergisi**, S.1, (1990), s.s 117-125.

GÜNDÜZ, Ahmet, “*Tarihî Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi*”, **The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science**, C.5, S.5, (2012), s.s 129-148.

GÜZEL, Şehmus, “*Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın*”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s.s 858-864.

HARMAN, Ö. Faruk, “*Kadın*” Maddesi, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 24, 2001.

KIRANLAR, Safiye, “*Değişen Kadın Kimliği Üzerine Bir İnceleme: İşgal İstanbul’unda Tesettür*”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C.2, S.1, (2007),s.s.309-327.

KURT, Abdurrahman, “*Osmanlı’da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu*”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.5, (1999), s.s 434-479.

_____, “*Tarihi Süreçte Türk Kadınları*”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, C.5, s.s 399-405.

ÖZTUNA, Sevgi, “*Osmanlı Kadınının Giyim Kuşamı*”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.9, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s.s 190-203.

SAKAOĞLU, Necdet, “*Osmanlı Giyim Kuşamı ve Elbise-i Osmaniyye*”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, C.8, S.47, (1987) s.s 36-41.

ŞENİ, Nora, “*19. Yüzyıl sonu İstanbul Basınında Moda ve Kadın Kıyafetleri*”, **Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın**, (Haz.: Şirin Tekeli), İletişim Yay., İstanbul 1990, s.s 53-78.

SEVİNÇ, Necdet, “*Eski Türklerde Kadın ve Aile Hukuku*”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, C.2, S. 8, (1980) s.s 17-74.

TEZCAN, Mahmut, “*Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim*”, **Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.16, S.1, (1983), s.s 255-276.

TOKYÜREK, Hacer, “*Eski Uygur Budist Metinlerinde Şeytan, Yılan, Kadın İlişkisi*”, **Türkiyat Mecmuası**, C.26, S.1, (2016), s.s. 301-310.

TOPRAK, Zafer, “*II. Meşrutiyet Dönemi’nde Devlet, Aile ve Feminizm*”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C.1., Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1992, s.s 216-227.

TUNCER, Hamdi Can, “*Kılıçzade Hakkı’nın Tesettüre İlan-ı Harbi*”, **Toplumsal Tarih**, C.11, S.66, (1999), s.s.34-36.

TURAN, Refik, “Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C.1, Ankara Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1992.

TURAN, Namık Sinan, “Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetlerinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar”, **Kadın Araştırmaları Dergisi**, S.12, (2013), s.s 103-138.

ÜNAL, İ.Hakkı, “Hadislere Göre Kadınların Örtünmesi”, **İslamiyat**, C.4,S.2, (2001), s.s 53-68.

YASDIMAN, Hakkı Şah, “Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler”, **DEÜ, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 15, (2002), s.s 97-121.

YAVUZ, Bige, “Atatürk Devrimi ile Sosyal Yaşamın Çağdaştırılmasına İlişkin Fransız Bir Değerlendirme”, **Atatürk Yolu**, C.4, S.15, (1995), s.s 305-342.

YILMAZ, Bedriye Özçelik, “Tarihsel ve Teolojik Açılardan Kadının Örtünmesi Sorunu”, **İslami İlimler Dergisi**, S.1-2, (2009), s.s 329-346.

IV.TEZLER

AKSAN, Saliha İslim, “Yahudilikte Kadın Peygamberler”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2014.

AYDINGÖR, Figen, “Tanzimat Dönemi’nde (1839-1876) Kadın Yaşamındaki Modernleşme”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2006.

BOZKURT, Ömer Faruk, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Kıyafet Düzenlemeleri (XVI-XVII. Yüzyıllar)”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2014.

ÇAYCI, Muhammed Emin, “**Osmanlı Basınında 31 Mart Olayı**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2009.

ÇELEBİ, Binnur, “**Anadolu’da Hitit Sosyal Yaşamında Kadının Yeri ve Önemi**”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007.

DEMİRDAĞ, Nesibe, “**Kur’an Perspektifinde Fitri, Dini ve Ahlaki Bir Olgu Olarak Örtünme**”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.

ERDAL, Ali, “**Hz. Ömer’in Tefsir Rivayetleri**”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2011.

GENCA, Elif, “**Eski Mezopotamya’da Hukuk Hareketleri ve Düzenlemeler (Sümer, Babil ve Eski İsrail Hukuku)**”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009.

HAZIR, Meltem, “**Giysi Tasarımında Görsel ve Dokusal Elementler, Pilise ve Drapeler**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir, 2006.

KURNAZ, Şefika, “**II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**”, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1995.

ORHUN, Murat, “**Etrüsk Kültürü ve Roma Kültürüne Tesiri**”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008.

ÖZKAYA, Ahmet Teoman, “**Kırım Savaşı**” Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 1991.

SİFİL, Ebubekir, “**Hz. Ömer’in Sünnet Anlayışı**”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2006.

ŞAHİN, Davut, “**Hz. Ömer’in Kur’an Anlayışı ve Yorum Yöntemi**”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2009.

TOKMAK, Tülay, “**Mevlana Düşüncesinde Kadın**”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2006.

ÜNAL, Asife, “**Türkiye’de Örtünme Anlayışı Üzerine Bir Araştırma (Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım)**”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2004.

YILDIRIM, Ülfet, “**Antik Dönemde Kadın ve Süslenme**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2009.

V.GAZETE VE DERGİ YAZILARI

A.Feridun Efendiyoğ “Tesettür-ü Nisvan ve Terakki”, **Şelale**, 7 KE 1329 (20 Aralık 1913), S.44, s.s.4-5.

A.L, “İzdivaç Meselesi”, **İctihad**, 21 Mart 1329 (3 Nisan 1913), C.4, S.59, s.s.1293-1295.

A.L, “Küçük Hikâye: Mestureler Arasında, Kılıçzade Hakkı Bey’e”, **İctihad**, 3 Mayıs 1329 (16 Mayıs 1913), C.4, S.67, s.s.1473-1474.

A.M, “Kadınların Tenezzühüne Dair”, **S.M**, 17 Haziran 1326 (30 Haziran1910), C.4, S.95, s.300.

Abdullah Cevdet, “Akd-i Nikâh Derneği”, **İctihad**, 18 Temmuz 1329 (31 Temmuz 1913), C. 4, S.72, s.s. 1590-1594.

Abdullah Cevdet, “İcmal-i Mukadderat-ı Nisa: Selanik’te Münteşir Kadın Mecmuasına”, **İctihad**, Mayıs 1909, İkinci Sene, S.9, s.s.329-330.

Abdüllatif Nevzat, “Evvela Erkeklerimizi Örtelim”, **S.R**, 11 Nisan 1329 (24 Nisan 1913), S.10, S.241, s.s.112-113.

Abdürreşid İbrahim, “Kanun-i Tabiat Tebdil Olunmaz”, **S.R**, 2 KS 1329 (15 Ocak 1914), C.9, S.279, s.s. 290-291.

Ağaoğlu Ahmet, Almanya Seyahati İntibaatımdan: Alman Kadınlığı”, **T.Y**, 21 Mayıs 1331 (3 Haziran 1915), C.8, S.6 (84), s.s. 2614-2615.

Ahmet Naim, “Feylesof Rıza Tefvik Beyefendiye”, **S.R**, 20 Mart 1330 (2 Nisan 1914), C.12, S.290, s.s. 60-65.

Ahmet Reşid, “Tesettür”, **B.H**, 19 KS 1324 (1 Şubat 1909), C.1, S.18, s.s.405-406.

Akseki Ahmet Hamdi, “İslamiyet ve Teaddüd-ü Zevcat”, **S.R**, 12 KE 1329 (25 Ocak 1914), C.11, S.276, s.s.243-244.

Aliye, “ Kıyafet-i Nisvan Hakkında”, K.D, 2 Haziran 1329 (15 Haziran 1913), S.60, s.2.

Ayşe Meliha, “Müslüman Kadını Hürdür, Mesuttur”, **S.R**, 23 KS 1329 (5 Şubat 1914), C.11, S.282, s.s.345-346.

B. Adviye Sıdkı, “Telebbüs ve Tezeyyün-ü Nisvan”, **Kadınlık**, 10 Mayıs 1330 (23 Mayıs 1914), S.10, s.s.3-4.

Babanzade Ahmet Naim, “Tesettür Meselesine Zabıta Karışmasın mı?”, **S.R**, 13 Şubat 1335 (13 Şubat 1919), C.16, S.391, s.s.13-14.

Babanzade Ahmet Naim, “Yine Tesettür Meselesi: Ahmet Cevad Beyefendi’ye”, **S.R**, 27 Şubat 1335 (27 Şubat 1919), C.16, S.393, s.s.37-39.

Behice Mehmet, “Osmanlı Hanımlarını İntibaha Davet”, **K.D**, 8 Mayıs 1329 (21 Mayıs 1913), S.35, s.3.

Belkıs Şevket, “Kıyafet-i Milliyemizi Nasıl Düzeltmeli?”, **K.D**, 25 Mayıs 1329 (7 Haziran 1913), S.52, s.4.

“Bizde Kıyafet ve Zevk Meselesi”, **İkdam**, 16 Haziran 1338 (16 Haziran 1922), S. 9069, s.3.

C.Sabih, “Örf Adet ve Kadınlarımız”, **İctihad**, 15 KS 1330 (28 Ocak 1915), C.4, S.126, s.s.454-456.

Celal Nuri, “Nisaiyyun’a Dair”, **İctihad**, 7 Şubat 1328 (20 Şubat 1913), C.4, S.53, s.s.1194-1196.

Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye Selanik Heyeti İdaresi, “Tesettür-ü Şer’i”, **B.H**, 20 Haziran 1327 (3 Temmuz 1911), C.5, S.117, s.s.2135-2136.

“Cenab-ı Zabtiye'den Neşr Olunmak Üzere Vürûd Eden Tenbihnamenin Aynen Suretidir”, **Tasvir-i Efkâr**, 29 Mart 1281 (10 Nisan 1865), S. 288, s.s. 3-4.

Ceride-i İlmiye, “Tesettür Mesele-i Mühimmesi Hakkında”, **S.R**, 13 Ağustos 1331 (26 Ağustos 1915), C.14,S.346, s.64.

Doktor Yakup, “Türk Kadınlarının Hasta Bakıcılığı”, **T.Y**, 16 Temmuz 1331 (29 Temmuz 1915), C.3, S.10, s.2689.

E. F. Ş, “Haysiyet-i Nisvan Münasebetiyle”, **İctihad**, 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), C.4, S.80, s. 1778.

Ebul Hamid, “F. Latife Hanım Hazretlerine”, **S.R**, 6 Mart 1330 (19 Mart 1914), C.12, S.288, s.s.30-31.

Ebüzziya Tevfik, “Tesettür Meselesi”, **Mecmua-i Ebüzziya**, C.11, S.112, 8 Eylül 1911, s.s. 1075-1079.

F.Latife, “İctihad’taki Hezeyanlar: Muhadderat-ı Azizelerimin Enzar-ı Dikkatine”, **S.R**, 15 KS1329 (28 Ocak 1914), C.11, S.281, s.s.329-330.

F. Latife, “Refika-i Mücahidemiz Fatma Zehra Hanımefendi’ye”, **S.R**, 30 KS 1329 (12 Şubat 1914), C.11, S. 283, s.365.

F.N, “İslam Kadını Müracaat Ediyorum”, **İslam Mecmuası**, 13 Şubat 1329 (26 Şubat 1914), C.1, S.2, s.s.58-63.

F. Remziye, “Sırat-ı Müstakim Ceride-i İslamiyesine”, **S.M**, 1 Eylül 1327 (14 Eylül 1911), C.7, S.158, s.s.31-32.

F.Şerafettin, “Modacılık”, **K.D**, 31 Mayıs 1329 (13 Haziran 1913), S.58, s.4

Fatma Aliye, “Terbiye-i İctimaiye”, **Mehasin**, Eylül 1325 (Eylül 1909), S.10, s.s.732-742.

Fatma Zehra, “Muhterem Sebil’ür-Reşad Ceride-i İslamiyesi Heyet-i Tahririyesi Erkan-ı Kiramına” **S.R**, 26 KE 1329 (8 Ocak 1914), C.11, S. 278, s.s. 277-278.

Fevziye Abdürreşid, “Kadın Meselesi”, **İslam Mecmuası**, 15 Mayıs 1333 (15 Mayıs 1917), C.5, S.53, s.s.1054-1058.

Fikri, “Tesettür Meselesi Nasıl Halledilir?”, **Mahfil**, RE 1341 (Ekim 1922), C.3, S.29, s.s.98-100.

Fuat Sabit, “Anadolu Duygularından”, **T.Y**, 29 TS 1328 (12 Aralık 1912), C.3, S.4, s.s. 111-112.

H.C, “Kadınların Mevkii”, **Kadınlık**, 3 Nisan 1330 (16 Nisan 1914), S.5, s.s.2-3.

H.C, “Milli Moda”, **K.D**, 29 Nisan 1329 (12 Mayıs 1913), S.26, s.4.

H.C, “Serbesiyyet-i Nisvan”, **Kadınlık**, 26 Nisan 1330 (9 Mayıs 1914), S.8, s.s.2-3.

Halide Edip, “Allah’ın Nuru II”, **T.Y**, 3 T.E. 1329 (16 Ekim 1913), C.5, S.2, s.s. 885-888.

Halide Edip , “Fekaletlerden Sonra Milletler”, **T.Y**, 16 Mayıs 1329 (29 Mayıs 1913), C.4, S.16, s.s.520-529.

Halide Edip, “Harp Hatıraları”, **T.Y**, 21 Mayıs 1331 (3 Haziran 1915), C.8, S.6 (84) s.s. 2591-2597.

Hatice, “Sırat-ı Müstakim Ceride-i İslamiyesine”, **S.M**, 26 Ağustos 1326 (8 Eylül 1910), C.5, S.105, s.s.12-13.

Hayriye Melek Hunc, “İslam Kadını”, **T.Y**, 15 Ağustos 1334 (15 Ağustos 1918), C.14, S.11 (161), s.s.331-337.

Hediye İzzet, “Moda Sevdasını Bırakalım”, **K.D**, 13 Mayıs 1329 (26 Mayıs 1913) S.40, s.4.

“İlânname-i Resmi”, **Tasvir-i Efkâr**, 9 Eylül 1279 (21 Eylül 1863), S.25, s.1.

“İlânname-i Resmi”, **Tasvir-i Efkâr**, 13 Mayıs 1280 (25 Mayıs 1864), S.197, s. 1.

İmzasız, “Avrupa’da Talebemiz, İstanbul’da Tesettür: İşret-i Aleniyye”, **B.H**, 21 Haziran 1326 (4 Temmuz 1910), C.3, S.67, s.s.1329-1331.

İmzasız, “Avrupa’da Talebemiz, İstanbul’da Tesettür: İşret-i Aleniyye”, **S.M**, 10 Haziran 1326 (23 Haziran 1910), C.4, S.94, s.s.282-283.

İmzasız, “Direklerarasında Hanımların Otomobille Gece Piyasaları”, **S.M**, 2 Eylül 1326 (15 Eylül 1910), C.5, S.106, s.s. 26-28.

İmzasız, “İslam ve Kadınlar: Mazi, Hal ve İstikbal”, **Hikmet**, 1 Temmuz 1326 (14 Temmuz 1910), C.1, S.13, s.s. 4-5.

İmzasız, “Kadınlarımız”, **Tanin**, 30 Eylül 1324 (13 Ekim 1908), S.74, s. 8.

İmzasız, “Madam Von Rosen ve Tesettür”, **Hikmet**, 30 Eylül 1326 (13 Ekim 1910), C.1, S.26, s.10.

İmzasız, “Moda: Kışlık Mantolar”, **İnci**, 1 KE 1335 (1 Aralık 1919), S.11, s.19.

İmzasız, “Muhadderatımızdan Rica: Tesettür-ü Nisvan Münasebetiyle”, **Hikmet**, 25 Ağustos 1327 (16Şubat 1911), C.2, S.54, s.2.

İmzasız, “Pek Uyanık Bir Uyku”, **İctihad**, 21 Şubat 1328 (6 Mart 1913), C.4, S.55, s.s.1226-1228.

İmzasız, “Sahte Müslümanlar Ayrılmalı, Aramızdan Çıkmalıdır”, **S.R**, 5 Şubat 1335 (5 Şubat 1919), C.15, S.390, s.s. 454-455.

İmzasız (Abdullah Cevdet),“Tesettür Meselesi”, **İctihad**, 15 Ağustos 1327 (28 Ağustos 1911), C.3, S.29, s.s. 809-811.

İmzasız, “Tesettür Meselesine Cevap”, **S.M**, 18 Ağustos 1327 (31 Ağustos 1911), C.6, S.156, s.s.413-417.

İmzasız, “Tesettür Muarızlarına Meydan Okunuyor”, **S.R**, 23 KS 1329 (5 Şubat 1914), C.11, S.282, s.346.

İmzasız, Tesettür-ü Nisvan”, **S.M**, 17 TS 1327 (30 Kasım 1911), C.7, S.169, s.210.

İmzasız, “Tesettür-ü Nisvan”, **Şelale**, 7 KE 1329 (20 Aralık 1913), S.44, s.5.

İmzasız, “Tesettür-ü Nisvan Münasebetiyle”, **Hikmet**, 25 Ağustos 1327 (7 Eylül 1911), C.2, S.73, s.s.3-4.

İmzasız, “Yaşmak Modası”, **İnci**, 1 Mayıs 1335 (1 Mayıs 1919), S.4, s.13.

İskilipli Mehmet Atıf, “İhticab ve Tesettür-ü Şer’i”, **Mahfil**, Safer 1341 (Eylül 1922), S.28, s.s.70-73.

İskilipli Mehmet Atıf, “Tesettürün Hikmet-i Şer’iyesi”, **Mahfil**, RA 1341 (Ocak 1922), C.3, S.30, s.118.

İskilipli Mehmet Atıf, “Tesettür ve Kadınların Erkeklerle İhtilatı”, **Mahfil**, RE 1341 (Ekim 1922), C.3, S.29, s.s. 93-95.

İsmail Hakkı Bey, “Kadınların Kıyafeti Bir Cemiyet Tarafından Tespit Edilebilir Zannolunuyor”, **İkdam**, 26 Haziran 1338, (26 Haziran 1922) S. 9079, s.3.

İzmirli İsmail Hakkı, “Tesettür Meselesi’nin Turuk-u Halli”, **S.R**, 27 Mart 1330 (9 Nisan 1914), C.12, S.291, s.s.78-80.

Kadınlar Dünyası, “Kuvvet-i Mevcudiyetimizle Müzaheret Edelim”, **K.D**, 15 Haziran 1329 (28 Haziran 1913), S. 73, s.s. 1-2.

Kadınlar Dünyası, “Su-i Telakki”, **K.D**, 28 Nisan 1329 (11 Mayıs 1913), S.25, s.1.

“Kadınların Kıyafeti”, **İkdam**, 26 Haziran 1338 (26 Haziran 1922), S.9079, s.3.

“Kavak’ta Gül Cemal Vapuru Hadisesi”, **İctihad**, 15 Ağustos 1327 (28 Ağustos 1911), C.3, S.29, s.s. 811-812.

Kaya Nuri, “Tesettür”, **İctihad**, 1 Haziran 1923, C.18, S.154, s.3176.

Kılıçzade Hakkı, “Tamamen Hal Olunmadıkça Bitmeyen Bir Mesele”, **İctihad**, 6 Şubat 1329 (19 Şubat 1914), C.4, S.92-3, s.s. 2067-2070.

Koçelizade Abdülaziz, “Nisvanın Tesettürü”, **Hikmet**, 3 Şubat 1326 (16 Şubat 1911), C.1, S.44, s.s.5-6.

L.V, “Muhterem Sebil’ür-Reşad’a”, **S.R**, 6 Mart 1330 (19 Mart 1914), C.12, S.288, s.s.29-30.

M.Ferid Vecdi, “Kadınlara Hürriyet-i Mutlaka Vermek İsteyenlerin Elinden Vay O Biçarelerin Başına I”, **S.R**, 10 Teşrin-i Evvel 1329 (23 Ekim 1913), C.11, S.267, s.s.103-104.

M.Ferid Vecdi, “Kadınlara Hürriyet-i Mutlaka Vermek İsteyenlerin Elinden Vay O Biçarelerin Başına II”, **S.R**, 17 Teşrin-i Evvel 1329 (30 Ekim 1913), C.11, S.268, s.s.114-115.

M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, **S.M**, 28 Ağustos 1324 (10 Eylül 1908), C.1, S.3, s.s.42-45.

M.Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, **S.M**, 30 TE 1324 (12 Kasım 1908),C.1, S.12, s.s. 186-188.

M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, **S.M**, 13 TS 1324 (26 Kasım 1908), C.1, S.14, s.s. 218-220.

M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Kadın, Amâl-i Hariciyede Erkeklerle Müşareket Edebilir mi?”, **S.M**, 2 TE 1324 (15 Ekim 1908), C.1, S.8, s.s.122-127.

M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Kadın, Bedenen ve Ruhun Erkeklerle Bir Olabilir mi?”, **S.M**, 11 Eylül 1324 (24 Eylül 1908), C.1, S.5, s.s.76-79.

M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Kadın Erkekten Kaçmalı mı?”, **S.M**, 14 TE 1324 (27 Ekim 1908), C1, S.10, s.s. 156-159.

M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Kadın Nedir? Kadının Vazife-i Tabiiyesi Nedir?”, **S.M**, 4 Eylül 1324 (17 Eylül 1908),C.1, S.4, s.s.57-60.

M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Sırf-ı Maddi Olan Medeniyet-i Garbiyye Kadınları Acaba Tekemmül Etmiş Kadınlar mıdır?”, **S.M**, 27 TS 1324 (10 Aralık 1908), C.1, S.16, s.s. 252-255.

M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Sırf-ı Maddi olan Medeniyet-i Garbiyye Kadınları Acaba Tekemmül Etmiş Kadınlar mıdır?”, **S.M**, 4 KE 1324 (17 Aralık 1324), C.1, S.17, s.s.269-270.

M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Tesettür Kadınların İktisab-ı Kemal Etmelerine Mani midir?”, **S.M**, 6 TS 1324 (29 Kasım 1908), C.1, S.13, s.s.203-205.

M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Tesettür Kadınların Nişane-i Esareti midir, Yoksa Zamin-i Hürriyeti midir?”, **S.M**, 23 TE 1324 (5 Kasım 1908), C.1, S.11, s.s.173-176.

M. Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını: Tesettür Kalkar mı?”, **S.M**, 20 TS 1324 (3 Aralık 1908), C.1, S.15, s.s.234-236.

M. Ferid Vecdi, “Yine Tesettür Meselesi”, **S.R**, 12 KE 1329 (25 Aralık 1913), C.11, S.276, s.s.241-243.

M. Safvet, “Şark ve Garp Kadınları”, **B.H**, 9 Ağustos 1326 (22 Ağustos 1910), C.3, S.74, s.s.1437-1440.

M. Şükrü, “Kadınlarımız”, **B.H**, 7 Şubat 1326 (20 Şubat 1911), C.4, S.98, s.s. 1832-1834.

Mahmut Esad, “Tesettür-ü Nisvan Meselesi Hakkında Son Söz: Ali Rafet İmzalı Mektup Sahibine”, **S.R**, 2 KS 1329 (15 Ocak 1914), C.11, S.279, s.s. 289-290.

Mehmet Arif, “Tuvalet Yahud Kadınların Tuvaleti Hakkında Umumi Mütalaat”, **T.K**, 15 Ağustos 1334 (15 Ağustos 1918), S.7, s.s.109-111.

Mehmet Fahrettin, “Feminizm Meselesi: Kadınlık, Vücut-u Beşiriyetin Kısm-ı Mesturudur”, **S.R**, 31 Mayıs 1328 (13 Haziran 1912), C.8, S. 197, s.s. 278-280.

Mehmet Fahrettin, “İkinci Hata”, **S.M**, 14 Nisan 1326 (27 Nisan 1910), C.6, S.138, s.s. 118-121.

Mehmet Fahrettin, “Medeniyet-i İslamiye’den Bir Sahife Yahud Tesettür-ü Nisvan”, **S.M**, 12 Mayıs 1327 (25 Mayıs 1911), C.6, S.142, s.s.182-184.

Mehmet Fahrettin, “Medeniyet-i İslamiye’den Bir Sahife Yahud Tesettür-ü Nisvan”, **S.M**, 2 Haziran 1327 (15 Haziran 1911), C.6, S.145, s.s.227-229.

Mehmet Fahrettin, “Medeniyet-i İslamiye’den Bir Sahife Yahud Tesettür-ü Nisvan”, **S.M**, 12 Mayıs 1327 (25 Mayıs 1911), C.6, S.148, s.s.280-282.

Mehmet Fahrettin, “Medeniyet-i İslamiye’den Bir Sahife Yahud Tesettür-ü Nisvan”, **S.M**, 21 Temmuz 1327 (3 Ağustos 1911), C.6, S.152, s.s.342-345.

Mehmet Fahrettin, “Ya Tesettür Kalkarmış, Yahud...”, **S.R**, 13 Mart 1330 (26 Mart 1914), C.12, S.289, s.s 45-47.

Mehmet Muhyittin, “Tesettür’e Dair Sırat-ı Müstakim’e Mektup”, **S.M**, 21 Nisan 1327 (4 Mayıs 1911),C.6, S.139, s.s.138-139.

Mehmet Şeref, “Türk ve Kadın”, **Hürriyet-i Fikriye**, 20 Mart 1330 (2 Nisan 1914), C.1, S.7, s.47.

Memnune bint Hasan, “Nebile Kamuran Hanımefendi Hemşiremize”, **K.D**, 29 Nisan 1329 (12 Mayıs 1913), S.26, s.3.

Miss Alison, “Türkiye ve Türk Kadınları: Feministlerin Bir İctimâî”, **Tanin**, 5 Şubat 1329 (18 Şubat 1914), S.1851, s.3.

Musa Kazım, “Hürriyet-Müsâvât”, **S.M**, 21 Ağustos 1324 (3 Eylül 1908), C.1, S.2, s.s.20-22.

Musa Kazım, “Hürriyet-Müsâvât”, **S.M**, 28 Ağustos 1324 (10 Eylül 1908), C.1, S.3, s.s.36-37.

Musa Kazım, “Hürriyet-Müsâvât”, **S.M**, 4 Eylül 1324 (17 Eylül 1908), C.1, S.4, s.s. 52-54.

Musa Kazım, “Hürriyet-Müsâvât”, **S.M**, 25 Eylül 1324 (8 Ekim 1908), C.1, S.7, s.s. 99-101.

Mustafa Haluk, “Hissiyat-ı Nisvan”, **İctihad**, 5 Eylül 1329 (18 Eylül 1913), C.4, S.79, s.s.1753-1754.

Mustafa Sabri, “Din-i İslam’da Hedef-i Münakaşa Olan Mesailden: Tesettür-ü Nisvan”, **B.H**, 2 Nisan 1327 (15 Nisan 1911), C5, S.110, s.s.2023-2025.

Mükerrem Belkıs, “İzdivaç ve Usul-u İzdivaç”, **K.D**, 5 TE 1329 (8 Ekim 1913), S.112, s.s.4-5.

Mükerrem Belkıs, “Kıyafet-i Hariciye-i Nisvan”, **K.D**, 12 Haziran 1329 (25 Haziran 1913), S.70, s.s.1-2.

Nafi Atuf, “Aile Münasebetlerimiz”, **T.Y**, 15 Haziran 1334 (15 Haziran 1918), C.14, S.8 (158), s.s. 252-254.

Namık Kemal, “Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layihadır”, **Tasvir-i Efkar**, 29 KS 1283 (10 Şubat 1868), S. 457, s.s.1-2.

Nazmi, “Sabah Gazetesi Sahibi Mehran Efendi’ye Açık Mektup”, **S.M**, 10 Haziran 1326 (23 Haziran 1910) C.4, S.94, s.284.

Reşid Rıza, “Zehavizade Cemil Efendi’nin Kadın Meselesindeki Muhacemat-ı Şairanesi”, **S.M**, 9 KE 1326 (22 Aralık 1910), C.5, S.120, s.s. 261-263.

Rıza Tevfik, “Muhasebe-i İctihad: Kadın Meselesi Etrafında”, **İctihad**, 20 Şubat 1329 (5 Mart 1914), C.4, S.94, s.s. 2097-2101.

Rıza Tevfik, “Muhasebe-i İctihad: Muhasebimizde Su-i Tefehhüme Meydan Vermeyelim”, **İctihad**, 6 Mart 1330 (19 Mart 1914), C.4, S.96, s.s. 2145-2149.

Selahattin Asım, “Tesettür ve Mahiyeti”, **İctihad**, 3 Nisan 1330 (16 Nisan 1914), C.4, S.100, s.s 2255-2258.

Seniha, “Kıyafet-i Nisvanın Hayat-ı Faalaneye Tesiri”, **K.D**, 7 Haziran 1329 (20 Haziran 1913), S.65, s.3.

Server Bedii, “Haftaneme”, **İctihad**, 19 KS 1329 (1 Şubat 1914), C.4, S.86, s.s. 1913-1915.

Server Bedii, “Haftaneme”, **İctihad**, 16 KS 1329 (29 Ocak 1914), C.4, S.89, s.s. 1995-1998.

Server Bedii, “Haftaneme”, **İctihad**, 6 Şubat 1329 (19 Şubat 1914), C.4, S.92-3, s.s. 2065-2067.

Server Bedii, “Haftaneme”, **İctihad**, 27 Mart 1330 (9 Nisan 1914), C.4, S.99, s.s. 2239-2242.

Sıdıka Ali Rıza, “ Ben de Aynı Fikirdeyim”, **K.D**, 27 Nisan 1329 (10 Mayıs 1913), S.24, s.3.

“Sırat-ı Müstakim”, **S.M**, 2 Nisan 1325 (3 Mayıs 1909), C.2, S.34, s. 113.

Suat Derviş Hanım, “Kadınlık ve Kadınlarımız”, **İkdam**, 12 Ağustos 1338 (12 Ağustos 1922), s.4.

Şuûn, “Devlet-i Osmaniye, Sahte Çarşafçılar”, **S.M**, 26 Ağustos 1326 (8 Eylül 1910), C.5, S.105, s.s. 15-16.

Şükriye ve Ayşe Hanımlar, “Sebil’ür-Reşad Ceride-i İslamiyesine”, **S.R**, C.13, S. 390, s.455-456.

Şükufe Nihal, “Mekteplerde Kıyafet” **T.K**, 15 Ağustos 1334 (15 Ağustos 1918), S.7, s.s.98-99.

Tahsin Kuzucuoğlu, “Güççülük”, **T.Y**, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), C.6, S.6 (66), s.s.2194-2198.

Tahsin Nihat, “Tenkid-i Asar: Celal Nuri Bey’in Kadınlarımız Adlı Eseri Münasebetiyle”, **İctihad**, 4 Temmuz 1329 (17 Temmuz 1913), C.4, S.70, s.s. 1534-1538.

“Tesettür Hakkında İrade-i Seniyye-i Hazret-i Hilafetpenahi”, **Mahfil**, ZK 1340 (Haziran 1922), C.3, S.25, s.3.

“Tesettüre Riayet”, **S.M**, 3 Eylül 1325 (16 Eylül 1909), C.3, S.54, s.32.

Türk Bedayiini Koruma Cemiyeti, **İkdam**, 26 Haziran 1338 (26 Ağustos 1922), S.9079, s.4.

Vahdeti, “Alaylı-Mektepli Zabitanla Askerler”, **Volkan**, 10 Mart 1325 (23 Mart 1909), S.82, s.s.1-2.

Vahdeti, “Asker Karındaşlarımızdan Selamet-i Vatan Namına Rica”, **Volkan**, 5 Nisan 1325 (18 Nisan 1909), S.108, s.s.1-3.

Vahdeti, “Tesettür-ü Nisvan”, **Hukuk-ı Umumiye**, 29 Eylül 1324 (12 Ekim 1908), S.27, s.2.

Yusuf Akçuraoğlu, “1329 Senesinde Türk Dünyası”, **T.Y**, 17 Nisan 1330 (30 Nisan 1914), C.6, S.4(64), s.s. 2135-2141.

“Zabtiye Nezaretinden Tebliğ Olunmuştur”, **Tanin**, 4 TE 1324 (17 Ekim 1908), S.78, s. 8.

Umum Askerler, Başlıksız, **Volkan**, 5 Nisan 1325 (18 Nisan 1909), S.108, s. 4.

Zeliha Hakkı, “Milli Moda”, **İnci**, 1 Şubat 1335 (1 Şubat 1919), S.1, s.s.4-5.

VI.İNTERNET KAYNAKLARI

Babylonian Talmud, (Rabbi H. Freedman, ‘Nadarim’, **Contents of the Soncino Babylonian Talmud**, (Ed. Rabbi Isidore Epstein), The Soncino Press, London.), [www.come-and-hear.com/ talmud] (16.12.2016)

GALT, Caroline M, “Veiled Ladies”, **American Journal of Archaeology**, vol.35, No. 4, Oct-Dec., 1931, s.393 [http://www.jstor.org/stable/498098] . (Erişim Tarihi, 04.04.2017)

Tevrat, (<http://www.dunyadinleri.com/tevrati/>) (05.12.2016)